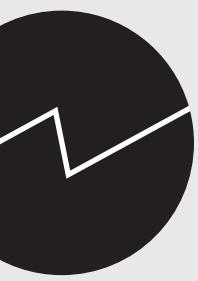

Økonomiske analyser

Statistics Norway

Statistisk sentralbyrå

Økonomisk utsyn over året 2016

1/2017

Økonomiske analyser

1/2017

36. årgang

Innhold

Perspektiver	3
1. Konjunkturtendensene internasjonalt	4
1.1. Amerikansk økonomi	5
1.2. Europa	8
1.3. Sverige og Danmark	10
1.4. Framvoksende økonomier	11
1.5. Japan og Sør-Korea	13
2. Konjunkturutviklingen i Norge	14
2.1. Finanspolitikken.....	18
2.2. Pengepolitikk.....	20
2.3. Inntekt, konsum og sparing i husholdningene	22
2.4. Boligpriser og boliginvesteringer.....	23
2.5. Petroleumsinvesteringer.....	24
2.6. Næringsinvesteringer.....	24
2.7. Utenriksøkonomi.....	25
2.8. Aktivitetsutviklingen	27
2.9. Arbeidsmarkedet	29
2.10. Lønnsutviklingen	31
2.11. Prisstigning.....	33
2.12. Usikkerhet i anslagene.....	35
2.13. Hvor godt traff SSBs prognosar for 2016?	38
<i>Temabokser i Konjunkturtendensene. 2008-2014.....</i>	<i>43</i>
3. Økonomisk vekst	44
3.1. Utviklingen i inntekt per innbygger.....	44
3.2. Vekst i produktivitet.....	52
3.3 Forskning, utvikling og innovasjon.....	56
3.4. Realkapital og avkastning på realkapital	57
4. Befolking og arbeidsinnsats	59
4.1. Befolkingen	59
4.2. Arbeidsinnsats	66
5. Offentlig forvaltning	74
5.1. Offentlig forvaltnings inntekter, utgifter og finansiell stilling	74
5.2. Offentlig konsum, realinvesteringer og sysselsetting	79
6. Husholdningene	86
6.1. Inntekt	86
6.2. Konsum og sparing i husholdninger	90
6.3. Formue og gjeld	91
6.4. Sammenligning av husholdningenes finansielle balanser i fire nordiske land	99
Begrepsdefinisjoner.....	102
Tabell- og diagramvedlegg	
Nasjonalregnskap for Norge	1*
Makroøkonomiske hovedstørrelser for Norge, regnskap og prognosar.....	30*

Økonomiske analyser utkommer elektronisk med 4 nummer i 2017, se www.ssb.no/oa.

**Neste utgave publiseres
8. juni 2017.**

Standardtegn i tabellen	Symbol
Oppgave mangler	..
Tall kan ikke offentliggjøres	:
Null	0
Foreløpige tall	*

Redaksjonen Økonomisk utsyn over året 2016: Bente Halvorsen, Tore Halvorsen, Erling Holmøy, Randi Johannessen, Nils Martin Stølen, Kjetil Telle og Thomas von Brasch.

Redaksjonen ble avsluttet tirsdag 7. mars 2017.

Publisert 9. mars 2017

Rettet 16. mars 2017: tabell 6.6 side 98.

Rettet 16. mai 2017: tabell 2.3 side 17 og vedleggsside 30*

Spørsmål om konjunkturtendensene i:

- Norge: Torbjørn Eika, torbjorn.eika@ssb.no, tlf. 21 09 48 07
- utlandet: Andreas Benedictow, andreas.benedictow@ssb.no, tlf. 21 09 47 98

Andre spørsmål: Kjetil Telle, kjetil.telle@ssb.no, tlf. 21 09 49 82

Konjunkturtendensene og artiklene er tilgjengelig på internett: www.ssb.no/oa/

Redaksjonen: Kjetil Telle (ansv.), Torbjørn Eika, Elin Halvorsen, Øyvind Langsrød, Bodil Merethe Larsen, Jørgen Heibø Modalsli og Kristin Fredriksen.

Redaksjonssekretær: Åsne Vigran, telefon: 21 09 48 29, e-post: asne.vigran@ssb.no

Redaksjonens adresse: Statistisk sentralbyrå, Forskningsavdelingen, P.b. 8131 Dep, NO-0033 Oslo

Økonomisk utsyn

Perspektiver

Kjetil Telle

Norsk økonomi har hatt litt av en reise gjennom de siste ti årene. Fra full gass fram til oppbremsing under finanskrisen, men rask tilbakevending til en situasjon med lav ledighet og ny oljedrevet vekst (se kapittel 3). Deretter en periode på to og et halvt år med oljerelatert nedgang og en arbeidsledighet nesten på nivå med det vi så i første halvdel av 1990-tallet. Vi ser imidlertid lyspunkter og tror at realøkonomien vil bedres i tiden framover (se kapittel 2).

Økt ledighet og svakere krone har gjort det norske arbeidsmarkedet mindre attraktivt for arbeidsinnvandrere, og nettoinnvandringen er på rask vei ned. Innvandringen gjorde det lenge mulig med høy innfasing av petroleumsinntekter i norsk økonomi uten at flaskehalsene ble store. I det siste har det knyttet seg større usikkerhet til hvordan arbeidsinnvandringen og arbeidsinnvandrerne vil respondere på fallende etterspørrelse etter arbeidskraft. Nettoinnvandringen, og særlig arbeidsinnvandringen, avtok betydelig også i 2016, og nettoinnvandringen gikk fra om lag 40 tusen personer i både 2013 og 2014, til rundt 30 tusen personer i 2015 og vel 26 tusen personer i 2016, det siste langt lavere enn vi framskrev i mellomalternativet i juni 2016 (se boks 4.2). For typiske arbeidsinnvandringsland, som Polen og Litauen, har nettoinnvandringen etter statsborgerskap falt betydelig, og for Sverige, Danmark og Tyskland er den sågar blitt negativ. Det flytter flere svensker, dansker og tyskere ut av Norge enn inn. Sysselsatte på korttidsopphold ser også ut til å ha falt. Mens innvandret arbeidskraft fungerer som en buffer mot press i økonomien i oppgangstider, ser det ut til at den nå også bidrar til å dempe økninger i arbeidsledighet i den inneverende nedgangskonjunkturen. Ytterligere detaljer om befolkning og arbeidsliv i Norge i 2016 finnes i kapittel 4.

Andelen av inntekten i Norge som tilfaller de 10 prosent med høyest inntekt, er på en voksende trend. Innvandrere har i snitt lavere inntekter enn resten av befolkningen, men inntektsulikhetsene er også langt større blant personer med innvanderbakgrunn. Innvandringens betydning for utviklingen i ulikhet i Norge avhenger dermed av hvilke innvandrergrupper som kommer og hvilke som blir. Mer informasjon om husholdningenes inntekt, ulikhet og gjeld finnes i kapittel 6. Vi har beregnet fallet i sysselsettingen knyttet til petroleumsnæringen til drøyt 45 tusen personer fra 2013 til 2016, der om lag halvparten av fallet kom fra 2015 til 2016, se boks 2.4. Generelt har den reduserte etterspørrelsen fra petroleumsnæringen medført at flere høyt lønnede har mistet jobben, noe som nok har bidratt til lavere lønns- og inntektsulikhet de siste årene.

I 2016 oversteg det offentlige utgifter 50 prosent av BNP (se kapittel 5). I Norge inkluderer offentlige utgifter mange varer og tjenester som innbyggerne ellers ville måttet betalt for i det private markedet, som barnehager, skoler og eldreomsorg. Det inkluderer også en rekke forsikringsordninger, som sykelønn, uføretrygd og helse-tjenester. Sammen med progressiv beskatning, betyr slike velferdsgoder mye for forskjeller i konsumet mellom innbyggerne, og andelen fattige i Norge blir nesten halvert når man går fra vanlige inntektsmål til mål som inkluderer slike tjenester (Aaberge mfl. 2017). Noen typer kutt i offentlig forvaltning som følge av mindre muligheter for økt pengebruk framover, samt en aldrende befolkning, vil dermed kunne lede til mer ulikhet. Stilt overfor slike utviklingstrekk vil prioriteringene mellom handlingsregelens langsiktighet og dagsaktuelle dilemmaer bli vanskeligere.

Nå som vi er på den nye handlingsregelens «krittstrek», må vi påregne redusert vekst i offentlige utgifter. Vi ser likevel lyspunkter for norsk økonomi, og vel vitende om at usikkerheten er stor og at vi har bommet en del før, se avsnittene 2.12-2.13, tegner vi et bilde av en svak konjunkturoppgang de neste årene.

Referanse

Aaberge, R., A. Langørgen og P. Lindgren (2017). The distributional Impact of Public Services in European Countries. Chapter 8 i Atkinson, A.B., Guio, A.-C. og Marlier, E. (red.), *Monitoring Social Europe*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

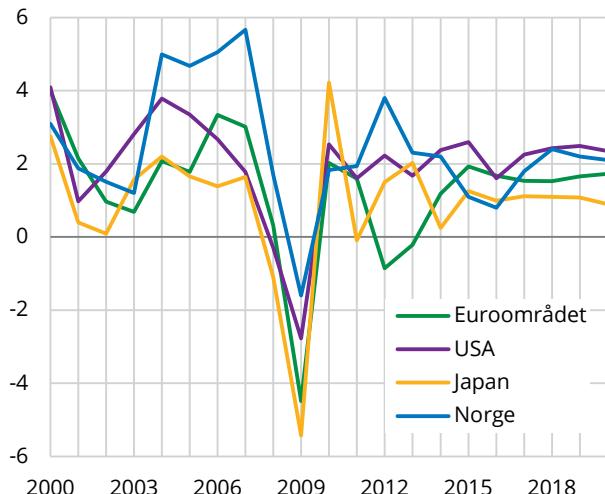
1. Konjunkturtendensene internasjonalt

Den økonomiske veksten avtok noe både i Euroområdet, USA og Japan mot slutten av 2016. Den britiske økonomien viser fortsatt få negative spor av beslutningen sist sommer om å forlate EU, og den relativt sterke utviklingen fortsatte også i 4. kvartal. I Sverige tok veksten seg klart opp igjen på slutten av fjoråret etter en avmatning tidligere i 2016. I India og Kina viser statistikken at BNP-veksten fortsatte rundt 7 prosent gjennom fjoråret. I de store, råvareproduserende økonomiene Russland og Brasil har inflasjonen kommet markert ned. Dermed har sentralbankene satt ned styringsrentene og gitt positive stimuli til økonomier i dyp lavkonjunktur. I disse landene ser perioden med fallende BNP nå ut til å nærme seg slutten.

Oljeprisen passerte en bunn på knappe 30 dollar fatet i januar i fjor, økte deretter til 45 - 50 dollar fram mot sommeren og videre til om lag 55 dollar fatet etter at OPEC m.fl. klarte å enes om produksjonskutt på sitt møte 30. november. Et par år med lave priser har bidratt til betydelige kostnadskutt og teknologiutvikling, som trolig har bidratt til å senke «taket» for oljeprisen. Prisøkninger vil møtes med økt produksjon som i sin tur demper prisoppgangen. Vi har lagt til grunn at oljeprisen øker gradvis gjennom prognoseperioden til knappe 65 dollar fatet mot slutten av 2020.

Inflasjonen har tatt seg klart opp i mange OECD-land. Det skyldes nok først og fremst økte råvarepriser, men også fallende arbeidsledighet og tegn til økt lønnsvekst i flere land. Dette har i sin tur bidratt til at lange renter har økt i løpet av høsten. I USA økte også korte renter markert etter at Trump vant det amerikanske presidentvalget i november i fjor. Det kan skyldes forventninger om økt inflasjon, både som følge av utsikter til ekspansiv finanspolitikk og redusert handel. Vi venter imidlertid at inflasjonen hos Norges handelspartnere ikke vil stige mye fra dagens nivåer. Det ventes kun en moderat

Figur 1.1. BNP-vekst for USA, euroområdet, Japan og Fastlands-Norge. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

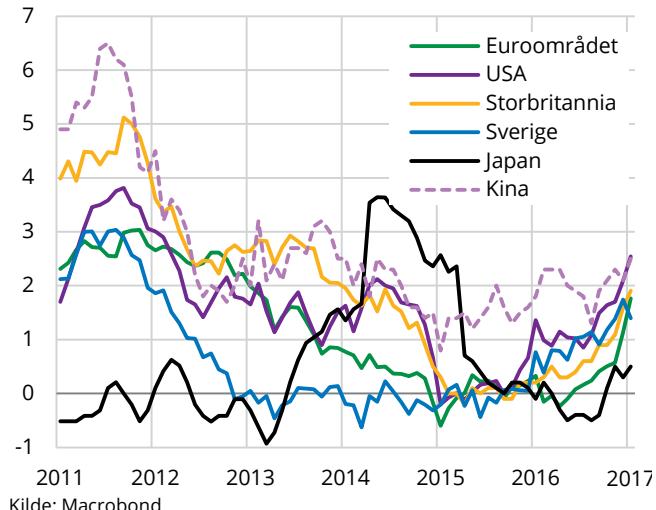
økning i råvareprisene framover. Med høy gjeld i privat og offentlig sektor ligger det dessuten an til en meget moderat konjunkturoppgang. Dermed vil også den videre forbedringen av det svake europeiske arbeidsmarkedet trekke i langdrag.

Sentralbankene i både euroområdet, Sverige, Storbritannia og Japan gjennomfører fortsatt kvantitative lettelsler. Her synes renteøkninger fortsatt å være et stykke unna. Vi har lagt til grunn at den europeiske sentralbanken (ESB) ikke begynner å sette opp renta før i 2019. I USA har sentralbanken (Fed) satt opp renta to ganger med til sammen 0,5 prosentpoeng, i desember 2015 og desember 2016. Fed signaliserer en videre oppgang, men vi venter at de vil gå forsiktig fram. At USA leder an i rentesyklusen har bidratt til at den amerikanske dollaren har styrket seg markert. Vi regner imidlertid med at det meste allerede er priset inn i dagens sterke dollarkurs.

Etter en lang periode med svært lave renter og stor gjeldsoppbygging både i privat og offentlig sektor er det stor usikkerhet knyttet til effekten av høyere renter internasjonalt. I flere land er det også bobletendenser til dels både i finansmarkeder og i boligmarkeder. IMF har advart om et potensiale for en ny global finanskrisje. Også i finanspolitikken er det en vanskelig balansegang der ekspansiv finanspolitikk er ønskelig for å stimulere økonomien i mange land, samtidig som høy statsgjeld setter klare begrensninger for pengebruken. Til sammen taler dette for moderat finanspolitisk stimulans og en meget forsiktig renteoppgang de fleste steder. Dette representerer til dels en reversering av politikkmixen vi så i årene etter finanskrisen.

Donald Trumps seier i det amerikanske presidentvalget 8. november har skapt stor usikkerhet om den framtidige økonomiske utviklingen. President Trump har etter sin tiltredelse i januar bekreftet flere av sine

Figur 1.2. Inflasjon i utvalgte land. 12-månedersvekst i KPI. Prosent

Kilde: Macrobond

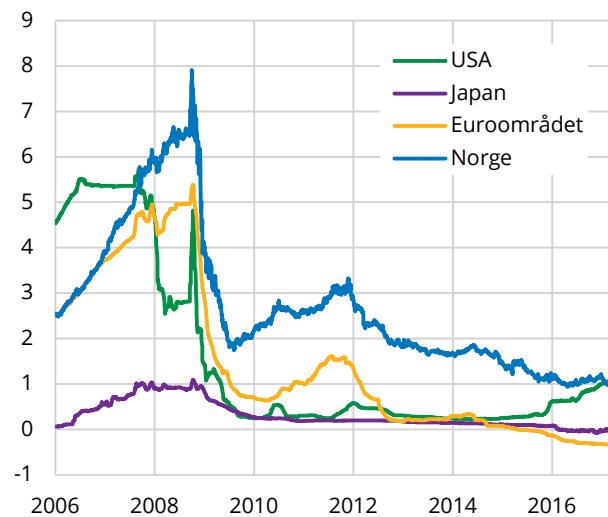
løfter om å si opp eller reforhandle en rekke internasjonale handelsavtaler. Det vil gi negative impulser til verdensøkonomien. Proteksjonistiske tendenser har vi sett over lengre tid i Europa. Også der er det politiske partier som spiller og profitterer på frykt for at arbeidsplasser skal gå tapt til arbeidsinnvandrere og for flytting av produksjon til utlandet. Dette tror vi vil bidra til å dempe utviklingen i internasjonal handel noe framover. Britene stemte seg ut av EU sist sommer, i år står flere parlamentsvalg for døren der EU-motstandere kan vinne. Den greske statens gjeldsbetjeningsevne er dessuten igjen på agendaen som følge av store lån med betalingsforfall til sommeren. Dette gjør at usikkerheten knyttet til våre anslag for internasjonal økonomi er stor, og vi vurderer at risikoen for den videre økonomiske utviklingen hos Norges handelspartnere først og fremst er på nedsiden.

Samlet anslår vi at Norges handelspartnere er nær konjunkturbunnen. Konjunkturoppgangen i OECD-området ventes å bli meget moderat. Med lavere trendvekst enn før finanskrisen skal det dessuten mindre vekst til før noe defineres som en konjunkturoppgang. I OECD-området er trendveksten nedjustert blant annet fordi høye gjeldsnivåer begrenser etterspørselen. Omstillingen i Kina til en mer konsumdrevet økonomi ventes å ha samme effekt. Der ventes veksten å avta gradvis med mot rundt 5 prosent i løpet av prognoseperioden. Oljeproduserende land må omstille seg til lavere oljepriser. Svakere utvikling i internasjonal handel demper den økonomiske veksten globalt.

1.1. Amerikansk økonomi

Trump ønsker i stor grad å basere handelpolitikken på bilaterale avtaler, som vil kunne øke USAs relative forhandlingskraft. Vi tror imidlertid fortsatt at amerikanske myndigheter vil være mer forsiktig i handelpolitikken enn Trump forespeilet under valgkampen. Høy importtoll på kinesiske og meksikanske varer ville for eksempel kunne bli gjengjeldt og skape alvorlige handelskonflikter, som amerikanerne nok til syvende og sist vil unngå. Selv om den amerikanske økonomien er mindre åpen enn mange andre, har også den tatt del i globaliseringen, og både eksport og import har økt til nær 15 prosent som andel av BNP. En stor andel av amerikansk næringsliv har dermed importerte innsatsfaktorer i produksjonen eller eksport som en viktig del av sin virksomhet. Sammennevde internasjonale produksjonsprosesser svekker Trumps bilateralisme sammenliknet med det tidligere handelsregimet basert på multilaterale avtaler. EU vurderer dessuten å klage inn USA for Verdens handelsorganisasjon (WTO) hvis amerikanerne innfører den varslede Border Adjustment Tax (grenseskatt), som kort fortalt skifter skattleggingen fra der varene produseres til der de selges, det vil si fra eksport til import. Planene møter også motbør på hjemmebane, både fra importintensive næringer og forbrukerorganisasjoner som mener at økte kostnader i stor grad veltes over på forbrukerne, men også fra både demokrater og republikanere i kongressen.

Figur 1.3. Internasjonale renter. 3 mnd. Prosent

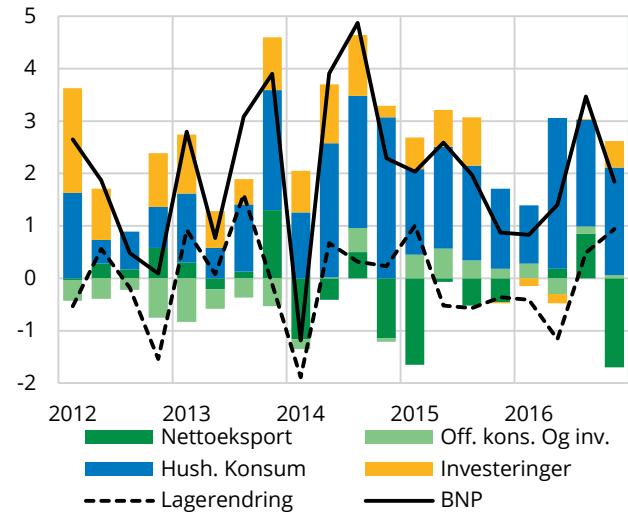
Kilde: Macrobond

Figur 1.4. Oljepris. Brent blend. USD

Kilde: Macrobond og SSB

Figur 1.5. USA. BNP-vekst og bidrag fra etterspørselskomponenter. Prosent, årlig rate

Kilde: Macrobond.

Tabell 1.1. Makroøkonomiske anslag fra IMF og Statistisk sentralbyrå (SSB). Årlig endring i prosent

	BNP-vekst																
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Euroområdet																	
SSB	2,3	1,7	3,2	3,0	0,4	-4,5	2,1	1,5	-0,9	-0,3	1,1	2,0	1,7	1,5	1,5	1,7	1,7
IMF														1,5	1,6	1,5	1,5
USA																	
SSB	3,8	3,3	2,7	1,8	-0,3	-2,8	2,5	1,6	2,2	1,7	2,4	2,6	1,6	2,2	2,4	2,5	2,3
IMF														2,2	2,1	1,9	1,7
Sverige																	
SSB	4,3	2,8	4,7	3,4	-0,6	-5,2	6,0	2,7	-0,3	1,2	2,3	4,2	3,6	2,4	2,5	2,5	2,4
IMF														2,6	2,2	2,2	2,0
Storbritannia																	
SSB	2,5	3,0	2,5	2,6	-0,6	-4,3	1,9	1,5	1,3	1,9	3,1	2,2	1,8	2,3	2,3	2,4	2,3
IMF														1,1	1,7	1,8	1,9
Kina																	
SSB	10,1	11,3	12,7	14,2	9,6	9,2	10,6	9,5	7,9	7,8	7,3	6,9	6,6	6,7	6,0	5,6	5,2
IMF														6,2	6,0	6,0	5,9
Handelspartnerne¹																	
SSB	2,9	2,6	3,8	3,3	0,5	-3,2	3,3	2,3	0,7	1,1	2,1	2,7	2,2	2,3	2,3	2,3	2,3
IMF														2,1	2,1	2,1	2,1
Prisvekst																	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	2,2	2,2	2,2	2,1	3,3	0,3	1,6	2,7	2,5	1,3	0,4	0,1	0,3	1,6	1,7	1,8	1,9
Euroområdet																	
SSB																	
IMF														1,1	1,3	1,5	1,6
Øvrige (anslag fra IMF fom. 2017)																	
USA	2,7	3,4	3,2	2,9	3,8	-0,3	1,6	3,1	2,1	1,5	1,6	0,1	1,2	2,3	2,6	2,5	2,4
Sverige	1,0	0,8	1,5	1,7	3,3	1,9	1,9	1,4	0,9	0,4	0,2	0,7	1,1	1,4	1,7	2,2	2,1
Storbritannia	1,3	2,0	2,3	2,3	3,6	2,1	3,3	4,5	2,8	2,6	1,5	0,1	0,7	2,5	2,6	2,0	2,0
Kina	3,9	1,8	1,5	4,8	5,9	-0,7	3,3	5,4	2,6	2,6	2,0	1,4	2,1	2,3	2,4	2,6	3,0
Handelspartnerne ¹	2,0	2,2	2,2	2,3	3,7	0,7	2,1	3,2	2,3	1,5	0,9	0,5	0,7	1,5	1,8	1,9	2,0

¹ Euroområdet, Sverige, USA, Storbritannia, Danmark, Kina, Sør-Korea, Polen, Russland og Japan.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Trump kan uansett ventes å gjennomføre omfattende skattelette til næringslivet, som vil bidra til noe høyere aktivitet. Det er liten tvil om at det blir store under-skudd på offentlige budsjetter framover, men skattepoltikken vil trolig begrense omfanget av de forespeide store, offentlige infrastrukturinvesteringene. Selv om Republikanerne har flertall i kongressen har den nye administrasjonen pådratt seg betydelig motstand i egen leir, som demper potensialet for ekspansive tiltak på utgiftssiden.

I fjorårets siste kvartal avtok veksten i den amerikanske økonomien til 1,9 prosent, sesongjustert og målt som årlig rate. Det er en klar nedgang fra 3,5 prosent kvar-talet før, som kom etter tre påfølgende kvartaler med BNP-vekst på bare 0,8-1,4 prosent. En betydelig del av oppsvinget i 3. kvartal kan tilskrives midlertidige faktorer. En periode på hele fem kvartaler med nedbygging av lagre ble reversert. Dessuten var eksportveksten på

hele 10 prosent. Lageroppbygningen fortsatte i 4. kvar-tal, og bidro alene til å forklare hele 1 prosentpoeng av BNP-veksten. Eksporten falt imidlertid klart igjen i 4. kvartal, og samlet sett har ikke eksporten vokst siden inngangen til 2015, noe som må ses i lys av en kraftig styrking av den amerikanske dollaren. Investeringene har derimot begynt å øke igjen. Etter en markert ned-gang som startet høsten 2015 og varte til i fjor sommer, ble en forsiktig oppgang i 3. kvartal 2016 etterfulgt av en vekst på hele 9,2 prosent i 4. kvartal, hjulpet av et gryende nytt oppsving i oljesektoren og klar vekst i boliginvesteringene. Mye av økningen kan imidlertid tilskrives lageroppbygging. Veksten i husholdningenes konsum var på 3,0 prosent i 4. kvartal, det samme som kvartalet før. Veksten i offentlig forbruk var betyde-lig svakere i 2016 enn i 2015, men kan ventes å ta seg opp igjen framover. Årsveksten i BNP var i 2016 på 1,6 prosent, ned fra om lag 2,5 prosent i de foregående to årene.

Vi holder fast på vår forutsetning om en moderat konjunkturoppgang i amerikansk økonomi framover, med en årsvekst i BNP på 2,3 prosent i 2017, og deretter rundt 2,5 prosent fram til slutten av prognoseperioden i 2020. Etter vår vurdering er det altså en betydelig nedside risiko knyttet til amerikansk handelspolitikk framover, der en mer konfronterende linje enn vi har lagt til grunn kan svekke ikke bare amerikansk økonomi betydelig, men også verdenshandelen mer generelt. På den annen side kan finanspolitikken få en mer ekspansiv innretning og virkning enn i våre anslag, en forventning som nok til dels også reflekteres i økte inflasjonsforventninger.

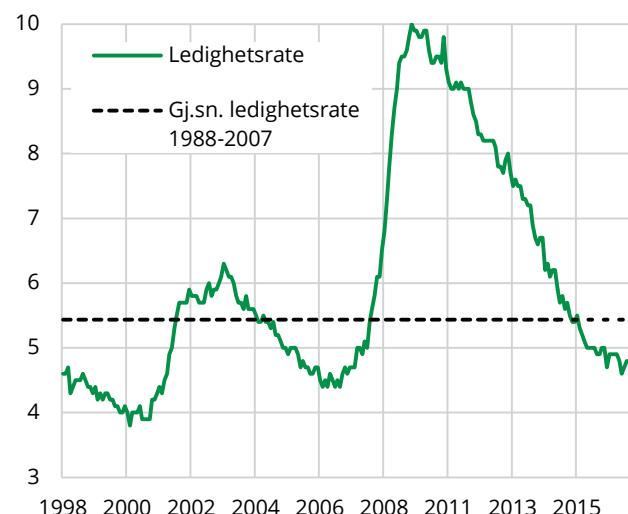
Oljeprisen har kommet klart opp igjen gjennom 2016 og stabilisert seg rundt 55 dollar fæt den siste tiden. Perioden med lave priser har bidratt til kostnadskutt og teknologiutvikling, slik at produksjonen er lønnsom ved betydelig lavere oljepris enn tidligere. Det har bidratt til at nedgangen i oljeproduksjonen stoppet opp på et relativt høyt nivå i fjor høst, og siden har produksjonen økt klart. Vi venter at oljeprisen vil fortsette å stige noe de nærmeste årene. Det bidrar til at produksjonen og investeringene i oljesektoren kan øke ytterligere, med positive ringvirkninger til resten av økonomien. Industriproduksjonen samlet sett falt med drøye 3 prosent fra en topp sent i 2014 til en bunn i mars i fjor. Siden har produksjonen økt igjen, med om lag én prosent fram til januar i år.

Eksporten falt klart gjennom 2015 og inn i 2016. Dollaren har styrket seg med hele 25 prosent handelsvekten fra sommeren 2014 og fram til begynnelsen av 2017, tilsvarende mot euro og med drøye 10 prosent mot kinesiske yuan. Framover venter vi at internasjonal etterspørsel tar seg noe opp, mens dollaren ventes å holde seg sterkt som følge av at USA leder an i rentesyklusen. Fordelene for eksportbedriftene av en eventuell grenseskatt må også forventes å bli motvirket av en sterkere dollar i tillegg til mottiltak fra handelspartnere. Samlet sett er det etter vår vurdering derfor duket for en moderat eksportvekst framover.

Veksten i husholdningenes etterspørsel holdt seg på 3,0 prosent i fjorårets to siste kvartaler, målt som årlig rate. Etterspørselsveksten etter varige forbruksvarer var på hele 10 prosent for tredje kvartal på rad. Dette er ofte en ledende indikator på det amerikanske konjunkturforløpet, og den robuste utviklingen peker mot videre vekst i husholdningenes forbruk. Det samme gjør omsetningen i detaljhandelen, som hadde en sterkt utvikling på slutten av fjoråret og inn i det nye. Bilsalget nyanserer imidlertid dette bildet noe, med en svak utvikling gjennom hele 2016, tross de lave bensinprisene. Også produksjonen av biler falt klart mot slutten av fjoråret. Bedre arbeidsmarked og tiltakende lønnsvekst bidrar til at veksten i husholdningenes forbruk ventes å holde seg oppe framover.

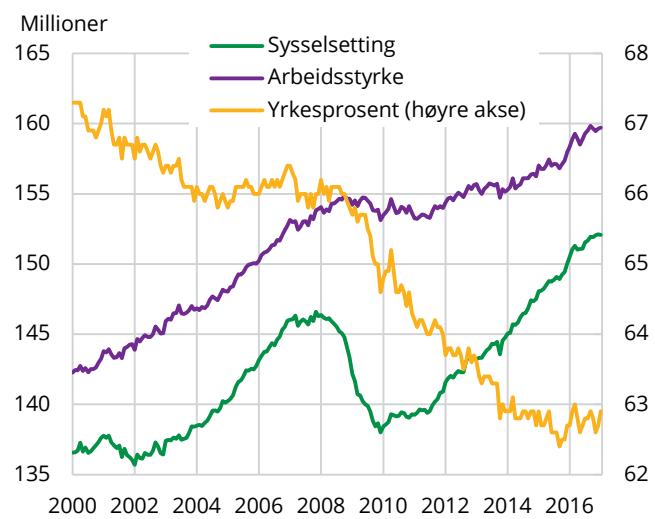
Oppgangen i boligmarkedet ser også ut til å ha blitt mer robust den siste tiden. Boligprisene økte klart

Figur 1.6. USA. Arbeidsledighet. Prosent

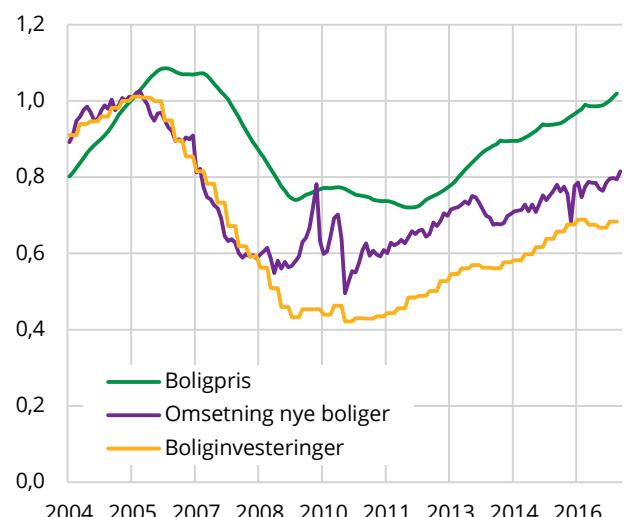
Kilde: Macrobond

Figur 1.7. USA. Arbeidsmarkedet

Kilde: Macrobond

Figur 1.8. USA. Boligmarkedet. 2005 = 100

Kilde: Macrobond.

igjen i andre halvår i fjor. Også omsetningen viste tegn til oppgang. Boliginvesteringene økte dessuten klart i fjorårets siste kvartal, etter nedgang gjennom sommerhalvåret. Med utsikter til noe bedre konjunkturer i amerikansk økonomi og lave renter enda en stund, selv om de ventes å øke noe, venter vi en moderat oppgang i det amerikanske boligmarkedet framover.

Arbeidsledigheten falt noe gjennom 2016, men viser tegn til å flate ut, etter å ha falt jevnt og trutt fra 10 prosent i 2009. I januar i år var 4,8 prosent av arbeidsstyrken uten jobb. Det er godt under det gjennomsnittlige nivået i de to tiårene før finanskrisen på 5,4 prosent. Nedgangen må imidlertid ses i lys av at yrkesdeltakelsen har falt markert i den samme perioden, blant annet som følge av at mange har gitt opp å søke jobb og trukket seg ut av arbeidsmarkedet. Yrkesdeltakelsen falt markert i kjølvannet av finanskrisen, og har ikke økt nevneverdig siden bunnen ble nådd i 2015. Mange av jobbene som er skapt den senere tiden er trolig av midlertidig karakter og knyttet til deltidskontrakter i yrker med lav lønn, slik at den underliggende konjunktursituasjonen ikke er så god som ledighetstallene isolert sett kan antyde. I tråd med at den økonomiske veksten tar seg noe opp framover kan ledighetsraten ventes å falle ytterligere noe framover.

Høyere olje- og råvarepriser har bidratt til at inflasjonen har tatt seg klart opp. Etter å ha vært nær uendret gjennom store deler av 2015 økte inflasjonen målt som 12-månedersvekst i konsumprisindeksen (KPI), til 1 prosent i første halvår 2016, og deretter videre til hele 2,5 prosent i januar i år. Underliggende prisvekst målt ved KPI uten matvarer og energi har imidlertid endret seg lite, fra rett under til rett over 2 prosent i den samme perioden. Mye tyder på at også inflasjonsforventningene på mellomlang sikt har økt, blant annet målt ved realrentobligasjoner. Oljeprisen slår relativt kraftig igjennom til bensinprisene på grunn av lave avgifter. I tråd med våre anslag om en langt mer forsiktig oljeprisoppgang framover tror vi ikke at inflasjonen skal videre opp.

Inflasjon i overkant av sentralbankens mål på 2 prosent og tegn til bedre konjunkturer peker mot at sentralbankens styringsrente skal forsiktig opp framover. Etter å ha ligget uendret nær null prosent i syv år ble den satt opp med 0,25 prosentpoeng i desember 2015 og ytterligere 0,25 prosentpoeng i desember i fjor. Valget av Trump har riktignok økt usikkerheten om den videre utviklingen på mange områder, men har også ført til forventninger om at ekspansiv finanspolitikk kan komme til å gi økonomien et løft. Fed har også signalisert at det vil komme flere renteøkninger framover. Vi venter imidlertid at en renteoppgang framover vil bli meget forsiktig. Tre måneders pengemarkedsrente har økt fra en bunn på rundt 0,25 prosent sommeren 2014 til 1,1 prosent i slutten av februar i år. Implisitte terminrenter indikerer at pengemarkedsrentene forventes å øke ytterligere, til drøye 2 prosent ved utgangen av vår

prognoseperiode i 2020. Det er en oppgang på nesten 1 prosentpoeng siden bunnen i fjor sommer.

1.2. Europa

Regnet som årlig rate har den økonomiske veksten i euroområdet de to siste årene i gjennomsnitt ligget rundt 1,8 prosent. I 4. kvartal i fjor var veksten på 1,6 prosent, sesongjustert og målt som årlig rate, ned fra 1,8 prosent kvartalet før. Det er store forskjeller mellom landene. Mens gjeninnhentingen fortsetter i Portugal og særlig Spania, og veksten tok seg opp både i Tyskland og Frankrike, falt den noe tilbake i Nederland og Italia. I Hellas og Finland falt BNP med henholdsvis 1,4 og 2 prosent. I Øst-Europa ser situasjonen nå imidlertid ut til å være mer entydig positiv med unntak av Ungarn. Økonomiene i Romania, Bulgaria og Slovakia fortsatte alle å vokse relativt friskt, og i Polen tok veksten seg klart opp, til i overkant av 6,5 prosent.

Den sammenhengende perioden med vekst i euroøkonomien har bidratt til en bedring i arbeidsmarkedet. Arbeidsledigheten for euroområdet som helhet har falt fra en topp i overkant av 12 prosent i 2013 til 9,6 prosent i desember fjor. Det er imidlertid fortsatt høyere enn det høyeste nivået under forrige lavkonjunktur tidlig på 2000-tallet og det er store forskjeller landene i mellom. Mens ledigheten i Hellas og Spania fortsatt er rundt 20 prosent, var den i desember helt nede på 3,9 prosent i Tyskland. Det betyr at ledigheten i euroområdet utenom Tyskland fortsatt er på rundt 12 prosent.

Inflasjonen i euroområdet lå lenge og fluktuerte rundt null, blant annet som følge av fallende oljepriser fra sommeren 2014 og gjennom 2015. Råvareprisoppgangen siden tidlig i 2016 har imidlertid bidratt til at inflasjonen har tatt seg opp, og i februar i år ble den registrert til 2,0 prosent. Målt ved tolvmaanedersveksten i konsumprisene er inflasjonen for tiden således i tråd med den europeiske sentralbankens mål om en pristigning på i underkant av 2 prosent. Målt uten mat og energipriser har imidlertid inflasjonen de siste par tre årene holdt seg på et relativt stabilt nivå på noe i underkant av 1 prosent. Dette var også tilfelle i februar da den ble registrert til 0,9 prosent. Selv om de langsiktige inflasjonsforventningene har tatt seg noe opp, er det således lite som tilsier at ESB vil endre sin pengepolitiske innretning med det første som følge av den høyere inflasjonen. Riktignok har sentralbanken signalisert at den fra og med april i år vil redusere sine oppkjøp av verdipapirer fra 80 til 60 milliarder euro i måneden, men med fortsatt relativt svake konjunkturer og betydelig nedsiderisiko, ikke minst relatert til utfallet av de nært forestående politiske valgene i Nederland, Frankrike og Tyskland, vil banken trolig avvente situasjonen noe før den signaliserer ytterligere tilstramninger i pengepolitikken. Tremåneders pengemarkedsrente ligger således an til å bli om lag -0,3 prosent som gjennomsnitt for inneværende år. Vi venter at den vil øke noe mot slutten av prognoseperioden, til 0,8 prosent i 2020.

Går vi tilbake til 2013, da euroøkonomien så smått begynte å vokse igjen, ser veksten fram til i dag ut til å ha vært relativt bredt anlagt, med vekst i alle BNPs underkomponenter. Så også i 4. kvartal 2016. Investeringsene befinner seg likevel fortsatt på et svært lavt nivå. Den svake veksten som startet i 2013 ble i fjer avløst av ny nedgang. Eksportveksten, som har vært en av de viktigste drivkraftene i euroøkonomien de siste årene, tror vi dessuten vil kunne komme til å dempes som følge av økende proteksjonisme. Til tross for den høye statsgjelden ser europeiske myndigheter imidlertid ut til å ha endret synet noe på finanspolitikkens spillerom og muligheter. Nye signaler fra EU-Kommisjonen sanksjonerer også den noe tiltakende ekspansiviteten vi har sett i finanspolitikken siden 2015. Det kan tyde på at denne politikken videreføres og kanskje styrkes framover, noe som kan veie opp for en svakere eksportutvikling.

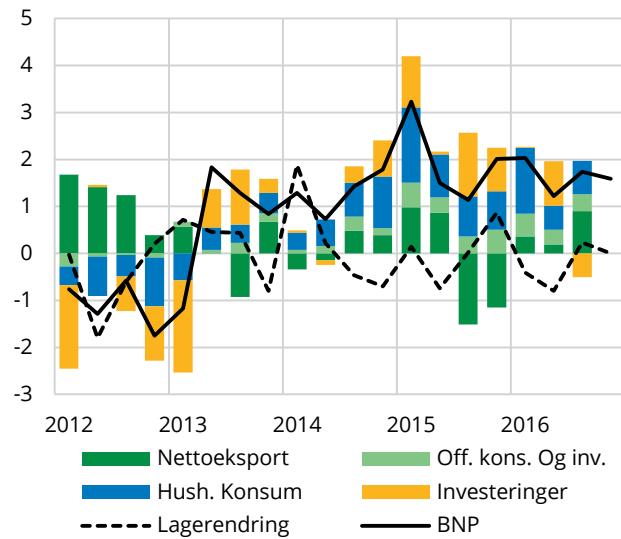
Med fortsatt høy gjeld i privat og offentlig sektor og risiko relatert til utfallet av en rekke nært forestående politiske valg i euroområdet, tror vi det ligger an til en meget moderat konjunkturoppgang i Europa framover. Denne usikkerheten reflekteres også i markedet for europeisk statsgjeld, der rentedifferansen mot Tyskland har økt for mange land, spesielt for Italia, men også for land som Spania og Frankrike. Vi anslår at veksten i euroområdet vil ta seg langsomt opp gjennom prognosperioden, fra 1,5 prosent i 2017 til 1,7 prosent i 2020. Med en estimert trendvekst på om lag 1,5 prosent innebærer det en meget forsiktig konjunkturoppgang, og dermed en fortsatt langsom nedgang i arbeidsledigheten.

I sommerhalvåret 2016 avtok veksten i Tyskland, fra sterke 2,9 prosent i 1. kvartal til kun 0,5 prosent i 3. kvartal. I 4. kvartal tiltok imidlertid veksten igjen, til 1,7 prosent. De dekomponerte tallene viser at veksten denne gang var bredt anlagt. Også investeringene tok til å vokse igjen etter to påfølgende kvartaler med nedgang. Videre vekst i investeringene er en viktig betingelse for våre anslag om videre oppgang i tysk økonomi. En rekke sterke innkjøpssjefsindekser og stemningsindikatorer støtter dette. På den annen side viser industriproduksjonen fortsatt ingen tegn til oppgang, og detaljhandelen har falt siden november, sistnevnte riktignok etter en kraftig oppgang i måneden før.

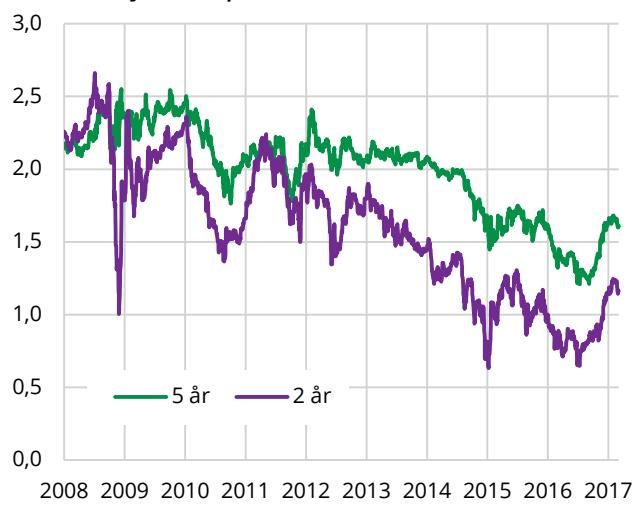
I Frankrike var BNP-veksten på 1,7 prosent i 4. kvartal, opp fra henholdsvis -0,6 og 0,8 prosent i de to foregående kvartalene. Veksten var bredt basert med oppgang i samtlige av BNPs underkomponenter. Det sterkeste bidraget til veksten kom fra vekst i husholdningenes etterspørsel og eksport. Offentlig konsum har fortsatt å vokse med om lag 1,5 prosent helt siden finanskrisen, så også i fjorårets siste kvartal. Årsveksten for 2016 var på 1,1 prosent, om lag som året før.

Italiensk BNP økte med 0,7 prosent i 4. kvartal, og bidro dermed til at årsveksten for 2016 ble på 1 prosent, opp fra 0,7 prosent året før. De dekomponerte tallene

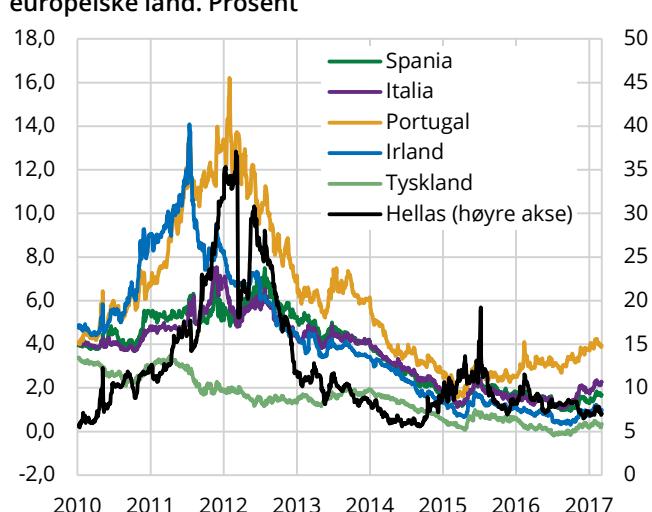
Figur 1.9. Euroområdet. Bidrag til BNP-vekst. Sesongjustert, årlig rate. Prosent

Figur 1.10. Euroområdet. Inflasjonsforventninger. Euro inflasjonsswap. Prosent

Figur 1.11. 10-års statsobligasjonsrenter i utvalgte europeiske land. Prosent

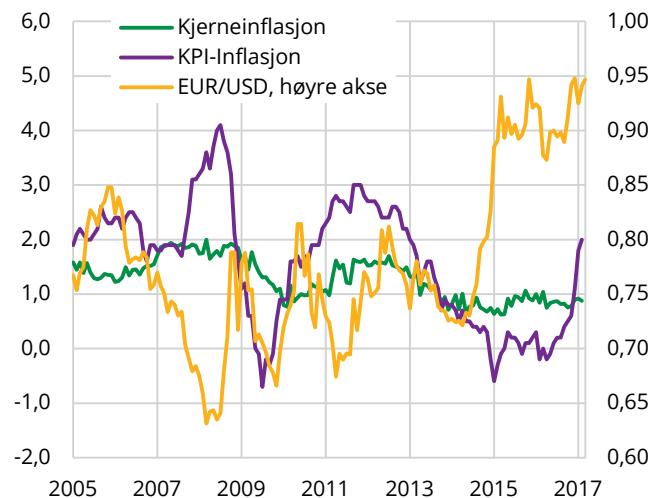

for 4. kvartal viser at veksten var relativt bredt basert, med god vekst både i offentlig konsum, investeringer og eksport. Veksten i husholdningenes konsum stoppet imidlertid nesten opp, og selv om eksportveksten var på sterke 7,6 prosent, var utenrikshandelens samlede bidrag til veksten negativ som følge av høy importvekst. Konsumutviklingen er helt i tråd med den svært svake utviklingen i detaljhandelen siden oktober i fjor.

Også i spansk økonomi er veksten bredt basert, og i 4. kvartal økte BNP med 2,8 prosent. Det er imidlertid tegn til en forsiktig avdemping, ettersom kvartalsveksten falt gradvis fra rundt 3,5 prosent i 2015 til knappe 3 prosent i andre halvår 2016. En årsak er at veksten i offentlig konsum stoppet opp igjen i 2016 etter en gryende oppgang året før. Som for Italia var vekstbidraget fra utenrikshandelen relativt beskjedent som følge av at høy eksportvekst gikk sammen med ditto høy importvekst. Årsveksten i BNP var på 3,2 prosent i 2016 som året før, i kjølvannet av syv magre år med til dels kraftig fall i BNP.

I den britiske økonomien er det fortsatt få tegn til lavere vekst som følge av beslutningen om å forlate EU sist sommer. Faktisk har veksten økt, til 2,9 prosent i 4. kvartal i år, opp fra 2,3 prosent i de to foregående kvartalene og 0,6 prosent i 1. kvartal. Dette til tross for at veksten i offentlige utgifter har avtatt markert i den samme perioden. Som tidligere var det særlig en klar vekst i husholdningenes konsum som drev den økonomiske veksten i 4. kvartal. Eksporten økte også markert etter en klar nedgang gjennom de tre foregående kvartalene, mens importen falt noe. Investeringsveksten, som stoppet opp høsten 2015 etter et kraftig oppsving fra sommeren 2013, har imidlertid fortsatt sin svake utvikling gjennom 2016. Veksten i Storbritannia har det siste året i stor grad vært drevet av husholdningenes konsum. Ettersom utgiftsveksten for tiden er høyere enn inntektsveksten og spareraten faller, er dette en utvikling som ikke er bærekraftig på sikt. I tillegg legger nå tiltakende inflasjonen demper på kjøpekraften.

Figur 1.12. Euroområdet: 12 mnd. inflasjon og valutakurs

Kilde: Macrobond.

Svekkelsen av pundet har kommet eksportørene til gode, og selv om eksporten har vært svært labil, bærer den sterke veksten i 4. kvartal på i overkant av 17 prosent, regnet som årlig rate, bud om at Storbritannias økonomi kan få flere ben å stå på i tiden som kommer.

På den annen side har depreseringen sammen med høyere energi- og råvarepriser bidratt til at inflasjonen i det siste har tatt seg markert opp, og i januar i år ble tolvmånedersveksten i konsumprisene registrert til 1,9 prosent, opp fra i underkant av null for litt over et år siden. Basert på svært pessimistiske prognosenter for den britiske økonomien som følge av avgjørelsen om å melde seg ut av EU, valgte Bank of England i sommer å kutte styringsrenta til historisk lave -0,25 prosent og å gjenoppta de kvantitative lettelsene. På bakgrunn av den relativt sterke økonomiske utviklingen siden den gang og klare tegn til at også kjerneinflasjonen nå er på vei opp kan det gå mot en reversering, også fordi britisk økonomi er preget av bobletendenser i både aksje- og boligmarkedet. Vi har valgt å opprettholde våre mer optimistiske anslag for britisk økonomi og venter at BNP-veksten tar seg opp fra 1,8 prosent i 2016 til knappe 2,5 prosent utover i prognoseperioden.

1.3. Sverige og Danmark

Etter å ha vist klare svakhetsstegn i årets tre første kvartaler tok veksten i svensk økonomi seg kraftig opp i 4. kvartal i fjor. Veksten som var på 4,2 prosent, sesongjustert og regnet som årlig rate, kom denne gang hovedsakelig som følge av klar vekst i eksporten og investeringene. Veksten i privat og offentlig konsum fortsatte å komme inn betraktelig lavere enn det som har vært vanlig de siste par årene fram til begynnelsen av fjoråret. Eksportveksten som i 4. kvartal var på hele 7,2 prosent, kom i kjølvannet av en svært svak utvikling i første halvdel av fjoråret og må sees i lys av kronesvekkelsen fram til november i fjor. Mot euro har kronen imidlertid siden den gang styrket seg med rundt 4 prosent og det gjenstår å se hvor motstandsdyktig eksporten vil være i lys av denne utviklingen. Årsveksten i BNP i 2016 ble på 3,1 prosent, ned fra hele 3,8 prosent året før, men klart høyere enn et gjennomsnitt på 2,1 prosent for de foregående fem årene.

Siden september i fjor har arbeidsledigheten holdt seg i underkant av 7 prosent, etter å ha gått noe ned gjennom 2014 og særlig 2015. Inflasjonen har tatt seg klart opp det siste året, til 1,4 prosent i januar i år, etter å ha vært nærmest null siden inngangen til 2013 og fram til begynnelsen av fjoråret. Kjerneinflasjonen økte klart mot slutten av fjoråret. Etter å ha ligget stabilt i overkant av 1,3 prosent siden inngangen til 2016, økte den til 1,9 prosent i desember. Selv om den falt tilbake til 1,6 prosent i januar i år, er det tegn til at det nå ikke kun er energiprisene som driver utviklingen i konsumprisindeksen. Lave renter har også lenge bidratt til høy boligprisvekst, men på slutten av fjoråret var det tegn til at boligprisene har begynt å flate ut noe, med en økning fra 3,1 til 4. kvartal på kun 0,1 prosent.

Sveriges Riksbank uttrykker likevel fortsatt uro for at inflasjonen igjen skal ta til å falle. Tegn til utfloating i boligprisene, nedgangen i inflasjonen i januar og den markerte kronestyrkingen siden november i fjor bidro til at Riksbanken i februar i år lot styringsrenta være på -0,5 prosent, til tross for god vekst i realøkonomien mot slutten av fjoråret. Styringsrenta vil trolig bli liggende på det rekordlave nivået enda en stund framover.

Løpende månedsstatistikk gir et litt blandet bilde av utviklingen i svensk økonomi. Veksten i detaljhandelen flatet ut gjennom 2016 og fram til januar i år, mens Konjunkturinstituttets indikator for konsumenttillit indikerer at stemningen blant husholdningene fortsatt holder seg godt opp etter oppgang i løpet av høsten i fjor. Industriproduksjonen var imidlertid fortsatt lavere i 4. kvartal enn i første, og i desember tok den til å falle igjen. Vi venter at den økonomiske veksten blir mer moderat den nærmeste tiden enn på slutten av 2016 og anslår at den vil ta seg forsiktig opp fra rundt 2 prosent de nærmeste kvartalene til rundt 2,5 prosent fra 2018, med drahjelp fra finanspolitikken, økt internasjonal etterspørsel og en fortsatt svak svensk krone.

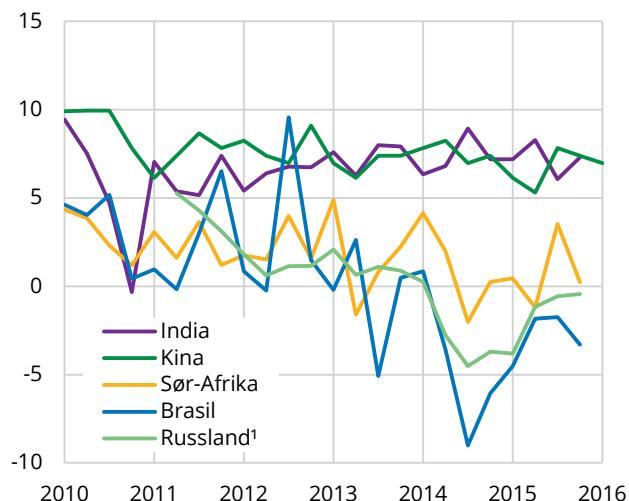
Etter klare tegn til stagnasjon gjennom 2015 tok dansk økonomi til å vokse igjen i 2016. Investeringene vokste klart gjennom hele året, mens eksportveksten tiltok gjennom året fra en liten nedgang i 1. kvartal til en vekst på hele 17,6 prosent i 4. kvartal. Den kontraktive finanspolitikken har fortsatt på sjette året. Husholdningenes konsumvekst var sterkt både i begynnelsen og på slutten av 2016, men falt svakt i midtre halvdel av året. Årsveksten i BNP i 2016 var på 1,1 prosent, ned fra drøye 1,5 prosent i de to foregående årene. I 4. kvartal i fjor var BNP-veksten på 0,9 prosent. Veksten var bredt basert med unntak av offentlig konsum, med sterkt oppgang både i privat konsum, investeringer og eksport. Utenrikshandelens samlede bidrag til veksten var imidlertid svakt som følge av sterkt importvekst.

Arbeidsledigheten har fallt noe den siste tiden, fra 6,5 prosent i oktober i fjor til 6,2 prosent i januar i år. Ledigheten er likevel fortsatt høyere enn bunnen på 5,9 prosent i februar i fjor, som ble nådd etter en periode med nedgang fra toppen på 7,9 prosent i 2012. Inflasjonen som stort sett har vært rundt 0,5 prosent siden 2013, økte rundt siste årsskiftet, til 0,9 prosent i januar. Med litt mer drahjelp fra finanspolitikken og en forsiktig internasjonal oppgangskonjunktur, ser vi for oss at den danske økonomien vil vokse moderat i tiden som kommer, med årsvekstrater gradvis økende fra fjorårets 1,1 prosent til rundt 2 prosent mot slutten av prognoseperioden.

1.4. Framvoksende økonomier

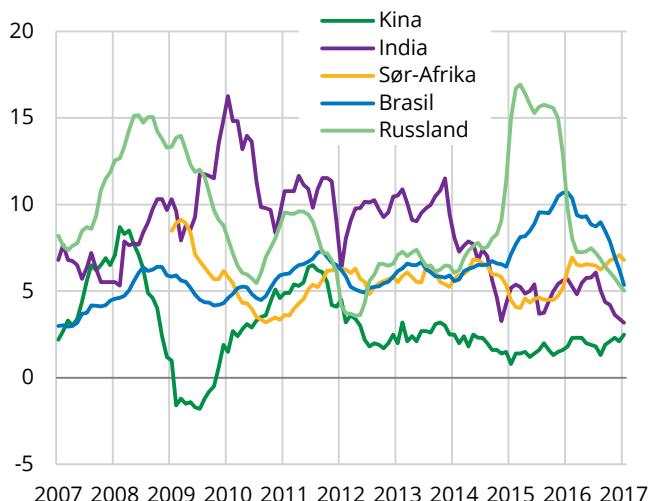
I Kina har den sterke økonomiske veksten fortsatt. I fjorårets 4. kvartal var veksten på 7 prosent, sesongjustert og målt som årlig rate. For 2016 som helhet ble veksten målt til 6,7 prosent. Den stabilt høye veksten gir myndighetene et potensielt handlingsrom til å gjennomføre reformer knyttet til eiendomsskatt, og

Figur 1.13. Framvoksende økonomier. BNP-vekst fra kvartalet før. Prosent

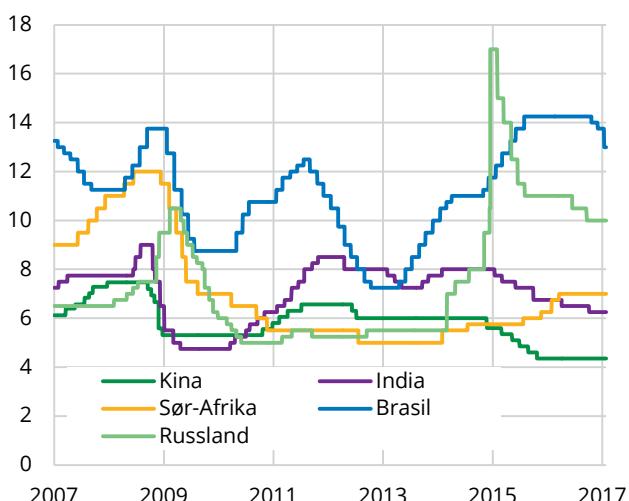
Kilde: Macrobond. ¹ Vekst fra samme periode året før.

Figur 1.14. Framvoksende økonomier. Inflasjon. Prosent

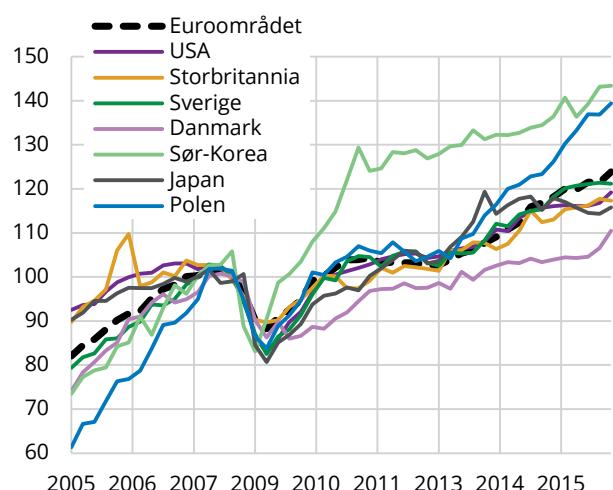
Kilde: Macrobond

Figur 1.15. Framvoksende økonomier. Styringsrenter. Prosent

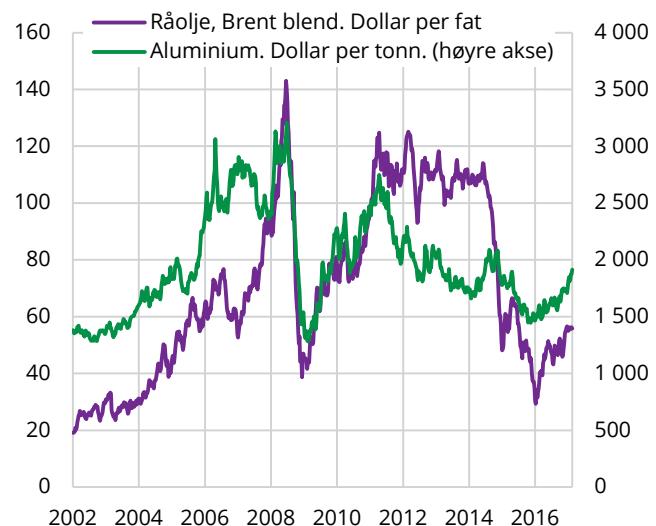
Kilde: Macrobond

Figur 1.16. Import Norges handelspartnere.
Sesongjustert. 2008 =100

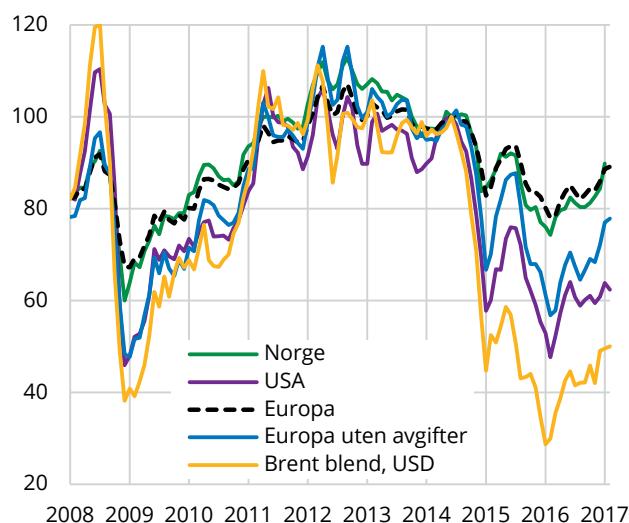
Kilde: Macrobond

Figur 1.17. Spotpris råolje og aluminium

Kilde: Macrobond

Figur 1.18. Bensinpriser. Lokal valuta. Juni 2014=100

Kilde: Macrobond

liberalisering av finansmarkedene. 12-månedersveksten i detaljhandelen holdt seg godt opp gjennom hele 2016, i overkant av 10 prosent. Økte inntekter i husholdningene og et noe mer positivt eiendomsmarked har bidratt til dette. Myndighetenes mål om vridning av økonomien mot konsumdrevet vekst ser med andre ord fortsatt ut til å være godt på vei. Mye av økningen kommer også som følge av økte kjøp av varige goder, som er understøttet av at myndighetene subsidierer kjøp av mindre biler. For å stoppe en pågående kapitalflukt har myndighetene også gjort det vanskeligere å ta penger ut av landet. Gjeld notert i amerikanske dollar har vært et problem for mange foretak når kinesiske yuan har svekket seg mye mot dollar. Renta er lav og selv om inflasjonen nå er på vei opp, så er det enda et stykke opp fra 2,5 prosent sist desember til inflasjonsmålet på 4 prosent.

BNP-veksten i India i 3. kvartal 2016 ble i stor grad drevet av konsum, mens investeringene fortsetter å skuffe. BNP-veksten økte til 7,3 prosent, fra 6,1 prosent kvartalet før. Foruten husholdningenes konsum bidro offentlige utgifter også sterkt til veksten. Landbruks- og jordbruksnyter godt av en regnrik monsun etter to år med langt mindre nedbør enn normalt. Det får også innvirkning på pengepolitikken gjennom lavere inflasjon, slik at sentralbanken kan senke renta. Ved inngangen til 2017 var inflasjonen 3,2 prosent, relativt langt under sentralbankens mål på 5 prosent. Den overraskende utfasingen av store sedler før nyttår kan imidlertid føre til noe redusert aktivitet på kort sikt, med håp om at utbredelsen av korrasjon og svart økonomi skal avta over tid.

I Brasil fortsetter resesjonen med et fall i BNP på 3,3 prosent i 3. kvartal, målt som årlig rate. OL ser ikke ut til å ha hatt en stor effekt på økonomien. Den svake valutaen gir drahjelp til eksportsektoren. Husholdninger har over lengre tid strammet inn konsumet betydelig for å betjene høy privat gjeld. Da er det positivt at landets høye inflasjon nå er på vei ned. Ved inngangen til 2017 var inflasjonen kommet ned i 5,4 prosent målt fra samme periode året før, ned fra nesten 11 prosent ved årsskiftet 2015-2016. Dette har allerede bidratt til at den rekordhøye renta har blitt kuttet fra 14,25 til 12,25 prosent siden forrige sommer, og flere rentekutt er på vei.

I Russland var veksten fortsatt negativ i 3. kvartal 2016, med en nedgang i BNP på 0,5 prosent målt fra samme periode året før. Likefullt ser landet nå ut til å være på vei ut av resesjonen som har vart i over 2 år. Husholdningenes etterspørsel falt mest i 3. kvartal, men også investeringene og offentlig konsum falt noe. Eksporten viste positive tegn med en vekst på 6,9 prosent målt fra året før, og bidro således til å dempe det samlede fallet. Fortsatt rammer økonomiske sanksjoner landet hardt, og en fortsatt relativt lav oljepris svekker offentlige budsjetter. Med tegn til bedring i forholdet til USA etter Trumps innsettelse er det også en viss forventning om lettelse i handelsrestriksjonene i tiden fremover.

Boks 1.1. Utviklingen i oljemarkedet

Fra sommeren 2014 og fram til februar i fjor falt oljeprisen fra om lag 110 til rundt 30 dollar fatet. Deretter økte oljeprisen gjennom våren før den stabiliserte seg rundt 45-50 dollar fatet fra april til november i fjor. Sist november gjorde oljeprisen et nytt hopp, til rundt 55 dollar fatet, og har siden har holdt seg relativt stabil på dette nivået.

Oljeprisen falt i 2014 som følge av økt produksjon først og fremst i USA, mens man forventet lavere vekst i etterspørselen spesielt utenfor OECD. På sitt ministermøte i november i 2014 vedtok OPEC på tross av oljeprisfallet ikke å redusere produksjonen slik mange forventet, og dette bidro til at oljeprisen falt ytterligere. Den siste økningen i oljeprisen skyldes at land både i og utenfor OPEC vedtok en forpliktende avtale om reduksjon i produksjonen på OPECs ministermøte 30. november i fjor.

IEA (International Energy Agency) forventer at den globale etterspørselen etter råolje vil øke med 1,3 millioner fat per dag i 2017. Selv om den lave oljeprisen isolert sett fører til økt etterspørsel, vil bortfall av subsidier trekke i motsatt retning. Økningen utenfor OECD neste år er først og fremst forventet å komme i India og andre asiatiske land, inkludert Kina. IEA antar også at etterspørselen i OECD vil holde seg om lag uendret i 2017.

OPEC har vedtatt å redusere oljeproduksjonen i første halvår i år med 1,2 millioner fat per dag i forhold til nivået i oktober i fjor. Det ble også bestemt at Iran kan øke sin produksjon noe, mens blant annet Libya og Nigeria er unntatt fra avtalen fordi

de har en relativ lav produksjon grunnet uroen i landene. Samtidig har land utenfor OPEC vedtatt en reduksjon på om lag 0,5 millioner fat daglig.

Råoljeproduksjonen utenfor OPEC forventes av IEA å øke med 0,2 millioner fat daglig i år. Økningen er først og fremst forventet å komme i USA og til dels i Brasil. Disse økningene motvirkes av reduksjoner i produksjonen i Kina og kutt i Mexico.

IEA påpeker at det foreløpig ser ut til at produsentene har gjennomført 90 prosent av de varslede kuttene. Dersom OPEC holder framtidig produksjon lik det gjennomsnittlige nivået i januar i år gjennom hele året, samtidig som land utenfor OPEC makter å oppfylle sine produksjonsbegrensninger, vil de globale lagrene av råolje falle med 1,0 millioner fat per dag i 2017 i gjennomsnitt. Det er spesielt forventet en relativt sterk nedgang i lagrene gjennom andre halvår. Dette kan isolert seg legge et press oppover på oljeprisen, selv om de samlede kommersielle lagrene av råolje og raffinerte produkter i OECD fortsatt er høye.

Vi legger til grunn at oljeprisen vil stige til knappe 65 dollar mot slutten av 2020. Den relativt lave oljeprisen etter 2014 har ført til bortfall av investeringer i nye felt i mange steder i verden. Dette vil kunne gi seg utslag i lavere produksjon og høyere pris etter noen år. En økning i produksjonen av lettolje fra tette bergarter i USA vil trolig dempe en slik prisstigning innenfor vår prognoseperiode.

Tilbud og etterspørsel av råolje. Millioner fat per dag inkl. NGL

	2014	2015	2016	Prognose				Prognose				
				2017	16,1	16,2	16,3	16,4	17,1	17,2	17,3	17,4
Etterspørsel	93,0	95,0	96,5	97,8	95,4	95,9	97,2	97,3	96,9	97,2	98,4	98,5
OECD ¹	45,8	46,4	46,6	46,6	46,7	46,0	47,2	46,7	46,8	46,1	47,0	46,5
Europa	13,5	13,7	14,0	14,0	13,6	13,9	14,4	13,9	13,8	14,1	14,3	13,8
Amerika	24,2	24,6	24,6	24,5	24,5	24,4	25,0	24,4	24,4	24,4	24,9	24,5
Asia Oseania	8,1	8,0	8,1	8,1	8,5	7,6	7,8	8,3	8,6	7,6	7,8	8,2
Tidligere Sovjetunionen	4,7	4,6	4,8	4,9	4,7	4,6	5,0	5,0	4,7	4,8	5,1	5,0
Resten av verden	42,5	44,0	45,0	46,3	44,0	45,3	45,0	45,6	45,4	46,3	46,3	47,0
Tilbud	93,7	96,6	96,9	96,8	96,7	96,0	97,0	97,9	96,3	96,5	97,3	97,1
OPEC ²	36,8	38,2	39,3	39	38,7	39,0	39,6	40,0	38,9	38,9	39,0	39,0
OECD	22,9	23,9	23,4	23,6	24,0	22,8	23,1	23,5	23,5	23,4	23,6	23,9
Tidligere Sovjetunionen	13,9	14	14,2	14,2	14,3	14,0	14,0	14,5	14,4	14,2	14,2	14,2
Resten av verden	20,2	20,5	20	20	19,7	20,2	20,3	19,9	19,5	20,0	20,5	20,0
Lagerendring (og diverse)	0,8	1,6	0,5	-1,0	1,2	0,1	-0,1	0,7	-0,6	-0,7	-1,1	-1,4
Etterspørsel rettet mot OPEC	36,0	36,5	38,9	39,9	37,5	39,0	39,7	39,3	39,4	39,6	40,0	40,3
Gjennomsnittlig oljepris (Brent Blend)	98,5	52,2	43,7		34,0	45,8	45,7	49,3				
	2017	2018	2019	2020								
Oljepris, prognoset SSB	55,9	58,3	60,7	63,1								

Kilde: IEA Oil Market Report Januar 2017 og SSB.

¹ Europa inkluderer nå Slovenia og Estland, Amerika inkluderer Chile i tillegg til USA, Canada og Mexico. Israel er nå en del av Asia Oseania.

² Prognosene for råoljeproduksjonen i OPEC er gjort av Statistisk sentralbyrå..

1.5. Japan og Sør-Korea

Veksten i den japanske økonomien avtok mot slutten av fjoråret, til 1,0 prosent. Både næringslivets investeringer og husholdningenes etterspørsel viste en svak utvikling. Lyspunktet er eksporten, som økte markert gjennom andre halvår i fjor. Styrkingen av japanske yen i første halvår 2016 på hele 20 prosent har bidratt til å bringe inflasjonen ned i null igjen etter et par år i positivt farvann, tross økningen i råvarepriser. Også kjerneinflasjonen har falt til rundt null i fjor høst. Halvparten av yen-styrkingen ble imidlertid reversert

rundt nyttår, som vil bidra til at inflasjonen tar seg noe opp igjen.

Veksten i Sør-Koreas økonomi bremset noe opp i 4. kvartal 2016, hovedsakelig som følge av at den innenlandske etterspørselen svekket seg. BNP økte da med 1,7 prosent, sesongjustert og målt som årlig rate. For året som helhet vokste økonomien med 2,7 prosent. Hjulpet av oppgangen i råvarepriser har inflasjonen økt klart, til 2 prosent i januar 2017.

2. Konjunkturutviklingen i Norge

Fall i etterspørselen fra petroleumsnæringen har bidratt til at norsk økonomi har vært i en klar konjunkturnedgang siden høsten 2014. Det er imidlertid tegn som tyder på at nedgangen nærmer seg slutten, og våre beregninger viser en forsiktig konjunkturoppgang gjennom 2017. Det ligger likevel ikke an til noen kraftig vekst i de kommende fire årene.

BNP Fastlands-Norge økte i 2016 med bare 0,8 prosent, som er den svakeste veksten siden finanskrisen i 2009. I 2015 var årsveksten på 1,1 prosent. Sesongjusterte

kvartalstall viser imidlertid at BNP-veksten gjennom 2016 var noe sterkere enn gjennom 2015 hvor det var nærmest nullvekst. I 4. kvartal 2016 økte BNP Fastlands-Norge med 1,3 prosent regnet som årlig rate, mens trendveksten er beregnet til om lag 2 prosent.

Som følge av den lave aktivitetsveksten har også sysselsettingen utviklet seg meget svakt. Etter at sysselsettingen falt litt gjennom 2015, gikk den litt opp gjennom 2016. Regnet som årsgjennomsnitt økte sysselsettingen likevel ikke med mer enn 0,1 prosent i 2016, etter en

Tabell 2.1. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Regnskapstall. Vekst fra forrige periode. Prosent

	2015*	2016*	Sesongjustert			
			16:1	16:2	16:3	16:4
Realøkonomi						
Konsum i husholdninger mv.	2,1	1,6	0,3	0,4	0,0	0,7
Konsum i offentlig forvaltning	2,1	2,3	0,6	0,7	0,5	0,5
Bruttoinngående i fast realkapital	-3,8	0,5	0,5	0,2	1,2	0,6
Utvinning og rørtransport	-15,0	-14,7	-5,3	-3,7	-1,2	3,6
Fastlands-Norge	0,6	5,9	2,0	1,8	1,8	0,0
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	1,8	2,7	0,7	0,8	0,5	0,5
Eksport	3,7	-1,2	-1,1	-1,1	0,4	-1,3
Tradisjonelle varer	5,8	-8,2	-5,1	-1,6	-0,4	-8,6
Råolje og naturgass	3,2	3,8	4,2	-1,4	0,9	0,5
Import	1,6	0,3	1,6	-1,8	-0,5	-1,5
Tradisjonelle varer	1,9	-0,6	0,8	-2,1	-0,9	0,1
Bruttonasjonalprodukt	1,6	1,0	1,4	-0,1	-0,6	1,1
Fastlands-Norge	1,1	0,8	0,3	0,5	0,1	0,3
Arbeidsmarkedet						
Utførte timeverk	0,3	0,3	0,1	-0,1	0,3	0,2
Sysselsatte personer	0,3	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1
Arbeidsstyrke ²	1,4	0,3	0,5	-0,7	0,6	-0,7
Arbeidsledighetsrate, nivå ²	4,4	4,7	4,7	4,7	4,9	4,7
Priser og lønninger						
Årlønn	2,8	1,7
Konsumprisindeksen (KPI) ³	2,1	3,6	3,3	3,4	4,0	3,6
KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarier (KPI-JAE) ³	2,7	3,0	3,2	3,2	3,3	2,7
Eksportpriser tradisjonelle varer	2,3	4,3	0,8	3,5	0,2	4,7
Importpriser tradisjonelle varer	4,7	1,2	0,1	0,8	-0,2	0,3
Utenriksregnskap						
Driftsbalansen, milliarder kroner	270,0	152,2	45,5	28,4	19,0	59,3
MEMO (ujusterte nivåttall)						
Pengemarkedsrente (3 mnd. NIBOR)	1,3	1,1	1,1	1,0	1,1	1,1
Utlånsrente, rammelån med pant i bolig ⁴	3,2	2,6	2,7	2,6	2,5	2,5
Råoljepris i kroner ⁵	431	378	305	388	391	428
Importveid kronekurs, 44 land, 1995=100	103,4	105,4	108,1	105,9	105,2	102,3
NOK per euro	8,9	9,3	9,5	9,3	9,3	9,0

¹ Konsum i husholdninger og idelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinngående i Fastlands-Norge.

² Ifølge AKU.

³ Prosentvis vekst fra samme periode året før.

⁴ Gjennomsnittlig for perioden.

⁵ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

vekst på 0,3 prosent året før. Den svake sysselsettingsutviklingen bidro til at arbeidsledigheten målt med arbeidskraftsundersøkelsen (AKU) økte markert gjennom 2015 og fram til sommeren 2016 hvor en topp ble nådd med 4,9 prosent – 1,7 prosentpoeng høyere enn før konjunkturnedgangen satte inn.

Økningen i arbeidsledigheten er blitt betydelig dempet av at arbeidstilbudet har steget lite og vesentlig mindre enn økningen i befolkningen i arbeidsdyktig alder. Etter sommeren 2016 falt også arbeidstilbudet klart, og det medførte at arbeidsledigheten ble redusert med 0,5 prosentpoeng, slik at gjennomsnittet for perioden fra november 2016 til januar 2017 kom ned i 4,4 prosent. Ifølge statistikk fra NAV gikk antall registrerte arbeidsledige bare svakt ned gjennom 2016 og fram til februar 2017, mens arbeidsledigheten var nærmest konstant når en også inkluderer personer på tiltak. Sysselsettingsraten, det vil si andelen av befolkningen i aldersgruppen 15–74 år som er i arbeid, har falt siden toppen i 2008 og faller var spesielt kraftig i 2016.

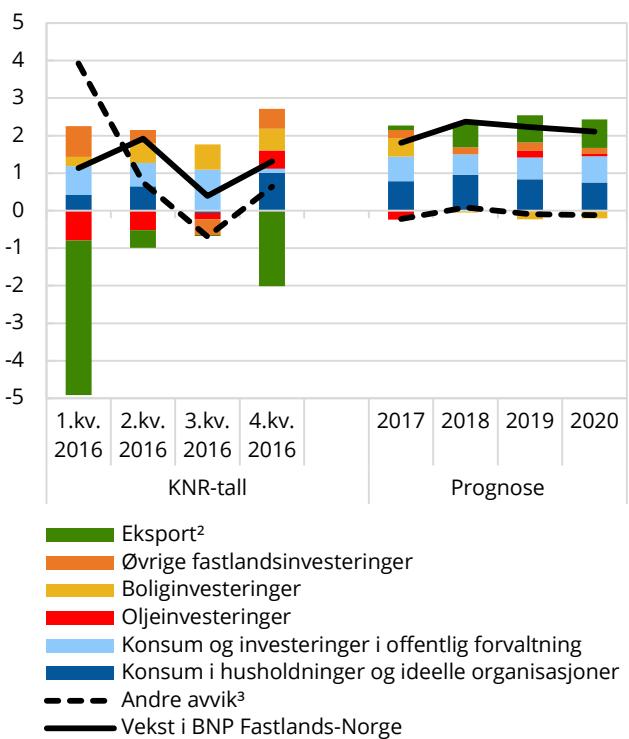
Sysselsettingen i petroleumsnæringen er så langt redusert med 24 prosent fra toppen tidlig i 2014, men nedgangen bremset opp gjennom 2016. Ringvirkningene fra aktiviteten i petroleumsnæringen er store, og reduksjonen i sysselsettingen i flere leverandørnæringer har vært relativt sett like kraftig. Våre beregninger viser at sysselsettingsnedgangen direkte og indirekte knyttet til petroleumsnæringens etterspørsel utgjør om lag sju ganger reduksjonen i selve petroleumsnæringen, se boks 2.4.

Oljeinvesteringene startet å falle i 4. kvartal 2013, og falt fram til 3. kvartal 2016 med 35 prosent. Årsjennomsnittet gikk ned med nesten 15 prosent i 2016.

Konjunkturnedgangen har blitt møtt med kraftige mottiltak i form av ekspansiv penge- og finanspolitikk. Ifølge nysalderingen av statsbudsjettet tilsvarte økningen i det strukturelle oljekorrigerte budsjettunderskuddet (SOBU) i 2016 hele 0,8 prosent av trenden til BNP Fastlands-Norge.

Styringsrentene, som i forbindelse med finanskrisen var satt kraftig ned, er også blitt senket ytterligere. I mars 2016 kom den siste rentenedgangen til rekordlave 0,5 prosent. Pengemarkedsrenta har i stor grad fulgt styringsrenta ned, men i litt mindre grad gjennom 2016 enn tidligere. Pengemarkedsrenta var på 1,2 prosent ved årsskiftet 2016/2017 og 1,0 prosent i starten av mars 2016, mens typiske boliglånsrenter kom ned til

Figur 2.1. Vekst i BNP Fastlands-Norge og bidrag fra etterspørselskomponenter.¹ Prosentpoeng, årlig rate

¹ Etterspørselsbidragene er regnet ut ved å finne endringen i hver variabel, trekke ut den direkte og indirekte importandelen, og deretter dele på nivået til BNP Fastlands-Norge i perioden før. Importandelene som brukes er dokumentert i boks 2.3. Alle tall er sesongjusterte og i faste priser.

² Eksportvariablen er definert som samlet eksport minus eksport av råolje, gass og utenriks sjøfart.

³ Andre avvik er definert residualt slik at det fanger opp alle andre faktorer samt lagerendring og statistiske avvik.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.2. Vekst i BNP Fastlands-Norge og bidrag fra etterspørselskomponenter.¹ Prosentpoeng, årlig rate

	KNR-tall				Prognose			
	16:1	16:2	16:3	16:4	2017	2018	2019	2020
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	0,4	0,6	-0,1	1,0	0,8	1,0	0,8	0,8
Konsum og investeringer i offentlig forvaltning	0,8	0,6	1,1	0,1	0,7	0,5	0,6	0,7
Oljeinvesteringer	-0,8	-0,5	-0,2	0,5	-0,2	0,0	0,2	0,1
Boliginvesteringer	0,2	0,5	0,7	0,6	0,5	0,0	-0,2	-0,2
Øvrige fastlandsinvesteringer	0,8	0,3	-0,4	0,5	0,2	0,2	0,2	0,2
Eksport ¹	-4,1	-0,5	0,0	-2,0	0,1	0,6	0,7	0,8
Andre avvik ¹	3,9	0,7	-0,7	0,6	-0,2	0,1	-0,1	-0,1
Vekst i BNP Fastlands-Norge	1,1	1,9	0,4	1,3	1,8	2,4	2,2	2,1

¹ Se fotnoter til figur 2.1.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2,6 prosent som årsgjennomsnitt i 2016 – 0,6 prosent poeng lavere enn året før. Rentenedgangen, sammen med de lave oljeprisene, bidro til at krona svekket seg fram til årsskiftet 2015/2016. Oljeprisen har fra et bunnivå under 30 dollar per fat i januar 2016, tatt seg klart opp og har i vinter ligget på rundt 55 dollar. Dette har ført til at krona har styrket seg noe gjennom 2016. Krona er likevel på et historisk sett svakt nivå. Som årsgjennomsnitt var den importveide kronekursen 15 prosent svakere i fjor sammenliknet med gjennomsnittet for de foregående ti årene og 1,8 prosent svakere enn gjennomsnittet for 2015.

Svak krone sammen med lav norsk lønnsvekst innebærer en kraftig bedring av den kostnadsmessige konkurranseevnen gjennom de siste årene. Dette letter situasjonen for all norsk konkurranseutsatt virksomhet. Veksten hos våre handelspartnerne har imidlertid vært lav og veksten i den internasjonale etterspørselen etter varer og tjenester tilknyttet petroleumsvirksomhet har trolig gått ned på samme måte som i Norge. Norsk eksport av slike produkter er betydelig, så dette har trukket samlet eksport ned. Til tross for bedringen i kostnadssituasjonen viser tallene fra kvartalsvis nasjonalregnskap at tradisjonell vareeksport har falt markert gjennom 2016 og i 4. kvartal var nedgangen på hele 8,6 prosent. Som årsgjennomsnitt lå denne eksporten vel 8 prosent under nivået fra året før. Det må understrekkes at det er en betydelig usikkerhet knyttet til disse tallene. Noe av nedgangen må tilskrives svak produksjonsvekst i oppdrettsnæringen og andre midlertidige faktorer. Det kan dessuten ta tid før bedringen i konkurranseevne slår helt gjennom i økt produksjonskapasitet og dermed i eksporten. Konkurranseevneforbedringen har også bidratt til å dempe importen, og derigjennom stimulert norsk produksjon.

Den ekspansive politikken har bidratt til klar vekst i etterspørselen fra Fastlands-Norge i 2016. Offentlig investeringer og konsum økte med henholdsvis 6 prosent og 2,3 prosent. Næringsinvesteringene på fastlandet økte med knappe 3 prosent. Det er første gang siden 2012 at disse investeringene øker.

Kronesvekkelsen fra tidlig i 2013 slo raskt ut i økt vekst i konsumprisindeksen justert for avgiftsandringer og uten energivarer (KPI-JAE), og toppen ble nådd i juli 2016 med 3,7 prosent. En moderat styrking av krona etter årsskiftet 2015/2016 slo først fra august 2016 ut i en gradvis reduksjon i prisveksten til 2,1 prosent i januar 2017. Høye elektrisitetspriser bidro til at veksten i konsumprisindeksen (KPI) ble hele 3,6 prosent som årsgjennomsnitt i 2016.

Et moderat lønnsoppgjør og klare oljerelaterte struktureffekter bidro til at gjennomsnittlig årslønn bare økte med 1,7 prosent i fjor, som er den klart laveste lønnsøkningen siden 2. verdenskrig, se boks 2.5. Gjennomsnittlig reallønn falt med 1,8 prosent, men i de fleste næringer falt reallønna noe mindre.

Beskjeden sysselsettingsvekst og markert reallønnsfall bidro til en meget svak inntektsutvikling i husholdningene til tross for skattelette og lavere renter. Konsument i husholdningene gikk derfor opp med bare 1,6 prosent selv om det var høy vekst i husholdningenes formue.

Den lave renta har bidratt til å stimulere boligmarkedet, og boligprisene har de fleste steder i landet fortsatt å øke markert fram til februar 2017 til tross for konjunkturedgangen. Som årsgjennomsnitt økte boligprisene i 2016 med 7,1 prosent etter en nesten like høy vekst i 2015. Dette har bidratt til at boliginvesteringene har økt klart gjennom de to siste årene, og som årsgjennomsnitt var økning i 2016 nær 10 prosent.

Flere faktorer antas å føre til at veksten tar seg opp i 2017, men det er også forhold som vil virke dempende. Nedgangen i petroleumsinvesteringene ventes nå gradvis å stoppe opp. Utbyggingskostnadene er redusert og oljeprisen har kommet klart opp. Det er dermed blitt en god del utbyggingsprosjekter som framstår som lønnsomme og som understøtter at det blir betydelige investeringer i petroleumsnæringen også i prognoseperioden.

Oppgangen i næringsinvesteringene på fastlandet ventes å fortsette, selv om veksten trolig ikke blir veldig sterkt. Vi legger til grunn at veksten i norske eksportmarkeder vil ta seg noe opp. Sammen med tidsforsinkede effekter av konkurranseevneforbedringen vil det bidra til å snu eksportutviklingen til vekst i 2017.

Det ligger an til en vesentlig lavere prisvekst i 2017 enn i 2016. Lønningene vil derimot øke noe mer og når også sysselsettingen trolig går opp til husholdningenes realdisponibele inntekter vokse mer enn i 2016 selv om renta ikke faller videre. Veksten i husholdningenes konsum vil trolig derfor ta seg opp, mens boligprisene og boliginvesteringene ventes å vokse nesten like kraftig i 2017 som i 2016, men med en klart avtagende vekst i løpet av året.

Finanspolitikken vil fortsatt være ekspansiv i 2017, men ekspansiviteten vil bli vesentlig mindre enn i fjor. I nasjonalbudsjettet for i år er SOBU beregnet å øke med 0,4 prosentpoeng av trenden til BNP Fastlands-Norge. Vi regner likevel med at aktivitetsveksten raskt vil komme litt over trendveksten. Beregningene viser at arbeidsledigheten vil holde seg ganske stabil gjennom året, med noe høyere vekst i sysselsettingen, men også i arbeidstilbuddet.

Fra 2018 regner vi ikke med noen ekspansive impulser fra finanspolitikken, så lenge økonomien ikke utsettes for nye kraftige negative sjokk. Vi legger til grunn en nøytral konjunkturimpuls i 2018 og at finanspolitikken deretter strammes litt til. Relativt beskjedne avsetninger i fondet begrenser handlingsrommet i finanspolitikken, men ifølge våre beregninger vil de være tilstrekkelige til at SOBU vil kunne holde seg på om lag samme andel av trend-BNP som i fjor.

Tabell 2.3. Makroøkonomiske hovedstørrelser 2016-2020. Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår

Regnskap 2016*	Prognoseringer								
	2017			2018			2019		2020
	SSB	NB	FIN	SSB	NB	FIN	SSB	NB	SSB
Realøkonomi									
Konsum i husholdninger mv.	1,6	2,2	2,0	2,3	2,6	2,3	2,6	2,3	1,8
Konsum i offentlig forvaltning	2,3	1,7	..	1,7	1,7	1,9	..
Bruttoinvestering i fast realkapital	0,5	3,4	..	1,6	1,4	..	1,8	2,0	..
Utvinning og rørtransport ¹	-14,7	-7,0	-11,4	-10,0	-0,1	2,7	-6,8	6,2	5,3
Fastlands-Norge	5,9	6,0	1,8	1,0	..
Næringer	2,9	4,2	..	4,4	3,6	..	4,8	4,0	..
Bolig	9,9	9,2	6,4	5,6	-0,8	2,2	4,0	-4,1	0,5
Offentlig forvaltning	6,1	5,1	..	5,1	2,3	2,3	..
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ²	2,7	2,9	2,7	2,6	2,2	2,5	2,7	1,9	1,9
Lagerendring ³	0,3	0,0	0,0	0,0	..
Eksport	-1,2	0,5	..	-0,4	2,0	..	0,9	2,2	..
Tradisjonelle varer ⁴	-8,2	2,2	2,9	4,6	4,0	3,4	5,9	4,1	3,2
Råolje og naturgass	3,8	0,4	..	-4,1	-0,1	..	-3,6	-0,1	1,6
Import	0,3	2,5	3,0	3,0	2,2	2,0	3,4	2,9	2,1
Tradisjonelle varer	-0,6	1,5	..	3,6	3,1	..	4,4	4,2	..
Bruttonasjonalprodukt	1,0	1,5	0,5	0,6	1,9	1,3	1,3	1,8	1,6
Fastlands-Norge	0,8	1,8	1,5	1,7	2,4	2,2	2,4	2,2	2,2
Arbeidsmarked									
Sysselsatte personer	0,1	0,6	0,4	0,7	1,0	0,9	1,1	0,9	1,0
Arbeidsledighetsrate (nivå)	4,7	4,4	4,8	4,6	4,2	4,6	4,3	4,1	4,2
Priser og lønninger									
Årlønn	1,7	2,3	2,8	2,7	3,1	3,2	3,0	3,1	3,5
Konsumprisindeksen (KPI)	3,6	2,0	2,3	2,0	2,1	1,8	1,9	2,2	1,7
KPI-JAE ⁵	3,0	1,7	2,4	2,1	2,0	1,8	2,0	2,0	1,7
Eksportpris tradisjonelle varer	4,3	2,9	0,5	1,4	..
Importpris tradisjonelle varer	1,2	0,9	1,1	1,1	..
Boligpris	7,1	6,5	0,6	-1,5	..
Utenriksøkonomi									
Driftsbalansen, mrd. kroner	152,2	228,9	255,6	280,6	..
Driftsbalansen i prosent av BNP	4,9	6,9	7,4	7,7	..
MEMO:									
Husholdningenes sparerate (nivå)	7,1	7,4	6,8	6,4	..
Pengemarkedsrente (nivå)	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	1,0	1,2	1,2
Utlånsrente, rammelån med pant i bolig (nivå) ⁶	2,6	2,6	2,6	2,7	..
Råoljepris i kroner (nivå) ⁷	378	469	..	425	489	..	447	509	..
Eksportmarkedsindikator	2,8	3,8	4,4	4,6	..
Importveid kronekurs (44 land) ⁸	1,8	-3,2	-3,0	0,1	0,0	0,6	1,0	0,0	-0,8

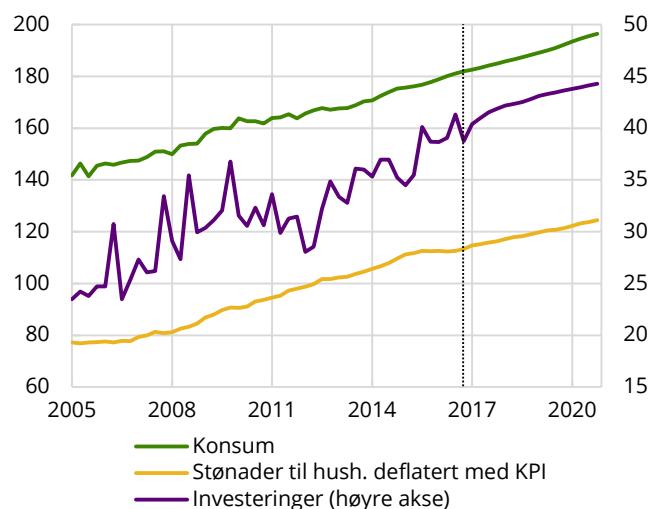
¹ Finansdepartementets anslag inkluderer tjenester tilknyttet oljeutvinning.

Rettet 16. mai 2017

² Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.³ Endring i lagerendring i prosent av BNP.⁴ Norges Bank gir anslag for tradisjonelle varer, reisetrafikk og annen tjenestetransport fra Fastlands-Norge.⁵ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE).⁶ Gjennomsnitt for året.⁷ Gjennomsnittlig spotpris, Brent Blend.⁸ Positivt tall innebefatter svekket krone. Finansdepartementet gir anslag på konkurranseprisindeksen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå (SSB), Finansdepartementet, St.meld nr.1 (2016-2017), (FIN), Norges Bank, Pengepolitisk rapport 4/2016 (NB).

Figur 2.2. Offentlig forvaltning
Sesongjustert, mrd. 2014-kr., kvartal

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Vi regner også med at boligprisene vil falle litt gjennom de siste årene av prognosebanen og at boliginvesteringene da også vil gå litt ned. Omslag i petroleumsinvesteringene til utflating og etter hvert litt vekst, vil sammen med litt høyere konsumvekst og god vekst i eksport og næringsinvesteringer innebære at den beskjedne konjunkturoppgangen fester seg. Litt høyere sysselsettingsvekst kan da trekke arbeidsledigheten litt ned i perioden 2018-2020.

2.1. Finanspolitikk

Finanspolitikken stimulerte veksten i norsk økonomi i 2016. Konsum i offentlig forvaltning økte med 2,3 prosent fra 2015 til 2016, mens bruttoinvesteringene økte med vel 6 prosent. Noe av den høye veksten skyldes økte forsvarsinvesteringer, men bruttoinvesteringene i sivil forvaltning økte også klart. Stønader til husholdningene økte bare med 3,9 prosent slik at realveksten i stønadene ble nesten null når vi bruker KPI som deflator. Dette er noe lavere enn vi tidligere regnet med. Realveksten i offentlig forvaltnings kjøp av varer og tjenester samt stønadene til husholdningene økte derfor mindre enn forventet i 2016. Den samlede realveksten i disse tre utgiftspostene anslås til litt over 2 prosent i 2016. Det er litt høyere enn anslått trendvekst i fastlandsøkonomien. Reduserte skattesatser i 2016 bidro til at finanspolitikken samlet sett ble klart ekspansiv. I nysalderingen av statsbudsjettet for 2016 anslås det strukturelle, oljekorrigerte budsjettunderskuddet (SOBU) som andel av trend-BNP for Fastlands-Norge å øke med 0,8 prosentpoeng fra 2015 til 2016. Det utgjør 2,8 prosent av verdien av Statens pensjonsfond utland (SPU) ved inngangen til 2016. I kapittel 5 i dette nummeret av Økonomisk utsyn gis det en detaljert gjennomgang av utviklingen i offentlig økonomi.

Anslagene for finanspolitikken i 2017 er i hovedsak basert på Nasjonalbudsjett 2017 (NB 2017). Konsumveksten er anslått til 1,7 prosent. Bruttoinvesteringer i offentlig forvaltning vil fortsatt øke mye, men i 2017 er økningen i hovedsak en følge av økte kjøp

av kampfly (fra 2 fly i 2016 til 6 fly per år framover). Realstønadsveksten til husholdningene vil være svak også i 2017 som følge av den lave lønnsveksten, mens klart lavere KPI-vekst i år trekker realveksten opp. Realveksten i de tre utgiftskomponentene anslås til 2,3 prosent i 2017, noe som er litt høyere enn i 2016.

Stortingets budsjettvedtak for 2017 innebærer en reduksjon i den samlede beskatningen sammenliknet med 2016. Skattesatsen på alminnelig inntekt for selskaper og personer reduseres fra 25 til 24 prosent i 2017. Det gjøres noen justeringer i petroleumsskatt og kraftbeskatning slik at disse to næringene ikke berøres nevneverdig. For personer øker trinnskatten slik at det meste av provenytapet fra personer som følger av redusert skatt på alminnelig inntekt dekkes inn igjen. Andre personskatter reduseres noe, blant annet endres satsene i minstefradraget og formuesskattesystemet noe slik at direkte personskatter samlet sett blir redusert. For næringslivet er det innført en skatt på finanssektoren tilsvarende 5 prosent av lønn. Videre er startavskrivningene på maskiner fjernet og på andre områder i næringsbeskatningen er det gjort mindre endringer.

NB 2017 anslår at SOBU som andel av trend-BNP for Fastlands-Norge vil øke med 0,4 prosentpoeng fra 2016 til 2017. Som andel av SPU ved inngangen til 2017 utgjør dette 3,0 prosent. Siden statsbudsjettet for 2017 ble vedtatt av Stortinget, har regjeringen foreslått å endre handlingsregelen for finanspolitikken ved at man framover vil legge til grunn 3 prosent realavkastning av SPU. Det innebærer antakelig at den ekspansive finanspolitikken som har blitt ført i senere år ikke kan fortsette i den forstand at SOBU som andel av SPU har nådd den redefinerte «krittstreken». Med moderat tilførsel av nye midler til SPU og ingen store endringer i fondets verdi som følge av omvurderinger, kan SOBU som andel av trend BNP for fastlandsøkonomien ikke øke noe særlig. Dette markerer et brudd med utviklingen vi har hatt siden 2013.

I boks 2.1 har vi belyst effekten av en oljeprisøkning når vi samtidig antar at myndighetene finsikter finanspolitikken for å overholde den nye handlingsregelen.

For årene 2018 til 2020 foreligger ingen vedtatt finanspolitikk. Vi har lagt til grunn at konsumveksten i offentlig forvaltning blir om lag 2 prosent årlig i perioden. Det er noe variasjon rundt dette nivået for de enkelte årene, men det skyldes variasjoner i arbeidsdager som medfører at antall utførte timeverk per årsverk varierer. Når det gjelder bruttoinvesteringene i offentlig forvaltning har vi lagt til grunn en moderat økning i investeringer i sivil infrastruktur. Kjøp av kampfly til forsvarset gir som nevnt en stor økning i investeringene i 2017, men vi antar ingen nye impulser på dette området i årene 2018 til 2020. Skattekompromisset basert på Scheel-utvalgets utredning innebærer at skattesatsen på alminnelig inntekt reduseres til 23 prosent i 2018. Vi regner med at det samtidig skjer en oppjustering av

Boks 2.1. Effekter av høyere oljepris

I prognosene har vi denne gang lagt til grunn en gjennomsnittlig oljepris på 56 dollar per fat i 2017 som stiger gradvis til 64 dollar per fat mot slutten av 2020. Det er stor usikkerhet knyttet til disse anslagene. I denne boksen analyseres derfor effekter av en klart høyere oljepris. I beregningen antas det at oljeprisen gradvis øker til 70 dollar per fat i slutten av 2017 og deretter holder seg reelt uendret til 2020. Ved utgangen av dette året er da prisen 74 dollar per fat som er 10 dollar høyere enn i prognosebanen. Forskjellen forutsettes å ha sammenheng med forhold på tilbudssiden i oljemarkedet.

Økt oljepris påvirker norsk økonomi gjennom en rekke kanaler. Mange av disse kanalene slik som for eksempel valutakurs, er inkorporert i vår modell av norsk økonomi (KVARTS). Noen sentrale forhold, hvorav petroleumsinvesteringene og finanspolitikk er særsviktige, er imidlertid bestemt utenfor modellen. Det samme gjelder effekter på internasjonal økonomi av endrede oljepriser. Vi må derfor gjøre noen forutsetninger knyttet til mekanismer som ikke er modellerte. Konkret antar vi at:

- Høyere oljepriser antas å øke veksten i petroleumsinvesteringene med ytterligere 4 prosentpoeng årlig i perioden 2018 til 2020 sammenliknet med referansebanen.
- Veksten i Norges eksportmarkeder samlet sett dempes som følge av høyere oljepriser med 0,1 prosentpoeng i hvert år fra og med 2017.
- Høyere oljepris øker prisveksten i utlandet. Vi legger til grunn at KPI-veksten ute blir 0,2 prosentpoeng høyere i 2017, 0,3 prosentpoeng høyere i 2018 og 0,1 prosentpoeng høyere både i 2019 og 2020 enn i vår prognosebane. Dette tilsvarer omtrent virkningene av oljeprisøkningen på norsk økonomi dersom valutakursen ikke påvirkes.
- Finanspolitikken justeres slik at man på marginen følger handlingsregelen slavisk. Fra 2018 har vi antatt at 3 prosent av endringer i SPU ved inngangen til året slår ut i tilsvarende endringer i offentlige bruttoinvesteringer.

Høyere oljepriser fører til at krona raskt styrker seg slik at den importveide kronekursen blir 2,5 prosent sterkere enn i referansebanen fra og med 2018. Dette svekker den kostnadsmessige konkurransen og bidrar sammen med lavere internasjonal vekst til å dempe eksporten. Fra 2019 er tradisjonell vareeksport 1,3 prosent lavere sammenlignet med prognosebanen. Deler av norsk eksport er knyttet til petroleumsvirksomhet i andre land, og høyere oljepris kan tenkes å øke etterspørselen fra disse markedene. Denne effekten er ikke innarbeidet i beregningene. Effektene på norsk eksport og industri kan dermed tenkes å bli mer positive enn det våre beregninger viser.

Økt etterspørsel fra petroleumssektoren spres raskt til store deler av norsk økonomi. Lavere importpriser fører til at bruker-priser på kapital og produktivitetsnivået blir lavere. Det gir økte næringsinvesteringer. Investeringene øker også som følge av at aksjekursene på Oslo Børs øker, noe som gjør det lettere for norske bedriftene å finansiere investeringer gjennom aksjemarkedet. I 2019 og 2020 er næringsinvesteringene i fastlandsøkonomien om lag 2 prosent over nivået i prognosebanen. Høyere investeringer og økt realkapital muliggjør økt produksjon uten vesentlig økt bruk av sysselsetting.

En sterkere krone fører til lavere inflasjon. Det påvirker innenlands kostnadsvekst slik at veksten i KPI-JAE faller. Med om lag uendret aktivitetsnivå setter dermed Norges Bank ned styringsrenten med et quart prosentpoeng i 2018 for å unngå at inflasjonen kommer for langt under målet. I 2019 og 2020

setter sentralbanken opp rentene igjen i referansebanen og disse økningene er også med i denne alternativbanen med høyere oljepris. En slik pengepolitisk respons medfører at boligprisene gradvis stiger i forhold til referansebanen og blir 1,5 prosent høyere i 2020. Hvis renten ikke hadde blitt satt ned, ville kronestyrkingen ha vært enda større enn beregningen viser, noe som ville ha virket kontraktiv på økonomien særlig ved at industrien ville ha redusert sin produksjon mer. Økningen i husholdningenes konsum skyldes høyere realformue og litt lavere rente.

Størrelsen på Statens Pensjonsfond Utlandet (SPU) i norske kroner påvirkes positivt av høyere oljeinntekter, men negativt av sterke kronekurs. I våre beregninger er det den siste effekten som dominerer på kort sikt, mens inntektseffekten vil dominere på litt lengre sikt. Først fra 2021 er fondet tilbake til samme verdi som i referansebanen. Det finanspolitiske handlingsrommet blir dermed mindre i årene 2018 til 2020 enn i prognosebanen. Vi har derfor justert offentlige bruttoinvesteringer litt ned i 2018 til 2020 sammenliknet med prognosebanen for at det strukturelle budsjettunderskuddet holder seg nær 3-prosentbanen. Man kan hevde at en slik «finsikting» av finanspolitikken ikke er i tråd med handlingsregelen. Men når referansebanen er om lag på 3-prosentbanen i alle årene og fondet får et negativt skift, kan det være rimelig at også utgiftene tilpasses i en konjunkturoppgang som forsterkes av en ytterligere oljeprisvekst.

Samlet sett viser analysen at en høyere oljepris øker aktivitetsnivået i norsk økonomi. I 2018 da den finanspolitiske responsen er stor, er effektene på BNP Fastlands-Norge riktignok neglisjerbar, men deretter øker veksten. I 2020 er BNP i fastlandsøkonomien 0,4 prosent høyere enn i prognosebanen. Dette innebærer at den forsiktige konjunkturoppgangen i referansebanen forsterkes, men er fortsatt moderat. Merk at utviklingen for industrien er negativ fordi kronestyrkingen dominerer over effekten av økte petroleumsinvesteringer. Ser vi nærmere på undergrupper av industri, stimuleres verkstedindustrien, mens utekonkurrerende råvareindustri reduserer produksjonen.

Virkninger av høyere oljepris. Avvik fra prognosebanen i prosent der annet ikke framgår

	2017	2018	2019	2020
BNP Fastlands-Norge	0,0	0,0	0,2	0,4
- Industri	-0,4	-0,7	-0,6	-0,4
Næringsinvesteringer, fastlandet	0,2	0,8	1,7	2,0
Sysselsetting	0,0	-0,1	0,0	0,0
Lønn	0,0	-0,1	-0,1	-0,1
Ledighetsrate, pst.poeng	0,0	0,0	0,0	0,0
Konsum i husholdningene	0,1	0,4	0,7	0,8
Importveid kronekurs	-1,3	-2,5	-2,4	-2,5
Eksport tradisjonelle varer	-0,5	-0,9	-1,3	-1,3
Konsumprisindeksen	0,0	-0,1	-0,2	-0,4
Pengemarkedsrente, pst.poeng	0,0	-0,3	-0,3	-0,3
SPU ved inngangen til året, mrd. kr	0	-197	-135	-83
Forutsetninger				
Oljepris, dollar per fat	11,8	21,6	19,1	16,9
Petroleumsinvesteringer	0,0	4,0	8,2	12,5
Investeringer offentlig forvaltning	0,0	-3,5	-2,3	-1,6
Eksportmarkedsindikator	-0,1	-0,2	-0,3	-0,4
Konsumprisindeks i utlandet	0,2	0,4	0,5	0,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

skattesatser for forskuddspliktige slik at bare fastlandsbedriftene blir berørt av endringen. Provenytapet av dette kan anslås til nærmere 3 milliarder kroner i 2018. Vi har forutsatt at drivstoffavgiftene øker i 2018 med en provenyeffekt på 3 milliarder kroner og at det skjer en tilsvarende økning også i 2019 og 2020. Økningen i indirekte skatter bidrar med om lag 0,2 prosentpoeng til KPI-veksten hvert år.

Vi har lagt til grunn at realveksten i pensjonsstønaden til husholdningene blir om lag 2 prosent årlig i perioden 2018 til 2020. Andre stønader vokser reelt sett noe mindre. Samlet realstønadsvekst antas å bli vel 2 prosent årlig. Vi har ikke lagt til grunn endringer i (de reelle) satsene for direkte skatter etter 2018. Den forutsatte økningen i miljøskattene gjør at anslagene våre fører til en liten økning i samlede skatter i 2019 og 2020. Sammen med en videreføring av vekstlagslagene på utgiftssiden innebærer derfor anslagene samlet sett en om lag konjunkturøytral finanspolitikk i 2018 og en svak innstramming av finanspolitikken i 2019 og 2020 i tråd med at konjunkturoppgangen da har vart en stund.

Statens pensjonsfond utland (SPU) var 7 510 milliarder kroner ved utgangen av 2016 og var om lag 150 milliarder høyere enn dette i begynnelsen av mars 2017.

Boks 2.2. Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs

Om lag 60 prosent av Norges utenrikshandel i tradisjonelle varer (det vil si eksport og import av varer unntatt olje, gass, skip og plattformer) skjer med land som ikke er med i EUs pengeunion. Kronekursen målt mot euro gir følgelig begrenset informasjon om den norske kronens internasjonale verdi. Det er derfor viktig å supplere med alternative valutakursindikatorer som i større grad gjenspeiler bredden i vårt handelsmønster. Eksempler på slike er industriens effektive kronekurs, også kjent som konkurransekursindeksen (KKI), og importveid kronekurs (I44). Industriens effektive kronekurs er beregnet på grunnlag av kursen på norske kroner mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere, og er et geometrisk gjennomsnitt basert på OECDs løpende konkurransevekter. Vektene i den importveide kronekursen er beregnet med utgangspunkt i sammensetningen av importen av tradisjonelle varer fra Norges 44 viktigste handelspartnere. Begge indeksene er konstruert slik at høye verdier betyr en svak krone, og lave verdier en sterk krone.

I figuren viser begge indeksene at krona gjennomgående var betydelig svakere på 1990-tallet enn fra tidlig på 2000-tallet og fram til 2013. Tidlig i 2013 var krona rekordsterk, men svekket seg deretter markert, blant annet som følge av nedgangen i oljenæringen. Forløpet til de to indeksene er imidlertid ikke helt sammenfallende. For eksempel var krona i januar 2013 rundt 17 prosent sterkere enn gjennomsnittet for 1990-tallet målt ved den importveide kronekursen, mens den ifølge industriens effektive kronekurs bare var 12 prosent sterkere. Dette gjenspeiler at de to indeksene er konstruert for litt ulike formål hvor vektene i konkurransekursindeksen skal gjenspeile norsk industriens konkurranseflate både på eksport- og hjemmemarkedet og ikke bare være relevant for hjemmemarkedet og norske priser. Den

Hvis OPEC overholder sine vedtatte produksjonskutt fra møtet 30. november, vil oljeprisen kunne stige litt fra dagens nivå ut 2017. Det vil øke innbetalingene til SPU noe i forhold til anslagene i NB 2017. Men høyere oljepris vil også kunne føre til en noe sterkere krone, noe som isolert sett vil redusere verdien av SPU. Våre anslag for finanspolitikken tilsier at SOBU holder seg nær 3 prosent av fondets verdi framover i tråd med den justerte handlingsregelen for finanspolitikken.

2.2. Pengepolitikk

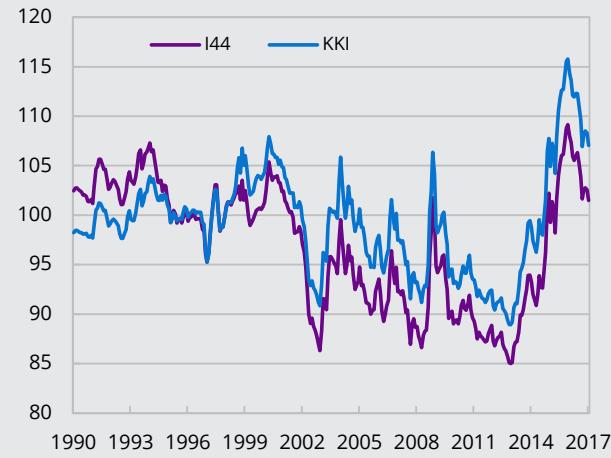
Styringsrenta har nå vært på 0,5 prosent i ett år etter den siste nedsettelsen i mars 2016. Som årsgjennomsnitt var pengemarkedsrenta i underkant av 1,1 prosent i 2016, 0,2 prosentpoeng lavere enn året før. I desember 2016 var pengemarkedsrenta opp i 1,2 prosent mens den i begynnelsen av mars i år var kommet ned i 1,0 prosent. Påslaget mellom styringsrenta og pengemarkedsrenta har dermed falt en del de siste månedene og er nå kommet ned i 0,5 prosentpoeng.

Etter tre års markert svekkelse styrket krona seg noe gjennom 2016 og inn i 2017. Prisen på en euro er ved inngangen til mars på 8,90 kroner, og målt med den importveide kronekursen er krona nå om lag 3 prosent sterkere enn årsgjennomsnittet for 2016.

forskjellige utviklingen skyldes at krona styrket seg betydelig mer mot land Norge importerer mye fra enn mot land Norge eksporterer mye til. Kronas internasjonale kjøpekraft ble dermed styrket mer enn industriens internasjonale konkurranseseevn isolert sett ble svekket av valutakursene. Denne utviklingen var særlig markert fra 1993 til 2004.

Fra januar 2013 til januar 2016 svekket krona seg med 28,4 prosent målt ved den importveide valutakursen og med 30,2 prosent målt ved industriens effektive kronekurs. Det innebærer at kronas internasjonale kjøpekraft ble redusert noe mindre enn industriens internasjonale konkurranseseevn ble bedret. Siden har krona styrket seg med om lag 7 prosent fram til februar 2017 målt ved begge valutakurvene.

Importveid kronekurs (I44) og industriens effektive kronekurs (KKI). 1995 = 100

Som årsgjennomsnitt svekket krona seg med 1,8 prosent i 2016, målt med den importveide kronekursen. I 2016 var krona som årsgjennomsnitt på det svakeste som er registrert med denne indeksen som går tilbake til 1971. Også målt mot euro var krona på sitt svakeste i 2016 med en gjennomsnittskurs på 9,29, etter at kurset var oppe i 9,70 ved inngangen til året. Dollarkurset var 8,40 som årsgjennomsnitt i 2016, og vi må tilbake til 2001 for å finne en så sterk dollar målt i norske kroner.

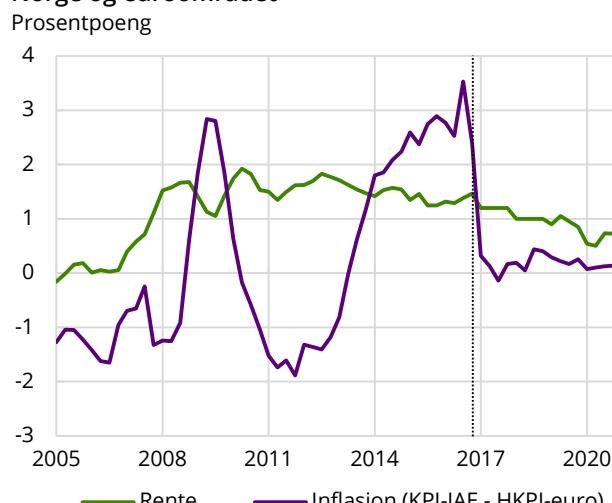
Rentene husholdninger står overfor fortsatte å falle gjennom 2016. Mens gjennomsnittlig rammelånsrente med pant i bolig fra banker og kreditforetak var 2,7 prosent ved slutten av 2015, var denne renta kommet ned i 2,5 prosent ved utgangen av 2016. Rentene for bankinnskudd falt gjennom 2016 fra 0,9 prosent til 0,8 prosent. Rentefallet skjedde i hovedsak i første halvår i 2016.

Vi tror styringsrenta vil bli holdt på dagens rekordlave nivå i år og neste år. Veksten i BNP for Fastlands-Norge var på 0,3 prosent i 4. kvartal i 2016, mens årsveksten fra 2015 til 2016 var på lave 0,8 prosent. Dette er langt under trendveksten i BNP Fastlands-Norge som vi har beregnet til om lag 2 prosent. Arbeidsledigheten målt med AKU falt i andre halvår 2016, men det skyldes at mange har trukket seg ut av arbeidsmarkedet. Prisveksten, målt med KPI-JAE, har også falt gjennom siste halvår. Det taler for at Norges Bank holder renta lav framover. Den høye veksten i boligpriser fram til nå og økt rente i euroområdet framover taler derimot for en økning i renta. Vi legger til grunn at styringsrenta settes noe opp i 2019 og 2020. Pengemarkedsrenta kan da komme opp i 1,5 prosent ved utgangen av 2020. Rammelånsrenta følger da pengemarkedsrenta og går fra 2,6 prosent i år og neste år opp til rundt 3,0 prosent ved utgangen av 2020.

Beregnet rente på tiårige norske statsobligasjoner var som årsgjennomsnitt 1,3 prosent i 2016 etter å ha vært nede i 1,0 prosent i juli i fjor. Ved utgangen av 2016 var tiårig statsobligasjonsrente kommet opp i 1,7 prosent, og den er i begynnelsen av mars 2017 på 1,8 prosent. Beregnet rente på femårig statsobligasjonsrente er på samme tid 1,1 prosent, om lag 0,3 prosentpoeng over årsgjennomsnittet for 2016. Utviklingen i statsobligasjonsrentene kan tyde på forventninger om økt rente framover.

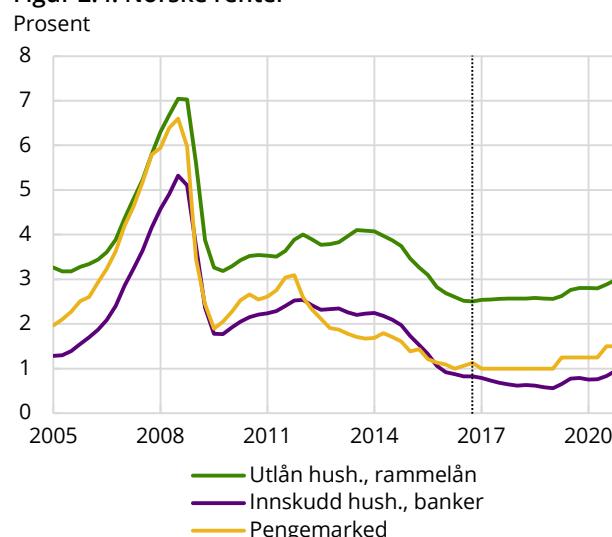
Vi anslår at kronekursen vil holde seg noenlunde uendret ut prognoseperioden. Økt oljepris, og redusert inflasjonsforskjell mellom Norge og EU taler for en fortsatt styrking av krona. Redusert renteforskjell ved at pengemarkedsrentene ute øker litt mer enn hjemmetrekker i motsatt retning.

Figur 2.3. Rente- og inflasjonsforskjeller mellom Norge og euroområdet

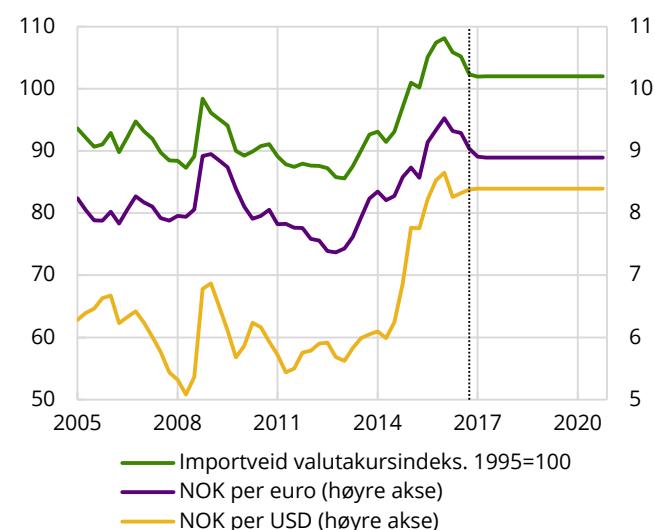
Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.4. Norske renter

Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.5. Valutakurser

Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

2.3. Inntekt, konsum og sparing i husholdningene

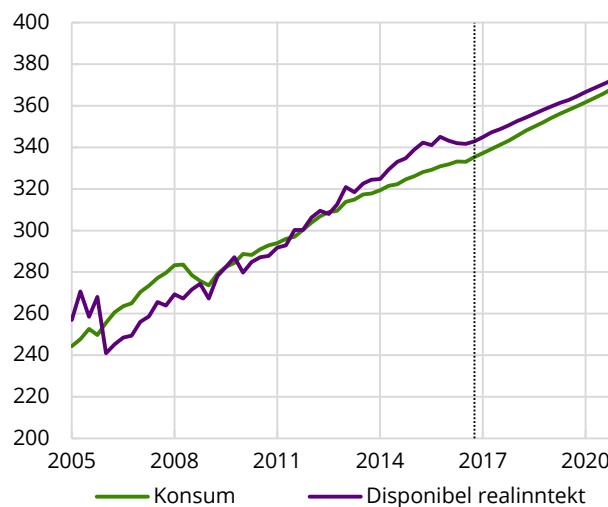
Disponible realinntekter i husholdninger og ideelle organisasjoner falt med 1,6 prosent i 2016 etter en økning på hele 5,3 prosent året før. Nedgangen henger sammen med en sterk oppgang i utbetalingen av aksjeutbytte i 2015 som trolig var basert på forventninger om økt beskatning av slike inntekter fra og med i fjor. En tilsvarende utvikling fant sted i årene 2005 og 2006 da disponibel realinntekt økte og falt med rundt 8,5 og 6,5 prosent som følge av skattemotiverte utbetaler av aksjeutbytte. Dersom vi holder utbetalingen av aksjeutbytte utenfor, økte disponibel realinntekt likevel bare med 0,9 prosent i 2016, om lag 1,5 prosentpoeng mindre enn året før.

Lønnsinntektene er den største inntektskilden for husholdningene og har i mange år vært en viktig bidragsyter til veksten i disponibel realinntekt. Som følge av markert reallønnsfall og nullvekst i sysselsettingen, bidro imidlertid lønnsinntektene til å trekke ned veksten i disponibel realinntekt eksklusive aksjeutbytter med nær 1,5 prosentpoeng i fjor. Offentlige stønader, som også har gitt betydelige vekstbidrag i de senere årene, bidro svært beskjedent til inntektsveksten i fjor ettersom sykepenger og forsørgerstønader falt og pensjoner, som lønnsjusteres, økte lite reelt sett. Netto renteinntekter ga heller ikke noe vekstbidrag til inntektsutviklingen av betydning. Lavere skatt på inntekt og formue bidro derimot til å trekke realinntektene opp.

Etter finanskrisen i 2008 har konsumutviklingen vært nokså svak og gjennomgående svakere enn inntektsveksten. Slik var det ikke i 2016 da konsumet i husholdninger og ideelle organisasjoner, til tross for inntektsfall, økte med 1,6 prosent. Konsumet av matvarer og drikkevarer og elektrisitet gikk opp på årsbasis i fjor, mens konsumet av blant annet mørbler og hvitevarer gikk ned. Varekonsumet samlet sett sto dermed på stedet hvil. Etter å ha falt gjennom sommerhalvåret i fjor på nokså bred basis ifølge sesongjusterte tall, økte imidlertid varekonsumet med 0,6 prosent i 4. kvartal. Bilkjøpene sto for over halvparten av denne oppgangen. I januar økte varekonsumindeksen sesongjustert med 0,4 prosent etter et fall på nær 2 prosent i desember. Det var særlig bilkjøpene som fortsatte å trekke opp varekonsumet. Tjenestekonsumet økte på sin side bredt basert med hele 3,3 prosent i 2016, med særlig store vekstbidrag fra hotell- og restaurantjenester og passasjertransport. Nordmenns konsum i utlandet økte med 3,6 prosent i fjor, litt høyere enn året før. På årsbasis har krona svekket seg de siste årene sammenlignet med den nære fortiden da en sterke krone, som gjorde det relativt billig å handle i andre land, ga tøifrede vekstrater i nordmenns konsum i utlandet.

Husholdningenes sparing – i form av finansinvesteringer og boliginvesteringer – regnet som andel av disponibel inntekt, økte fra et nivå på vel 3,5 prosent i 2008

Figur 2.6. Inntekt og konsum i husholdninger mv.
Sesongjustert, mrd. 2014-kr., kvartal

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

til et nivå på vel 8 prosent i 2014. På grunn av de høye utbetalingene av aksjeutbytte økte spareren videre til et nivå på rundt 10,5 prosent i 2015. Spareren eksklusive aksjeutbytter økte med om lag 4 prosentpoeng fra 2008 til et nivå på rundt 5 prosent i 2015. Vi har tidligere pekt på at deler av den økte sparingen etter finanskrisen antagelig kan tilskrives forsiktighetsmotivert sparing. Det vil si at husholdningene reduserer konsumet når framtida oppleves som usikker. Økningen i spareren de senere årene kan også i noen grad tilskrives aldringen av befolkningen og pensjonsreformen som ble innført 1. januar 2011. Ifølge kvartalsvis inntekts- og kapitalregnskap falt den sesongjusterte spareren både med og uten aksjeutbytter i 4. kvartal 2015 og gjennom 2016 til et årsgjennomsnitt i fjor på henholdsvis rundt 7 og vel 3,5 prosent. I perioder med inntektsfall, som i fjor, vil trolig husholdningene glatte konsumet noe slik at spareren faller.

På litt lengre sikt bestemmes konsumutviklingen i stor grad av forløpet i husholdningenes inntekter, formue og renter. Vi ser for oss at reallønnsveksten blir vesentlig bedre framover og at sysselsettingen tar seg opp med bedre konjunkturer. Offentlige stønader vil også kunne gi klare vekstbidrag til disponibel realinntekt gjennom prognoseperioden. Netto renteinntekter vil derimot, som i fjor, ikke gi noe vekstbidrag av betydning ettersom rentene som husholdningene står overfor endres lite de nærmeste årene.

Alt i alt venter vi en vekst i disponibel realinntekt eksklusive aksjeutbytter på rundt 1,5 prosent i år, og noe høyere i årene 2018 til 2020. Den økte realinntektsveksten vil sammen med økte realboligpriser i år trekke konsumveksten opp, mens fall i realboligprisene i de tre påfølgende årene vil dempe konsumveksten. Samlet sett venter vi en konsumvekst på vel 2 prosent i år, vel 2,5 prosent neste år og litt lavere i 2019 og 2020. Denne konsumutviklingen er langt svakere enn i konjunkturopgangen før finanskrisen i 2008 da konsumet i fire år vokste med rundt 5 prosent årlig.

Med den inntekts- og konsumutviklingen som her legges til grunn ser vi for oss at den totale spareraten vil fortsette å falle, om enn i mindre tempo enn i fjor, til ned mot 6 prosent i slutten av prognoseperioden.

2.4. Boligpriser og boliginvesteringer

Som årsgjennomsnitt var boligprisene 7,1 prosent høyere i 2016 enn i 2015 ifølge SSBs boligprisindeks. Sesongjusterte tall viser dessuten en klar tendens til økende boligprisvekst gjennom fjoråret. Mens prisveksten i 1. kvartal 2016 var 1,7 prosent, regnet fra kvartalet før, var den 3,2 prosent i 3. kvartal og 2,7 prosent i 4. kvartal. Den månedlige boligprisstatistikken fra Eiendom Norge viser et liknende forløp gjennom 2016 og en enda sterkere prisvekst. For de to første månedene i 2017 viser denne statistikken en sesongjustert boligprisvekst, regnet fra måneden før, på 0,6 prosent i både januar og februar. Bak tallene for landet som helhet skjuler det seg fortsatt store regionale forskjeller i boligprisutviklingen.

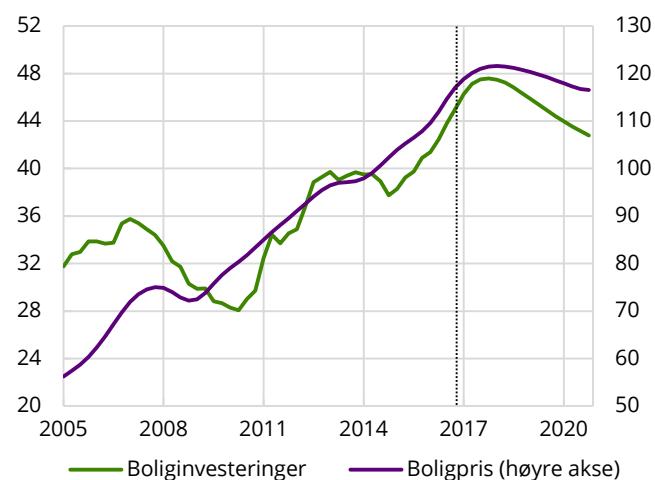
Boligprisene og husholdningenes gjeld påvirker hverandre gjensidig. Etter nok et rentekutt i mars 2016 har husholdningene stått overfor negative realrenter i 2016. Det stimulerer låneopptaket. Husholdningenes bruttogsjeld vokser nominelt, og gjeldsveksten regnet fra samme kvartal et år før har ligget rundt 6,5 prosent gjennom 2016 med en svak stigning i veksttakten i andre halvår. Innstrammingen av boliglånsforskriften fra 1. januar 2017 vil gjøre det litt vanskeligere å få boliglån.

På kort sikt påvirkes boligprisene av endringer i husholdningenes forventninger til utviklingen i både egen og landets økonomi. Forventningsindikatoren fra TNS Gallup og Finans Norge gir oss et mål på disse forventningene. Den ujusterte indeksen viste en stor økning fra et lavt nivå fra 2. kvartal til 3. kvartal 2016, men indeksen har siden holdt seg nær uendret. I 1. kvartal 2017 var det om lag like mange optimister som pessimister blant respondentene. Vi har lagt til grunn at husholdningene vil vurdere de økonomiske utsiktene på samme vis utover i 2017 og at forventningsindikatoren først i 2018 vil begynne å stige litt, i takt med at oppfatningen av en bedret konjunktursituasjon begynner å feste seg.

Vi har antatt at myndighetenes tilstrammingstiltak for lån til boligformål vil redusere gjeldsveksten litt til tross for lave realrenter. Veksten er anslått til om lag 6 prosent i 2017 og ut prognoseperioden. Husholdningenes disponible realinntekter vil vise lav vekst også i 2017, og vi venter at dette – sammen med et økt boligtilbud

Figur 2.7. Boligmarkedet

Sesongjustert. Venstre akse mrd. 2014-kr., kvartal.
Høyre akse indeks 2014=100.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

– vil gi en klar demping av veksten i boligprisene utover i inneværende år når vi justerer for normale sesongvariasjoner. Siden boligprisene har steget kraftig gjennom 2016 og tidlig i 2017 vil likevel boligprisveksten på årsbasis bli nær 6,5 prosent i 2017.

Den sterke økningen i boligbyggingen i 2016 og 2017 vil, sammen med en noe strammere kredittgiving, føre til nær uendrede nominelle boligpriser i 2018. Deretter vil boligprisene falle med 1,5 prosent i 2019 og om lag 2 prosent i 2020 til tross for at husholdningene får litt høyere disponible realinntekter og møter vedvarende lave realrenter rundt null.

Boliginvesteringene har ifølge KNR steget med hele 9,9 prosent i 2016. Et lite fall i boliginvesteringene i 2014 ble avløst av kraftig vekst gjennom 2015 og 2016. SSBs byggearealstatistikk viser en klar økning i igangsettingstillatelser for boligareal gjennom 2016. Månedstallene for igangsetting i januar bærer bud om en fortsatt oppgang i boliginvesteringene. Tall fra Boligprodusentenes forbund understøtter denne utviklingen. Vi anslår at volumveksten i 2017 blir på over 9 prosent. I takt med fallende realboligpriser anslår vi imidlertid at boliginvesteringene vil flate ut og falle med nær 1 prosent i 2018, for deretter å reduseres med om lag 4 prosent i både 2019 og 2020. Nivået på boliginvesteringene ventes etter dette å bli over 8 prosent lavere i 2020 enn i toppåret 2017, men de vil likevel da være om lag like store som i 2016. Dette betyr at veksten i boligkapitalen vil holde seg høy i hele prognoseperioden.

Tabell 2.4. Disponible realinntekter i husholdninger og ideelle organisasjoner. Prosentvis vekst fra året før

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Totalt	-6,4	6,2	3,5	3,2	2,3	4,2	4,5	3,8	2,8	5,3	-1,6	2,0	2,1	1,9	2,0
Ekskl. aksjeutbytte	4,5	5,0	2,8	3,4	1,9	4,2	4,4	3,7	2,3	2,6	0,9	1,5	1,7	1,7	1,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.5. Petroleumsinvesteringer

Fra toppen i 3. kvartal 2013 til 4. kvartal 2016 har oljeinvesteringene falt med om lag en tredel. Reduksjonen begynte blant annet på grunn av relativt svak lønnsomhet, men ble kraftig forsterket av fallet i oljepris mot slutten av 2014. Utviklingen gjennom 2016 og anslagene fra rettighetshaverne på norsk sokkel for 2017 indikerer nå at investeringsbunnen er i sikt.

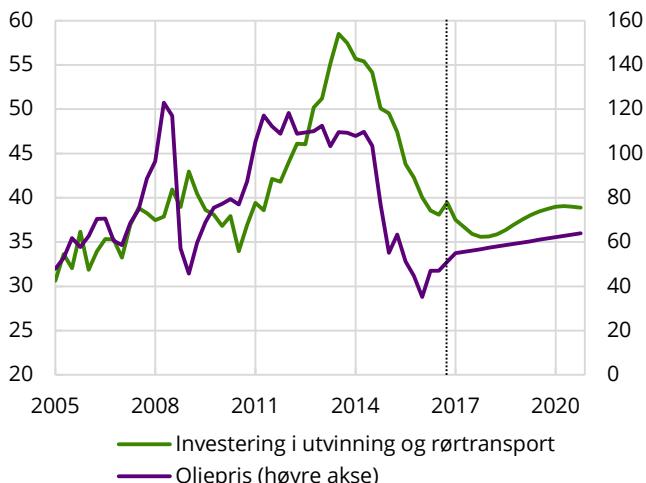
For året 2016 som helhet falt investeringene med 14,7 prosent og gjennom året har det vært en avmatting i investeringsfallet. Investeringene i 4. kvartal 2016 var bare 7 prosent lavere sammenliknet med samme kvartal året før og investeringene i andre halvår 2016 var bare drøye ett prosent lavere enn i første halvår. Gjennom året har investeringer i oljeutvinningssplattformer, borerigger og moduler bidratt til å trekke investeringene opp, mens investeringer i oljeboring, oljeleting og rørledninger har vist en nedgang.

Rettighetshaverne på norsk sokkel venter at de nominelle investeringene i 2017 blir i underkant av 10 prosent lavere sammenliknet med nivået i 2016. Nedgangen kommer innenfor alle investeringsområder bortsett fra rørtransport, der det indikeres en oppgang. Det er kategorien felt i drift som bidrar mest til nedgangen, men det er også betydelig reduksjon innenfor nedstengning, feltutbygging og landvirksomhet.

Utbyggingskostnadene for et felt på norsk sokkel har ifølge Oljedirektoratet falt med over 40 prosent siden høsten 2014. De største innsparingene skyldes effektivisering gjennom endrede utbyggingsløsninger og at selskaper planlegger brønner som er raskere å bore. Men også lavere kostnader ved å investere i rørledninger og kabler samt lavere leiepris på borerigger har bidratt til kostnadsreduksjonene.

Kombinasjonen av lavere kostnader og en svakt stigende oljepris vil ventelig øke investeringsviljen i

Figur 2.8. Petroleumsinvesteringer og oljepris i USD.
Sesongjustert, mrd. 2014-kr., kvartal

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

årene framover. Vi venter at bunnen nås ved årsskiftet 2017/2018. Omslaget vi ser for oss er moderat og vi venter at investeringsnivået i 2020 vil være om lag 30 prosent lavere enn toppen i 2013.

Produksjonen av olje økte noe i 2016, mens produksjonen av gass var om lag uendret. Framover venter vi en relativt stabil olje- og gassproduksjon. I tråd med at enkelte store prosjekter ferdigstilles ventes oljeproduksjonen å stige noe mot slutten av prognoseperioden.

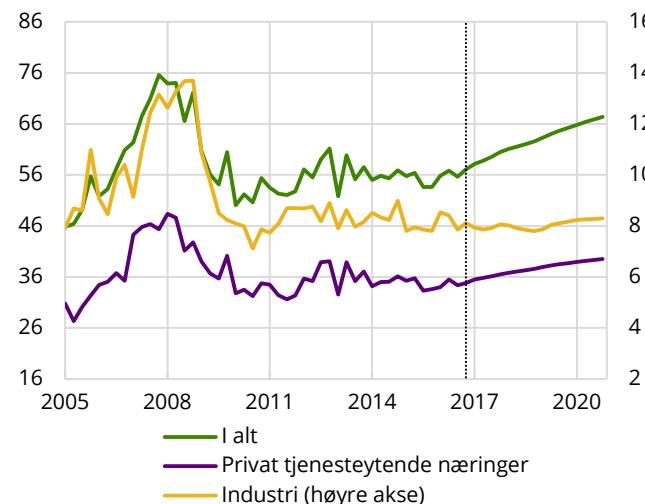
2.6. Næringsinvesteringer

Næringsinvesteringene i Fastlands-Norge har i flere år vært på et lavere nivå enn før finanskrisen. Gjennom 2015 gikk de dessuten litt ned. Gjennom 2016 har det imidlertid vært en positiv tendens. Investeringene i 4. kvartal 2016 var 6,5 prosent høyere enn nivået i 4. kvartal 2015. Mye av denne økningen skyldes den markerte investeringsveksten i kraftforsyning, men også tjeneste- og industriinvesteringene økte gjennom året.

Fra 3. til 4. kvartal vokste næringsinvesteringene med 2,6 prosent. Veksten var høyest i annen vareproduksjon, og da spesielt på grunn av investeringsvekst i kraftforsyning, men også innen tjenester var det en positiv vekst. I industrien var det vekst gjennom første halvår i 2016, men i andre halvår falt investeringene noe. Reduksjonen kom i hovedsak innen oljeraffinering, kjemisk og farmasøytsk industri samt næringsmiddelindustrien.

SSBs siste kartlegging av industribedriftenes anslag på framtidige investeringer (KIS) indikerer et moderat fall på om lag 5 prosent i 2017. Nedgangen skyldes hovedsakelig at det var et høyt investeringsnivå i næringsgruppen oljeraffinering, kjemisk og farmasøytsk industri i 2016. Enkelte store prosjekter i denne næringsgruppen er enten ferdigstilt eller går inn i en avsluttende fase i 2017.

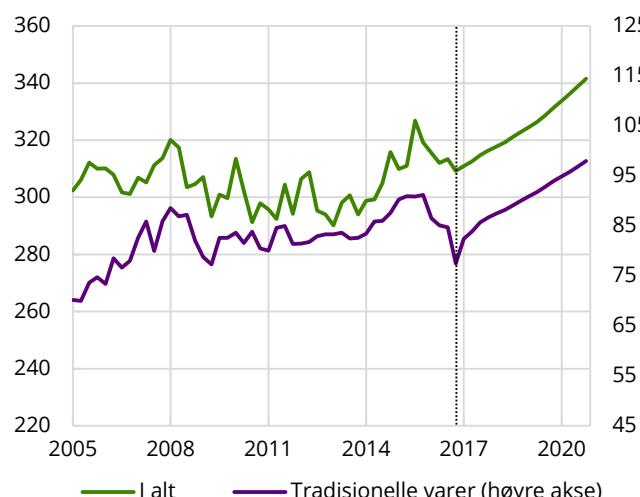
Figur 2.9. Investeringer i fastlandsnæringer.
Sesongjustert, mrd. 2014-kr., kvartal

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.10. Eksport

Sesongjustert, mrd. 2014-kr., kvartal

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Bedriftenes anslag for investeringer i kraftforsyning indikerer at veksten vil tilta i styrke og bli om lag 20 prosent i 2017. Det er ventet høyere investeringer i produksjon av elektrisitet, samt videre vekst i overføring og distribusjon av elektrisitet. Veksten innenfor produksjon av elektrisitet skyldes i hovedsak utbygging av flere nye vindparker samt oppgradering av gamle kraftstasjoner. Satsingen på vindparkprosjekter må ses i sammenheng med elsertifikater, støtteordningen for å øke kraftproduksjonen fra fornybare energikilder, samt de nye reglene om hurtigere avskrivninger av driftsmidler i vindkraftverk som ble godkjent av ESA i juli.

Norges Banks Regionale Nettverk kartlegger den økonomiske utviklingen i Norge – og forventede investeringer – gjennom innsamling av informasjon fra virksomheter over hele landet. Rapporten publisert i mars indikerer om lag uendrede investeringer innen varehandel og noe reduserte investeringer i annen tjenesteyting de neste 12 månedene.

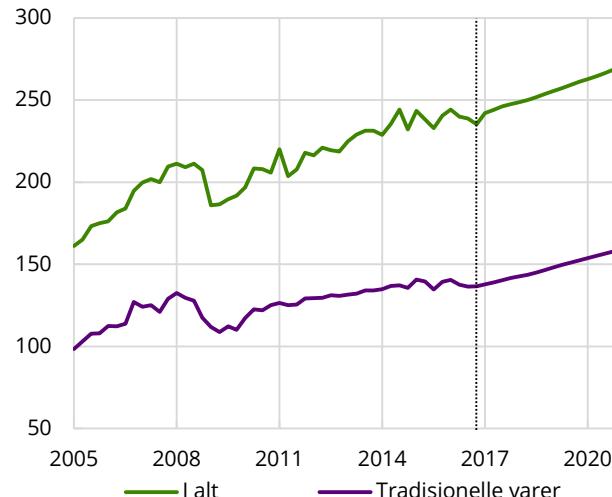
Framover venter vi at veksten i fastlandsnæringenes samlede investeringer vil ta seg opp og ligge rundt 4 prosent ut prognoseperioden. Oppgangen må ses i sammenheng med en lav rente og lettelsjer i bedriftsbeskatningen. Sammenlignet med tidligere oppgangskonjunkturer er dette en meget lav vekst og skyldes lav etterspørsel som igjen er en følge av at den inneværende internasjonale oppgangskonjunkturen er særdeles moderat. Med denne utviklingen vil investeringsnivået være om lag 6 prosent lavere i 2020 sammenliknet med investeringstoppen i 2008.

2.7. Utenriksøkonomi

Norsk eksport hadde et svakt år i 2016. Volumet av tradisjonell vareeksport falt gjennom hele året, og i 4. kvartal var nedgangen samlet sett godt over 8 prosent, ifølge sesongjusterte anslag fra KNR. Et kraftig fall i eksporten av raffinerte oljeprodukter bidro mest til nedgangen i 4. kvartal. Også for hele året 2016 ble eksporten av tradisjonelle varer over 8 prosent lavere

Figur 2.11. Import

Sesongjustert, mrd. 2014-kr., kvartal

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

enn i 2015. Eksporten av raffinerte oljeprodukter ble redusert med en fjerdedel. Her sto autodiesel for den klart største nedgangen. Store varegrupper som produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske, oppdrettsfisk, kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter, samt metaller fikk redusert eksport i 4. kvartal og for året samlet sett. Den klart største gruppen av tradisjonelle eksportvarer, verkstedprodukter, ble redusert med en femtedel. Svak internasjonal etterspørsel, spesielt fra olje- og gassvirksomheter i mange land, ligger bak nedgangen. Eksporttallene er svakere enn det produktionsutviklingen tilsier, og tallene bør derfor anses som usikre og tolkes med forsiktighet.

Over de tre siste årene har samlet eksport av olje og gass økt med nær 10 prosent i volum. I 2016 har olje- og gasseksporten ligget på et høyere og mer stabilt nivå enn i årene før. Mens oljeeksporten økte mye andre halvår av 2016, gikk gasseksporten litt ned.

Eksporten av tjenester falt gjennom 2016. Nedgangen var bredt basert. Etter et kraftig fall i 1. kvartal økte eksporten av diverse tjenester til oljevirksomhet gjennom resten av fjoråret. Utlendingers reisetrafikk i Norge økte markant i sommerhalvåret. Kronestyrkingen i siste halvår i fjor kan ha bidratt til å stoppe veksten.

Etter at prisindeksen for samlet tradisjonell vareeksport flatet ut og falt litt gjennom 2015, steg den hvert kvartal i 2016. Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske, oppdrettsfisk, nærings- og nyttelsesmidler, samt raffinerte oljeprodukter opplevde prisstigning gjennom fjoråret. Prisene på så vel oppdretts- som villfisk samt fiskeprodukter har steget spesielt mye de siste to årene, med 10 til 40 prosent i året. Eksportprisene gikk ned gjennom 2016 for kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter og for verkstedprodukter. Den store prisnedgangen for råolje og naturgass gjennom 2014 og 2015 stoppet opp i 2016, og snudde til en markert oppgang. Men på grunn av fallet gjennom 2015 ble gjennomsnittsprisen i 2016 vel 20 prosent lavere enn i

Boks 2.3. Importandeler

Bruken av varer og tjenester kan deles inn i shuttleleveringer – det vil si konsum, investeringer og eksport – og produktinnsats, som er en produksjonsfaktor. En del av shuttleleveringene kommer direkte fra import. Resten leveres fra norske produsenter, som i ulik grad benytter seg av importert produktinnsats.

I denne boksen beregner vi importandeler for norsk økonomi ved å studere hvordan importen påvirkes av de ulike shuttleleveringskomponentene. Vi gjør dette i en statistisk kryssløpsmodell. Analysen tar hensyn til importert produktinnsats, også gjennom underleverandører, i tillegg til direkte import av shuttleleveringer. Det statiske kryssløpet tar imidlertid ikke hensyn til forhold som endringer i relative priser, ringvirkninger fra endringer i inntektsopptjening, behov for endret produksjonskapasitet (investeringer) og endringer i renter og valutakurs. Importandelene gjengitt i tabellen er beregnet for 2014, som er det siste året med endelige nasjonalregnskapstall. For sammenligning viser vi også importandeler for 2012 og 2013 fra tidligere beregninger.

Av hovedgruppene av shuttleleveringskategorier har investeringer den klart høyeste importandelen. Konsum har en andel om lag som gjennomsnittet for samlede shuttleleveringer, mens eksport har den laveste importandelen. Generelt er det relativt små endringer i importandelene over tid.

Vi deler opp totale nyinvesteringer etter både art og næring. Importandelen for investeringer i bygg og anlegg er relativt beskjeden, mens den er høy for skip og maskiner. Øvrige investeringsarter har også et betydelig innslag av import. Av næringene har utenriks sjøfart den høyeste importandelen, selv om den falt noe i 2014. Importandelen for petroleumsvirksomheten steg noe i både 2013 og i 2014, og ligger klart over gjennomsnittet for andre investeringer.

Konsum står for om lag halvparten av de totale shuttleleveringene, og den totale importandelen ligger noe lavere enn for norsk økonomi for øvrig. Det er imidlertid stor variasjon for de ulike undergruppene av konsumet. Nordmenns konsum i utlandet er i sin helhet regnet som import. Undergruppen diverse varer – som består av varer som klær og skotøy, møbler og elektronikk – har den høyeste importandelen innenfor innenlandsk konsum, mens også egne transportmidler har et betydelig innslag av import siden det produseres svært få biler i Norge. Bakgrunnen for at den sistnevnte importandelen ikke er enda høyere er at avanser og avgifter utgjorde om lag to tredjedeler av utgiftene ved bilkjøpene i 2014. Energivarer produseres i hovedsak i Norge, men til tross for høy oljeproduksjon importeres det betydelig med bensin og diesel. I perioder med lav kraftproduksjon importeres det dessuten kraft fra våre naboland. I sum bidrar dette til at snau 16 prosent av energivarene i husholdningenes konsum er importert. Offentlig konsum, som i stor grad består av lønnskostnader, framstår som den komponenten med klart lavest importandel.

Også for eksport er det betydelig variasjoner mellom de ulike undergruppene. Eksporten av utenriks frakttjenester og tradisjonelle varer har et høyt importinnhold, noe som skyldes at mye av produktinnsatsen kjøpes utenfor Norge. Eksport av olje og gass skiller seg ut med en liten andel import. Dette følger av at en stor andel av produksjonsverdien i 2014 besto av petroleumsrente. Denne var betydelig i 2014, ettersom oljeprisen fremdeles var høy for året under ett.

Importandeler

	Andel 2014	Importandel		
		2012	2013	2014
Samlede shuttleleveringer ^{1, 2}	1,0	23,0	23,4	24,0
Konsum	0,505	22,1	22,4	22,8
Konsum i husholdn. og ideelle org. ³	0,326	29,2	29,4	30,2
Nærings- og nytelsesmidler	0,049	29,0	29,9	31,2
Energivarer mm.	0,020	15,9	16,4	15,5
Egne transportmidler	0,015	36,4	36,8	39,0
Div. varer	0,061	46,4	47,8	49,1
Bolig	0,054	6,7	6,2	6,1
Andre tjenester	0,111	18,6	17,8	17,7
Nordmenns konsum i utlandet	0,025	100,0	100,0	100,0
Offentlig konsum	0,177	8,7	9,2	9,2
Nyinvesteringer	0,178	35,0	35,2	34,8
Etter art:				
Bygninger og anlegg	0,074	21,3	20,7	20,4
Skip	0,003	67,2	67,9	54,5
Øvrige arter	0,102	43,1	44,2	44,7
Etter næring:				
Fastlands-Norge	0,122	32,1	32,2	30,5
Off. forvaltning	0,032	27,6	28,0	26,9
Industri	0,009	42,3	44,7	42,4
Andre vareproduserende nærlinger	0,011	38,8	41,9	39,3
Boliger	0,032	21,3	20,7	20,4
Andre tjenesteytende nærlinger	0,037	40,0	40,5	37,4
Utvinning og rørtransport	0,056	39,2	40,3	43,2
Utenriks sjøfart	0,001	66,0	63,8	52,3
Eksport	0,301	17,7	18,3	19,5
Trad. varer	0,099	32,7	32,2	31,4
Olje og gass	0,139	3,2	3,4	3,9
Andre varer	0,002	28,5	30,9	30,7
Utenriks sjøfart mm.	0,021	53,6	55,1	55,5
Andre tjenester	0,041	25,1	23,9	25,3

¹ Kolonne 1 summeres ikke til 1 fordi lagerendringer er utelatt

² Andel av shuttleleveransenes verdi

³ Husholdningenes konsum er regnet inklusiv korrekjonspostene nordmenns konsum i utlandet. Salg av brukt realkapital er tatt bort fra eksporten

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2015. Prisindeksen for samlet tjenesteeeksport steg litt i 4. kvartal etter et fall i de to kvartalene før.

Vi venter at eksporten av både tradisjonelle varer og tjenester snur til en klar oppgang i 2017. Eksportbedriftenes kostnadsmessige konkurranseevne er blitt styrket av kronesvekkelsen de siste årene, og virkningen av dette er trolig ikke blitt uttømt. Eksport relatert til oljevirksomhet internasjonalt ventes å øke i takt med en anslått økning i oljeprisen framover. Sammen med høyere vekst i norske eksportmarkeder generelt vil dette løfte eksporten av tradisjonelle varer og tjenester hvert år i prognoseperioden. Produksjonen begrenser eksporten av olje og gass, som vil holde seg ganske stabil de første årene inntil gigantfeltet Johan Sverdrup begynner å produsere mot slutten av 2019.

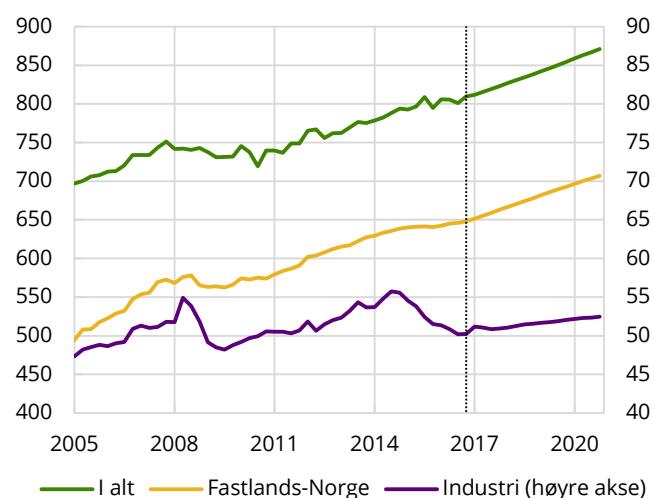
Lavere vekst og til dels fall i innenlandsk etterspørsel etter varer og tjenester til konsum og investeringer har bidratt til redusert import gjennom 2016. En svak krone kan ha bidratt til å vri etterspørseen vekk fra import og over mot innenlandsk produksjon. Importen av tradisjonelle varer var tilnærmet uendret fra 3. til 4. kvartal. Den var også tilnærmet uendret som års gjennomsnitt fra 2015 til 2016. Importen av enkelte varegrupper falt på årsbasis. Verkstedprodukter, som er den klart største importvaregruppen, samt nærings- og nyttelsesmidler viste nedgang hvert kvartal i 2016. Importen av tjenester økte litt fra 2015 til 2016 på årsbasis, men falt likevel gjennom fjoråret. Økt vekst i innenlandsk etterspørsel og en sterkere krone ventes å stimulere importen i perioden 2017-2020.

Overskuddet på handelen med utlandet ble sterkt redusert i 2015 og 2016. Det store oljeprisfallet har bidratt mest. En generelt svakere prisutvikling for eksporterte varer og tjenester enn for importerte varer og tjenester har også bidratt negativt, og det har resultert i et stort bytteforholdstap. En stigende oljepris og et bedret bytteforhold i utenrikshandelen ventes å øke handelsoverskuddet betydelig i 2017. Rente- og stønadsbalansen overfor utlandet har de seneste årene blitt kraftig styrket av lav vekst i norsk økonomi og dermed også i utbetalingene til utlandet, samt en svak kronekurs som har gitt høyere innbetalinger i norske kroner fra Norges store formue i utlandet. I 2016 var overskuddet på rente- og stønadsbalansen tre ganger større enn overskuddet på handelsbalansen. Fra neste år venter vi en betydelig mer moderat utvikling. Driftsbalanse overfor utlandet regnet som andel av BNP anslås dermed å stige fra om lag 5 prosent i 2016 til over 8 prosent i 2020.

2.8. Aktivitetsutviklingen

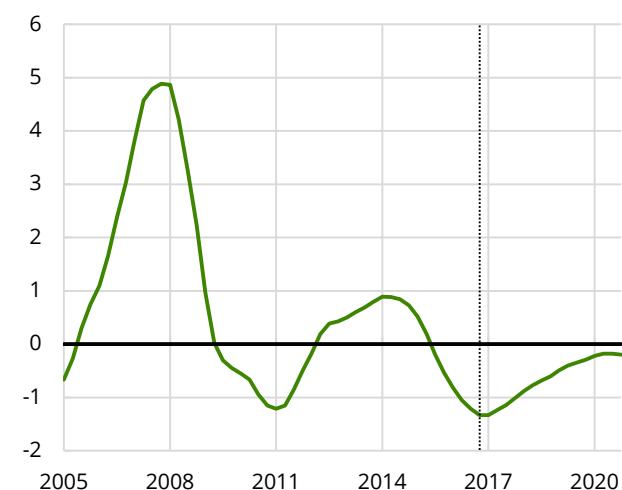
BNP Fastlands-Norge økte med 0,8 prosent i 2016 som års gjennomsnitt, etter en vekst på 1,1 prosent i 2015. Sesongjusterte kvartalstall viser imidlertid at det var nærmest nullvekst gjennom 2015 og en klar, men beskjeden vekst gjennom 2016. Fra 3. til 4. kvartal økte BNP Fastlands-Norge med 0,3 prosent, på linje med den gjennomsnittlige kvartalsveksten for året under ett.

Figur 2.12. Bruttonasjonalprodukt
Sesongjustert, mrd. 2014-kr., kvartal

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.13. BNP Fastlands-Norge
Avvik fra beregnet trend i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Den tilsvarende snittveksten gjennom 2015 var på snaue 0,1 prosent. Selv om veksten altså tok seg noe opp i fjor, var den fortsatt godt under det vi anslår som trendvekst for norsk økonomi, på om lag 2 prosent på årsbasis. Nedgangskonjunkturen fortsatte dermed gjennom hele fjoråret.

Mye av nedgangen kan knyttes til fallet i etterspørseen fra petroleumsvirksomheten, noe som særlig har rammet industrien, se også Boks 2.4. Som års gjennomsnitt falt det samlede bruttoproduktet for industrien med hele 5,6 prosent i 2016. Mye av dette skyldes de mest oljerelaterte industrinæringene, men fallet må likevel kunne sies å ha vært ganske bredt basert. De siste års konkurranseevneforbedring gjennom en svakere krone og en moderat lønnsvekst har altså ikke vært nok til å trekke opp aktivitetsnivået, heller ikke i de industrinæringene som i utgangspunktet skulle være lite påvirket av oljevirksomheten. Det er likevel tegn til at bunnen nå er nådd, og flere industrinæringar var i

Boks 2.4. Over 45 000 færre sysselsatte knyttet til petroleumsnæringen siden 2013

I 2013 kunne 232 100 sysselsatte i Norge knyttes til petroleumsnæringen, enten som ansatte i selve næringen eller tilknyttet leverandører eller underleverandører til næringen, jf. beregninger i Hungnes m.fl. (2016). Anslaget for sysselsettingen knyttet til petroleumsnæringen er beregnet ut fra en kryssløpsmodell basert på endelig nasjonalregnskapstall for 2013. Sysselsettingen knyttet til petroleumsnæringen var redusert med om lag 25 000 i 2015, i hovedsak på grunn av reduserte petroleumsinvesteringer.

I Økonomiske analyser 2/2016, boks 2.2, utvidet vi analysen til å se på også 2016. Beregningene var da i hovedsak basert på anslagene for norsk økonomi presentert i samme utgave av Økonomiske analyser. Disse beregningene ble oppdatert i Hungnes (2017) basert på foreløpige KNR-tall for de tre første kvartalene av 2016 supplert med SSBs prognosenter til 2016. Her presenterer vi en ytterligere oppdatering, nå basert på foreløpige KNR-tall for hele 2016. Den viser at 185 300 sysselsatte var knyttet til petroleumsnæringen i 2016. Det betyr at antall sysselsatte knyttet til næringen er redusert med 46 800 i løpet av 3 år.

I de to tidligere beregningene anslo vi nedgangen i sysselsettingen knyttet til petroleumsnæringen til nær

50 000 sysselsatte. Redusjonen i sysselsettingsnedgangen knyttet til petroleumsnæringen fra tidligere beregninger skyldes i hovedsak at foreløpige KNR-tall innebærer en noe lavere nedgang i petroleumsinvesteringer i 2016 enn vi anslo i både juni og desember 2016. I juni anslo vi at investeringene i petroleumsnæringen ville falle med 16,2 prosent fra 2015 til 2016. I desember reduserte vi dette anslaget til 15,8 prosent. Foreløpige KNR-tall viser at reduksjonen i petroleumsinvesteringene ble på 14,7 prosent. Det må understrekkes at KNR-tallene for både 2015 og 2016 fremdeles er foreløpige og at det derfor er usikkerhet knyttet til tallene. Det hefter ytterligere usikkerhet til resultatene fordi kryssløpsgrunnlaget er fra 2013.

Referanser

Hungnes, H., D. Kolsrud, J. Nitter-Hauge, J. B. Prestmo og B. Strøm (2016): Ringvirkninger av petroleumsnæringen i norsk økonomi - Basert på endelige nasjonalregnskapstall for 2013. Rapporter 2016/17, Statistisk sentralbyrå

Hungnes, H. (2017): Færre sysselsatte knyttet til petroleumsnæringen, <http://www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/artikler-og-publikasjoner/faerre-sysselsatte-knyttet-til-petroleumsnaeringen>

Antall personer knyttet til petroleumsnæringen på norsk sokkel. 2013-2016

	2013	2014	2015	2016
Primærnæringer inkl. fiskeoppdrett	1 600	1 600	1 500	1 300
Jordbruk og skogbruk	1 500	1 500	1 300	1 200
Fiske, fangst og akvakultur	200	200	100	100
Industri	33 700	33 300	29 700	26 400
Produksjon av konsumentvarer	1 200	1 200	1 100	1 000
Kraftkrevende industri	600	600	600	600
Produksjon av verkstedprodukter, skip og oljeplattformer	28 700	28 300	25 000	22 200
Øvrig industri	3 100	3 100	2 900	2 700
Bygg og anlegg	3 400	3 300	3 000	2 700
Utvinning av råolje og naturgass og rørtransport	32 400	32 500	29 700	26 000
Tjenester knyttet til olje- og gassutvinning	20 000	19 800	15 500	15 100
Utenriks sjøfart	700	700	700	600
Produksjon av elektrisk kraft	900	900	900	800
Tjenester fra fastlandsnæringene ekskl. tjenester i tilknytning til utvinning	128 500	127 400	114 400	102 400
Bank og forsikring	3 800	3 900	3 800	3 700
Innenriks samferdsel inkl. lufttransport og supplyvirksomhet	11 000	11 100	10 300	9 500
Varehandel	22 500	22 400	20 200	18 200
Boligtjenester	0	0	0	0
Utleie av forretningsbygg, omsetning og drift av fast eiendom	1 700	1 700	1 600	1 400
Annен privat tjenesteproduksjon	89 600	88 300	78 400	69 500
Offentlig forvaltning	10 800	11 000	10 600	9 900
Kommuneforvaltning	4 400	4 500	4 300	4 100
Sivil forvaltning	6 300	6 400	6 100	5 700
Forsvar	200	200	200	200
Sum leveranser	232 100	230 700	205 900	185 300

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

vekst mot slutten av fjoråret og inn i 2017. Økningen var særlig sterk i farmasøytsk industri og elektronikk-industrien, men også andre industrinæringer snudde nedgang til oppgang mot slutten av året. Samlet sett steg dermed bruttoproduktet for industrien med 0,3 prosent fra 3. til 4. kvartal. Vi må helt tilbake til 2. kvartal 2014 for å finne et positivt veksttall.

Bruttoproduktet i annen vareproduksjon på fastlandet økte med 2,4 prosent fra 2015 til 2016, og bidro således til å trekke opp aktivitetsveksten i norsk økonomi. Spesielt var veksten sterk i bygg- og anleggsnæringen, hvor bruttoproduktet økte med hele 3,6 prosent som årsgjennomsnitt, om lag som i 2015. Oppgangen må ses i lys av de lave rentene som stimulerer til boligbygging, samt store offentlige investeringer i bygninger og anlegg. Veksten avtok riktignok noe gjennom de tre første kvarterlene i fjor, men ifølge de kvarterlsvise nasjonalregnskapstallene økte farten igjen mot slutten av fjoråret. Fra 3. til 4. kvartal økte bruttoproduktet med 1,7 prosent. Nivået er med det mer enn 8 prosent over nivået fra 4. kvartal 2014. De andre aktivitetene i «annen vareproduksjon» er i stor grad styrt av naturgitte forhold. De er dermed ikke gode indikatorer på den underliggende konjunktursituasjonen. Kraftproduksjonen økte med 2,5 prosent som årsgjennomsnitt i 2016, etter betydelige svingninger gjennom året. Produksjonen var særlig høy i starten av året, lav i sommerhalvåret, før den igjen tok seg opp i 4. kvartal, med en vekst på snaue 1 prosent fra kvartalet før. Veksten i jordbruk og skogbruk var på sin side nokså svak gjennom året, mens bruttoproduktet i fiske og fangst falt med hele 4,9 prosent som årsgjennomsnitt. Nedgangen var særlig stor i 4. kvartal, hvor fallet var på over 6 prosent fra kvartalet før. Dette var alene nok til å trekke ned veksten i BNP Fastlands-Norge med 0,1 prosentpoeng i 4. kvartal.

Bruttoproduktet i tjenesteytende nærlinger utenom offentlig forvaltning steg med kun 0,4 prosent fra 2015 til 2016. Det svake tallet må imidlertid ses i lys av den lave veksttakten inn i fjoråret. Den underliggende veksten gjennom året var klart høyere, og fra 3. til 4. kvartal steg bruttoproduktet med 0,2 prosent. Med unntak av tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning, som falt markert, steg de fleste andre næringsgruppene ganske klart. Spesielt var veksten sterk i hotell- og serveringsvirksomhet, hvor bruttoproduktet steg med hele 2,9 prosent fra 3. til 4. kvartal. Utviklingen kan i stor grad tilskrives den relativt svake kronekursen, som har bidratt til at flere utenlandske turister kommer hit og at nordmenn i større grad ferierer i Norge. Bruttoproduktet i offentlig forvaltning steg med 0,7 prosent fra 3. til 4. kvartal i fjor. For året under ett var veksten på 2 prosent, altså om lag som trendveksten i norsk økonomi og høyere enn veksten i den innenlandske økonomien for øvrig.

Framover venter vi at produksjonsutviklingen gradvis vil bedre seg. Etterspørselen fra petroleumsvirksomheten vil riktignok falle videre i år, men etter hvert vil

nedgangen avta i styrke og snu til en moderat oppgang. Dermed kan det ligge an til en viss økning i aktivitetsnivået i norsk økonomi.

Vi anslår en nokså flat utvikling for industrien i inneværende år, etterfulgt av en moderat oppgang i årene deretter. Dette ventede oppsvinget må ses i lys av de siste års betydelige kostnadsmessige konkurransenevneforbedringer, samt en viss økning i veksten internasjonalt. De industrinæringerne som er tett knyttet opp mot petroleumsvirksomheten må trolig vente noe lenger før oppsvinget kommer. Bygg- og anleggsnæringen har vært en viktig drivkraft for norsk økonomi de siste to årene. Vi tror dette vil vedvare også i år. Veksten i næringen vil deretter reduseres, ettersom veksten i boligbyggingen trolig vil avta – fra svært høye nivåer. Veksten i offentlige anleggsinvesteringer vil dessuten bli svært moderat i årene framover. Aktivitetsnivået i tjenestenæringene på fastlandet vil gradvis ta seg opp, i takt med at oppgang i norsk økonomi får fotfeste. Veksten i offentlig forvaltning er på sin side ventet å holde seg stabil og litt under trendveksten for BNP Fastlands-Norge.

Samlet sett gir dette en gradvis økning i aktivitetsnivået i norsk økonomi i tiden framover. Vi anslår at veksten i BNP Fastlands-Norge blir på 1,8 prosent i år og noe over 2 prosent i de tre påfølgende årene. Anslagene impliserer at økonomien går inn i en svært forsiktig oppgangskonjunktur i løpet av første halvår i år, og at denne oppgangen vedvarer ut prognoseperioden.

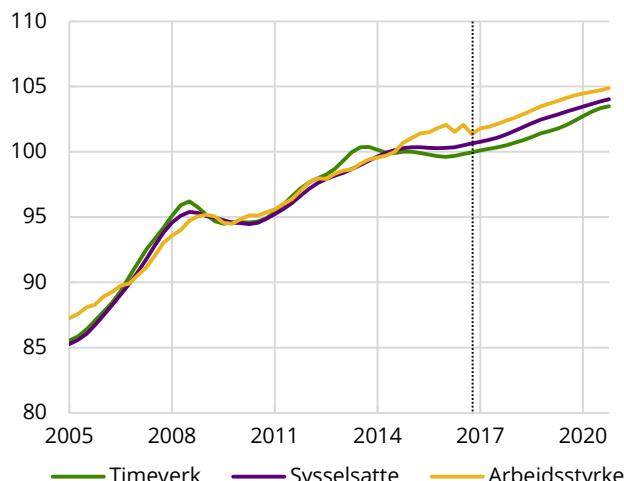
2.9. Arbeidsmarkedet

Mens samlet sysselsetting stort sett gikk litt ned gjennom 2015, var det noe økning gjennom 2016. Som årsgjennomsnitt økte sysselsettingen i 2016 dermed bare med 0,1 prosent. De to siste årene har sysselsettingsveksten vært langt lavere enn i årene 2011 til 2014, da sysselsettingen vokste med over én prosent årlig. Siden befolkningsveksten fortsatt er relativt høy, har sysselsettingsraten fortsatt å falle. Denne svake utviklingen i sysselsettingen må også ses i sammenheng med at produksjonsutviklingen har ligget under trendvekst for økonomien fra annet halvår 2014.

Veksten i samlet sysselsetting bremses av utviklingen i petroleumsnæringen og nærlinger som er knyttet til petroleumsvirksomheten, se også Boks 2.4. Sysselsettingen i utvinning av råolje og naturgass har falt hvert kvarthal siden 2. kvartal i 2014 og nedgangen gjennom fjoråret var 12 prosent. Sysselsettingen i industrinæringer som primært leverer til petroleumsindustrien, som verfts- og transportmiddelindustri samt reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr, har også gått ned siden 4. kvartal i 2014. Samlet falt industrisysselsettingen med 4 prosent fra 2015 til 2016.

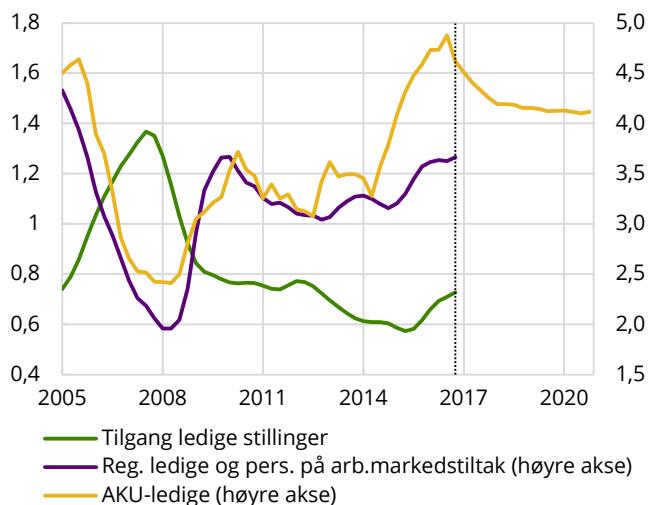
Sysselsettingen i offentlig forvaltning gikk opp med 1,3 prosent i fjor, klart mer enn året før. Innenfor markedsrettet virksomhet har høye investeringer i boliger bidratt til en høy sysselsettingsvekst i bygge- og

Figur 2.14. Arbeidsstyrke, sysselsetting og timeverk
Sesongjusterte og glattede indekser, 2014=100.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.15. Arbeidsledige og tilgangen på ledige stillinger
Prosent av arbeidsstyrken. Sesongjustert og glattet

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten og Statistisk sentralbyrå.

anleggsvirksomheten. I tillegg har den relativt svake kronekursen ført til klar økning i sysselsettingen i overnatnings- og serveringsvirksomheter siden 2014.

På grunn av svak krone og relativt høy arbeidsledighet er det norske arbeidsmarkedet blitt mindre attraktivt for utenlandsk arbeidskraft. Dette har bidratt til lavere nettoinnvandring og lav vekst i arbeidsstyrken i fjor.

Lav vekst i sysselsettingen bidro til at arbeidsledigheten målt med arbeidskraftsundersøkelsen (AKU) økte markert gjennom 2015 og fram til sommeren i 2016 hvor en topp ble nådd med 4,9 prosent, 1,7 prosentpoeng høyere enn før konjunktur nedgangen satte inn. Økningen i arbeidsledigheten er imidlertid blitt betydelig dempet av den svake utviklingen i arbeidsstyrken. Gjennom andre halvår av 2016 har arbeidsstyrken gått ned, og det har bidratt til at arbeidsledigheten i løpet av et halvt år har falt med 0,5 prosentpoeng. Gjennomsnittlig ledighet i månedene november 2016

til januar 2017 var da kommet ned i 4,4 prosent. Som årsgjennomsnitt gikk arbeidsledigheten målt med AKU opp med 0,3 prosentpoeng til 4,7 prosent i 2016, som er det høyeste som er målt i de siste 20 årene. Ifølge statistikk fra NAV gikk antall registrerte helt ledige bare svakt ned gjennom 2016 og summen av registrerte helt ledige og personer på tiltak var svært stabil gjennom fjoråret, men gikk ned med 800 personer fra januar til februar i år. Sysselsettingsraten, andelen av befolkningen i aldersgruppen 15-74 år som er i arbeid, har falt kontinuerlig siden toppen på hele 72 prosent i 2008. Fallet fra 2015 til 2016 med 0,7 prosentpoeng til 67,3 prosent var det kraftigste siden 2011.

Selv om arbeidsledigheten har holdt seg uendret eller gått noe ned siden sommeren 2016, er det kun små tegn til et mindre slakt arbeidsmarked. Nedgangen i AKU-arbeidsledigheten må ses i sammenheng med at flere har valgt å trekke seg ut av arbeidsstyrken i denne perioden. Andelen langtidsledige (personer som har vært arbeidsledige i over et halvt år) er også fortsatt høy. Målt ved AKU hadde 16 000 personer vært sammenhengende arbeidsledig i over ett år i 4. kvartal 2016. Det er en økning på 1 000 personer sammenliknet med samme kvartal i 2015. I januar 2017 viste også NAV sine tall at alle som hadde vært arbeidsledige over 26 uker, inklusive personer som har deltatt på arbeidsmarkedstiltak, men som fortsatt er arbeidsledige, utgjorde om lag 45 prosent av de arbeidsledige. Det er 4 prosentpoeng høyere enn på samme tid i fjor. Det er en liten nedgang for de som har vært lengst arbeidsledige (104 uker eller mer). Årsaken til denne nedgangen trenger ikke være at de har fått seg jobb. Noen av disse kan ha trukket seg ut av arbeidsmarkedet av andre grunner, eller de har sluttet å registrere seg som arbeidssøkere hos NAV fordi de ikke lenger har incentiv til å gjøre det.

Det var store variasjoner i utviklingen i arbeidsledighet mellom fylkene i 2016. Den sterke impulsen fra redusert aktivitet i petroleumsvirksomheten reflekterte seg både i fylkes- og yrkesfordelte arbeidsledighetstall. Fra 2015 til 2016 gikk arbeidsledigheten mest opp i Rogaland, Hordaland og Møre og Romsdal og innen ingeniør- og ikt-fag. Både i januar og februar 2017 har imidlertid arbeidsledigheten falt i de to førstnevnte fylkene. Innen ingeniør- og ikt-fag falt arbeidsledigheten i januar og økte i februar.

Den svake utviklingen i arbeidsmarkedet de senere årene gjenspeiles i at antallet utlyste stillinger har gått ned siden 3. kvartal 2011. Det var imidlertid en liten oppgang i ledige stillinger fra 4. kvartal 2015 til 4. kvartal 2016, og det peker isolert sett mot en liten forbedring av jobbutsiktene til de arbeidsledige.

Vi regner med at sysselsettingen tar seg litt opp i 2017 og videre framover. Bedringen av konjunktursituasjonen vil imidlertid også trekke i retning av at arbeidsstyrken øker slik at arbeidsledigheten kun går moderat ned. Mange av asylsøkerne som kom til Norge i fjor

Boks 2.5. Sammensetningseffekter mellom næringer trekker ned veksten i gjennomsnittlig årslønn med 0,3 prosentpoeng i 2016

I denne boksen illustreres noen av årsakene til at årslønnsvekten ble så lav som 1,7 prosent i 2016, mens rammen i lønnsoppgjøret slik det ble anslått av NHO i samråd med LO var 2,4 prosent. Årslønn er i nasjonalregnskapet definert som den lønn en lønnstaker normalt vil motta i løpet av kalenderåret gitt at vedkommende jobber full tid, ikke har fravær og ikke har betalt overtid. Gjennomsnittlig årslønn er en veid sum (antall årsverk/totalt antall årsverk) av årslønn i hver enkelt næring.

Gjennomsnittlig årslønn vil øke over tid som følge av kollektive eller individuelle lønnsoppgjør, men veksten i gjennomsnittlig årslønn påvirkes også av at personer skifter jobb i og mellom næringer, at nye begynner i arbeidslivet, mens andre slutter. Endringer i omfang av skiftarbeid eller endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken f.eks. etter alder, endret omfang av arbeidsinnvandring og endringer i andelen menn/kvinner, er alle endringer som normalt påvirker lønnsnivået i næringen og dermed veksten i gjennomsnittlig lønn. Når det er små sysselsettingsendringer i og mellom næringer vil lønnsoppgjørene normalt dominere utviklingen i årslønn, selv om enkelte næringer har konjekturelt påvirkede bonuser og ikke alle jobber i områder med tariffavtaler.

I 2016 ble veksten i gjennomsnittlig årslønn på den ene siden trukket ned av færre sysselsatte i virksomheter relatert til petroleumsnæringen, siden disse lønningene normalt er høyere enn gjennomsnittet. Tabellen viser at årsverkene i petroleumsnæringen ble redusert med 12 prosent. Gjennomsnittlig årslønn trekkes også ned av at det er en økning i antall årsverk i næringer der lønnsnivået er lavere enn gjennomsnittet, som for eksempel i helse- og omsorgstjenester samt i overnatting- og serveringsvirksomheten.

Tabellen dekomponerer veksten i gjennomsnittlig årslønn i bidrag fra sammensetnings- og lønnseffekter. De næringsmessige endringene i sysselsetting fra 2015 til 2016 reduserte gjennomsnittlig årslønn med 0,3 prosentpoeng, mens lønnsendringene i næringene bidro isolert sett til å trekke opp gjennomsnittlig årslønnsvekst med 2 prosentpoeng. Veksten i gjennomsnittlig årslønn ble dermed 1,7 prosent. Sammensetningseffekter viser hvordan sysselsettingsendringer mellom næringer påvirker utviklingen i gjennomsnittlig årslønn. Lønnseffekten viser derimot hvordan lønnsveksten i de ulike næringene bidrar til endring i gjennomsnittlig årslønn.¹

De enkelte næringers sammensetnings- og lønnseffekter er vist i de tre siste kolonnene i tabellen. Det samlede bidraget fra petroleumsnæringen trekker ned gjennomsnittlig årslønn med 0,13 prosentpoeng. Sammensetningseffekten er imidlertid større enn dette og lik -0,20 prosentpoeng, mens lønnseffekten trekker opp med 0,07 prosentpoeng. Dekomponeringen viser også at selv om økt antall årsverk i helse- og omsorgstjenester trekker ned gjennomsnittlig årslønn med 0,03 prosentpoeng, så blir det samlede bidraget til årslønnsveksten fra denne næringen 0,33 prosentpoeng ettersom det er vekst i næringens gjennomsnittlige årslønn og det er mange som jobber der. Sammensetningseffektene fra de andre næringene er generelt små og med ulike fortegn, og som tabellen viser er disse endringene relativt beskjedne sett i forhold til sammensetningseffekten fra petroleumsvirksomheten.

Sammensetningseffekter som beskrevet over kan også påvirke årslønnsveksten innad i en næring. I tabellen er det kun sammensetningseffekter mellom næringene som er beregnet. Antall næringene som benyttes for å beregne sammensetningseffektene mellom næringene kan også påvirke størrelsen av disse.

Årslønn, vekst i årsverk og årslønnsvekst samt næringenes bidrag til årslønnsveksten fordelt på sammensetnings- og lønnseffekt¹. 2016

	Årslønn, 1 000 kroner	Årsverk, prosentvis endring	Årslønn, prosentvis endring	Bidrag fra næringene		
				Samlet bidrag	Lønns- effekt ¹	Sammensetningseffekt
Totalt for næringer	528,6	0,0	1,7	1,72	2,03	-0,30
Jordbruk, skogbruk og fiske	449,7	3,2	2,5	0,02	0,02	-0,01
Bergverksdrift og oljeutvinning	848,0	-12,0	1,6	-0,13	0,07	-0,20
Industri	535,3	-4,3	1,6	0,15	0,16	-0,01
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	669,2	2,4	2,4	0,02	0,02	0,00
Vannforsyning, avløp og renovasjon	511,2	3,6	2,0	0,01	0,01	0,00
Bygge- og anleggsvirksomhet	508,9	2,5	2,7	0,21	0,22	-0,01
Varehandel og reparasjon av motorvogner	474,5	-0,3	2,3	0,26	0,26	0,00
Transport og lagring	470,3	-0,4	0,8	0,05	0,05	0,00
Overnattings- og serveringsvirksomhet	370,7	3,3	2,1	0,01	0,04	-0,03
Informasjon og kommunikasjon	706,3	-0,9	2,6	0,12	0,13	-0,01
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	775,5	-1,4	3,3	0,08	0,09	-0,01
Omsetning og drift av fast eiendom	663,9	1,6	2,4	0,03	0,02	0,00
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	699,6	-1,2	1,2	0,05	0,07	-0,02
Forretningsmessig tjenesteyting	452,6	-1,2	2,2	0,10	0,09	0,01
Offentlig administrasjon og forsvar	536,9	0,9	2,4	0,20	0,20	0,00
Undervisning	535,3	1,5	2,3	0,19	0,19	0,00
Helse- og omsorgstjenester	488,8	1,9	2,0	0,33	0,36	-0,03
Kulturtjenester	487,2	1,6	1,0	0,02	0,03	0,00

¹ Lønnseffekten er tilnærmet lik effekten man får ved å benytte en Laspeyres-indeks.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

i varehandelen er 1 prosent. I stat og kommune er overhengen henholdsvis 1,5 og 0,9 prosent.

Vi anslår at lønnsoppgjøret også i år vil gi en moderat utvikling i lønn og at sammensetningseffektene bidrar svakt negativt slik at årslønnsveksten i 2017 blir 2,3 prosent. Med vårt anslag på konsumprisveksten vil reallønna da øke med 0,3 prosent i 2017 for deretter å stige med om lag 1 prosent hvert av de neste to årene. Den moderate utviklingen i reallønnen må ses i sammenheng med at deler av økonomien har vært utsatt for et betydelig negativt sjokk gjennom oljeprisfallet. Bedringen i konjekturene gir økt lønnsomhet som sammen med noe lavere arbeidsledighet og lavere innvandring bidrar til at lønnsveksten tar seg opp framover.

Utviklingen i lønn og lønnskostnader per timeverk påvirkes av endringer i overtid, sykefravær og avtalt arbeidstid. Også årlige variasjoner i antall virkedager bidrar til at utviklingen i lønn per time avviker fra påløpt årslønn. Veksten i lønn per time var 0,3 prosentpoeng lavere enn årslønnsveksten i 2016. Tabell 2.5 viser at denne økningen i stor grad tilsvarer effekten av at det var én arbeidsdag mer i 2016 enn i 2015. Lønnskostnader reflekterer hva arbeidsgiverne må betale for hver utførte arbeidstime. Denne betalingen avviker fra lønn per time ved at også arbeidsgivers trygde- og pensjonskostnader er med i dette lønnsbegrepet. Veksten i lønnskostnader per time var 0,1 prosentpoeng høyere enn veksten i lønn per time i 2016 og skyldtes økte pensjonskostnader. De siste fire årene har denne utgiften trukket veksten i lønnskostnadene opp.

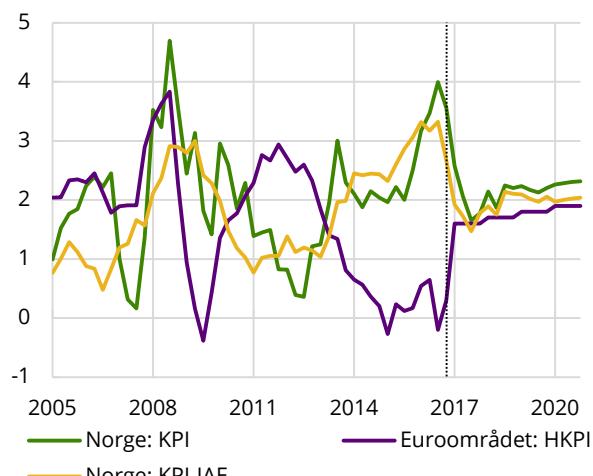
Tabell 2.6 viser utviklingen i henholdsvis årslønn, lønn per time og lønnskostnad per time i de ulike næringene fra 2014 til 2016. De ulike målene for lønnsvekst varierer mellom næringene, men stort sett var veksten i lønn og lønnskostnader per timeverk om lag like i de forskjellige næringene i 2016. Unntakene med høyere lønnskostnadsvekst er varehandel og reparasjon av motorvogner, industri og bergverk samt i kommuneforvaltningen.

2.11. Prisstigning

Etter tre år med en vekst i konsumprisindeksen (KPI) på nær 2,0 prosent økte KPI som årsgjennomsnitt med hele 3,6 prosent i 2016. Svært kraftig vekst i elektrisitetsprisene og et til dels unormalt forløp gjennom året var en betydelig bidragsyter til den høye prisveksten på årsbasis og til store bevegelser gjennom året. Prisveksten steg gradvis fra 2,3 prosent i desember 2015 til 4,4 prosent i juli 2016. Deretter har prisveksten gått klart ned og nådde 2,8 prosent i januar 2017.

Justert for avgiftsendringer og uten energivarer steg konsumprisindeksen (KPI-JAE) med 3,0 prosent i 2016. Svekkelsen av krona fra tidlig i 2013 slo raskt ut i tiltagende vekst i KPI-JAE, og toppen ble nådd i juli 2016 med 3,7 prosent. Dette er den høyeste

Figur 2.16. Konsumprisindeksen
Prosentvis vekst fra samme kvartal året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

12-månedersveksten som er observert i denne prisindeksen over dens 16-årige historie. Styrkingen av krona etter årsskiftet 2015/2016 slo først fra august 2016 ut i en gradvis reduksjon i prisveksten til 2,5 prosent i desember 2016 og videre ned til 2,1 prosent i januar 2017.

Sesongjusterte tall viser at KPI-JAE ikke endret seg fra juli 2016 til januar 2017. Gjennom fjorårets syv første måneder steg imidlertid KPI-JAE i gjennomsnitt med en årlig rate på hele 4,3 prosent og dermed langt kraftigere enn noen gang tidligere i en like lang periode, til tross for styrking av krona og lav lønnsvekst i perioden. Elementer av det man kan betrakte som tilfeldigheter bidro åpenbart til den kraftige prisøkningen gjennom første halvår og dermed også nedgangen i prisstigning gjennom andre halvår. Målingene av flypriser kan være et eksempel. Nøyaktig hvilke priser som samles inn på hvilke tidspunkt er av stor betydning for hva resultatene blir. Mens flyprisene steg med 11 prosent gjennom de syv første månedene i 2015, var økningen i tilsvarende periode i 2016 på 42 prosent. Og mens prisene fra juli til desember falt med 9 prosent i 2015, var nedgangen i samme periode i 2016 på 32 prosent.

Veksten i KPI justert for avgiftsendringer (KPI-JA) var 3,5 prosent i 2016. Fjorårets avgiftsendringer hevet dermed veksten i KPI med 0,1 prosentpoeng. Råoljeprisen gikk klart ned fra 2015 til 2016, noe som trakk ned prisene på drivstoff og fyringsolje. Økningen i elektrisitetsprisene på hele 22,2 prosent var imidlertid, som antydet tidligere, av større betydning. KPI uten energivarer økte med 3,2 prosent i 2016, slik at energiprisene samlet trakk veksten i KPI opp med 0,4 prosentpoeng. I de tre foregående årene motvirket prisutviklingen på energivarer derimot i stor grad endringene i den underliggende prisveksten og bidro da til at den samlede prisstigningen i disse årene var stabil rundt 2 prosent.

Tabell 2.7. Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt ¹	Endring i prosent fra året før				Jan. 2017
		2013	2014	2015	2016	
Totalt	1000	2,1	2,0	2,1	3,6	2,8
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	41,2	4,3	3,4	3,0	3,3	2,0
Alkoholholdige drikkevarer og tobakk	52,0	-2,0	-0,6	0,4	5,0	-1,2
Klær og skotøy	227,6	5,3	1,3	1,3	4,5	3,0
Bolig, lys og brensel	229,8	-1,8	5,3	1,3	1,3	3,0
Herav: Elektrisitet, fyringsoljer oa. brens.	34,0	14,7	-5,7	-3,4	19,3	7,9
Møbler og husholdningsartikler	67,3	0,4	3,2	5,2	5,4	1,3
Helsepleie	32,4	2,6	2,5	1,7	2,0	3,3
Transport	158,8	1,4	2,3	1,3	2,5	4,1
Herav: Kjøp av egne transportmidler	60,7	-0,3	1,4	1,4	2,2	0,9
Post- og teletjenester	23,0	-2,1	-0,8	1,1	4,1	2,7
Kultur og fritid	115,2	0,9	2,1	3,4	4,5	3,4
Utdanning	5,6	7,5	3,3	2,1	3,4	5,3
Hotell- og restauranttjenester	57,7	2,9	2,5	2,4	3,3	3,9
Andre varer og tjenester	89,4	1,9	2,5	1,9	1,9	2,0

¹ Vektene gjelder fra januar 2017 til desember 2017.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.8. Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE), etter leveringssektor¹

	Vekt ²	Endring i prosent fra året før				
		2013	2014	2015	2016	Jan. 2017
Totalt	1000,0	1,6	2,4	2,7	3,0	2,1
Norske jordbruksvarer ³	36,7	0,6	2,7	2,4	2,1	1,3
Fiskevarer ¹		0,5	5,2	4,6
Norske varer uten jordbruksvarer ⁴	112,5	3,1	3,3	3,6	4,1	2,2
Importerte varer	335,5	-0,2	1,4	3,0	3,8	1,6
Husleie	210,3	3,0	2,8	2,4	1,8	2,0
Tjenester uten husleie	305,0	2,3	2,8	2,4	3,0	3,0

¹ Oppdelingen etter leverende sektor er endret fra og med januar 2016. Fiskevarer er fordelt på importerte varer og norske varer uten jordbruksvarer, mens importerte jordbruksvarer er inkludert i importerte varer.² Vektene gjelder fra januar 2017 til desember 2017.³ Inkludert importerte jordbruksvarer før 2016.⁴ Uten fiskevarer før 2016.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Importerte konsumvarer står for nær en tredel av KPI-JAE. 12-månedersprisveksten for disse varene var -1,1 prosent i mars 2013 da veksten i KPI-JAE var nede i 0,9 prosent. Deretter tok prisstigningen for denne gruppen seg gradvis opp og nådde en topp i juli 2016 på 4,6 prosent. Endringen i prisvekstbidraget fra denne varegruppen kan forklare om lag to tredeler av inflasjonsøkningen i perioden. Prisveksten for importerte varer på 12-månedersbasis har deretter gått ned og var i januar 2017 på 1,6 prosent. Bidraget fra denne nedigangen tilsvarer også om lag to tredeler av fallet i inflasjon de siste seks månedene.

Prisveksten for norskproduserte varer viste ingen klar tendens gjennom 2016 før helt mot slutten av fjoråret og i januar 2017 hvor prisveksten falt klart. Utviklingen i kronekursen kan i noen grad bidra til å forklare også dette, ved at en betydelig del av norsk vareproduksjon er basert på importert produktinnsats. Prisveksten for tjenester har derimot holdt seg ganske stabil i 2016, hvis en ser bort fra noen enkeltmåneder med svært høy prisstigningstakt. Også i et litt lengre perspektiv er denne prisveksten ganske stabil. Effektene av den

senere tids reduserte lønnskostnadsvekst er motvirket av svakere produktivitetsutvikling.

Det er utsikter til fortsatt lav vekst i norske lønninger, om enn ikke så lav som i 2016. Det ligger også an til en moderat internasjonal prisvekst på ferdigvarer. Tidsforsinkete effekter av det siste årets moderate styrking av krona og fallet i lønnskostnadsveksten vil trolig dra den underliggende prisveksten ytterligere noe ned i 2017. Med en stabil kronekurs framover og en litt høyere lønnsvirkning ligger det deretter an til at prisveksten tar seg litt opp. Produktivitetsveksten vil normalt øke når aktivitetsveksten tar seg opp, noe som vil dempe økningen i inflasjonen.

I terminmarkedet for kraft går prisene for framtidige leveranser ned i år og de neste to årene. Nettleien går imidlertid klart opp i år og store investeringsprosjekter knyttet til nettet, inkludert strømmålere hos husholdningene, peker i retning av høy vekst i nettleien også i tiden framover. Vi legger til grunn at den samlede kraftprisen til husholdningene som årsjennomsnitt vil holde seg ganske stabil i år og de to neste årene og så vokse litt mer enn den generelle prisstigningen i 2020.

Selv om råoljeprisen forutsettes å øke noe mer enn KPI-JAE trekker det ikke drivstoffprisene særlig opp. Prisen på råolje utgjør en svært liten del av prisen på drivstoff til forbruker i Norge. Derimot forutsetter vi økende miljøavgifter tilsvarende 0,2 prosentpoeng av KPI. Det antas å lede til en litt høyere vekst i KPI enn i KPI-JAE. I 2017 regner vi med en økning i KPI på 2,0 prosent og litt høyere i de tre neste årene.

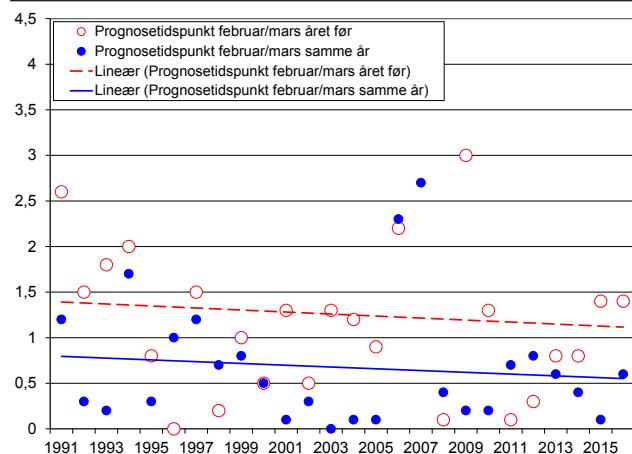
Den klart mest usikre faktoren i denne prognosene er kraftprisene. Svingninger i nedbør og temperatur har stor betydning for disse prisene. I tillegg er kraftproduksjonen ellers i Nord-Europa av klar betydning for norske priser. De påvirkes blant annet av ulike forhold knyttet til kjernekraft, og framveksten av grønn energiproduksjon som i stor grad henger sammen med politiske virkemidler. Noe av dette kan fanges opp i terminprisene, men de fanger definitivt ikke opp hvordan været i framtiden vil avvike fra det normale. Sannsynligheten for en så stabil prisutvikling som vi forutsetter er liten, men det er langt mer sannsynlig at vi treffer prisbildet brukbart i den kommende fireårsperioden sett under ett. Valutakursen er åpenbart et annet stort usikkerhetsmoment for vårt prisforløp. Se for øvrig neste avsnitt for hvor sikre vi kan være på blant annet våre inflasjonsanslag.

2.12. Usikkerhet i anslagene

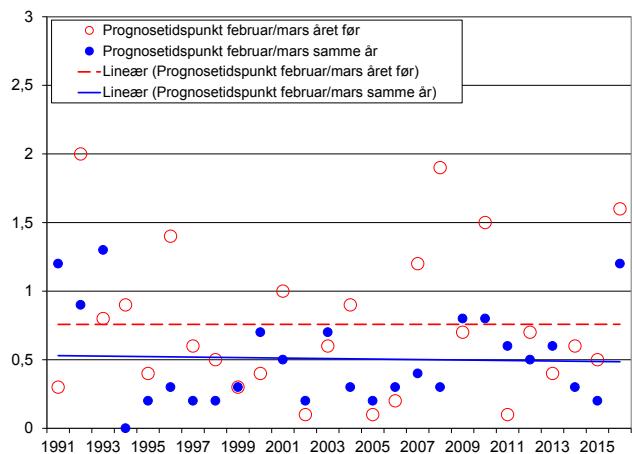
Statistisk sentralbyrå presenterte sine første kvantifiserte konjunkturprognosene for norsk økonomi i 1988, og har siden 1990 med få unntak publisert prognosene minst to år fram i tid i februar/mars, mai/juni, september og november/desember hvert år i ulike nummer av Økonomiske analyser. Vi gir her en evaluering av prognosevirksomheten. Evalueringen tar for seg tre viktige makroøkonomiske størrelser: Veksten i bruttonasjonalproduktet (BNP) for Fastlands-Norge, veksten i konsumprisindeksen (KPI) og arbeidsledigheten i prosent av arbeidsstyrken (AKU). Vi undersøker både om anslagene har avveket systematisk fra «fasit» og spredningen i avvikene. Analysen benyttes også til å si noe om usikkerheten i våre anslag for 2017 og 2018.

Det er ofte avvik mellom de foreløpige BNP-tallene som publiseres i februar året etter regnskapsåret (Utsynsregnskapet), og de endelige tallene som normalt først er klare nærmere to år senere. De «endelige» tallene kan dessuten bli revidert i forbindelse med periodiske revisjoner hvor ny statistikk innarbeides eller ved omlegginger av beregningsprinsipper. Vi benytter likevel foreløpige BNP-tall fra Utsynsregnskapet som «fasit» av tre grunner. For det første foreligger ikke endelige regnskapstall for årene etter 2014. Anslagene for disse årene må derfor uansett sammenliknes med foreløpige regnskapstall. For det andre er prognosene laget med utgangspunkt i foreløpige – ikke endelige – regnskapstall for den nære historien. For det tredje ble det ved hovedrevisionene i 1995, 2002, 2006 og 2014 foretatt endringer i definisjoner, som innebar at prognosene og endelige tall ikke knytter seg til samme

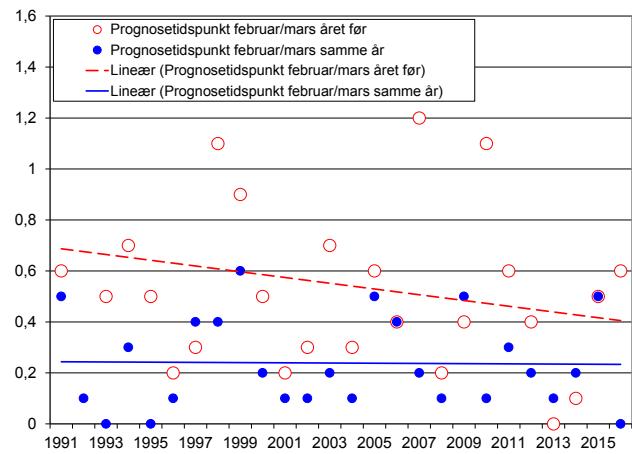
Figur 2.17. Anslag på prosentvis endring i BNP for Fastlands-Norge. Absolutt avvik fra foreløpig regnskap

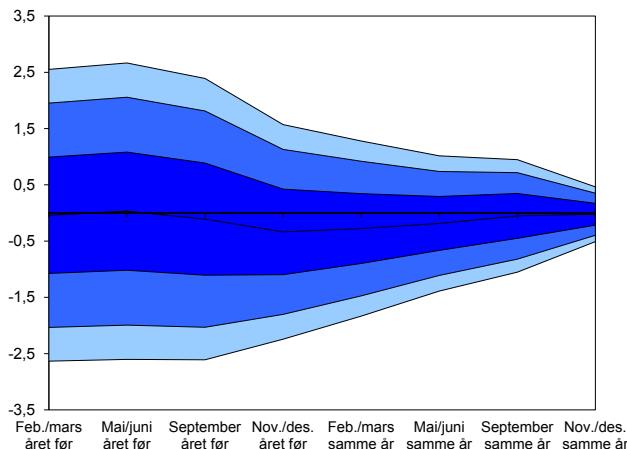
Figur 2.18. Anslag på prosentvis endring i KPI. Absolutt avvik fra publiserte tall

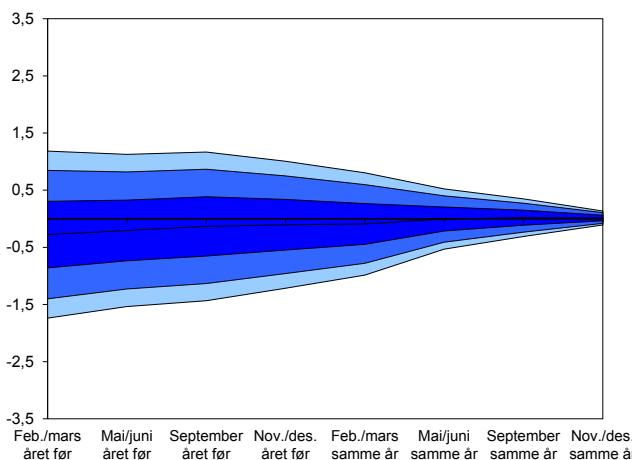
Figur 2.19. Anslag på arbeidsledighet (AKU). Absolutt avvik fra publiserte tall

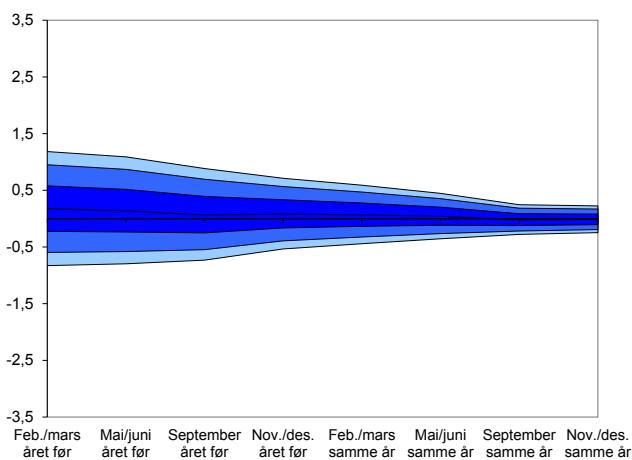
Figur 2.20. Anslag på prosentvis endring i BNP for Fastlands-Norge. Absolutt avvik fra foreløpig regnskapstall og spredningen i disse. Intervallene viser henholdsvis 50, 80 og 90 prosents konfidensintervaller

Figur 2.21. Anslag på prosentvis endring i KPI. Absolutt avvik og spredningen i disse. Intervallene viser henholdsvis 50, 80 og 90 prosents konfidensintervaller

Figur 2.22. Anslag på arbeidsledighet (AKU). Absolutt avvik og spredningen i disse. Intervallene viser henholdsvis 50, 80 og 90 prosents konfidensintervaller

målesystem.¹ Våre prognosenter for BNP Fastlands-Norge i 2013 avgitt før hovedrevisjonen i 2014 hadde for eksempel blitt annerledes dersom vi på prognosetidspunktene hadde brukte den nye definisjonen. For KPI og for AKU-ledigheten foreligger endelige tall kort tid etter utgangen av året.²

Hvor gode har anslagene vært?

Figurene 2.17, 2.18 og 2.19 viser utviklingen over tid i det absolutte avviket mellom anslag og foreløpig regnskap for veksten i BNP Fastlands-Norge, veksten i KPI og AKU-ledigheten for prognosene inneværende år og året etter i årets første konjunkturrapport. Prognosene for AKU-ledigheten laget året før prognoseåret har blitt bedre over tid, mens prognosene for BNP-veksten er blitt bedre på begge prognosetidspunktene.

Figurene 2.20, 2.21 og 2.22 viser gjennomsnittlig avvik mellom anslag gitt på ulike tidspunkter og regnskapstall for henholdsvis veksten i BNP Fastlands-Norge, veksten i KPI og arbeidsledigheten. Figurene gir også en indikasjon på spredningen i avvikene ved at de inkluderer tre intervaller rundt gjennomsnittet. Disse intervallene er regnet ut på bakgrunn av den historiske spredningen. De sier ikke noe om hvor mange av avvikene som faktisk ligger innenfor intervallene. Under gitte forutsetninger³ er sannsynligheten for at avviket mellom framtidige anslag og regnskapstall ligger innenfor disse intervallene henholdsvis 50, 80 og 90 prosent. Vi har kun benyttet prognosene for årene fra og med 1995 i beregningene av intervallene.

Har det vært systematiske avvik?

Anslagene for BNP-veksten har ofte vært litt for lave fra september og spesielt anslagene i november/desember året før prognoseåret, men dette avviket reduseres etter hvert som anslagene oppdateres utover i prognoseåret. I gjennomsnitt har anslagene for BNP-veksten gitt i første halvår før prognoseåret vært om lag like det realiserte.

Gjennomsnittlig prognoseavvik på veksten i KPI reduseres fra -0,3 prosentpoeng i februar/mars året før prognoseåret til nær null fra februar/mars i prognoseåret.

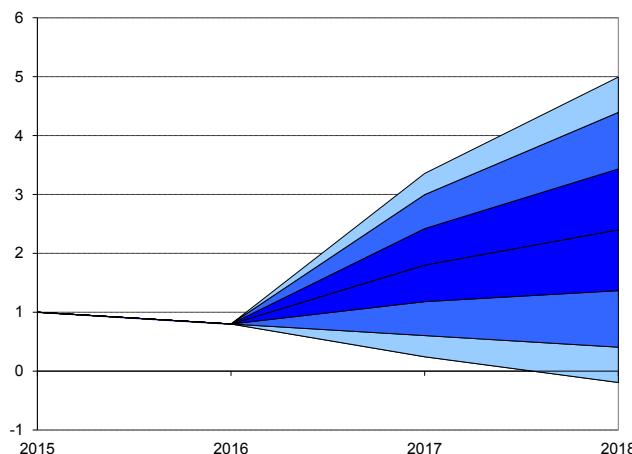
I tråd med for lave BNP anslag, finner vi at anslagene på arbeidsledigheten har hatt en tendens til systematisk å ha blitt noe for høye. Prognosene gitt i februar/mars året før prognoseåret er 0,2 prosentpoeng for høyt, deretter er gjennomsnittlig avvik omrent 0,1 prosentpoeng fram til og med mai/juni samme år. Etter dette er

¹ Hovedrevisjonen i 2011 innebar ikke store endringer av makrotall.

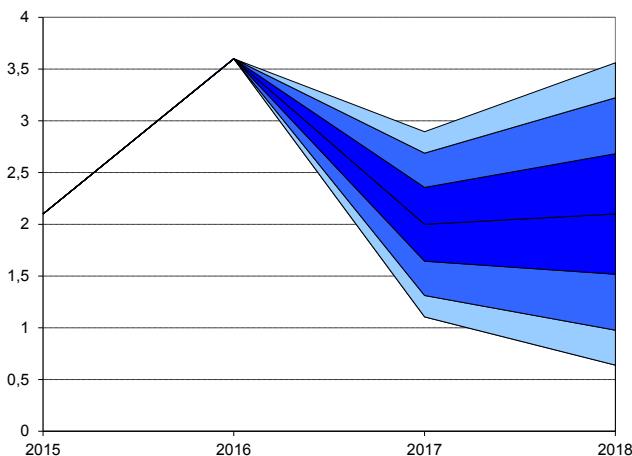
² Med oppstart fra publisering av januarindeks 10. februar 2017 er referanseåret i KPI endret til 2015 ($2015=100$). Endret referanseår kan gi avvik i allerede publiserte endringstall som skyldes avrundingseffekter. Ettersom KPI er endelig ved første publisering er det de tallene som først er publisert som representerer de offisielle og endelige tallene.

³ At alle avvik tilhører en gitt statistisk fordeling (Students t-fordeling med lik forventning og spredning) og er uavhengige.

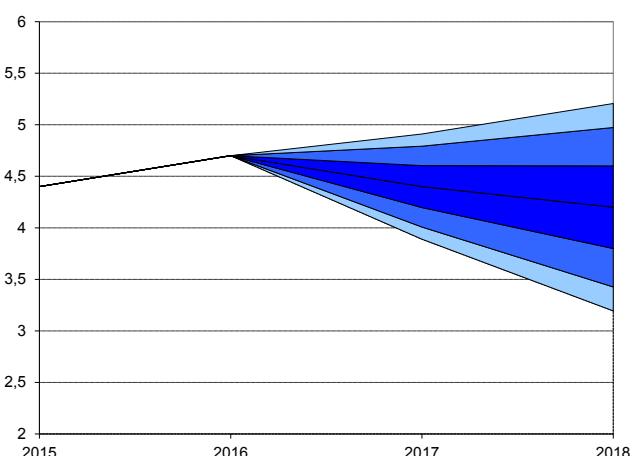
Figur 2.23. Anslag på prosentvis endring i BNP for Fastlands-Norge. Sikkerheten for at det foreløpige regnskapstallet vil ligge innenfor de tre intervallene er henholdsvis 50, 80 og 90 prosent

Figur 2.24. Anslag på prosentvis endring i KPI. Sikkerheten for at tallet vil ligge innenfor de tre intervallene er henholdsvis 50, 80 og 90 prosent

Figur 2.25. Anslag på arbeidsledighet (AKU). Sikkerheten for at tallet vil ligge innenfor intervallene er henholdsvis 50, 80 og 90 prosent

avvikene i gjennomsnitt tilnærmet null. Sett i lys av den store spredningen i disse anslagene, tyder resultatene på at det ikke er store systematiske feil i våre anslag for de tre hovedstørrelsene.

Spredningen i anslagene

Det har vært relativt stor spredning i avviket mellom anslaget på BNP-veksten gitt i de tre første analysene året før prognoseåret og det foreløpige regnskapstallet. Av de 22 anslagene vi har laget på dette tidspunktet fra og med 1995-prognosene, ligger 10 mer enn ett prosentpoeng unna det foreløpige regnskapstallet. Én gang traff prognosene helt nøyaktig - i 1996. Prognosene i 1998, 2008, 2011 og 2012 var også svært gode med kun et avvik på mellom 0,1 og 0,3 prosentpoeng. Variasjonen i avvikene er i gjennomsnitt betydelig mindre i de prognosene som er gitt i desember året før, men fortsatt avviker 7 av 22 anslag med mer enn ett prosentpoeng. Til tross for stadig mer informasjon om den økonomiske utviklingen i det året det gis prognoser for, er spredningen i avvikene deretter kun litt mindre helt fram til og med prognosene i september det samme året. En viktig årsak til dette er at de kvartalsvise BNP-tallene ofte har blitt revidert tildels betydelig gjennom prognoseåret. Først den siste prognosen vi gir før «fasiten» foreligger viser på ny en klar nedgang i spredningen i avvikene.

Vi finner et liknende mønster i anslagene for årsveksten i KPI. Det er betydelig variasjon mellom de første tre anslagene og resultatet, mens spredningen reduseres deretter gradvis. Variasjonen i anslagene gjort i året før prognoseåret er om lag 3 ganger så stor som variasjonen i anslagene gjort i prognoseåret. Siden KPI ikke revideres, avspeiler dette at usikkerheten reduseres gjennom året etter hvert som den faktiske utviklingen i KPI gradvis blir kjent.

Spredningen i avviket mellom anslaget på arbeidsledigheten og resultatet viser en jevnere nedgang etter hvert som prognosehorisonten blir kortere. Det gjennomsnittlige absoluttavviket er på 0,6 prosentpoeng i februar/mars året før og 0,3 prosentpoeng i februar/mars samme år. Deretter synker spredningen gradvis. Prognosefeilen for ledigheten reduseres betraktelig i de to siste prognosene før resultatet foreligger. Som for KPI, skyldes dette at tallet blir gradvis kjent gjennom året og ikke revidert.

Prognosene for 2017 og 2018 er usikre

I figurene 2.23, 2.24 og 2.25 illustreres usikkerheten i våre anslag for 2017 og 2018. Vi anslår nå veksten i BNP for Fastlands-Norge til 1,8 prosent i 2017 og 2,4 prosent i 2018. Basert på analysen over, er det 50 prosent sannsynlig at BNP-veksten for Fastlands-Norge vil ligge mellom 1,2 og 2,4 prosent i 2017 og mellom 1,4 og 3,4 prosent i 2018. Et intervall på til sammen 3,1 prosentpoeng i 2017, og 5,2 prosentpoeng i 2017, dekker med 90 prosent sannsynlighet den realiserte veksten.

Veksten i KPI var på 3,6 prosent i 2016. For 2017 og 2018 anslår vi veksten til henholdsvis 2,0 og 2,1 prosent. Det er 80 prosents sannsynlighet for at anslagene for 2016 og 2017 ikke bommer med mer enn henholdsvis 0,6 og 1,1 prosentpoeng.

Nivået på arbeidsledigheten er anslått å synke fra 4,7 prosent i 2016 til 4,4 prosent i 2017 og videre til 4,2 prosent i 2018. Mens de historiske prognosefeilene tilsier at prognosene for 2017 kan betraktes som relativt sikker, hefter det mer usikkerhet til prognosene for året etter. For eksempel vil regnskapstallet med 80 prosent sannsynlighet ikke ligge mer enn 0,4 prosentpoeng fra vårt anslag for 2017. I 2018 er det derimot 80 prosent sannsynlighet for at ledigheten blir innenfor et intervall på 0,8 prosentpoeng over og under anslaget.

2.13. Hvor godt traff SSBs prognosenter for 2016?

Første gang vi publiserte prognosene for 2016 i våre ordinære kvartalsvise konjunkturrapporter, var i begynnelsen av 2013. I tabellen vises anslagene som ble gitt da, ett år seinere, og deretter alle anslagene som ble publisert gjennom 2015 og 2016.

De første anslagene for 2016 ble laget med utgangspunkt i helt andre internasjonale impulser enn det som ble realisert. Selv om vi før sommeren 2014 antok at oljeprisen ganske raskt ville legge seg på et lavere nivå enn det man hadde sett en stund, ble nedgangen vesentlig større. Oljeprisfallet er en viktig faktor bak de alt for optimistiske anslagene for investeringene i petroleumsnæringen.

Tabell 2.9. Prognosene for 2016 gitt på ulike tidspunkter. Prosentvis vekst der annet ikke framgår

	ØA 1/13	ØA 1/14	ØA 1/15	ØA 2/15	ØA 3/15	ØA 4/15	ØA 1/16	ØA 2/16	ØA 4/16	ØA 5/16	ØA 1/17
Realøkonomi											
Konsum i husholdninger mv.	3,3	3,6	2,2	2,1	1,8	1,5	1,2	1,3	1,9	1,5	1,6
Konsum i offentlig forvaltning	2,5	2,3	2,4	2,3	2,6	3,5	2,7	3,0	2,6	2,2	2,3
Bruttoinvestering i fast kapital	3,1	3,0	1,1	1,5	0,0	0,6	-1,0	-1,5	-1,7	0,0	0,5
Utvinning og rørtransport	3,5	0,7	-8,1	-8,3	-10,3	-13,6	-13,5	-16,2	-19,1	-15,8	-14,7
Fastlands-Norge	3,1	4,3	4,2	4,9	3,6	5,0	3,2	3,5	4,3	5,6	5,9
Boliginvesteringer	1,6	4,0	3,2	5,3	3,5	4,9	5,5	6,1	8,4	9,3	9,9
Eksport	2,2	2,2	1,7	2,1	1,8	2,4	1,8	1,4	-0,1	-1,7	-1,2
Råolje og gass	0,6	0,4	-0,1	-0,7	-0,5	0,7	0,8	1,4	0,6	0,8	3,8
Eksport tradisjonelle varer	3,8	4,2	3,8	4,3	4,4	4,2	2,8	0,4	-1,4	-5,1	-8,2
Import	3,9	4,3	2,8	3,5	2,5	2,1	1,6	1,1	0,8	1,1	0,3
Import tradisjonelle varer	4,4	4,0	2,8	3,0	2,7	2,1	1,5	0,3	-0,6	0,1	-0,6
BNP	2,4	2,3	1,7	1,7	1,2	1,7	1,1	0,9	0,8	0,4	1,0
BNP Fastlands-Norge	2,8	2,9	2,2	2,4	1,8	2,0	1,4	0,9	0,9	0,7	0,8
Arbeidsmarked											
Sysselsatte personer	1,4	1,1	0,3	0,2	0,5	0,7	0,2	0,3	-0,2	-0,1	0,1
AKU-ledighet (nivå)	3,3	3,9	4,1	4,3	4,6	4,6	4,7	4,7	4,7	4,7	4,7
Priser, lønninger og inntekt											
Årslønn	4,5	3,5	3,1	3,0	2,9	2,6	2,5	2,6	2,3	2,2	1,7
Husholdningenes disponibele realinntekt	2,5	3,7	2,8	2,4	1,8	1,5	1,3	1,1	-2,5	-2,9	-1,7
Konsumprisindeksen (KPI)	2,4	1,7	2,0	2,1	2,9	2,8	2,4	2,9	3,4	3,6	3,6
KPI-JAE	2,4	1,7	1,9	1,9	2,5	2,6	2,5	2,4	3,0	3,0	3,0
Eksportpris tradisjonelle varer	3,7	1,2	1,7	1,3	0,2	2,0	0,0	2,8	2,9	3,1	4,3
Importpris tradisjonelle varer	2,6	0,8	1,0	1,9	1,8	3,5	2,0	0,9	1,4	0,9	1,2
Boligpris	4,7	2,8	1,2	2,5	2,7	1,5	1,4	4,4	7,1	7,3	7,1
MEMO:											
Pengemarkedsrente (nivå)	4,0	2,1	1,0	1,3	1,0	0,8	0,7	0,9	1,0	1,1	1,1
Utlånsrente, rammelån (nivå) ¹	5,5	4,0	3,0	3,0	2,8	2,6	2,4	2,6	2,6	2,6	2,6
Importveid kronekurs (44 land)	1,7	-0,6	-2,3	-0,6	1,7	3,9	2,4	2,4	2,5	1,9	1,8
Driftsbalanse, mrd. kroner	247	259	171,5	233,7	158,8	231	146,9	219	190	159	152
Eksportmarkedsindikatorer	6,1	5,7	4,8	4,7	4,4	4,4	4,0	3,4	3,2	3,1	2,8
Råoljepris, kroner per fat	575	572	502	523	431	438	329	366	377	375	378

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Utviklingen i internasjonal økonomi ble også overvurdert i 2013 ved at vi regnet med at normaliseringen av de internasjonale konjunkturene ville gå raskere enn det som senere har vist seg å bli realiteten. Dette bidro til at eksporten ble overvurdert, men det har vært andre forhold som har vært vel så viktig.

Prognosene fra starten av 2015 og senere, hvor man hadde minst et halvt år bak seg med betydelig fall i oljeprisen, viser at fallet i petroleumsinvesteringene ble fanget godt opp. Riktignok undervurderte vi investeringsnedgangen litt og sammen med alt for optimistiske anslag for tradisjonell vareeksport, ble det konkludert med at konjunktur nedgangen ville være over fra tidlig i 2016. For høye anslag for BNP-veksten slo også ut i litt for høye anslag i sysselsettingen og dermed til at arbeidsledigheten i 2016 ble undervurdert. I arbeidsmarkedet er det imidlertid mange selvregulerende mekanismer slik at ledighetsanslagene som ble gitt i andre halvår 2015 bare var 0,1 prosentpoeng for lave og alle anslagene gitt i 2016 traff AKU-ledighetsraten perfekt.

Bildet om en beskjeden konjunkturoppgang gjennom 2016 bidro til at lønnsveksten ble overvurdert, men den historisk lave lønnsveksten overrasket de fleste. Også anslagene gitt i 2016 lå klart for høyt. Konsumprisveksten ble derimot lenge beregnet for lavt. I de tidlige prognosene helt fram til og med den gitt i juni 2015 ble det lagt til grunn en alt for sterk kronekurs, ettersom vi ikke så for oss den kraftige svekkelsen fram til årsskiftet 2015/2016. Etter hvert som det markerte forløpet til kronekursen avtegnet seg ble veksten i den underliggende inflasjon, KPI-JAE, ganske riktig anslått om enn litt for lavt, inntil de siste to rapportene som traff perfekt. Undervurdering av elektrisitetsprisene bidro til at KPI-veksten ble undervurdert litt mer.

Ser vi nærmere på anslagene det siste året, er det enkelte overraskende trekk i bildet. Veksten i boliginvesteringer og boligpriser er blitt for lavt anslått, mens den store nedgangen i tradisjonell eksport ikke ble anslått ett år tilbake i tid. Den svake reallønnsutviklingen kom overraskende, mens utviklingen i arbeidsmarkedet ble godt fanget opp. BNP-veksten ble godt anslått, mens veksten i fastlandsøkonomien ble noe overvurdert for ett år siden, men deretter har anslagene truffet godt.

Tabell 2.10. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Faste 2014-priser. Millioner kroner

	Ujustert					Sesongjustert				
	2015*	2016*	15.1	15.2	15.3	15.4	16.1	16.2	16.3	16.4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1 311 465	1 332 325	326 075	328 169	329 142	330 808	331 756	333 240	333 091	335 409
Konsum i husholdninger	1 245 216	1 265 601	309 545	311 805	312 507	314 113	315 484	316 260	316 378	318 664
Varekonsum	579 798	579 522	144 793	146 363	146 025	145 626	145 700	145 307	144 510	145 407
Tjenestekonsum	604 358	624 457	149 342	150 251	151 450	153 005	154 132	155 746	156 706	157 719
Husholdningenes kjøp i utlandet	99 797	103 381	24 560	24 802	25 030	25 418	25 536	25 610	26 174	25 979
Utlendingers kjøp i Norge	-38 737	-41 759	-9 149	-9 611	-9 997	-9 937	-9 884	-10 403	-11 011	-10 441
Konsum i ideelle organisasjoner	66 249	66 724	16 529	16 364	16 635	16 696	16 272	16 980	16 713	16 745
Konsum i offentlig forvaltning	706 366	722 756	175 692	176 110	176 776	177 794	178 916	180 140	181 099	181 956
Konsum i statsforvaltningen	354 962	363 716	88 280	88 453	88 844	89 390	89 988	90 637	91 051	91 437
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	313 292	321 477	77 838	78 055	78 491	78 921	79 514	80 137	80 410	80 817
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	41 670	42 239	10 443	10 399	10 353	10 469	10 474	10 500	10 641	10 621
Konsum i kommuneforvaltningen	351 404	359 040	87 412	87 656	87 932	88 404	88 929	89 503	90 048	90 519
Bruttoinvestering i fast realkapital	711 392	714 616	178 905	179 154	177 477	175 869	176 693	177 050	179 172	180 313
Utvinning og rørtransport	183 085	156 134	49 553	47 425	43 794	42 279	40 040	38 565	38 094	39 463
Utenriks sjøfart	1 959	1 059	799	620	235	394	733	134	256	-16
Fastlands-Norge	526 349	557 424	128 552	131 109	133 448	133 196	135 921	138 351	140 822	140 866
Næringer	219 501	225 726	55 795	56 386	53 599	53 602	55 850	56 807	55 659	57 110
Tjenester tilknyttet utvinning	4 205	1 252	1 332	1 504	760	609	480	230	166	375
Andre tjenester	133 822	137 404	33 942	34 262	32 544	33 025	33 516	35 273	34 178	34 410
Industri og bergverk	31 447	32 915	7 808	7 944	7 862	7 811	8 540	8 405	7 852	8 106
Annен vareproduksjon	50 027	54 155	12 713	12 676	12 434	12 157	13 314	12 899	13 463	14 218
Boliger (husholdninger)	158 051	173 751	38 281	39 256	39 738	40 896	41 395	42 472	43 836	45 015
Offentlig forvaltning	148 796	157 947	34 476	35 467	40 111	38 698	38 675	39 071	41 327	38 742
Bruttoinvestering i verdigenstander	334	334	85	82	81	87	83	84	80	87
Lagerendring og statistiske avvik	151 488	161 490	45 638	40 482	31 743	31 704	47 499	42 947	32 918	38 054
Bruttoinvestering i alt	863 215	876 440	224 544	219 636	209 220	207 572	224 192	219 996	212 090	218 366
Innenlands sluttanvendelse	2 881 046	2 931 521	726 310	723 915	715 138	716 174	734 864	733 377	726 280	735 731
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (eksl. lagerendring)	2 544 180	2 612 505	630 319	635 388	639 366	641 798	646 593	651 731	655 012	658 231
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	855 163	880 703	210 168	211 577	216 886	216 492	217 591	219 211	222 427	220 698
Eksport i alt	1 265 859	1 250 839	309 877	311 083	326 785	319 173	315 558	312 017	313 379	309 261
Tradisjonelle varer	363 233	333 578	90 264	90 909	90 874	91 210	86 513	85 103	84 737	77 473
Råolje og naturgass	569 005	590 433	137 726	138 962	151 377	142 222	148 172	146 060	147 401	148 079
Skip, plattformer og fly	7 471	13 564	1 922	1 483	1 991	2 044	1 909	2 500	2 689	6 459
Tjenester	326 150	313 264	79 965	79 729	82 543	83 698	78 963	78 354	78 551	77 250
Samlet sluttanvendelse	4 146 904	4 182 360	1 036 187	1 034 998	1 041 923	1 035 347	1 050 422	1 045 393	1 039 659	1 044 992
Import i alt	955 940	958 708	243 523	238 179	232 963	240 443	244 341	240 016	238 731	235 217
Tradisjonelle varer	554 823	551 586	140 718	139 512	134 595	139 459	140 583	137 624	136 442	136 547
Råolje og naturgass	13 471	11 331	3 867	3 443	2 823	3 398	3 534	2 753	3 060	1 836
Skip, plattformer og fly	29 368	32 483	9 027	7 081	7 186	5 926	8 272	7 995	9 708	6 436
Tjenester	358 279	363 307	89 910	88 142	88 358	91 660	91 951	91 644	89 521	90 397
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	3 190 964	3 223 652	792 664	796 819	808 960	794 904	806 081	805 377	800 927	809 776
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	2 561 433	2 582 862	640 272	640 897	641 307	640 458	642 273	645 327	645 959	648 069
Oljevirksomhet og utenriks sjøfart	629 530	640 790	152 393	155 922	167 653	154 447	163 808	160 050	154 968	161 707
Fastlands-Norge (basisverdi)	2 223 947	2 236 571	556 005	556 919	556 685	555 200	556 670	558 641	559 409	561 521
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	1 676 707	1 678 589	420 105	420 583	419 634	417 193	417 916	419 549	419 829	420 976
Industri og bergverk	211 627	202 200	54 548	53 786	52 445	51 533	51 342	50 853	50 178	50 240
Annen vareproduksjon	276 050	282 735	67 955	69 287	70 047	69 006	70 927	70 305	70 472	70 945
Tjenester inkl. boligtjenester	1 189 030	1 193 655	297 602	297 510	297 142	296 654	295 646	298 391	299 179	299 791
Offentlig forvaltning	547 240	557 982	135 900	136 337	137 051	138 006	138 755	139 093	139 580	140 545
Produktavgifter og -subsider	337 486	346 291	84 267	83 977	84 622	85 258	85 603	86 686	86 550	86 548

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.11. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Faste 2014-priser. Prosentvis endring fra foregående kvartal

	Ujustert		Sesongjustert							
	2015*	2016*	15.1	15.2	15.3	15.4	16.1	16.2	16.3	16.4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,1	1,6	0,5	0,6	0,3	0,5	0,3	0,4	0,0	0,7
Konsum i husholdninger	2,1	1,6	0,4	0,7	0,2	0,5	0,4	0,2	0,0	0,7
Varekonsum	1,0	0,0	-0,4	1,1	-0,2	-0,3	0,1	-0,3	-0,5	0,6
Tjenestekonsum	3,5	3,3	1,1	0,6	0,8	1,0	0,7	1,0	0,6	0,6
Husholdningenes kjøp i utlandet	2,9	3,6	0,7	1,0	0,9	1,6	0,5	0,3	2,2	-0,7
Utlendingers kjøp i Norge	10,3	7,8	-0,9	5,0	4,0	-0,6	-0,5	5,3	5,8	-5,2
Konsum i ideelle organisasjoner	2,2	0,7	1,2	-1,0	1,7	0,4	-2,5	4,4	-1,6	0,2
Konsum i offentlig forvaltning	2,1	2,3	0,2	0,2	0,4	0,6	0,6	0,7	0,5	0,5
Konsum i statsforvaltningen	2,4	2,5	0,3	0,2	0,4	0,6	0,7	0,7	0,5	0,4
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	2,9	2,6	0,4	0,3	0,6	0,5	0,8	0,8	0,3	0,5
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	-1,0	1,4	-0,6	-0,4	-0,4	1,1	0,0	0,2	1,3	-0,2
Konsum i kommuneforvaltningen	1,7	2,2	0,2	0,3	0,3	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5
Bruttoinvestering i fast realkapital	-3,8	0,5	-0,9	0,1	-0,9	-0,9	0,5	0,2	1,2	0,6
Utvinning og rørtransport	-15,0	-14,7	-1,1	-4,3	-7,7	-3,5	-5,3	-3,7	-1,2	3,6
Utenriks sjøfart	138,3	-46,0	48,7	-22,5	-62,1	67,8	86,1	-81,7	90,7	-106,4
Fastlands-Norge	0,6	5,9	-1,0	2,0	1,8	-0,2	2,0	1,8	1,8	0,0
Næringer	-1,6	2,8	-1,9	1,1	-4,9	0,0	4,2	1,7	-2,0	2,6
Tjenester tilknyttet utvinning	-14,0	-70,2	15,0	13,0	-49,5	-19,9	-21,1	-52,1	-27,9	126,2
Andre tjenester	-1,2	2,7	-3,0	0,9	-5,0	1,5	1,5	5,2	-3,1	0,7
Industri og bergverk	-7,8	4,7	-13,2	1,7	-1,0	-0,6	9,3	-1,6	-6,6	3,2
Annен vareproduksjon	3,0	8,3	8,0	-0,3	-1,9	-2,2	9,5	-3,1	4,4	5,6
Boliger (husholdninger)	1,6	9,9	1,4	2,5	1,2	2,9	1,2	2,6	3,2	2,7
Offentlig forvaltning	3,0	6,1	-2,1	2,9	13,1	-3,5	-0,1	1,0	5,8	-6,3
Bruttoinvestering i verdijenstander	0,4	-0,2	-1,0	-3,8	-1,4	7,4	-4,8	2,2	-4,7	7,7
Lagerendring og statistiske avvik	5,0	6,6	52,5	-11,3	-21,6	-0,1	49,8	-9,6	-23,4	15,6
Bruttoinvestering i alt	-2,3	1,5	6,7	-2,2	-4,7	-0,8	8,0	-1,9	-3,6	3,0
Innenlands sluttanvendelse	0,7	1,8	2,3	-0,3	-1,2	0,1	2,6	-0,2	-1,0	1,3
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (eksl. lagerendring)	1,8	2,7	0,1	0,8	0,6	0,4	0,7	0,8	0,5	0,5
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	2,2	3,0	-0,2	0,7	2,5	-0,2	0,5	0,7	1,5	-0,8
Eksport i alt	3,7	-1,2	-1,9	0,4	5,0	-2,3	-1,1	-1,1	0,4	-1,3
Tradisjonelle varer	5,8	-8,2	3,1	0,7	0,0	0,4	-5,1	-1,6	-0,4	-8,6
Råolje og naturgass	3,2	3,8	-4,7	0,9	8,9	-6,0	4,2	-1,4	0,9	0,5
Skip, plattformer og fly	-25,0	81,6	-22,9	-22,9	34,2	2,7	-6,6	31,0	7,6	140,2
Tjenester	3,3	-4,0	-1,5	-0,3	3,5	1,4	-5,7	-0,8	0,3	-1,7
Samlet sluttanvendelse	1,6	0,9	1,0	-0,1	0,7	-0,6	1,5	-0,5	-0,5	0,5
Import i alt	1,6	0,3	4,9	-2,2	-2,2	3,2	1,6	-1,8	-0,5	-1,5
Tradisjonelle varer	1,9	-0,6	3,8	-0,9	-3,5	3,6	0,8	-2,1	-0,9	0,1
Råolje og naturgass	-1,3	-15,9	-3,1	-11,0	-18,0	20,4	4,0	-22,1	11,1	-40,0
Skip, plattformer og fly	-11,7	10,6	92,4	-21,6	1,5	-17,5	39,6	-3,3	21,4	-33,7
Tjenester	2,5	1,4	2,4	-2,0	0,2	3,7	0,3	-0,3	-2,3	1,0
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	1,6	1,0	-0,2	0,5	1,5	-1,7	1,4	-0,1	-0,6	1,1
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	1,1	0,8	0,3	0,1	0,1	-0,1	0,3	0,5	0,1	0,3
Oljeverksamhet og utenriks sjøfart	3,7	1,8	-1,9	2,3	7,5	-7,9	6,1	-2,3	-3,2	4,3
Fastlands-Norge (basisverdi)	1,1	0,6	0,2	0,2	0,0	-0,3	0,3	0,4	0,1	0,4
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	0,8	0,1	0,2	0,1	-0,2	-0,6	0,2	0,4	0,1	0,3
Industri og bergverk	-3,2	-4,5	-1,8	-1,4	-2,5	-1,7	-0,4	-1,0	-1,3	0,1
Annen vareproduksjon	2,8	2,4	0,9	2,0	1,1	-1,5	2,8	-0,9	0,2	0,7
Tjenester inkl. boligtjenester	1,1	0,4	0,4	0,0	-0,1	-0,2	-0,3	0,9	0,3	0,2
Offentlig forvaltning	1,8	2,0	0,4	0,3	0,5	0,7	0,5	0,2	0,4	0,7
Produktavgifter og -subsider	1,5	2,6	0,5	-0,3	0,8	0,8	0,4	1,3	-0,2	0,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.12. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Prisindeks. 2014=100

	Ujustert		Sesongjustert							
	2015*	2016*	15.1	15.2	15.3	15.4	16.1	16.2	16.3	16.4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	102,3	105,6	101,4	101,4	102,0	103,3	104,6	105,4	105,7	105,8
Konsum i offentlig forvaltning	103,0	105,3	102,0	102,9	103,1	103,9	104,8	104,7	105,6	106,1
Bruttoinvestering i fast kapital	102,6	104,5	101,8	103,0	101,6	103,8	103,6	104,9	105,2	104,4
Fastlands-Norge	102,7	105,1	101,4	102,2	103,0	104,0	103,8	104,7	106,0	106,0
Innenlandsk sluttanvendelse	102,3	104,8	102,0	101,9	101,5	103,6	104,7	104,4	105,2	105,0
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	102,5	105,4	101,6	102,0	102,5	103,6	104,5	105,1	105,7	105,9
Eksport i alt	92,1	84,1	94,0	94,3	93,3	87,5	82,1	83,9	83,3	86,2
Tradisjonelle varer	102,3	106,7	102,7	102,5	102,1	101,9	102,7	106,3	106,5	111,5
Samlet sluttanvendelse	99,2	98,6	99,6	99,6	99,0	98,6	97,9	98,3	98,6	99,4
Import i alt	104,2	105,7	103,6	103,9	105,7	104,3	106,8	106,7	106,7	104,3
Tradisjonelle varer	104,7	106,0	103,9	104,2	105,3	105,4	105,5	106,3	106,1	106,4
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	97,7	96,5	98,4	98,3	97,0	96,9	95,2	95,8	96,2	98,0
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	102,3	105,1	101,5	102,0	102,4	103,0	104,3	104,5	105,3	105,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.13. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Prisindeks. Prosentvis endring fra foregående kvarthal

	Ujustert		Sesongjustert							
	2015*	2016*	15.1	15.2	15.3	15.4	16.1	16.2	16.3	16.4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,3	3,3	0,9	0,0	0,6	1,4	1,2	0,8	0,3	0,0
Konsum i offentlig forvaltning	3,0	2,3	0,8	0,9	0,2	0,7	0,9	-0,2	0,8	0,5
Bruttoinvestering i fast kapital	2,6	1,9	0,7	1,1	-1,4	2,2	-0,2	1,2	0,3	-0,7
Fastlands-Norge	2,7	2,4	0,1	0,8	0,7	1,0	-0,2	0,9	1,2	0,0
Innenlandsk sluttanvendelse	2,3	2,4	1,0	-0,2	-0,4	2,1	1,0	-0,3	0,8	-0,2
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	2,5	2,8	0,7	0,4	0,5	1,1	0,9	0,5	0,6	0,2
Eksport i alt	-7,9	-8,7	-1,9	0,3	-1,0	-6,3	-6,1	2,2	-0,8	3,5
Tradisjonelle varer	2,3	4,3	0,6	-0,2	-0,4	-0,2	0,8	3,5	0,2	4,7
Samlet sluttanvendelse	-0,8	-0,6	0,2	0,0	-0,6	-0,3	-0,7	0,4	0,3	0,8
Import i alt	4,2	1,4	1,7	0,3	1,7	-1,3	2,3	-0,1	0,0	-2,2
Tradisjonelle varer	4,7	1,2	2,0	0,3	1,0	0,1	0,1	0,8	-0,2	0,3
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	-2,3	-1,2	-0,3	-0,1	-1,3	-0,1	-1,7	0,6	0,4	1,9
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	2,3	2,8	0,5	0,5	0,4	0,6	1,2	0,2	0,8	0,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Temabokser i Konjunkturtendensene. 2011-2016

ØA 5/2016

- Implikasjoner av en lavere oljepris, 21
- Har vi en boble i boligmarkedet? 24-25

ØA 4/2016

- Usikkerhet om boligprisutviklingen, 24-25

ØA 2/2016

- Virkninger av rentefallet på norsk økonomi 2012-2016, 20
- Sysselsetting knyttet til petroleumsnæringen, 26

ØA 1/2016

- Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs, 23
- Effekter av økte oljeinvesteringer, 26
- Betydningen for norsk økonomi av fallet i internasjonale aksjekurser, 28
- Importandeler, 30
- Forutsetninger knyttet til asylsøkere, 34
- Inflasjonsgjennomslag av valutakursendringer, 37

ØA 4/2015

- Økningen i antall asylsøkere og norsk økonomi 2015-2018, 20-21

ØA 3/2015

- Betydningen av valutakursutviklingen for norsk økonomi, 20
- Virkninger av lavere petroleumsinvesteringer, 23
- Hva er sannsynligheten for at arbeidsledigheten blir høyere enn 5 prosent? 28

ØA 2/2015

- Virkninger av nedgangen i petroleumsinvesteringene, 24
- Hvorfor er økningen i ledighet større ifølge AKU enn registrert i NAV? 26

ØA 1/2015

- Omstillinger etter oljeprisfallet, 18
- Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs, 21
- Direkte og indirekte importandeler, 27
- Virkningen av et større fall i oljeinvesteringene, 30
- Sysselsetting knyttet til petroleumsinvesteringene, 32
- Virkninger av økningen i arbeidsledighet, 35

ØA 6/2014

- Virkninger av lavere oljepris, 17
- Effekter av ulike motkonjunkturtiltak, 26-27

ØA 4/2014

- Hvordan kan SSB's investeringsstatistikk brukes til prognosemål?, 19
- Effekter av en normalisering av investeringsnivået i fastlandsbedriftene, 21
- Beregning av konjunkturavvik, 23

ØA 3/2014

- Boligmarkedet er viktig for utviklingen i realøkonomien, 18-19
- To indeks for måling av konsumpriser, 26

ØA 1/2014

- Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs, 12
- Faktorer bak endringene i konsumet 2009-2013, 20
- Direkte og indirekte importandeler, 25
- Hvor viktige har petroleumsinvesteringene vært? 27
- Reallønn og produktivitet i industrien, 30

ØA 5/2013

- Virkningen av svakere krone på norsk økonomi, 17
- Faktorer bak utviklingen i boligprisene framover, 20-21

ØA 3/2013

- Usikkerhet om finanspolitikken, 16-17
- Effekter av fortsatt forsiktighetsmotivert sparing, 19

ØA 1/2013

- Strengere krav til bankenes egenkapital, 18
- Virkninger av en tilstramming av kreditten til husholdningene, 21
- Direkte og indirekte importandeler, 26
- Innvandringens betydning for virkemåten til norsk økonomi, 30

ØA 6/2012

- Myk landing i boligmarkedet, 18
- Todelingen i industrien er tydelig i lønnsandelene, 25

ØA 4/2012

- Norsk oppgang: Noen faktorer bak forskjellen til konjunkturutviklingen ute, 22-23

ØA 1/2012

- Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs, 18
- Prognos for renta på rammelån, 19
- Hva skal til av renteøkning for å kvele boligveksten? 21
- Direkte og indirekte importandeler, 25

ØA 6/2011

- Bankkrise - igjen? 6
- Krisetiltak rettet mot finansmarkedene, 15
- Revisjoner i husholdningenes finansielle stilling, 17

ØA 4/2011

- Europas gjeldsstruktur til besvær, 10
- Den spanske og italienske statsgeldskrisen, 11
- Betydningen av sterkere kronekurs, 17
- Bedriftenes finansielle stilling, 27

ØA 3/2011

- Husholdningenes gjelds- og rentebelastning, 14
- Hva er konsumveksten per innbygger? 16
- Hva er husholdningenes finansielle stilling? 17
- Renteøkningenes bidrag til å dempe konjunkturoppgangen, 26

ØA 1/2011

- Statsgeldkrisen i Europa, 9
- Mer aktiv bruk av finans- og pengepolitikken i konjunkturstabiliseringen 2012-2014, 17
- En finanspolitikk som følger 4-prosentbanen i 2011-2014, 18
- Kraftmarkedet framover, 31
- Direkte og indirekte importandeler, 37

3. Økonomisk vekst

Norge har gått fra å være et middels rikt OECD land i 1970 til nå å være blant de rikeste OECD landene. Disponibel realinntekt per innbygger var i 2016 79 prosent høyere enn i 1990 og 166 prosent høyere enn i 1970. Kjøpekraften av denne inntekten i 2015 var om lag 70 prosent høyere enn i EU. Inntekten har imidlertid falt i de siste 7 årene, og var i 2016 12 prosent lavere enn toppnivået i 2008. Dette kapittelet gjennomgår hva som har bidratt til den enorme inntektsveksten fram til 2008, samt hvilke komponenter som trakk inntekten ned etter 2008.

3.1. Utviklingen i inntekt per innbygger

Hovedkomponenter i disponibel inntekt for Norge
 Gjennomsnittsinntekten i et land beskrives best av nasjonalregnskapsbegrepene disponibel inntekt og nasjonalinntekt, begge målt per innbygger. Nasjonalinntekt omfatter inntekt som tilfaller innbyggere fra innenlands produksjon og nettoinntekter fra utlandet. Inntektsstrømmene til og fra utlandet omfatter renter og aksjeutbytte og andre formuesinntekter, lønn og skatteinntekter. Produksjonsinntektene tilsvarer verdien av produksjonen i bedrifter hjemmehørende i Norge, herunder selvstendig næringsdrivende, offentlig forvaltning og ideelle organisasjoner, fratrukket verdien av produktinnsatsen og slitasje av realkapital (kapitalslit). Disponibel inntekt for Norge er lik nasjonalinntekten fratrukket såkalt bundne stønader og overføringer til utlandet (regnet netto). Bundne stønader og overføringer følger av regler og avtaler som ikke kan endres på kort sikt. Viktige eksempler er utviklingshjelp og kontingenter til blant annet EU og FN. Jo lengre tidsperspektiv, desto riktigere blir det å betrakte slike bundne utgifter som en valgt disponering av inntekt. For eksempel ønsker den nyvalgte presidenten i USA å disponere friere de midlene som overføres til FN. Da øker relevansen av nasjonalinntektsbegrepet, mens relevansen av begrepet disponibel inntekt svekkes. Tabell 3.1 viser sammenhengene mellom disse to begrepene for Norge, bruttonasjonalproduktet (BNP) og andre nasjonale inntektskomponenter. Disponibel inntekt for Norge ligger svært nær nasjonalinntekten. Målt per innbygger, anslås Norges disponible inntekt og nasjonalinntekten i 2016 til henholdsvis 508 000 og 518 000 kroner. Det meste av denne forskjellen består av offentlig utviklingshjelp som i 2015 utgjorde 1,0 prosent av bruttonasjonalinntekten.

Uansett hvilket mål som legges til grunn kommer det aller meste av landets nettoinntekter fra produksjon på norsk jord.¹ Dette til tross for at inntekter i økende grad krysser landegrenser. Det gjelder særlig statens kapitalinntekter fra utlandet som tjenes opp gjennom avkastning på en stadig større kapital i Statens pensjonsfond

¹ Produksjon ved hjelp av mobil realkapital, for eksempel skip, kan foregå utenfor Norges grenser og likevel bli betraktet som norsk produksjon. Det er skipets operatør, rederiet, som er den produserende enheten og som er hjemmehørende på norsk jord.

– utland (SPU). Bidraget til nasjonalinntekten og disponibel inntekt fra innenlands produksjon måles ved nettonasjonalproduktet (NNP). I 2016 er dette anslått til 2 545 milliarder kroner, tilsvarende 486 000 kroner per innbygger. NNP er lik BNP fratrukket verdien av slitasje av kapitalutstyret på 567 milliarder kroner i 2016.

Tabell 3.1. Disponibel inntekt for Norge med hovedkomponenter. Løpende priser. Milliarder kroner

	2015	2016
Bruttonasjonalprodukt, markedspriser	3 117	3 112
- Kapitalslit	552	567
= Nettonasjonalprodukt, markedspriser	2 566	2 545
+ Netto formuesinntekt og lønn fra utlandet	157	169
= Nasjonalinntekt	2 723	2 714
- Stønader og løpende overføringer til utlandet	56	55
= Disponibel inntekt for Norge	2 667	2 659
 Middelfolkemengde ¹ , 1 000 personer	5 190	5 236

Tall per innbygger, 1 000 kroner

Disponibel inntekt	514	508
Nasjonalinntekt	525	518
Bruttonasjonalprodukt	601	594
Nettonasjonalprodukt	494	486

¹ Middelfolkemengden er gjennomsnittet av folkemengden ved inngangen og utgangen av året.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3.2. Disponibel inntekt etter kilde. Løpende priser. Milliarder kroner

	2015	2016
Disponibel inntekt for Norge	2 667	2 659
- Overskudd på rente- og stønadsbalansen	101	114
= Nettonasjonalprodukt, markedspriser	2 566	2 545
- Netto produktkskatter	344	362
= Netto nasjonalprodukt, basisverdi	2 222	2 183
I alt, ekskl. olje- og gassutvinning	1 928	1 980
Olje- og gassutvinning	294	203
+ Netto næringssubsidier	31	32
= Faktorinntekt	2 253	2 215
- Avlønning av arbeidskraft (= lønnskostnader i alt)	1 492	1 518
= Driftsresultat i alt	761	697
I alt, ekskl. olje- og gassutvinning	513	536
Olje- og gassutvinning	247	161
Normal kapitalavkastning ¹	183	175
Petroleumsrente	64	-14

¹ Normal kapitalavkastning basert på 8-års glidende gjennomsnitt i markedsrettede fastandsnæringer. Både i 2015 og 2016 var den 11,6 prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Med unntak av offentlige tjenester, beregnes de innenlandske produksjonsinntektene med utgangspunkt i produktenes *markedsverdi*. Denne verdsettingen reflekterer hva kjøperne er villige til å betale for produktene. Markedsverdi inkluderer derfor merverdiavgift og andre avgifter fratrukket subsidier, såkalte *netto produkteskatter*. Tabell 3.2 viser at disse skattene i 2016 utgjorde tilnærmet 14 prosent av disponibel inntekt. Offentlige tjenester selges i liten grad i markeder, og de verdesettes derfor på grunnlag av kostnader.

Det har ofte interesse å tallfeste bidraget til disponibel inntekt (eller BNP) fra produksjonen i enkelte nærlinger. I Norge gjelder dette særlige inntektsbidraget fra olje- og gassutvinning hvor høsting av begrensete naturressurser skaper inntekter som er spesielle på flere måter (se Boks 3.1 for en nærmere beskrivelse av begrepet BNP Fastlands-Norge). Enkeltnæringenes produksjon (brutto- og nettoprodukt) måles i basisverdi som er markedsverdien fratrukket netto produkteskatter. Basisverdien av en nærlings nettoprodukt er (tilnærmet) den inntekten fra ren produksjon innenfor Norges grenser som bedriftene sitter igjen med til å lønne arbeid og kapital. Tabell 3.2 viser at petroleumsinntektene målt ved nettoproduktet i olje- og gassutvinning (eksklusive tilknyttede tjenester og rørtransport), utgjorde 6,1 prosent av Norges disponible inntekt i 2016, mot 9,3 prosent i 2015. Senere i kapittelet dekomponeres bidragene til denne inntektsutviklingen i detalj.

Det er særlig to forhold som gjør petroleumsinntektene spesielle i forhold til inntektene som skapes i andre nærlinger. For det første skyldes de ikke kun arbeidsinnsats og annen faktorinnsats som kjøpes i markeder, men også naturressursene som i seg selv er gratis. Dette skaper en grunnrente – *petroleumsrenten* – som er den inntekten som kan tilskrives naturressursene alene. For det andre fanger verken nettoproduktet eller petroleumsrenten opp at olje og gass er begrensete ressurser, slik at utvinning i et år reduserer fremtidig utvinning og

petroleumsrente. Petroleumsutvinning kan i noen grad dermed oppfattes som en omplassering av formue – fra formue «i bakken» til finansformue i utlandet gjennom Statens pensjonsfond utland.

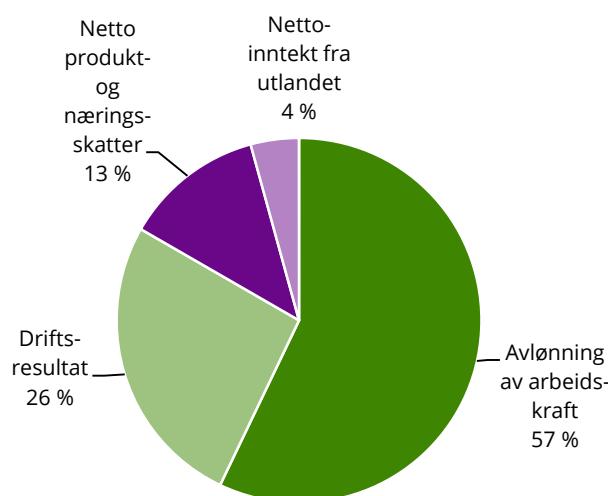
Petroleumsrenten kan anslås som basisverdien av nettoproduktet i nærlingen *Utvinning av olje og gass* fratrukket lønnskostnader og et anslag på normal kapitalavkastning i annen virksomhet. Metoden forutsetter at petroleumsrente ikke deles ut gjennom lønn og fortjenestemarginer i olje- og gassrelaterte virksomheter. Forholdet mellom løpende kapitalavkastning i Fastlands-Norge og løpende verdi av realkapitalen i de markedsrettede fastlandsnæringene har variert relativt lite rundt et gjennomsnitt på 11,6 prosent i årene 2008–2016, se avsnitt 3.3. Ved å bruke dette som anslag på normalavkastningsraten utgjorde petroleumsrenten 12 000 kroner per innbygger i 2015. Den lave oljeprisen førte derimot til beskjeden lønnsomhet og en negativ petroleumsrente i 2016. Det er første gang siden begynnelsen av 1970-tallet at kapitalavkastningen i olje- og gassutvinning er lavere enn i de markedsrettede fastlandsnæringene.

Figur 3.1 viser sammensetningen av disponibel inntekt for Norge i 2016. Arbeidsinnsats gir det klart største bidraget til disponibel inntekt, og omtales derfor ofte som «vår viktigste ressurs». I 2016 utgjorde de samlede lønnskostnadene (= utbetalt lønn før skatt + arbeidsgiveravgift) 57 prosent av disponibel inntekt. Andelen for kapitalavkastning målt ved driftsresultatet var 26 prosent, netto produkt- og næringsskatter utgjorde 12 prosent mens nettoinntekter fra utlandet utgjorde 4 prosent av disponibel inntekt.

Inntekt per innbygger i Norge sammenlignet med andre land

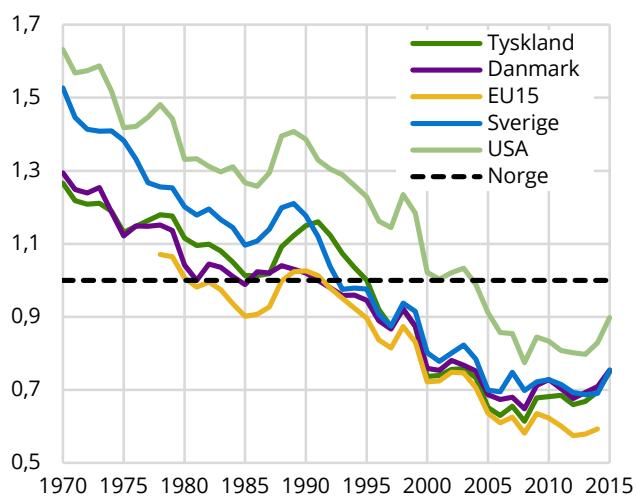
Norge har gått fra å være et middels rikt land i 1970 til å være blant de rikeste OECD landene. Denne utviklingen gjenspeiles i Figur 3.2 som viser kjøpekraftsjustert

Figur 3.1. Sammensetningen av disponibel inntekt for Norge i 2016. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 3.2 Nettonasjonalinntekt per innbygger. Indeks. Norge=1. Kjøpekraftsjustert

Kilde: OECD

Boks 3.1. BNP Fastlands-Norge

Bruttonasjonalproduktet (BNP) er den merverdiens som skapes i et land gjennom produksjon av varer og tjenester i løpet av en periode. BNP er således en sentral størrelse både i analyser av et lands totale inntekt og inntektsutvikling. I analyser av produksjon og produktivitetsutvikling gjennom skiftende konjunkturer er BNP Fastlands-Norge som regel et enda mer relevant begrep. Det er i dag definert som all innenlandsk produksjonsaktivitet utenom næringene utvinning og rørtransport av råolje og naturgass og utenriks sjøfart. Det har vært en størrelse i nasjonalregnskapets tabellverk i 30 år.

Allerede tidlig på 1970-tallet, i starten av det norske oljeeventyret, ble det klart at det i analyser av den økonomiske utviklingen var hensiktmessig å skille mellom oljevirksomheten og resten av økonomien. I regjeringen Korvalds langtidsprogram fra 1972 heter det i innledningen: «Regjeringen legger i programperioden opp til en vekst i *bruttonasjonalproduktet utenom petroleumsvirksomheten* om lag i takt med veksten fra midten av 1960-årene og til i dag»¹. Året etter ble en bredere analyse av petroleumsvirksomheten lagt fram i en egen stortingsmelding². Her fortsetter de økonomiske analysene å skille ut petroleumsvirksomheten fra resten av økonomien med formuleringer som «Olje og gassfunnenes virkning på den indre norske økonomien...» og «...i størst mulig grad å isolere virksomheten på kontinentalsokken fra virksomheten i land». I tabellverket i disse regjeringsdokumentene skiller petroleumssektoren gjerne ut som en undersektor av konkurranseutsatt sektor. Begrepet BNP Fastlands-Norge ble imidlertid ikke introdusert i disse dokumentene.

I det såkalte sluttordet i Statistisk sentralbyrås (SSB) publikasjon Økonomisk utsyn (Utsynet) over året 1975 omtales BNP eksklusiv oljevirksomhet. Det gis ingen eksplisitt forklaring på hvorfor oljevirksomhet holdes utenfor. Men virksomheten ble i starten i høy grad utført med importerte produksjonsfaktorer, samtidig som produksjonen i stor grad ble eksportert. Petroleumsutvinningen, herunder leting, på den ene side og annen næringsvirksomhet på den annen, var dermed tilnærmet uavhengig av hverandre. Det ville derfor vært misvisende å inkludere petroleumsutvinning i tallene som ble brukt til å overvåke resten av den norske realøkonomien.

I sluttordet i Utsynet over 1979 omtales for første gang *BNP utenom både oljevirksomhet og sjøfart*. Året etter har sluttordet overskriften «En oljeøkonomi» og BNP utenom oljevirksomhet omtales (denne gangen holdes altså ikke sjøfarten utenfor). Det vises til at oljevirksomheten for første gang har passert industrien som andel av BNP.

I Utsynet for 1981 opptrer i vedlegget med nasjonalregnskapstabeller en memopost som omfatter tall for

oljevirksomhet, definert som utvinning, rørtransport, boring, samt utenriks sjøfart samlet, der også næringene fordelt på konkurransetype presenteres. Samtidig finner vi følgende formulering i sluttordet «... betyr den stadig sterkere integreringen av oljeaktiviteten i norsk økonomi at det nå er vanskeligere og mindre meningsfylt enn før å analysere oljevirksomheten atskilt fra resten av økonomien». Like fullt, i samme publikasjon sies det: «Etter at olje- og gassproduksjonen i en rekke år i betydelig grad har bidratt til å trekke veksten i BNP oppover, var veksten i BNP regnet uten oljevirksomhet....». Det var altså tydelig behov for å analysere norsk økonomi både med og uten oljevirksomhet.

Begrepet BNP Fastlands-Norge ble etter hvert brukt i økonomiske analyser fra SSB utover på 1980-tallet, dog med noe varierende innhold, blant annet i Utsynet. Men først for regnskapsåret 1987 ble Fastlands-Norge tatt inn som del av *tabellverket i selve nasjonalregnskapet* (som memopost i alle næringstabeller).

Fastlands-Norge ble altså gradvis introdusert i økonomiske analyser som en negasjon, det vil si som totalt BNP fratrukket utvalgte offshorerelaterte aktiviteter. Tidligere ble både næringene supplyvirksomhet og tjenester tilknyttet olje og gassutvinning holdt utenfor når BNP Fastlands-Norge ble beregnet, men er nå en del av Fastlands-Norge.

Ulike momenter har vært presentert som begrunnelse for begrepet BNP Fastlands-Norge. I den tidlige oljealderen med høye importandeler for investerings- og produksjonsfaktorene ble petroleumsvirksomheten til dels ansett som innenlandsøkonomien fremmed, mens virksomheten jo etter hvert og i økende grad ga tunge etterspørselsimpulser til norsk økonomi både gjennom investeringer og løpende driftskostnader. Et like viktig argument har vært at petroleumsvirksomheten innebærer tapping av en tømbar naturressurs, og en stor del av produksjonsverdien i utvinningsnæringen er dermed uttak av en ressursrente. Produksjonsaktiviteten som foregår på sokkelen gir et ekstraordinært høyt forhold mellom produksjon og ressursinnsats sammenliknet med annen næringsvirksomhet. I konjunkturanalyser, der produksjonsutviklingens innvirkning på sysselsettingen er i fokus, vil det derfor være hensiktmessig å holde oljevirksomhetene utenfor. Men også i langsiktige analyser av økonomisk utvikling er det avgjørende å skille ut petroleumsvirksomheten, fordi bidraget fra denne er temporært. Selv om petroleumsaktiviteten trolig vil avta gradvis i betydning, vil det fortsatt være behov for størrelsen BNP Fastlands-Norge, men nå som mål på den omstillingen som norsk økonomi vil måtte gjennomgå.

¹ St. meld. Nr. 71 (1972-73): «Langtidsprogrammet 1974-1977.»

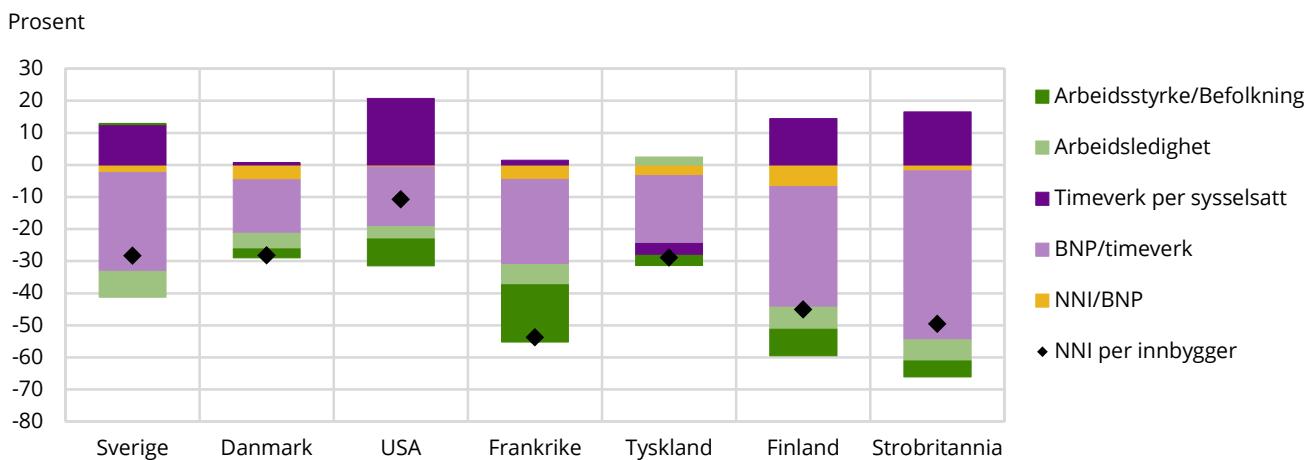
² St. mel. Nr. 25 (1973-74): «Petroleumsvirksomhetens plass i det norske samfunn»

nasjonalinntekt per innbygger i Norge sammenlignet med Danmark, Tyskland, Sverige, USA og EU15². I 1970 var nivået i USA 1,63 ganger høyere enn i Norge.

² EU15 består av landene Østerrike, Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland, Hellas, Irland, Italia, Luxembourg, Nederland, Portugal, Spania, Sverige og Storbritannia.

En tolkning av dette forholdet er at gjennomsnittsinnbyggeren i USA hadde råd til å kjøpe 63 prosent flere «kurver» med et gitt innhold av ulike varer og tjenester enn det gjennomsnittsnordmannen hadde råd til. Inntekten per innbygger i Sverige, Danmark og Tyskland i 1970 muliggjorde henholdsvis 53, 29 og 27 prosent høyere konsum enn i Norge. Finland hadde

Figur 3.3. Dekomponering av forskjeller i netto nasjonalinntekt per innbygger (NNI) mellom Norge og utvalgte OECD-land. 2015. Løpende priser og løpende kjøpekraftskorrekjon av NNI. Avvik fra Norge¹

¹ Tallene for Frankrike og Storbritannia er fra 2014. Arbeidsledighet er beregnet som forskjellen mellom nasjonalregnskapets sysselsettingstall og den sivile arbeidsstyrken i AKU. Det vil derfor være en forskjell mellom tallene i figuren og ledighetstall fra AKU som skyldes militær sysselsetting og sysselsatte på korttidsopphold.

Kilde: OECD

om lag samme inntektsnivå som Norge i 1970. I dag er bildet helt annerledes. Nivåene i Sverige, Danmark og Tyskland ble passert på begynnelsen av 1990 tallet og nivået i USA ble passert i 2004.

Fra 2008 til 2013 har de relative inntektsforskjellene stort sett vært stabile. I denne perioden lå kjøpekraften av inntekten per innbygger i Norge 25 prosent over nivået i USA og den var om lag 40 til 50 prosent over nivåene i Danmark, Sverige og Tyskland. Sammenlignet med EU15 var inntektsforskjellen om lag 70 prosent. Fra 2014 til 2016 har Norges inntekter falt relativt til de andre landene i figuren. I 2016 var inntekten per innbygger i Norge 11 prosent over nivået i USA og i overkant av 30 prosent høyere enn i Danmark, Sverige og Tyskland. Som vi kommer tilbake til senere, er nedgangen fra 2014 i stor grad et utslag av lavere olje- og gasspriser.

Forskjellen i inntektsnivå mellom Norge og andre land kan brytes ned i flere komponenter. Av de komponenter som er spesifisert i figur 3.3, gir BNP per timeverk det viktigste bidraget til Norges inntektsforsprang. BNP per timeverk lå rundt 15 til 30 prosent lavere i de fleste landene sammenlignet med Norge. For Finland og Storbritannia var forskjellen henholdsvis hele 38 og 53 prosent. Basert på utregningen ovenfor er det kun 2,5 prosentpoeng av disse forskjellene som kan spores tilbake til grunnrenten fra olje- og gassutvinning i Norge. De relativt små forskjellene i forholdet mellom NNI og BNP reflekterer at de andre landene ikke har kapitalinntekter fra utlandet som kan måles med avkastningen fra det norske oljefondet. I Sverige, USA, Finland og Storbritannia, jobbes det mellom 10 og 20 prosent flere timer per sysselsatt enn i Norge. Yrkesandelen i Norge er høyere enn i alle landene med unntak av Sverige.

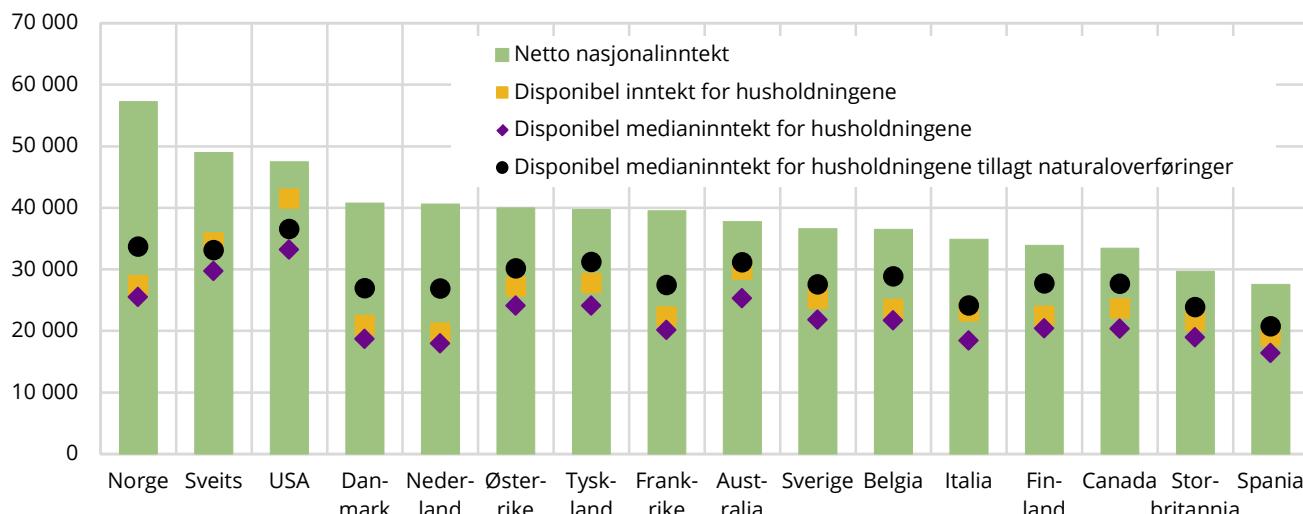
Husholdningenes disponibele inntekt

Hvor høy er den typiske husholdningsinntekten i Norge sammenlignet med andre land?³ Ovenfor har vi sammenlignet nasjonalinntekten mellom land, men ofte er det av interesse også å sammenligne husholdningenes inntekter mellom land. I nasjonalregnskapet er husholdningsinntekten definert som summen av lønn, formuesinntekt, stønader, osv., fratrukket skatter og andre inntekter som tilfaller offentlig forvaltning og foretak. Et problem med denne inntektsdefinisjonen er at mange inntekter som tilordnes forvaltningen og foretaksektoren bør i internasjonale sammenligninger betraktes som inntekter til husholdningene. Ulik sektorsammensetning mellom land vil da gjøre sammenligningen av husholdningsinntekt vanskelig å tolke. I det følgende ser vi på ulike mål for husholdningenes inntekt, og det argumenteres for at nasjonalinntekten for mange formål vil være best egnet til å illustrere inntektsnivået for husholdningene mellom land. For alle de ulike målene på husholdningenes inntekt som analyseres er nivået i Norge blant de høyeste av de rike landene som sammenlignes.

Figur 3.4 viser både netto nasjonalinntekt per innbygger og ulike mål for disponibel inntekt for husholdningene per innbygger i 2014. Norge har klart høyest nasjonalinntekt per innbygger, men bildet er mer sammensatt for de ulike målene på disponibel inntekt for husholdningene. For eksempel er husholdningenes disponible inntekt per innbygger i Norge kun 2/3 av USA-s og om lag som nivået i Tyskland og Østerrike. Det meste av forskjellen mellom nivåene for disponibel inntekt for husholdningene og nasjonalinntekt i Norge og USA kan tilskrives ulik sektorfordeling. Mens andelen av nasjonalinntekten som tilfaller offentlig sektor ereldig liten i USA, er denne andelen relativt stor i Norge.

³ Begrepet *Husholdninger* inkluderer i dette avsnittet også ideelle og frivillige institusjoner.

Figur 3.4. Netto nasjonalinntekt og ulike mål for disponibel inntekt for husholdningene. 2014. Kjøpekraftsjustert og målt i USD per innbygger

Kilde: OECD og Statistisk sentralbyrå.

Som vi kommer tilbake til nedenfor må den høye andelen i Norge både sees i sammenheng med den store offentlige velferdsstaten og inntektene det offentlige får fra petroleumsproduksjonen.

Noe av forskjellen mellom nasjonalinntekt og disponibel inntekt for husholdningene skyldes også valg av kjøpekraftsjustering. Merk at for alle land er nasjonalinntekten deflatert med kjøpekraftspariteten for BNP. Disponibel inntekt for husholdningene er derimot deflatert med kjøpekraftspariteten for individuelt konsum. I åpne økonomier med et høyt produktivitetsnivå er det innenlandske prisnivået ofte høyt (Balassa-Samuelson effekten). Å deflatere inntekten med priser for individuelt konsum, i stedet for å bruke en prisindeks som også er basert på investerings-, eksport- og importpriser, vil bidra til å trekke ned den disponibele inntekten per innbygger. Relativt til USA fører denne endringen i kjøpekraftsjustering til å nedjustere inntekten i Norge med USD 2 436 per innbygger. For Sveits representerer nedjusteringen hele USD 4 117 per innbygger.

For å sammenligne inntektene til en typisk husholdning mellom land bør det tas hensyn til at inntektsfordelingen varierer. Ettersom den justerte disponible inntekten representerer et gjennomsnittsmål, og da gjennomsnittet preges av de med høy inntekt, vil ulik inntektsfordeling mellom landene gjøre sammenligningen av gjennomsnittsinntekt på tvers av land vanskelig å tolke. Medianinntekten, derimot, representerer inntekten til de som ligger midt i fordelingen: halvparten av befolkningen har en inntekt høyere enn medianinntekten og halvparten har en inntekt lavere enn medianinntekten. Figur 3.4 viser også et mål for disponibel medianinntekt for husholdningene.⁴ Forskjellen mellom

⁴ Dette målet er fremkommet ved å multiplisere husholdningenes disponible inntekt med forholdet mellom husholdningenes median og gjennomsnittsinntekt fra OECDs IDD database (<http://www.oecd.org/social/income-distribution-database.htm>).

gjennomsnitts- og medianinntekten er et mål på hvor skjæv inntektsfordelingen er i et land. Alle de nordiske landene er kjennetegnet ved en høy grad av inntektslikhet. I disse landene var forskjellen mellom median- og gjennomsnittsinntekten mindre enn USD 2 500 per innbygger. Den laveste forskjellen er i Danmark med om lag USD 1 700 per innbygger. I USA, derimot, var forskjellen mer enn fire ganger så stor som i de nordiske landene og beløp seg til om lag USD 9 000 per innbygger. Også Storbritannia, Australia og Sveits er preget av en relativt skjæv inntektsfordeling med forskjeller mellom gjennomsnitts- og medianinntekt på i underkant av USD 5 000 per innbygger.

Den disponibele medianinntekten for husholdningene i Norge var USD 26 000 per innbygger i 2014. Dette er USD 7 000 lavere enn i USA og USD 4 000 lavere enn i Sveits, men på nivå med Australia, Tyskland og Østerrike. Sammenlignet med Sverige og Danmark er den disponibele medianinntekten i Norge henholdsvis USD 6 000 og USD 8 000 høyere per innbygger. Blant landene i figuren er Spania det landet med lavest medianinntekt, USD 20 000 per innbygger.

Det kan være misvisende å sammenligne husholdningenes inntekt på tvers av land ved bare å se på husholdningenes disponibele inntekt slik det registreres i nasjonalregnskapet. Dette skyldes blant annet at noe av det offentlige konsumet kan sees på som inntekter for husholdningene. For eksempel må man i noen land betale for skole- og helsetjenester, mens disse tjenestene er tilbudd enten gratis eller til sterkt reduserte priser i andre land. I nasjonalregnskapet defineres skole- og helse-tjenester som individuelt offentlig konsum. Dette er skattefinansierte tjenester som husholdningene bruker. Kollektivt offentlig konsum, derimot, er kjennetegnet ved at det ikke kan knyttes til den enkelte konsumtent, som for eksempel alminnelig offentlig tjenesteyting, forsvar, politi og rettsvesen. For å lage et sammenlignbart mål for husholdningenes inntekt er det derfor

vanlig å justere nasjonalregnskapets inntektsbegrep ved å legge individuelt offentlig konsum til husholdningenes inntekt (naturaloverføringer). Betydningen av denne justeringen varierer relativt mye mellom land. Mens naturaloverføringer kun beløp seg til USD 3 300 per innbygger i USA, som er det laveste blant disse landene, var den hele USD 8 200 per innbygger i Norge. Den største verdien av naturaloverføringer er registrert i Danmark med USD 8 800 per innbygger. Den disponibele medianinntekten for husholdningene tillagt naturaloverføringer er likevel høyest i USA.⁵ Nivået i Norge er om lag på nivå med Sveits, litt høyere enn i Tyskland, men USD 3 000 per innbygger lavere enn i USA. Sammenlignet med Sverige og Danmark er nivået USD 6 000 til 7 000 høyere.

Et annet, og kanskje mer fundamentalt spørsmål, er om det kun skal justeres for individuelt offentlig konsum hvis formålet er internasjonale sammenligninger av husholdningenes inntekt. Kollektive goder, som for eksempel militæret, politi, rettsvesen samt den alminnelige offentlige tjenesteytingen, kommer husholdningene til gode. Alt annet likt, vil husholdninger i et land med lavere tilbud av offentlige kollektive tjenester ha lavere materiell levestandard sammenlignet med husholdninger i et land med et høyere tilbud av offentlige kollektive tjenester. At de kollektive offentlige tjenestene kommer husholdningene til gode er et argument for å justere husholdningenes inntekt tilsvarende verdien av disse tjenestene, men en slik justering forutsetter effektiv ressursutnyttelse i offentlig finansierte tjenester.

Offentlig sparing kan også sees på som husholdningenes inntekt. Offentlig sektors sparing nedfeller seg både i realinvesteringer og finansinvesteringer. I Norge er en stor andel av pensjonssparingen håndtert i offentlig regi hvor folketrygden spiller en dominerende rolle. Den er i praksis skattefinansiert, siden trygdepremier ikke går inn på inntektssiden i et autonomt trygdebudsjett/regnskap (se Boks 5.3 for omtale av pensjonsordnogene i Norge). I mange andre land er private pensjonsordninger vanligere. Dette kan være tjenestepensjoner eller private pensjonsforsikringer eller annen privat sparing til alderdom eller uførhet. Skattefinansierte offentlige pensjonsordninger innebærer i realiteten at det offentlige reduserer behovet for privat sparing. Det samme gjelder annen sparing gjort på det offentliges hånd. Sparingen kommer husholdningene til gode enten i form av økt framtidig offentlig tjenestetilbud eller lavere skatter og avgifter. Det kan derfor argumenteres for at den årlige husholdningsinntekten justeres tilsvarende nivået på sparingen gjort av offentlig sektor.

Man kan også argumentere for at en del av inntekten som tilfaller foretakene kan sees på som husholdningsinntekter. Foretak, i motsetning til husholdninger, konsumerer ikke. Foretakenes disponible inntekt er lik

deres sparing og benyttes til kapital- eller finansinvesteringer. Som annen sparing er formålet å finansiere eiernes fremtidige forbruk. Alt annet likt vil derfor husholdningene i et land med store foretaksinntekter være bedre stilt enn husholdningene i et land med lave foretaksinntekter. En sammenligning av husholdningenes inntekt mellom land kunne derfor også justere for den private sparingen gjort av foretakene. Men da foretakene er eid av både utlendinger og innlendinger (nordmenn og utenlandske statsborgere bosatt i Norge), må denne justeringen utelate inntekten som tilfaller utlendingene.

Drøftingen ovenfor illustrerer at sammenligninger av husholdningenes inntekter mellom land og år kan være uegnet for å beskrive gjennomsnittsinngåggernes matrielle levestandard. Det gjennomgående poenget er at husholdningenes inntekt i realiteten også omfatter inntekter opptjent i de andre innenlandske (institusjonelle) sektorene, dvs. foretakene og offentlig forvaltning. En vanlig definisjon av inntekt illustrerer poenget: inntekten er det husholdningene maksimalt kan konsumere i løpet av en periode uten å være dårligere stilt ved slutten av perioden enn de var ved begynnelsen.⁶ Sparingen som er gjort av foretak og det offentlige øker konsummulighetene til husholdningene og kan tolkes som inntekt. I tillegg konsumerer husholdningene varer og tjenester finansiert av det offentlige. Dette konsumet kommer husholdningene til gode (gjør dem bedre stilt), og så lenge det ikke sløses med disse midlene, kan de fullt ut tolkes som inntekt. Ettersom graden av sparing utenfor husholdningssektoren og tilbuddet av offentlige varer og tjenester varierer mellom land, er det viktig å ta hensyn til disse inntektskomponentene i internasjonale sammenligninger.

Ved å korrigere husholdningenes inntekter for verdien av offentlig individuelt og kollektivt konsum, sparing fra det offentlige og foretakene, samt fratrekke utlendingers inntekter og legge til innlendingers inntekter av formuesplasseringer i utlandet, har man justert seg til et mål på nasjonalinntekten. Dette er i realiteten den grunnleggende motivasjonen bak dette begrepet. Så lenge man kan se bort fra at offentlig forvaltning ikke bruker skatteinntektene på måter som bryter klart med befolkningens ønsker, er netto nasjonalinntekten (disponibel inntekt for Norge) nettopp den inntekten som norske innbyggere kan disponere nå eller senere. Altå er nasjonalinntekten et langt riktigere mål på hvilken inntekt norske innbyggere/husholdninger samlet sett har tjent enn nasjonalregnskapsbegrepet husholdningsinntekt. Som påpekt ovenfor, er imidlertid nasjonalinntekten per innbygger et gjennomsnittsmål. Som et hvert gjennomsnittsmål, kan dette være lite representativt for den typiske individuelle inntekten (den inntekten som flest personer har) eller medianinntekten. Likevel virker følgende konklusjon å være robust for de ulike målene for inntekt per innbygger i Figur 3.4:

⁵ Dette kan tolkes som en medianinntekt for disponibel inntekt og naturaloverføringer hvis naturaloverføringene er jevnt fordelt over befolkningen.

⁶ Denne definisjonen daterer seg tilbake til: Hicks, J. (1947): Value and Capital, 2nd ed., Oxford University Press, Oxford.

husholdningsinntekten per innbygger i Norge er, om ikke den høyeste, blant de høyeste av de rike landene som sammenlignes i figuren.

Inntekt per innbygger i Norge over tid og bidragskomponenter

Den disponibele inntekten per innbygger var i 2016 508 000 kroner i Norge. Når man studerer utviklingen i den disponibele inntekten per innbygger over tid, er det realinntekten som er interessant. Den fremkommer ved å korrigere for prisstigningen på de varene og tjenestene som har vært brukt innenlands. Bruken omfatter her både forbruk og investeringer i realkapital i både privat og offentlig sektor. En slik priskorreksjon gir et mål på hvor mange «kurver» med en gjennomsnittlig sammenstning av varer og tjenester som gjennomsnittsinntekten har kunnet kjøpe. Figur 3.5 viser veksten i disponibel realinntekt per innbygger målt med kjøpekraften av en krone i 2016. I 1970 var den disponibele realinntekten per innbygger 191 000 kroner. I 1998 var nivået 1,9 ganger høyere sammenlignet med nivået i 1970 og tilsvarte da 363 000 kroner. I 25-års perioden fra 1970 til 1995 vokste gjennomsnittsinntekten relativt jevnt. Fra 1995 til 2008 ble veksttakten mer enn doblet, og i 2008 var den disponibele realinntekten per innbygger 577 000 kroner. Etter 2008 falt derimot gjennomsnittsinntekten. Som nevnt ovenfor var nivået i 2016 508 000 kroner. Dette er 69 000 kroner lavere sammenlignet med toppåret i 2008. Den totale inntektsøkningen fra 1970 til 2015 var 317 000 kroner.

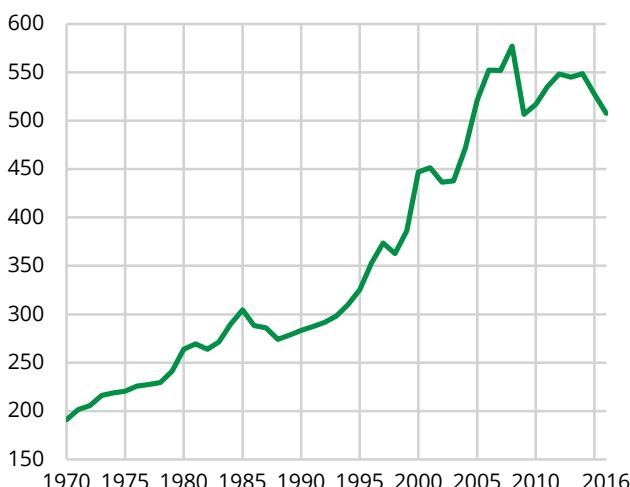
Veksten i disponibel realinntekt kan deles inn i syv ulike bidragskomponenter:⁷

- i) produktivitet i olje- og gassnæringen
- ii) produktivitet i næringene ellers
- iii) overflyttingsgevinster
- iv) bytteforholdsgevinster fra olje- og gassnæringen
- v) bytteforholdsgevinster fra næringene ellers
- vi) rente- og stønadsbalansen
- vii) forholdet mellom timeverk og befolkningen

Figur 3.6 viser bidragene til den akkumulerete veksten siden 1970. Dette innebærer for eksempel at bidrags-elementene i 2016 summerer seg opp til den totale økningen i disponibel realinntekt per innbygger fra 1970 til 2016 på totalt 317 000 kroner.⁸

Hovedbidraget til disponibel realinntektsvekst kommer fra produktivitetsvekst i andre næringar enn olje- og gassnæringen. Produktivitetsvekst er her målt som veksten i nettoproduksjon per utførte timeverk. Totalt har denne produktivitetsveksten bidratt til 273 000 kroner

Figur 3.5. Disponibel realinntekt per innbygger. Nasjonalregnskapets inntektsdefinisjon. Målt i 1000. 2016-kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

av den totale disponibele realinntektsveksten på 317 000 kroner over perioden 1970 til 2016. Avsnitt 3.2 dekomponerer veksten i dette inntektsbidraget ytterligere.

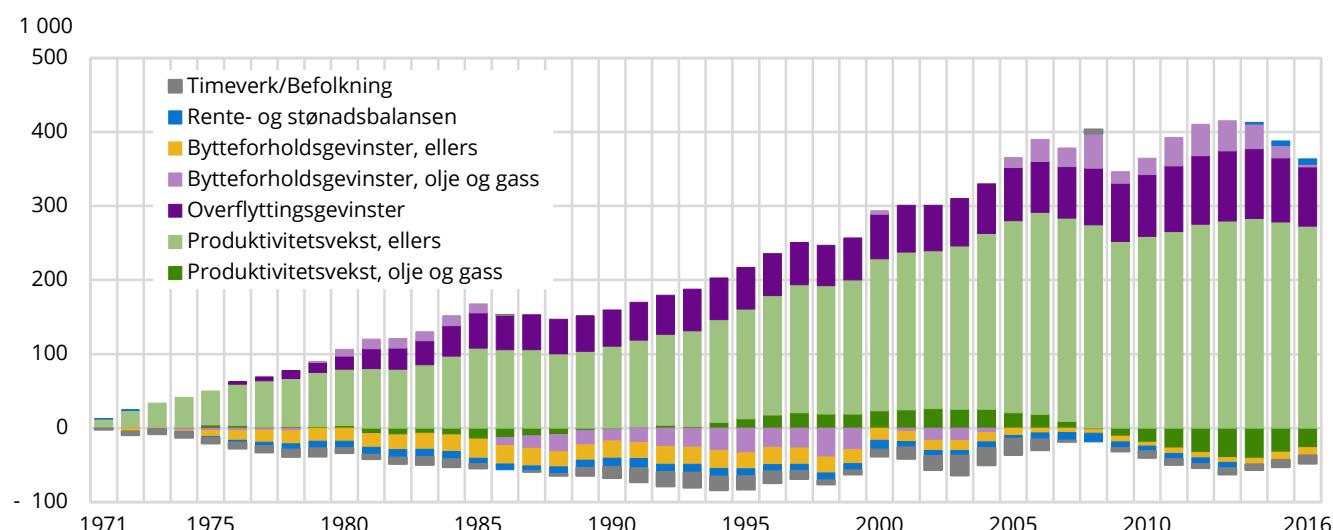
Det nest viktigste bidraget til inntektsvekst kommer fra overflyttingsgevinster. Denne bidragskomponenten er et resultat av at arbeidskraft har flyttet til olje- og gassutvinning fra andre næringar. Ettersom lønnsomheten i olje- og gassnæringen har vært gjennomgående høyere enn i andre næringar har reallokeringen av arbeidskraften bidratt positivt til inntektsveksten. En viktig forklaring bak den høye lønnsomheten er grunnrenten, dvs. inntekten som kan tilskrives naturressursene alene (se tabell 3.2). Grunnrenten på olje og gass under havbunnen har i mange år vært meget høy som følge av høye priser på olje og gass kombinert med høy produksjon. Sysselsettingen i olje- og gassnæringen økte kraftig i første halvdel av 1980-tallet i en periode hvor oljeprisen og lønnsomheten i næringen var høy. Bidraget fra overflyttingsgevinster var 48 000 kroner i 1985. I andre halvdel av 1980-tallet ble den positive effekten av videre økning i sysselsettingen motvirket av lavere lønnsomhet grunnet lavere oljepris. Da oljeprisen begynte å stige igjen på slutten av 1990-tallet, var sysselsettingen i olje- og gassnæringen relativt stabil. Det ga moderat økning i bidraget til inntektsvekst fra midten av 1980-tallet til begynnelsen av 2000-tallet. I 2000 var bidraget til inntektsøkningen 60 000 kroner. Fra 2004 økte oljeprisen sterkt. Kombinert med økningen i sysselsetting i olje- og gassnæringen fra 2006, ga dette videre positive bidrag fra omallokering. I 2013 var vekstbidraget 95 000 kroner, men falt deretter til 80 000 kroner i 2016.

Bytteforholdsgevinster beskriver hvilken betydning endringer i eksport- og importpriser har for inntektsveksten. Begrepet skiller seg fra endringer i bytteforholdet, som angir endringer i forholdet mellom eksport- og importpriser. I utregningen av bytteforholdsgevinster tas det også høyde for eksportens og importens betydning for inntekten. For eksempel vil en stor bedring i

⁷ Dekomponeringen i disse bidragskomponentene er dokumentert i Barth, N. og von Brasch, T. (2016), Dekomponering av veksten i disponibel realinntekt, Notater 2016/15, Statistisk sentralbyrå.

⁸ Det er et lite avvik fra denne sammenhengen blant annet grunnet en kile bestående av forholdet mellom nettooverføringer fra utlandet og disponibel inntekt.

Figur 3.6. Dekomponering av akkumulert vekst i disponibel realinntekt per innbygger siden 1970. Nasjonalregnskapets inntektsdefinisjon. Målt i 1000. 2016-kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

bytteforholdet for en bestemt vare kunne gi beskjedent utslag i inntekten hvis produksjonen av varen er liten.

Siden 1970 har bytteforholdsgevinster fra prisutviklingen på olje og gass nærmest ikke bidratt til det økte inntektsnivået. Totalt er bidraget på beskjedne kr 3 000. Dette skyldes at olje- og gassprisene er om lag på nivå med prisene på begynnelsen av 1970-tallet. Gjennom perioden har det derimot vært store svingninger i bytteforholdsgevinstene. I takt med høyere oljepris til midten av 1980-tallet økte bidraget fra bytteforholdsgevinstene før de deretter falt da oljeprisen ble redusert. Selv om oljeprisen kom tilbake til nivåer fra 1970-tallet, ble bidraget fra bytteforholdsgevinster til den akkumulerte inntektsveksten fra 1970 negativt på slutten av 1980-tallet. Dette skyldes at nettoeksporten av olje- og gass var betydelig større som andel av BNP på midten av 1980-tallet sammenlignet med slutten av 1970-tallet. Prisfallet på olje førte derfor til et større negativt bidrag til inntektsvekst sammenlignet med det positive bidraget fra slutten av 1970-tallet. I 1998 var bidraget til inntektsveksten siden 1970 fra prisutviklingen på olje og gass et negativt beløp på 39 000 kroner. I perioden fra 1998 til 2012 førte prisutviklingen på olje og gass til en enorm inntektsvekst. I 2012 var nivået 42 000 kroner. Dette innebærer at bytteforholdsgevinstene fra olje og gass stod for 82 000 kroner av en inntektsvekst på 186 000 kroner i denne perioden. Fallet i oljeprisen siden sommeren 2014 bidro deretter til at utviklingen snudde, og i 2016 var det totale bidraget til inntektsveksten siden 1970 fra prisutviklingen på olje og gass kun 3 000 kroner.

Produktivitetsveksten i olje- og gassnæringen var i flere år en viktig kilde til den samlede inntektsveksten. Den var spesielt høy fra slutten av 1980-tallet til begynnelsen på 2000-tallet. I 2002 hadde produktivitetsveksten i olje og gassnæringen bidratt med 26 000 kroner til inntektsveksten siden 1970. Produktivitetsveksten falt etter hvert som de gjenværende reservene ble stadig

vanskeligere å utvinne og kompleksiteten i oljeutvinningen økte. Fra 2003 til 2014 var produktivitetsveksten negativ. Ettersom produktivitetsfallet skjedde i en periode da olje- og gassnæringen utgjorde en stor andel av inntektsgrunnlaget ble den negative inntekteffekten spesielt stor. Omstillingen fra olje- og gassnæringen ble ledet av en positiv produktivitetsutvikling fra 2014 og bidraget til inntektsvekst er 15 000 kroner høyere i 2016 sammenlignet med 2014. Når perioden 1970-2016 ses under ett, ga produktivitetsutviklingen i olje- og gassnæringen et negativt bidrag til inntektsveksten på 26 000 kroner. Det må understreses at dette negative bidraget rendyrker produktivitetsutviklingen; det måler ikke det samlede inntektsbidraget fra olje- og gassutvinning. I perioden fra 1970 til i dag har bidraget til disponibel realinntektsvekst per innbygger fra olje- og gassnæringen samlet, det vil si summen av bidragene fra både produktivitet, overflyttingsgevinster og bytteforholdsgevinster, vært 57 000 kroner. Dette tilsvarer 18 prosent av den totale inntektsveksten.

Et interessant trekk ved figur 3.5 er det beskjedne bidraget fra rente- og stønadsbalansen, også etter 2000. I 2000 var nivået -12 000 kroner mens det hadde økt til 7 000 kroner i 2016. I denne perioden bidro disse netto inntektsstrømmene positivt med 19 000 kroner til den totale inntektsveksten. Norges nettofordringer overfor utlandet økte sterkt i denne perioden, i all hovedsak som følge av den sterke veksten i Statens pensjonsfond – utland (SPU).

Tabell 3.3 viser betydningen av renter, aksjeutbytte og reinvestert fortjeneste i driftsbalansen overfor utlandet. På utenriksregnskapets konto for løpende inntekter og utgifter registreres tre hovedkategorier av inntekt. For det første *lønn* mottatt av nordmenn for arbeid utført i regi av utenlandske arbeidsgivere og tilsvarende lønn til utlendinger ansatt av norske arbeidsgivere. Det gjelder for eksempel lønn til utenlandske sjøfolk på norske skip. For det andre *løpende formuesinntekt* i form av

renter, aksjeutbytte og andre former for utbytte, inklusive reinvestert fortjeneste eller tilbakeholdt overskudd i datterselskaper og lignende i utlandet. Reinvestert fortjeneste er den delen av overskudd i direkte investeringsselskaper i utlandet som ikke utbetales som utbytte i en periode. Summen av utbytte og reinvestert fortjeneste uttrykker således en samlet løpende inntekt av eierskap i utenlandsk næringsliv. Den tredje hovedkategorien utgjøres av *løpende inntektsoverføringer* der mottaker ikke gir gjenyttelse.

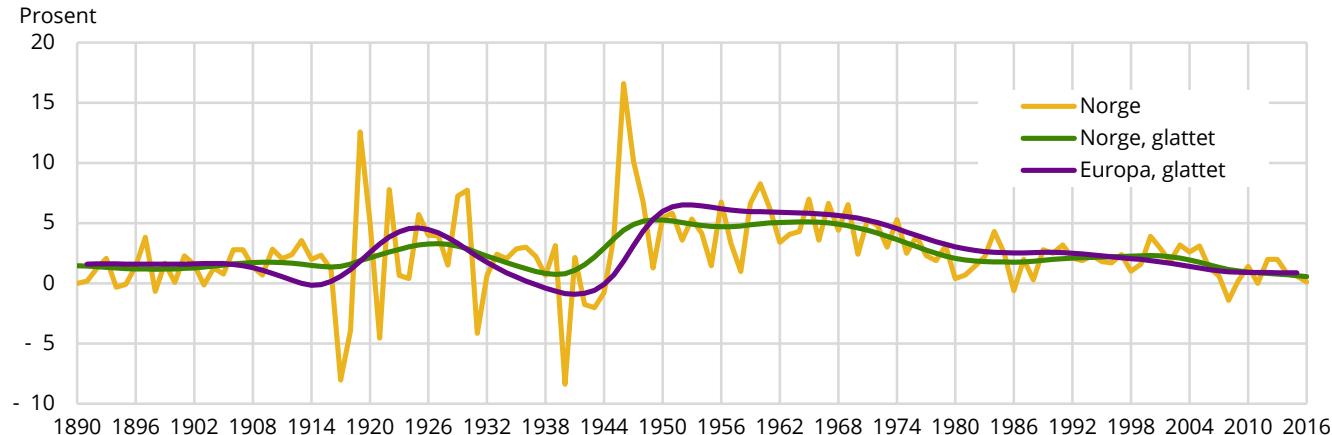
Løpende overføringer inkluderer overføringer mellom husholdninger over landegrensene, netto premier

Tabell 3.3. Bruttostørrelser i Norges drifts- og kapitalregnskap overfor utlandet

	Mrd. kroner		Prosentandeler av disponibel inntekt	
	2015	2016	2015	2016
Eksport i alt	1 165	1 052	43,7	39,6
Import i alt	996	1 013	37,4	38,1
Vare- og tjenestebalansen	169	39	6,3	1,5
Inntekter fra utlandet	372	378	13,9	14,2
Lønn	5	5	0,2	0,2
Renter	136	140	5,1	5,3
Aksjeutbytte mv.	180	181	6,8	6,8
Reinvestert fortjeneste	17	17	0,7	0,7
Løpende overføringer	33	34	1,2	1,3
Utgifter til utlandet	271	264	10,1	9,9
Lønn	36	36	1,3	1,3
Renter	102	101	3,8	3,8
Aksjeutbytte mv.	58	53	2,2	2
Reinvestert fortjeneste	-15	-15	-0,6	-0,6
Løpende offentlige overføringer	43	43	1,6	1,6
Andre løpende overføringer	46	47	1,7	1,8
Rente- og stønadsbalanse	101	114	3,8	4,3
Driftsbalanse overfor utlandet	270	152	10,1	5,7
Kapitaloverføringer mv., netto	-1	-1	0	0
Netto finansinvestering	269	151	10,1	5,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.7. Arbeidsproduktivitet. Årlig vekst. Tall for Fastlands-Norge er brukt etter 1970¹

¹ For Norge er arbeidsproduktivitet målt som bruttoprodukt per innbygger fra 1890-1900, bruttoprodukt per sysselsatt fra 1901-1930 og bruttoprodukt per timeverk fra 1931-2015. For Europa er data før 1996 hentet fra Bergeaud m.fl. (2015) mens data etter 1996 er for EU28 og er hentet fra OECD. Hodrick-Prescott filteret er benyttet for å glatte vekstratene for både Norge og Europa.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Bergeaud, A., Cette, G. og Lecat, R. (2015), Productivity Trends in Advanced Countries between 1890 and 2012. Review of Income and Wealth. doi: 10.1111/roiw.12185.

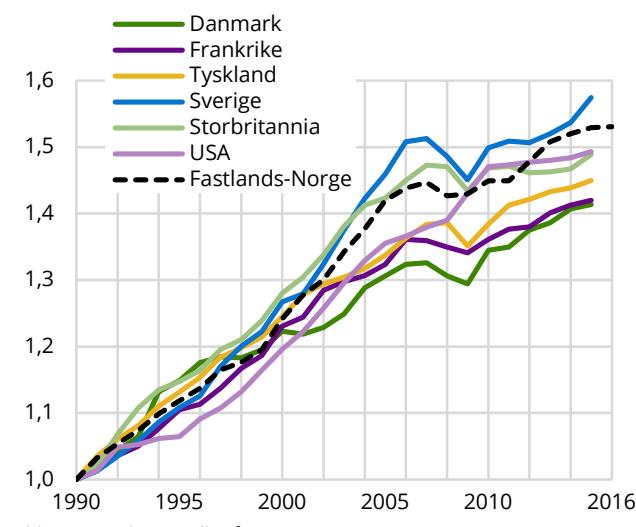
og påløpte erstatninger i skadeforsikring, betaling av skatter på tvers av landegrensene, samt diverse offentlige overføringer, blant annet samlet verdi av u-hjelp, enten den har form av varer, tjenester eller direkte pengeytelser fra Norge til bistandsland. Kontingenter til organisasjoner som EU og FN kommer også inn med relativt store beløp her. Tabell 3.4 viser store positive netto formuesinntekter i form av renter, aksjeutbytte og reinvestert fortjeneste i både 2015 og 2016, men også at de blir delvis motsvart av netto lønnsinntekter fra utlandet og netto overføringer fra utlandet.

3.2. Vekst i produktivitet

Produktivitet er et mål på hvor mye som blir produsert i forhold til ressursinnsatsen. Figur 3.5 viste at hovedbidraget til veksten i disponibel realinntekt per innbygger kommer fra produktivitetsvekst i andre næringer enn olje- og gassnæringen. I dette avsnittet vil vi se nærmere på hva som har drevet denne produktivitetsveksten.

Analyser av produktivitetsvekst gir mest mening over noe tid. På et gitt tidspunkt vil det være en sammenheng («produktfunksjon») mellom hvor mye en bedrift maksimalt kan produsere og faktorinnsatsen. Faglitteraturen om produktivitetsmåling tolker ofte produktivitetsvekst som positive skift i denne sammenhengen, for eksempel som følge av forbedringer knyttet til teknologi, endrede organisasjonsformer og kunnskaper. Dette er ment som en beskrivelse av trender, det vil si endringer som går i samme retning, men så sakte at det typisk kreves mange år før effekten av dem blir lett å se. Størrelsen på slike langsiktige endringer påvirkes nærmest per definisjon lite av kortsigte variasjoner rundt trenden. Dette langsiktige perspektivet er det mest relevante når man skal forklare hvorfor produktiviteten og inntekten per innbygger er så mye høyere i dag enn den var for eksempel i 1990 eller tidligere. Det er også mest relevant når man sammenligner produktivitet mellom land.

Figur 3.8. BNP i faste priser per timeverk. Indeks. 1990=1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Det vanligste produktivitetsbegrepet er arbeidsproduktivitet (AP) som måler produksjon per enhet arbeidsinnsats. Figur 3.7 viser trendene i veksten i AP i både Norge og Europa fra 1890 til 2016. Etter andre verdenskrig var produktivitetsveksten meget høy i både Norge og Europa. Fra 1950 til begynnelsen av 1970-tallet varierte trendveksten fra 5 til 7 prosent i Europa og 4 til 6 prosent i Norge. Gjenreising etter krigens ødeleggelser og kopiering av teknologi og organisering fra USAs næringsliv spilte trolig en viktig rolle. En så lang periode med så høy produktivitetsvekst har hverken Norge eller andre vesteuropæiske land kommet tilbake til. På 1970- og 1980-tallet opplevde de fleste vesteuropæiske land og USA en markert avdemping av veksten i både produktivitet og realinntekt per innbygger. Fra midten av 1980-tallet til 2005 var produktivitetsveksten i Norge om lag 2 prosent. Etter 2005 har produktivitetsveksten falt og trenden var i 2016 0,6 prosent, som er noe lavere enn nivået før første verdenskrig.

Figur 3.8 viser at fallet i produktivitetsvekst etter 2005 ikke var spesielt for Norge. Over hele perioden fra 1990 til 2014 har produktivitetsveksten i Fastlands-Norge vært nærmest den samme som veksten i Sverige, Storbritannia og USA, og noe høyere enn i Danmark,

Frankrike og Tyskland. Som påpekt i Økonomisk utsyn over 2013, kan forskjellene mellom produktivitetsutviklingen i de landene som her sammenlignes trolig i stor grad forklares med forskjeller i næringsstruktur, arbeidsmarkedenes virkemåte og økonomisk politikk.

Produktivitetsvekst over konjunkturene

Produktivitetsveksten vil normalt øke under oppgangskonjunkturer og falle i nedgangskonjunkturer. Under større kriser kan derimot nedbemannning gå hånd i hånd med produktivitetsvekst fordi de minst lønnsomme bedriftene reduserer sysselsettingen mest. Når man ser på relativt bredt definerte grupper av næringer, byr utviklingen i Norge på få eller ingen eksempler på slike kriser. Konjunktureffekter bør i størst mulig grad fjernes når man vil anslå den underliggende produktivitetsveksten, det vil si den som i hovedsak kan antas å reflektere forbedringer av teknologi og kunnskap mv. En måte å gjøre dette på er å beregne gjennomsnittlige vekstrater over perioder som strekker seg fra en konjunkturbunn til den neste. Tabell 3.4 viser den underliggende produktivitetsveksten målt på denne måten for undergrupper av de markedsrettede fastlandsnæringerne. Produksjonen er her målt ved bruttoproduktet og arbeidsinnsatsen er målt ved utførte timeverk.

Som nevnt ovenfor er arbeidsproduktivitet det mest brukte produktivitetsbegrepet. Dette skyldes blant annet at det er lettere å forstå og måle enn andre produktivitetsbegreper. Men enkelheten kommer som følge av en åpenbar svakhet: AP neglisjerer vekstbidraget fra andre innsatsfaktorer enn arbeidskraft. Begrepet ser dermed ikke forskjell på genuin produktivitetsvekst, som for eksempel teknologiforbedringer, og såkalt substitusjon der arbeidskraft erstattes av kapital eller andre innsatsfaktorer som ikke måles. Når formålet er å anslå betydningen av generell teknologisk framgang, er det derfor vanlig å bruke begrepet total faktorproduktivitet (TFP). TFP-vekst beregnes som forskjellen mellom veksten i bruttoproduktet og veksten i alle innsatsfaktorer som bedriftene betaler for. AP-veksten er lik TFP-veksten pluss bidragene fra vekst i andre innsatsfaktorer per timeverk. Typisk har innsatsen av realkapital og produktinnsats per timeverk økt over tid. TFP-veksten skiller vekstbidragene fra disse innsatsfaktorene ut

Tabell 3.4. Produktivitetsvekst mellom konjunkturbunner i markedsrettede fastlandsnæringer. AP = Arbeidsproduktivitet, TFP = Total faktorproduktivitet. Gjennomsnittlige årlige vekstrater. Prosent

	1973-1983		1984-1991		1992-2003		2004-2011		2012-2016	
	AP	TFP								
Markedsrettede næringer i alt	2,5	1,1	2,2	1,3	2,7	2,2	1,2	0,9	1,3	1,2
Industri	2,6	1,6	2,1	1,1	1,7	1,2	1,5	1,4	1,3	1,2
Annen vareproduksjon, hvorav	3,3	2,2	3,5	2,4	1,6	1,4	1,3	1,0	1,0	0,8
Bygg og anlegg	2,2	1,6	3,1	2,9	-0,1	-0,5	-0,8	-1,1	0,4	0,4
Privat tjenesteyting	2,0	0,5	1,7	1,0	3,3	2,7	1,3	0,8	1,4	1,3
Varehandel	4,5	2,9	2,5	2,3	5,2	5,7	2,5	2,8	2,3	2,3
Innenlands transport	0,8	0,4	1,8	1,7	0,8	-0,1	3,2	2,2	0,1	0,7
IKT-næringer	1,5	-0,8	5,2	4,4	4,4	4,4	4,8	4,9	1,9	1,8
Finansiering og forsikring	-2,2	-4,5	0,6	-2,7	5,7	3,1	3,0	2,1	4,2	4,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

fra AP-veksten. Følgelig vil TFP-veksten normalt være lavere enn AP-veksten.

I de markedsrettede fastlandsnæringene lå gjennomsnittlige vekstrater for arbeidsproduktiviteten relativt konstant nær 2,5 prosent i de valgte periodene til og med perioden 1992-2003. I perioden 2004-2011 var gjennomsnittlig AP-vekst kun 1,2 prosent og i perioden fra 2012 til 2016 var den 1,3 prosent, klart lavere enn veksten før 2004. Forløpet for de gjennomsnittlige vekstratene for TFP og arbeidsproduktivitet følger hverandre relativt tett. Det var likevel en tendens til at TFP-vekstens bidrag til veksten i arbeidsproduktiviteten har økt fra begynnelsen av 1980-tallet frem til i dag.

Næringsvise forskjeller

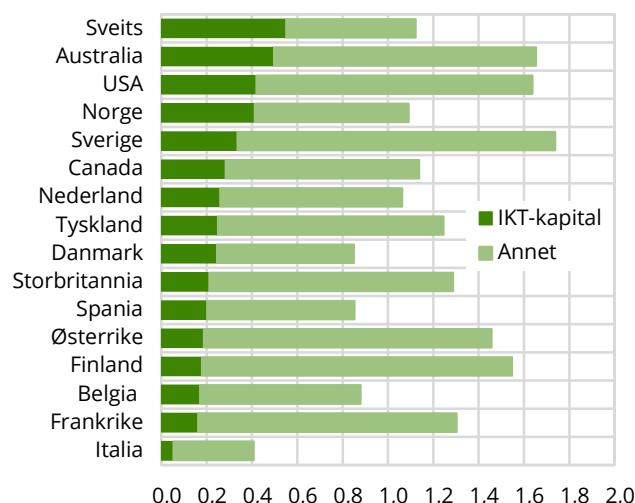
Den underliggende veksten i arbeidsproduktivitet har ligget nær gjennomsnittsveksten for markedsrettede fastlandsnærlinger. I annen vareproduksjon (primærnæringer, bygg og anlegg, kraft- og vannforsyning) lå veksten i arbeidsproduktiviteten over denne gjennomsnittsveksten frem til begynnelsen av 1990-tallet. Deretter har avstanden vært liten. Her trekker bygge- og anleggsvirksomheten klart ned, særlig fra begynnelsen av 1990-tallet. Denne næringen har også svak produktivitetsvekst i andre land. Imidlertid er det vanskelig å skille mellom pris- og volumvekst (herunder kvalitetsforbedringer) i målingen av næringens produksjon. De næringene som med størst margin har hatt sterkere produktivitetsvekst enn andre markedsrettede nærlinger, er varehandel (alle perioder i tabell 3.4), IKT-næringerne (fra begynnelsen av 1980-tallet), og Finansierings- og forsikringsvirksomhet (fra begynnelsen av 1990-tallet). Som nevnt ovenfor finnes langt fra fullgode mål på produksjonen av disse tjenestene.

Hvor mye bidrar IKT til produktivitetsveksten?

At IKT har bidratt til å øke produktiviteten er ukontroversielt. Men lenge var fremveksten av IKT vanskelig å spore i statistikken. Nobelprisvinneren i Økonomi, Robert Solow, poengerte dette paradokset allerede i 1987: «You can see the computer age everywhere but in the productivity statistics»⁹. Siden den gang har datatilfanget blitt større og målemetodene bedre. Denne utviklingen har muliggjort at man i dag kan identifisere bidragene fra IKT og sammenligne dem på tvers av land.

Begrepet IKT investeringer favner bredt. Det inkluderer investeringer i datautstyr generelt, både programvare og maskiner, samt tilhørende konsulenttjenester for installasjon og vedlikehold. Det inkluderer også investeringer i telekomutstyr. I tillegg regnskapsførers også kostnader relatert til programvareutvikling for intern bruk som investeringer i IKT.¹⁰ Selv om nasjonalregnskapet registrerer investeringer i IKT må det ikke underslaas at disse tallene er usikre. Et problem er

Figur 3.9. Arbeidsproduktivitet. BNP per utførte timeverk. Gjennomsnittlig prosentvis vekst over perioden 1995 til 2015

Kilde: The Conference Board Total Economy Database

å sette grensen for hvor stor del av driftskostnader som skal regnes som investeringer. I teorien skal materiellet ha en levetid på mer enn ett år for å kunne føres som investering. Et annet problem er at IKT utstyr kan være integrert i et annet produkt som ikke føres som en IKT vare. For eksempel vil en bedrift som investerer i en Tesla Model X sannsynligvis føre dette som investering i arten *transportmidler* og ikke arten *IKT*, selv om bilen inneholder et betydelig innslag av IKT. Selv med disse usikkerhetsmomentene vurderes tallene for de totale IKT-investeringene som relativt gode.¹¹

I figur 3.9 vises den totale gjennomsnittlige veksten i arbeidsproduktivitet over perioden 1995 til 2015 dekomponert på bidraget fra IKT kapital og andre bidrag på tvers av land. Landende er sortert etter det høyeste bidraget til produktivitetsvekst fra IKT målt i prosentpoeng. I Sveits bidro IKT kapital til om lag halvparten av produktivitetsveksten, noe som utgjorde et gjennomsnittlig årlig vekstbidrag på 0,6 prosentpoeng. I Australia var bidraget 0,5 prosentpoeng, mens det i USA og Norge var 0,4 prosentpoeng, også det høyt. For Norges del måtte dette kunne sies å være et stort vekstbidrag. Figur 3.6 illustrerte at produktivitetsveksten fra 1995 til 2015 førte til en realinntektsøkning på kroner 85 000 per innbygger. Tallene i figuren ovenfor indikerer derfor at IKT kapital har bidratt til en realinntektsøkning i Norge på om lag 30 000 kroner per innbygger i denne perioden.

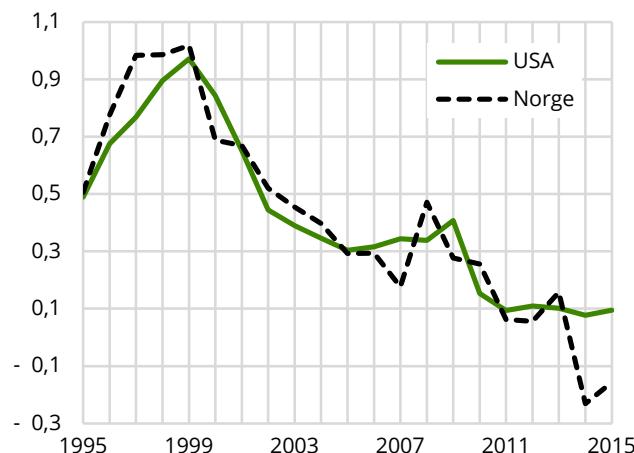
Bidraget fra IKT til produktivitetsvekst har falt de siste 15 årene. Figur 3.9 viser hvordan IKT bidro til veksten i arbeidsproduktivitet i USA og Norge i perioden 1995 til 2015. Som nevnt ovenfor var det gjennomsnittlige bidraget likt i USA og Norge. Figur 3.10 viser at utviklingen også over tid har vært veldig lik. Fra et meget høyt nivå, hvor vekstbidraget var i underkant av ett

⁹ Solow, R. (1987): 'We'd Better Watch Out', New York Review of Books, July 12.

¹⁰ I foretakenes regnskap føres dette derimot som driftsutgifter.

¹¹ Se Sagelvmo (2009). Realinvesteringer og IKT-investeringer i nasjonalregnskapet. Statistisk sentralbyrå. Notater (37).

Figur 3.10. Bidrag fra IKT til vekst i arbeidsproduktivitet.
Prosentpoeng. Arbeidsproduktivitet er målt som BNP per utførte timeverk

Kilde: The Conference Board Total Economy Database

prosentpoeng på slutten av 90-tallet, har vekstbidraget falt til rundt 0,1 prosentpoeng USA de siste fem årene. I Norge har fallet vært noe større og i de fem siste årene har ikke IKT kapital bidratt til å øke produktiviteten.

Produktivitetseffekter av utvalgte

næringspolitiske virkemidler

På oppdrag av Nærings- og fiskeridepartementet (NFD) har Statistisk sentralbyrå gjennomført en evaluering av de viktigste næringspolitiske virkemidlene innrettet mot økt innovasjon og verdiskaping. Resultatene er dokumentert i rapporten *Innovasjons- og verdiskapingseffekter av utvalgte næringspolitiske virkemidler* (Rapporter, 2016/12, SSB). Analysen omfatter blant annet Skattefunn-ordningen (SKF), innovasjonsprogrammene til Innovasjon Norge (IN) og næringslivsprogrammene til Norges forskningsråd (NFR). Av alle aksjeselskap i Norge er det rundt 5 prosent som har benyttet seg av støtte gjennom disse tre virkemidlene. Støtten består i hovedsak av tilskudd, skattefradrag og i noen grad av lån.

IN er en offentlig etat som har som mål å bidra til vekst i foretak gjennom innovasjonsprogrammer, regional støtte og annen næringsutviklingspolitikk. Rapporten ser bare på INs innovasjonsprogrammer. NFR finansierer forskning både ved universiteter, høyskoler og

institutter og i næringslivet. Denne undersøkelsen omfatter de virkemidlene som er innrettet mot næringslivet eller samarbeidsprosjekter mellom næringslivet og forskningsinstitusjoner. SKF er en generell, lovfestet ordning som gir bedrifter skattefradrag for prosjektkostnadene relatert til å utvikle en ny eller forbedret vare, tjeneste eller produksjonsprosess. Små og mellomstore bedrifter kan få 20 prosent av prosjektkostnadene som fradrag mens store bedrifter kan få 18 prosent fradrag opp til en øvre utgiftsgrense. Hvis foretaket ikke er i skatteposisjon, blir skattefradraget utbetalt som støtte, og mesteparten av de direkte kostnadene for staten skjer i form av støtteutbetaling. SKF favoriserer i utgangspunktet ingen spesielle næringer.

I rapporten sammenlignes lønnsomhet og vekst i verdiskaping, salgsinntekter, sysselsetting og produktivitet i foretak som fikk støtte fra IN, NFR eller SKF i løpet av årene 2001-2013 med en sammenligningsgruppe av foretak som ikke mottok støtte (se tabell 3.5). For alle virkemidlene finner en positive effekter på en eller flere indikatorer for vekst i verdiskaping, salgsinntekter eller antall ansatte og effektene øker med støtteintensiteten. Man kan imidlertid ikke konkludere at disse funnene nødvendigvis representerer kausale effekter.

De mest signifikante effektene finner en for gruppen av prosjekter med samlet offentlig støtte over 1,5 millioner. Analysen finner svake eller ingen effekter av tildelinger under 500 000 kroner. Den gjennomsnittlige effekten per million kroner i prosjektstøtte for etablerte foretak fra enten NFR eller SKF tilsvarer i underkant av to nye årsverk. Videre finner man økt årlig verdiskaping målt etter tre år i størrelsesorden 1,8 millioner kroner. For støtte fra Innovasjon Norge er de estimerte effektene svakere: i underkant av ett nytt årsverk og 300 000 kroner i økt årlig verdiskaping. Hva gjelder gründerbedrifter, gir verken støtte fra IN eller NFR vesentlig økt verdiskaping. SKF-støtte har derimot signifikante effekter også på verdiskapingen i gründerforetak, men effekten per million i støtte er estimert til å være betydelig mindre enn for etablerte foretak. Analysen finner ingen signifikant positiv effekt på produktivitet i gründerforetak som får støtte sammenlignet med kontrollgruppen. For etablerte foretak er produktivitetseffekten signifikant positiv og om lag på samme nivå både for IN- og SKF-støtte

Tabell 3.5. Estimerte nivåeffekter (i antall eller 1000 kr.) per mill. kr. i prosjektstøtte. Gjennomsnittlig nivåforskjell tre år etter prosjektstart sammenlignet med kontrollgruppen, etter hovedvirkemiddel

Effektindikator	Type foretak	IN		NFR		SKF	
		Effekt	Konfidensintervall	Effekt	Konfidensintervall	Effekt	Konfidensintervall
Salgsinntekter i 1000 kr.	Gründere	2 123	1 576	2 669	389	-721	1 498
	Etablerte	3 525	1 782	5 269	2 871	-6 611	12 353
Antall ansatte	Gründere	0,78	0,58	0,99	0,02	-0,49	0,53
	Etablerte	0,75	0,24	1,26	1,92	0,04	3,79
Verdiskaping i 1000 kr.	Gründere	30	-36	95	179	-194	552
	Etablerte	301	82	521	1 756	126	3 385
Produktivitet (Verdiskaping per ansatt)	Gründere	-1	-13	11	27	-20	75
	Etablerte	18	4	32	-1	-38	35

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

3.3. Forskning, utvikling og innovasjon

De samlede utgiftene til forsknings- og utviklingsaktivitet i Norge var på 60,3 milliarder kroner i 2015. Målt i faste priser var dette en vekst på nær 9 prosent fra 2014. Figur 3.11 viser hvordan totalutgiftene fordeler seg på foretaksektoren, universitets- og høgskolesektoren og instituttsektoren. Det var klar realvekst for alle sektorene fra 2014, rundt 8-9 prosent.

Målt som andel av bruttonasjonalproduktet (BNP) utgjorde de totale FoU-utgiftene vel 1,9 prosent i 2015, en klar oppgang fra året før da andelen var 1,7 prosent. Til sammenligning er FoU-andelen av BNP for EU-landene samlet svakt over 2,0 prosent for 2015 og har endret seg lite siden 2012.

Til internasjonale sammenligninger kan også FoU-personell som andel av arbeidsstyrken brukes. Tabell 3. 6 viser at Norge ligger lavere enn de andre nordiske landene, men andelen er klart høyere enn gjennomsnittet for EU28 landene.

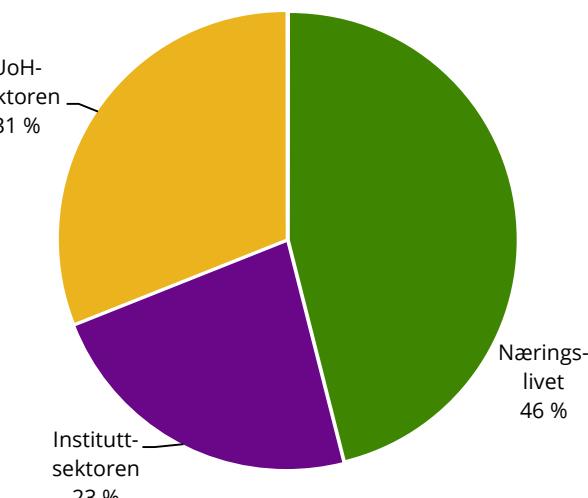
Næringslivet utførte forskning og utvikling (FoU) for 27,8 milliarder kroner i 2015, en økning på 12 prosent fra 2014. Målt i faste priser er veksten på 9 prosent. Det er andre år på rad det er en kraftig økning i næringslivets FoU-aktivitet. Det har også vært realvekst de øvrige årene etter 2010, men i mindre omfang. Økningen for 2015 kommer også i en periode med moderat produksjonsutvikling samlet sett. Brutto nasjonalprodukt for Norge viser nedgang for 2015, men det er en økning på om lag 3 prosent (nominelt) for fastlands-Norge. Det medfører at FoU i næringslivet som andel av samlet BNP øker med 0,1 prosentpoeng til 0,9 prosent.

Resultatene for 2015 viser også en klar økning i andelen foretak som utfører FoU. Denne andelen har ligget på rundt 20 prosent i flere år, men gjør for 2015 et hopp til 25 prosent for alle foretak samlet. Veksten i antall FoU-foretak slår mest ut for mindre foretak med 10-50 sysselsatte. Det er også denne gruppen av foretak som har størst økning i kostnader til egen FoU-aktivitet, 26 prosent mer enn i 2014. Det er likevel de største foretakene som bidrar mest til samlet FoU.

FoU-kostnadene i tjenestenæringene økte med 13 prosent fra året før og utgjorde 52 prosent av næringslivets samlede FoU-kostnader i 2015. Veksten i industrien var bare 2 prosentpoeng lavere enn for tjenesteyting, mens utviklingen i industrien tidligere år har vært relativt svakere. Andre næringer, inkludert utvinning av råolje og gass, økte sine FoU-kostnader med 9 prosent fra 2014.

Veksten i næringslivets FoU-aktivitet i Norge har vært sterk i internasjonal sammenheng de siste to årene. Utførte FoU-årsverk i det norske næringslivet, inkludert næringsrettede forskningsinstitutter, økte med 7 – 8 prosent for hvert av de to foregående årene (2014 og 2013), langt høyere enn de nordiske landene og EU28.

Figur 3.11. FoU-utgifter i 2014 og 2015. Mill. kr

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Foretakene finansierer i stor grad FoU-aktiviteten med egne midler, vel 75 prosent. Inkluderes finansiering fra utenlandske foretak i samme konsern er andelen nær 90 prosent. Offentlig finansiering, inkl. SkatteFUNN, utgjør 9 prosent.

Det har vært en sterk vekst i bruk av SkatteFUNN¹² som finansieringskilde de siste to årene. Samlet skattefradrag for FoU er dobbelt så høyt i 2015 som i 2013. Økningen må ses i sammenheng med det høyere grunnlaget for maksimalt skattefradrag; fra totalt 11 millioner kroner i FoU-utgifter i 2013 til 33 millioner kroner i 2015. Det er likevel svært få foretak som utnytter skattefradraget maksimalt. FoU-statistikkens tall viser for øvrig at finansiering via SkatteFUNN i 2015 var mer omfattende som annen offentlig finansiering; SkatteFUNN utgjorde 12 prosent mer enn annen offentlig finansiering av FoU for næringslivet samlet. For foretak med opp til 200 sysselsatte er SkatteFUNN-ordningen en klart viktigere finansieringskilde enn annen offentlig støtte, mens for de største foretakene betyr annen offentlig støtte mer. Med de økte rammene for fradrag ser det likevel ut til at også større foretak i økende grad tar i bruk SkatteFUNN som finansieringsbidrag til FoU. Basert på godkjente prosjektsøknader for 2016 ser det ut til at veksten i SkatteFUNN fortsetter. Budsjettet kostnader øker med 30 prosent i forhold til 2015. Beregnet skattefradrag øker med 34 prosent til 4,6 milliarder kroner. Realiserte kostnader utgjør vanligvis 75-80 prosent av de budsjettet kostnadene.

¹² SkatteFUNN-tallene fra FoU-undersøkelsen avviker i absolutte verdier fra likningstallene. Dette skyldes først og fremst at FoU-undersøkelsen 2014 bare omfatter foretak med minst 10 sysselsatte og bare et utvalg av foretak med 10-49 sysselsatte. FoU-undersøkelsen dekker heller ikke alle næringer. For SkatteFUNN-foretak som er med i FoU-undersøkelsen kan i tillegg beløp være ført i forskjellig år og ulikt beløp kan ha blitt rapportert til FoU-statistikken av ymse grunner. Tall fra likningsmyndighetene viser at det samlede fradrag i skatt for FoU utgjorde totalt 2,9 milliarder kroner i 2015.

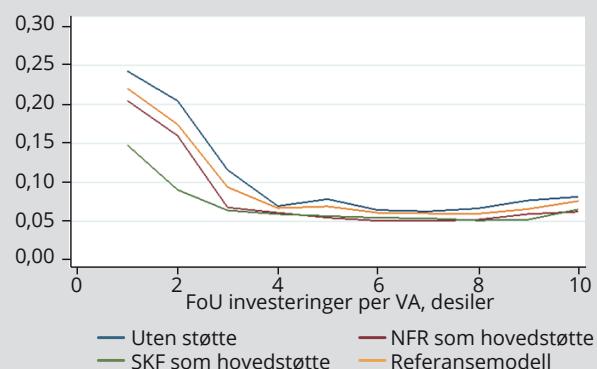
Boks 3.2. Avkastning av FoU-investeringer

Evalueringen av de viktigste næringspolitiske virkemidlene innrettet mot økt innovasjon og verdiskaping, omfattet i avsnitt 3.2, omfatter også en analyse av faktorer som påvirker foretakenes avkastning av deres egne FoU-investeringer. Det er rimelig å legge til grunn for analysen at FoU-investeringene ikke nødvendigvis gir avkastning i samme året som de foretas, men at det er foretakenes FoU-aktivitet over en lengre periode som påvirker verdiskapingen positivt. Analysen er derfor basert på en økonomisk modell for foretakenes atferd som åpner for at det er foretakenes akkumulerte FoU-investeringer som påvirker arbeidskraftproduktiviteten.

Analysen viser at i et utvalg av norske foretak som vi observerer over en nesten 20 år lang periode, er nettoavkastningen av FoU-kapital knapt 9 prosent. Figur 1 viser at foretak som har fått offentlig støtte er avkastningen lavere enn av FoU som er hundre prosent privatfinansiert. Dette er forenlig med at offentlig støtte kanaliseres til prosjekter som antas å ha positive effekter utover de rent bedriftsøkonomiske, men som ikke nødvendigvis har størst bedriftsøkonomisk avkastning. Gjennomgående er estimerte avkastningsrater like for foretak med rimelig stor verdi på FoU-intensiteten uavhengig av finansiering. Dette framgår av figur 1 som viser estimert gjennomsnittlig avkastningsrate av FoU-kapital avhengig av FoU-intensitet. FoU-intensitet er definert

som FoU-investeringer i forhold til foretakets verdiskaping/bruttoprodukt (VA). Det er bare for foretak med lav verdi på FoU-intensiteten at avkastningsraten er høyere for de foretakene som ikke har hatt noe finansiering av NFR fra før. Referansemodellen er med for å vise avkastningen av FoU i en økonometrisk modell hvor det ikke skiller mellom hvilke næringspolitiske virkemidler foretakene er støttet av. Som vi ser gir referansemodellen ganske like resultater som de andre beregningene.

Figur 1. Avkastningsrater etter FoU intensitet, 2003-2013

Tabell 3.6. FoU-utgifter og FoU-personale i utvalgte EU-land

	Totale FoU-utgifter som andel av BNP	Totalt	
		Næringslivets FoU-utgifter som andel av BNP	FoU-personale som andel av arbeidsstyrken
	2010	2015*	2015*
EU-28	1,93	2,03	1,30
Belgia	2,05	2,45	1,77
Danmark	2,94	3,03	1,87
Tyskland	2,71	2,87	1,95
Spania	1,35	1,22	0,64
Frankrike	2,18	2,23	1,45
Italia	1,22	1,33	0,74
Nederland	1,72	2,01	1,12
Østerrike	2,74	3,07	2,18
Finland	3,73	2,90	1,94
Sverige	3,22	3,26	2,27
Storbritannia	1,68	1,70	1,12
Norge - BNP totalt	1,65	1,93	1,05
BNP fastlands-Norge	2,06	2,30	1,25

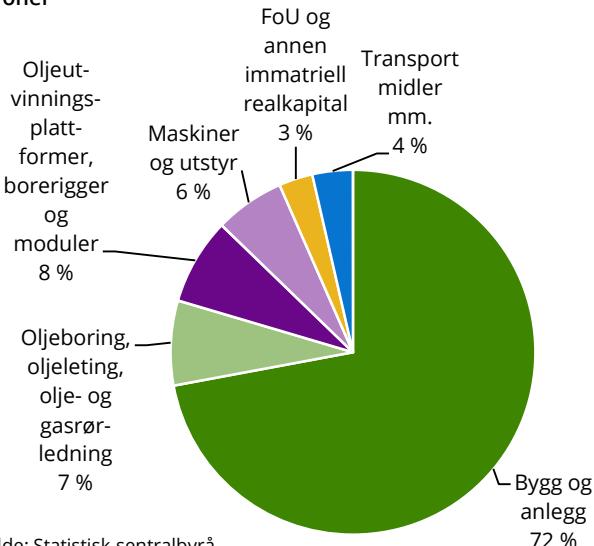
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Dette vil gi et skattefradrag på i underkant av 4 milliarder kroner.

3.4. Realkapital og avkastning på realkapital

Figur 3.12 viser fordelingen av samlet realkapital i norske næringer, inklusive offentlig forvaltning. I 2016 beløp den totale verdien av realkapital seg til 10 000 milliarder. Dette er om lag 40 prosent mer enn den gjennomsnittlige verdien til Statens Pensjonsfond Utland i 2016. Bygg og anlegg er den desidert største kapitalarten og utgjør om lag 70 prosent av den totale realkapitalbeholdningen. Dette omfatter også veier, skinnelegermer og annen infrastruktur som er et resultat av politiske beslutninger. Verdien av tomter utover grunnarbeider er ikke regnet med i verdsettingen av bygninger og anlegg. Oljeboring, oljeleting, olje- og gassrørledning utgjør om lag 8 prosent, mens maskiner og utstyr utgjør om lag 6 prosent av den totale realkapitalbeholdningen. Det gjør også verdien av oljeutvinningssplattformer, borerigger og moduler. I henhold til nye internasjonale retningslinjer for nasjonalregnskap, regnes nå FoU og annen immateriell kapital som kapital, og de tilhørende beholdningsendringene regnes som investeringer. Som beskrevet ovenfor har veksten av FoU investeringer vært stor. Nå utgjør FoU og annen immateriell realkapital om lag 3 prosent av den totale realkapitalbeholdningen.

Figur 3.12. Realkapitalbeholdning etter art. 2016. Milliarder kroner

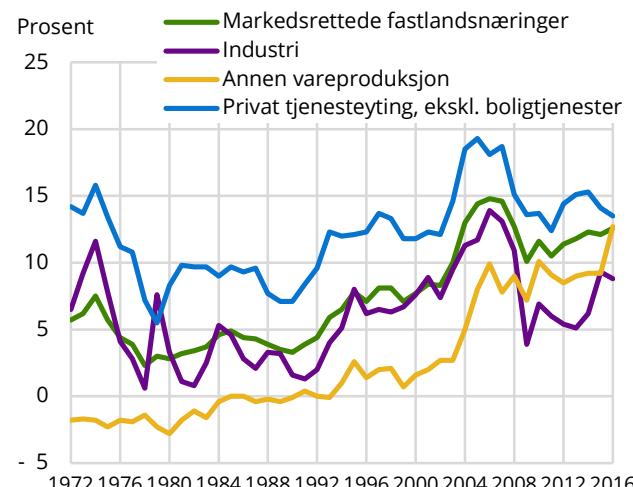
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Avkastningen av investeringer i realkapital måles ved forholdet mellom driftsresultat (eksklusive kapitalslit og anslått lønn til selvstendig næringsdrivende) og verdien av kapitalbeholdningen. Denne raten kan sammenlignes med en realrente. Figur 3.13 viser at denne avkastningsraten økte fra snaut 3 prosent i 1990 til nær 15 prosent i 2006 for markedsrettede fastlandsnæringer. Oppgangen kom etter at avkastningen hadde falt i siste halvdel av 1970-tallet og endret seg relativt lite på 1980-tallet. Etter 2006 falt avkastningen markert, blant annet som følge av finanskrisen. I de tre siste årene har den imidlertid variert lite rundt 10-12 prosent.

Kapitalavkastningen varierer tradisjonelt betydelig mellom næringer. Den har vært klart høyere i privat tjenesteyting enn i gruppen *Annen vareproduksjon* hvor man finner primærnæringer, bygge- og anleggsnæringen og kraftproduksjon. Også industrien har hatt høyere kapitalavkastning enn *Annen vareproduksjon* i alle årene før finanskrisen. Den kraftige økningen i kapitalavkastning i Fastlands-Norge mellom 1990 og 2006 er imidlertid en hovedtendens som gjelder alle disse tre næringsgruppene. Etter det kraftige fallet i kapitalavkastning under finanskrisen har avkastningen i industri og privat tjenesteyting økt noe, og er anslått til henholdsvis 9 og 14 prosent i 2016. I *Annen vareproduksjon* har avkastningen variert relativt lite rundt 8 prosent i årene etter mellom 2006 og 2015. I 2016 økte avkastningen med 3,5 prosentpoeng til 12,7 prosent.

Økningen i kapitalavkastning har sannsynligvis flere viktige årsaker. Skattereformen i 1992 kan ha skjerpet kravene til avkastning før skatt for at investeringene skulle bli lønnsomme etter skatt. For det andre bidro trolig dereguleringen av kraftsektoren og andre næringer til mer rasjonelle investeringer og økt avkastning. For det tredje har globaliseringen åpnet for flere investeringsprosjekter med høy lønnsomhet i andre land. Det har trolig bidratt til å skjerpe kravene til kapitalavkastning i Norge. For det fjerde har vridninger

Figur 3.13. Kapitalavkastning. Driftsresultat i forhold til verdi av realkapital

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

i næringsstruktur bidratt til å øke gjennomsnittsavkastningen i Fastlands-Norge. Spesielt har privat tjenesteyting, med relativt høy kapitalavkastning, økt sin andel av Fastlands-Norges kapitalbeholdning, mens det motsatte har skjedd for primærnæringerne hvor kapitalavkastningen har vært relativt lav. For det femte er det mulig at driftsresultatene i norske næringer i økende grad inneholder finansinntekter fra datterselskaper i utlandet. Det er i så fall en målefeil; avkastning fra direkte investeringer i utlandet skal i prinsippet føres som finansinntekter som ikke skal inngå i driftsresultatet for næringsvirksomhet på norsk territorium. Realrenten på alternative finansielle investeringer har ikke vist samme vekst som avkastningsraten, og fremstår derfor ikke som en årsak til økningen i kapitalavkastningen.

4. Befolkningsveksten og arbeidsinnsats

Befolkningsveksten i 2016 ble den laveste på ti år. Det skyldtes først og fremst lavere innvandring og høyere utvandring. Rekordmange utvandret fra Norge i 2016, faktisk like mange som døde. Levealderen økte videre, særlig for menn, mens fruktbarheten fortsatte å synke. Nedgangskonjunkturen og tiltakende aldring i befolkningen bidro til fortsatt nedgang i den samlede yrkesdeltakingen for aldersgruppen 15-74 år. Sysselsettingen holdt seg noenlunde uendret, mens det var en svak økning i arbeidsledigheten regnet som årsgjennomsnitt. Siden 2007 har innvandrere stått for hele den samlede veksten i sysselsettingen i Norge.

4.1. Befolkningen

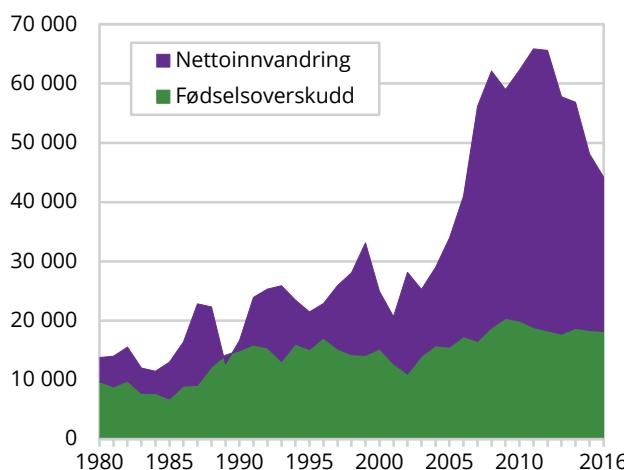
Lavere befolkningsvekst

Folketallet i Norge økte med rundt 44 000 i 2016, til om lag 5 258 000 innbyggere. Det er en vekst på 0,85 prosent, som er relativt høyt både sammenlignet med tidligere tider i Norge og med andre land i Europa. Befolkningsveksten i 2016 var likevel den laveste på ti år, både i antall og prosent.

Figur 4.1 viser hvordan veksten i folketallet har endret seg siden 1980, samt hvor stor del som kan forklares med nettoinnvandring (innvandringer minus utvandringer) og hvor mye som er fødselsoverskudd (fødte minus døde). Fødselsoverskuddet har vært ganske stabilt de siste tiårene, mens nettoinnvandringen har sunket kraftig siden 2012, da den sto for 72 prosent av befolkningsveksten. I 2016 sto nettoinnvandringen for 59 prosent av befolkningsveksten.

Nedgangen i nettoinnvandringen skyldes både at færre innvandrer og at flere utvander. Som figur 4.2 viser, har antall innvandringer sunket fra nærmere 80 000 i 2011 til under 70 000 de siste årene. Samtidig er tallet på utvandringer nesten dobbelt så høyt som for ti år

Figur 4.1. Folketilvekst og bidrag fra fødselsoverskudd og nettoinnvandring

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

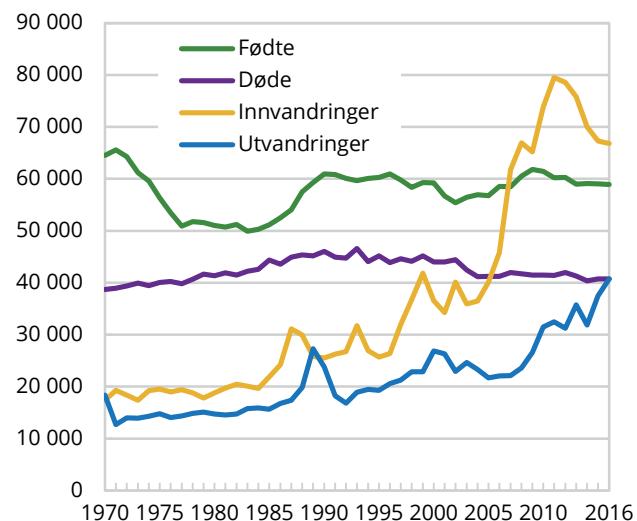
siden. I fjor ble det registrert 40 724 utvandringer fra Norge, nesten identisk med antallet døde, som var 40 726.

Lavere fruktbarhet

Både antall fødte og samlet fruktbarhetstall (SFT) gikk litt ned i 2016. SFT er det vanligste målet for fruktbarhet i et samfunn, og viser grovt sett antall barn en gjennomsnittskvinne vil få dersom det gjeldende fruktbarhetsmønsteret fortsetter. SFT sank fra 1,73 barn per kvinne i 2015 til 1,71 i fjor. Dermed har fruktbarhetsnedgangen som har vart siden 2009 fortsatt også i 2016.

Flere land enn Norge har opplevd en nedgang i SFT de siste årene, ikke minst de andre nordiske landene. Figur 4.3 viser fruktbarhetsutviklingen i utvalgte europeiske land. Selv om SFT i Norge ligger godt over snittet i EU (som var 1,6 i 2014), er det også mange land som har høyere fruktbarhet. De siste årene har både Frankrike, Irland, Island, Sverige og Storbritannia hatt høyere SFT enn Norge, mens det har vært lavere i Finland, Danmark og de fleste andre europeiske land. Øst- og Sør-Europa har lenge hatt svært lav fruktbarhet – figur 4.3 viser eksempler fra Italia og Portugal.

Figur 4.2. Fødte, døde, innvandringer og utvandringer

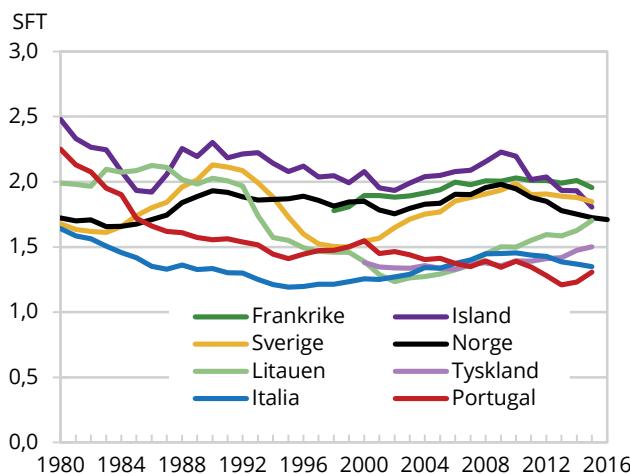

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.1. Folkemengde 1. januar i første år i hver periode, og endringer i kalenderåret. Folkemengden 1.1.2017 var 5 258 317

	Folkemengde 1.1.	Levende- fødte	Døde	Fødsels- overskudd	Inn- vandring	Ut- vandring	Nettoinn- vandring	Folke- tilvekst	Vekst i prosent
Gjennomsnitt 1951-1960	3 280 296	62 749	29 931	32 818	8 620	10 604	-1 984	31 448	0,92
Gjennomsnitt 1961-1970	3 594 771	65 343	36 258	29 085	13 694	13 473	221	29 353	0,79
Gjennomsnitt 1971-1980	3 888 305	56 569	40 153	16 415	18 762	14 273	4 489	20 404	0,51
Gjennomsnitt 1981-1990	4 092 340	53 761	43 759	10 002	23 843	18 162	5 681	15 749	0,38
Gjennomsnitt 1991-2000	4 249 830	59 859	44 725	15 134	31 078	20 715	10 362	25 361	0,58
Gjennomsnitt 2001-2010	4 503 436	58 305	42 122	16 182	50 052	24 475	25 577	41 687	0,89
2011	4 920 305	60 220	41 393	18 827	79 498	32 466	47 032	65 565	1,16
2012	4 985 870	60 255	41 992	18 263	78 570	31 227	47 343	65 405	1,12
2013	5 051 275	58 995	41 282	17 713	75 789	35 716	40 073	57 781	1,06
2014	5 109 056	59 084	40 394	18 690	70 030	31 875	38 155	56 746	1,02
2015	5 165 802	59 058	40 727	18 331	67 276	37 474	29 802	48 183	0,93
2016	5 213 985	58 890	40 726	18 164	66 800	40 724	26 076	44 332	0,85

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.3. Samlet fruktbarhetstall (SFT) i utvalgte europeiske land etter 1980

Kilde: Eurostat.

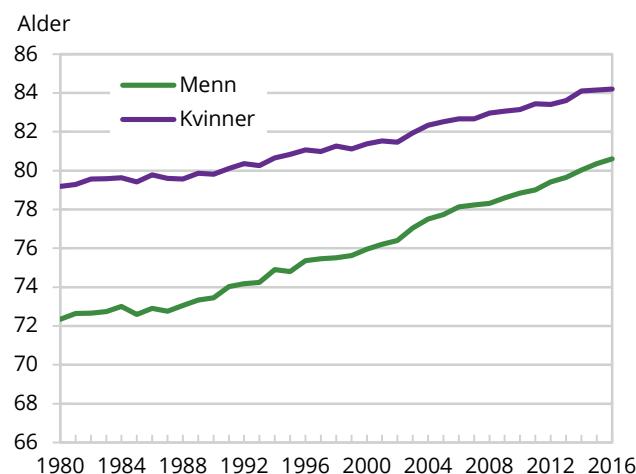
Nedgangen i fruktbarheten i Norge siden 2009 har vært studert av blant annet Lappgård og Dommermuth¹ (2015) og Hart, Rønse og Syse (2015)². De finner at kvinner i 20-årene ikke begynner å få barn like tidlig som før, noe som henger sammen med at stadig flere av dem tar høyere utdanning og at barnefødsler er langt mindre vanlig blandt studenter. I tillegg har det vært en langvarig trend i at andelen kvinner som får tre eller flere barn har gått ned. Fallet i fruktbarheten er imidlertid overraskende gjennomgående blandt ulike grupper av kvinner, og relativt uavhengig av både utdanningsnivå og utdanningsaktivitet.

Menn lever stadig lenger

Forventet levealder ved fødselen (heretter levealder) for menn økte til 80,6 år i 2016, og menn fortsetter dermed å ta inn på kvinner. Mens levealderen for kvinner har vært nesten uforandret på drøyt 84 år siden 2014, har menns levealder økt med over et halvt år. Figur

¹ Lappgård, T. og Dommermuth, L. (2015): Hvorfor faller fruktbarheten i Norge, Økonomiske analyser 4/2015.

² Hart, R. Rønse, M. og Syse, A. (2015): Hvem velger å få (flere) barn? Økonomiske analyser 4/2015.

Figur 4.4 Forventet levealder ved fødselen for kvinner og menn

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

4.4 viser hvordan levealderen for menn og kvinner har utviklet seg siden 1980. I denne perioden har kvinnenes levealder økt med 5 år, noe som betyr drøyt halvannen måned ekstra levetid for hvert kalenderår. Mens levealderen har økt med hele 8,3 år, som tilsvarer hele 2,7 måneder per kalenderår.

Forskjellen mellom kvinnenes og menns forventede levealder er nesten halvert siden 1980-årene, og er nå nede i 3,6 år. Det er likevel ikke historisk lavt. Gjennom mesteparten av 1800-tallet og første del av 1900-tallet var levealdersforskjellen mellom menn og kvinner på omtrent tre år. Under 2. verdenskrig var dødeligheten for menn spesielt høy, noe som vises tydelig i figur 4.5. Etterkrigstiden økte kjønnsforskjellen, noe som forklares blant annet med at menn røykte i langt større grad enn kvinner. I 1980-årene var forskjellen oppe i nesten sju år. Deretter har den blitt gradvis mindre, og nå ser det altså ut til at kjønnsforskjellen nærmer seg et mer vanlig historisk nivå.

Lavere innvandring og rekordhøy utvandring

Totalt var det 66 800 innvandringer i 2016. Innvandringen fortsatte dermed å gå ned i 2016, selv

Figur 4.5. Forskjellen mellom kvinners og menns forventede levealder

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

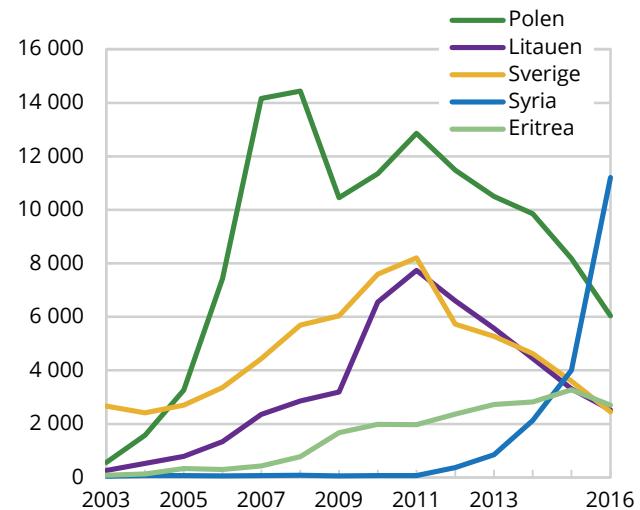
om mange av asylsøkerne som kom til Norge høsten 2015 (se egen boks) først ble registrert som innvandret til Norge i 2016 dersom de fikk innvilget søknaden om opphold.

Figur 4.6 viser hvordan innvandringen har utviklet seg for de største gruppene av innvandrere til Norge, etter statsborgerskap. Det er blitt klart færre innvandringer av både polske, svenske og litauiske statsborgere. Fra 2009 til 2014 var dette de tre største gruppene av innvandrere til Norge, polakkene var på topp mens svenskene og litauerne byttet på plass nummer to og tre. I 2016 var syriske statsborgere blitt den klart største gruppen, og figur 4.6 viser hvor kraftig økningen har vært. I fjor sto syrerne for over 11 000 av innvandringene – eller hver sjette innvandring.

Det er først og fremst arbeidsinnvandringen som har gått ned de siste årene, noe som tydelig avspeiles i nedgangen blant polakker, svensker og litauere. Som figur 4.7 viser, økte arbeidsinnvandringen kraftig etter utvidelsen av EU i 2004, da det ble letttere for de nye EU-borgerne i Øst-Europa å komme og arbeide i Norge. Dette har også bidratt til en økning i familieinnvandringen, siden en del av dem er familie til arbeidsinnvandrere. Siden 2011 har arbeidsinnvandringen gått kraftig tilbake, mens stadig flere har hatt flukt som innvandringsgrunn (tall for 2016 er ennå ikke klare, men vi forventer en økning etter tilstrømmingen av asylsøkere høsten 2015). Utdanningsinnvandringen, som også omfatter au-pairer, har gått litt tilbake de siste årene.

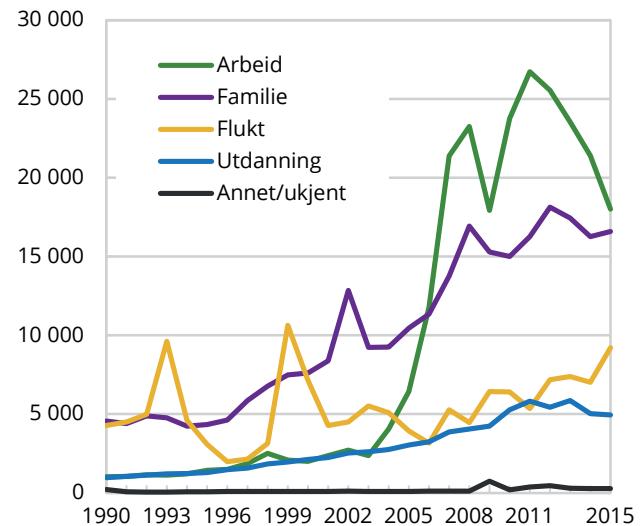
Utvandringen i 2016 var rekordhøy. Over 40 000 personer ble registrert utflyttet fra Norge, noe som tilsvarer mer enn hele folketallet i Porsgrunn eller Haugesund kommune. Også blant utvanderne er polakkene, svenskene og litauerne store grupper. Figur 4.8 viser innvandringsgruppene som har hatt størst utvandring fra Norge de siste årene. Det har vært en klar økning i utvandringen av polske, litauiske og filippinske innvandrere. Også utvandringen blant danske og indiske

Figur 4.6. Innvandringer, etter statsborgerskap

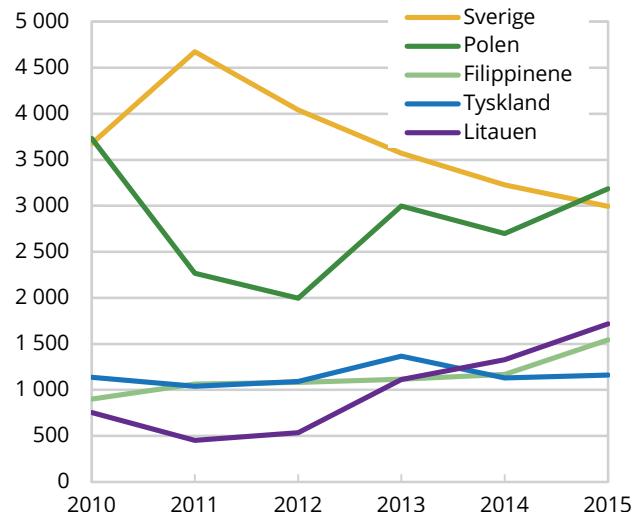
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.7. Innvandringer, etter innvandringsgrunn

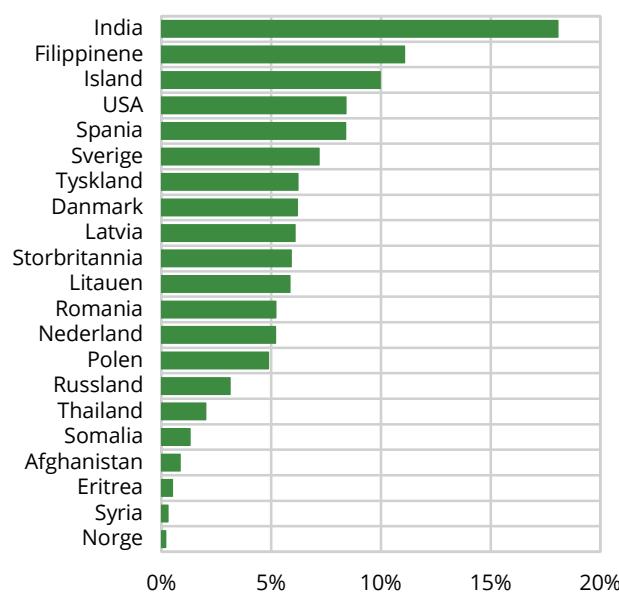
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.8. Utvandringer av innvandrere, etter landbakgrunn

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.9. Utvandringsandeler, etter statsborgerskap. 2016

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

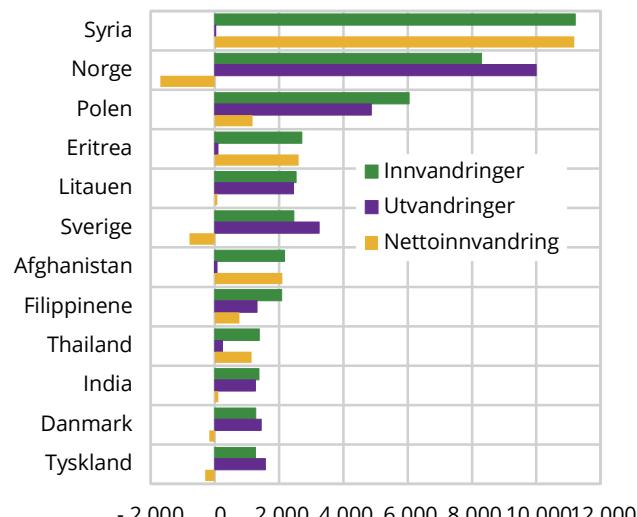
innvandrere har økt, begge disse gruppene passerte 1 200 utvandringer i 2015. Utvandringen blant personer som ikke er innvandrere har ligget på rundt 4-6 000 de siste årene, litt høyere enn tallet på (gjen-) innvandringer i denne gruppen.

Tallene som ligger til grunn for figur 4.8 viser til landbakgrunn og ikke statsborgerskap. Tall for inn- og utvandringer i 2016 etter landbakgrunn er ennå ikke publisert. Tall basert på statsborgerskap finnes for 2016, men de er ikke alltid egnet til å beskrive utvandring, fordi en del innvandrere blir norske statsborgere etter å ha bodd en tid i Norge. En måte vi likevel kan bruke statsborgerskapstall på, er å beregne hvor stor andel i hver statsborgerskapsgruppe som utvandret i fjor. Utvandringsandelen i figur 4.9 er beregnet ved å dele antall utvandrere i 2016 med et gitt statsborgerskap på antall innbyggere i Norge 1.1.2016 med samme statsborgerskap. Som figuren viser, er det stor variasjon mellom de ulike gruppene.

Oftre er sannsynlighetene for utvandring høy blant arbeids- og utdanningsinnvandrere og lavere blant flyktninger eller familieinnvandrere. Blant indiske statsborgere utvandret 18 prosent i 2016, og blant filippinske og islandske statsborgere utvandret rundt 10 prosent. Det tilsvarende tallet for syriske statsborgere var bare 0,3 prosent. Laveste utvandringsandeler finner vi blant norske statsborgere, med bare 0,2 prosent utvandrede i 2016.

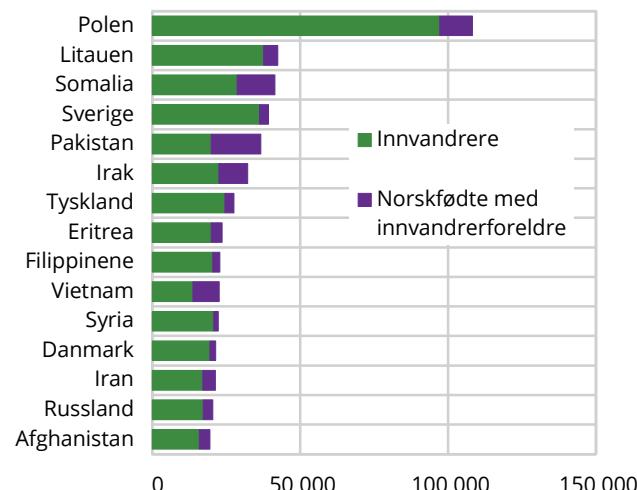
Nettoinnvandringen er innvandring minus utvandring, og figur 4.10 viser inn-, ut- og nettoinnvandring etter statsborgerskap i 2016. Den høye utvandringen blant svensker, polakker og litauerne bidrar til å dempe nettoinnvandringen fra disse landene kraftig, og blant svensker ble nettoinnvandringen negativ i 2016, for andre år på rad. Det var altså flere svensker som dro

Figur 4.10. Nettoinnvandring, etter statsborgerskap. 2016

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.11. Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i Norge, etter landbakgrunn. 1.1.2017

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

enn som kom. Også danske og tyske statsborgere hadde negativ nettoinnvandring i 2016. Blant polakkene er nettoinnvandringen nå lavere enn i 2004, da EU ble utvidet østover. Det samme gjelder blant litauerne. Blant norske statsborgere var det også negativ nettoinnvandring, men det er relativt vanlig.

Nå er 725 000 av Norges innbyggere innvandrere, og 159 000 er født i Norge med to innvandrerforeldre. Figur 4.11 viser de største gruppene av innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, etter landbakgrunn. Polakkene er den klart største gruppen, mens innvandrere fra Litauen, Somalia, Sverige og Pakistan også utgjør store grupper i Norge. Syrerne er også kommet inn på denne listen, denne gruppen ble mer enn fordoblet i løpet av 2016. Figuren forteller en del om norsk innvandringshistorie: Mange av innvandrerne fra Pakistan har bodd lenge i Norge (og fått barn her), det samme gjelder til dels innvandrere fra Vietnam. I disse gruppene utgjør innvandrerne sine norskefødte barn nesten like mange som innvandrerne selv.

Boks 4.1. Asylsøkere før og etter 2015

Fra og med 1994 blir alle som kommer til Norge og søker asyl her, registrert som asylsøker hos UDI. Mange søknader sendes til andre land med hjemmel i Dublinkonvensjonen eller til sikre tredjeland. Av søknader som realitetsbehandles i Norge, vil en større eller mindre del bli avslått. De som får lov til å bli, får fødselsnummer og innlemmes i Det sentrale folkeregisteret. Det er først da en asylsøker går over til å bli definert som flyktning i Norge og blir regnet med i befolkningsstatistikken.

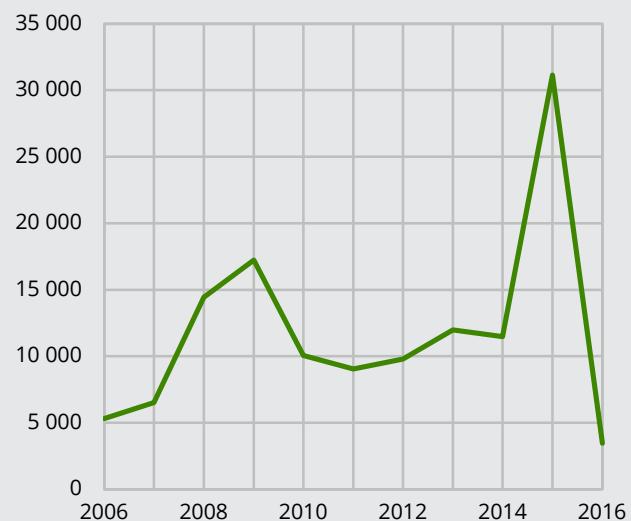
Tallet på asylsøkere har variert svært mye de siste årene og avspeiler krig og ufred i land innen rekkevidde til å flykte til Norge. En midlertidig topp på hhv 14 400 og 17 200 i 2008 og 2009 hadde sammenheng med mange asylsøkere fra Afghanistan, Irak, Eritrea og Somalia. Deretter holdt tallet på asylsøkere seg noenlunde stabilt mellom 10- og 12 000 fra 2010 til 2014, og fortsatt med stort innslag fra Eritrea og Somalia. I 2015 kom tallet på asylsøkere opp i hele 31 150. Den sterke økningen skyldtes i første rekke mange asylsøkere fra Syria. Men tallet gjorde også et betydelig hopp for asylsøkere fra Afghanistan og Irak, samtidig som et betydelig antall fra Eritrea holdt seg oppe. Tallet på søker fra Somalia har vært i jevn nedgang siden 2012.

På grunn av innstramninger i asylpolitikken i både Norge og andre land mot slutten av 2015 falt tallet på asylsøkere til Norge til knapt 3 500 i 2016. Dette er det laveste tallet på over 20 år. Avtalen mellom EU og Tyrkia, som i praksis har satt en stopper for båttransporten til Hellas, og streng grensekontroll i de fleste land har trolig hatt større betydning enn de norske innstrammingene.

Med det rekordhøye tallet på asylsøkere i 2015, er det av stor interesse å se hva som har skjedd i året etter. Fram til 31. januar 2017 hadde vel 15 200, eller nærmere halvparten av de 31 150 asylsøkerne som kom i 2015, fått innvilget asyl. Innvilgningsprosessen har spesielt vært høy for asylsøkere med utgangspunkt i Syria og Eritrea, hvor bare svært få av de som har fått saken realitetsbehandlet har fått avslag. I alt har vel 7 500, eller 24 prosent, av de 31 150 asylsøkerne fra 2015 fått avslag så langt. Målt i personer gjelder det spesielt mange asylsøkere fra Afghanistan og Irak, og avslagsprosenten blant de som har fått søknaden vurdert er allerede oppe i nærmere 50 prosent for de fra Afghanistan. Avslagsprosenten er også forholdsvis høy for asylsøkere fra land som Albania og Pakistan ettersom det er forholdsvis få fra disse landene som får godtatt et beskyttelsesbehov.

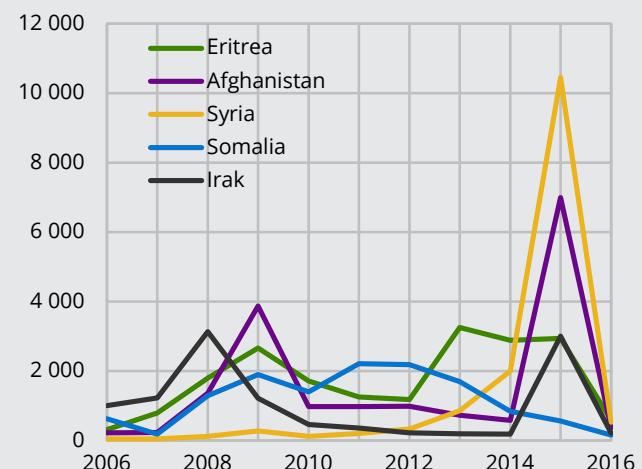
Vel 5 800, eller knapt 19 prosent av asylsøkerne fra 2015, hadde ikke fått saken realitetsbehandlet per 31. januar 2017. Til dels skyldes dette Dublinavtalen mellom landene i EU og EØS hvor hovedregelen er at søknaden skal behandles i det landet en asylsøker først kommer til. Noen er også direkte henvis til et trygt tredjeland, mens en del asylsøkere har trukket søknaden eller har forsvunnet. Tallmessig er det en god del asylsøkere fra både Syria, Afghanistan og Irak som faller inn under gruppen som ikke har fått søknaden realitetsbehandlet. Fra disse landene er det også en del som fortsatt ventet på vedtak i saken per 31. januar i år. Summert over alle asylsøkere ankommet i 2015 gjelder dette vel 2 500, eller 8 prosent.

Figur 1. Asylsøkere til Norge

Kilde: UDI.

Figur 2. Asylsøkere til Norge etter statsborgerskap, viktigste land

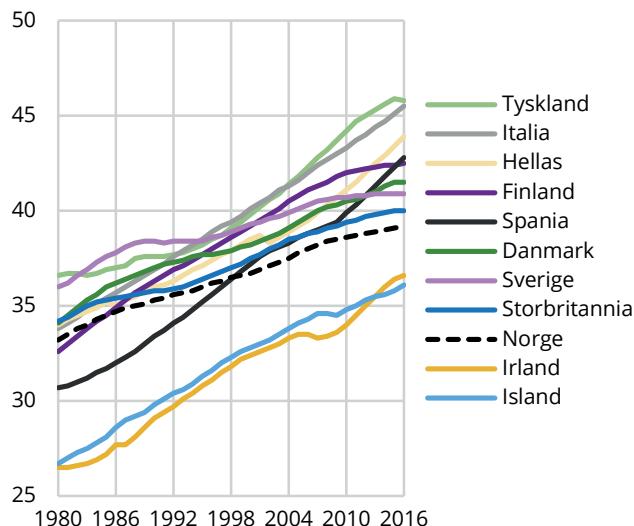

Kilde: UDI.

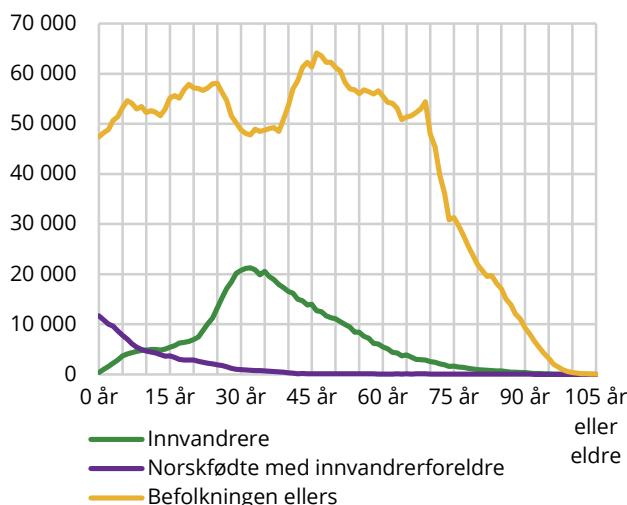
Tabell 1. Asylsøknadene fra 2015 og deres behandling fram til 31. januar 2017

	Innvil-gelse	Avslag	Ikke realitets-behandlet	Ikke vedtak	Totalsum
Syria	8 383	17	1 325	723	10 448
Afghanistan	1 710	3 486	1 005	799	7 000
Irak	297	1 158	1 102	444	3 001
Eritrea	2 629	47	253	13	2 942
Iran	538	302	236	270	1 346
Statsløs	701	183	210	110	1 204
Etiopia	305	298	57	26	686
Somalia	139	255	121	48	563
Pakistan	7	143	281	11	442
Albania	2	317	112		431
Andre land	523	1 317	1 153	94	3 087
Totalsum	15 234	7 523	5 855	2 538	31 150

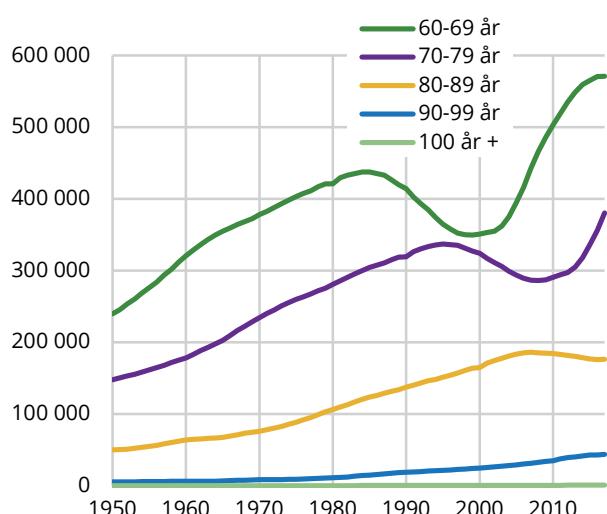
Kilde: UDI.

Figur 4.12. Medianalder i utvalgte europeiske land

Kilde: Eurostat.

Figur 4.13. Befolknigen etter alder og innvanderbakgrunn. 2016

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.14. Antall personer i de eldste aldersgruppene

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Unge Norge

Den norske befolkningen blir stadig eldre. Medianalderen i Norge har likevel ikke økt like raskt som i mange andre europeiske land. Medianalderen er den alderen som deler befolkningen akkurat i to, der halvparten er eldre og halvparten er yngre. Figur 4.12 viser hvordan medianalderen i Europa varierer mellom land. Avstanden fra landene med yngst befolkning (Irland og Island, medianalder på drøyt 36 år) til landene med eldst befolkning (Tyskland og Italia, nær 46 år) er på nesten ti år. Trendene ser likevel ut til å være ganske like mellom land, med noen unntak. Norge er et av unntakene: Vi har hatt en slakere utvikling i medianalderen enn mange andre europeiske land. Det henger sammen med at vi har hatt både relativt høy fruktbarhet og relativt høy nettoinnvandring de siste tiårene. Begge deler bidrar til å dempe aldringen i et samfunn.

Figur 4.13 viser aldersfordelingen blant innvanderne i Norge (og norskfødte med innvanderforeldre) sammenlignet med befolkningen ellers. Siden de fleste som innvander er mellom 20 og 40 år, og siden Norge har en relativt kort innvandringshistorie, er det foreløpig ikke mange eldre blant innvanderne, og slett ikke blant de som er født i Norge med to innvanderforeldre. Blant innvanderne som bor i Norge, er det vanligst å være i begynnelsen av 30-årene. Dette er også en alder der det er spesielt få personer i befolkningen ellers, fordi det ble født relativt få barn i Norge i slutten av 1970- og begynnelsen av 1980-årene. Dermed utgjør innvanderne en stor andel i disse aldersgruppene – blant 33-åringene er over 30 prosent innvandrere.

Selv med relativt høy innvandring har vi likevel en klar aldring også i Norge. Figur 4.14 viser tallet på personer i de eldste aldersgruppene siden 1950. Selv om alle gruppene har økt tydelig, ser vi også hvordan utviklingen er påvirket av de små fødselskullene fra mellomkrigstiden: Disse var mellom 60 og 69 år i 1990-årene, og i begynnelsen av 2000-tallet var de mellom 70 og 79. Nå er de på vei inn i 80-årsalderen, noe som forklarer nedgangen i antallet 80-89-åringer de siste årene. De store etterkrigskullene (født i 1946 eller senere) er nå på vei inn i 70-79-årsalderen, og om et tiår vil de bidra til en kraftig økning i tallet på 80-89-åringer.

I de aller eldste aldersgruppene er det fortsatt få personer. Under 1 prosent av Norges befolkning er 90 år eller mer, og færre enn 1 000 personer har passert 100 år.

Historisk mannsoverskudd

Befolkningen i Norge blir stadig mer mannsdominert. Nå bor det nesten 40 000 flere menn enn kvinner i Norge, og andelen kvinner har ikke vært så lav siden vi begynte å telle befolkningen i 1769. Tidligere har kvinnene alltid vært i flertall, men siden 2010 har Norge hatt mannsoverskudd. Dette henger både sammen med at menns levealder øker og at det er flere menn enn kvinner som innvander.

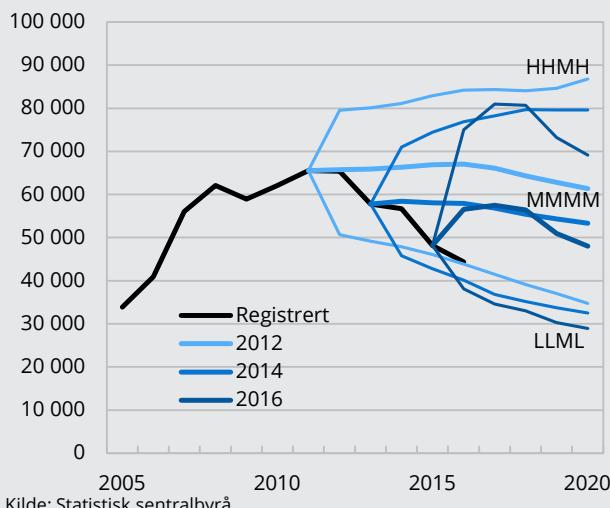
Boks 4.2. Slik traff befolkningsframskrivningene

I juni 2016 ble SSBs nye befolkningsframskrivninger publisert. I hovedalternativet (MMMM) ble det framskrevet et folketall 1. januar 2017 på 5 270 550 innbyggere. Det faktiske folketallet ble 5 258 317. Befolkningsframskrivningene anslo altså et høyere folketall og en høyere befolkningsvekst i 2016 enn det faktisk ble.

Avviket var på drøyt 12 200 innbyggere. Det tilsvarer 0,2 prosent av folkemengden og 28 prosent av befolkningsveksten. Dette er høyere avvik enn det som er vanlig første året etter publisering, se figur 1 for sammenligning med 2012- og 2014-framskrivingen.

Hovedårsaken til avviket er at nettoinnvandringen ble betydelig lavere enn framskrevet. Hovedalternativet (MMMM) framskrev en nettoinnvandring på 37 700, mens den faktiske nettoinnvandringen ble på 26 100 – altså 11 600 lavere. Dette er også (så vidt) lavere enn lavalternativet for

Figur 1. Befolkningsvekst, registrert 2005-2016 og framskrevet i 2012, 2014 og 2016

nettoinnvandringen. Tallene som er publisert så langt gjør det vanskelig å fordele avviket på innvandring og utvandring, men det kan se ut til at omrent to tredeler skyldes at innvandringen ble lavere enn framskrevet, mens en tredel skyldes at utvandringen ble høyere.

For antall fødte og døde var avvikene relativt små, se tabell 1.

Kommunetallene viser at avvikene ble størst for Oslo og Trondheim, målt i antall innbyggere. I Oslo ble folketallet drøyt 5 000 lavere enn framskrevet, i Trondheim ble det nær 1 000 høyere. Det tilsvarer 0,75 prosent av Oslos folketall og 0,5 prosent av Trondheims. For de fleste andre storbyene ble folketallet lavere enn framskrevet.

Størst prosentvis avvik var det i Leka, med 4,3 prosent for lave framskrivinger (avvik på 24 innbyggere), og Træna med 3,7 prosent for høye framskrivinger (avvik på 18 innbyggere). For små kommuner er det alltid en høyere risiko for store avvik i prosent. For 308 av Norges 428 kommuner var imidlertid avviket mellom framskrevet og faktisk folkemengde 1. januar 2017 på under 1 prosent.

Tabell 1. Befolkningsendringer i 2016, registrert og framskrevet (2016-framskrivingen)

	Fødte	Døde	Nettoinnvandring	Befolkningsvekst
Framskrevet i hovedalternativet (MMMM)	59 780	40 880	37 667	56 567
i lavalternativet (LLML)	53 819	42 402	26 698	38 115
i høyalternativet (HHMH)	65 741	39 379	48 684	75 046
Faktisk ¹	58 890	40 726	26 076	44 332
Avvik (fra hovedalternativet)	890	154	11 591	12 235

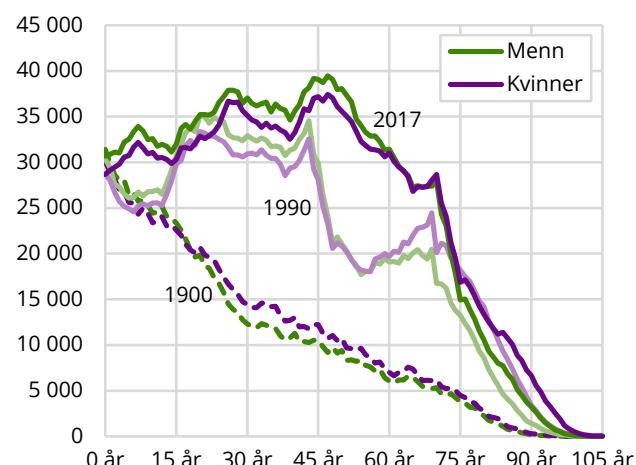
1 De faktiske tallene for fødte, døde og nettoinnvandring summerer seg ikke nøyaktig til tallet for befolkningsvekst. Dette skyldes blant annet forsinkede meldinger

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Det fødes flere gutter enn jenter, mens kvinner vanligvis lever lenger enn menn. Det betyr at menn som regel er i flertall i de yngste aldersgruppene, mens det er flest kvinner blant de eldste. I år 1900 var det omrent like mange kvinner som menn blant 19-åringene, og flere kvinner enn menn blant de som var 20 år eller mer. Dette har endret seg kraftig, som vist i figur 4.15. I 1990 måtte vi opp i 50-årsalderen før aldersgruppene hadde like mange kvinner som menn. I 2017 er menn i flertall helt til vi kommer i slutten av 60-årsalderen, og de fleste har gått av med pensjon.

Blant de aller eldste er kvinnene fortsatt i solid flertall. To av tre 90-åringer, og fire av fem 100-åringer, er kvinner.

Figur 4.15. Befolkingen etter alder og kjønn. 1900, 1990 og 2017

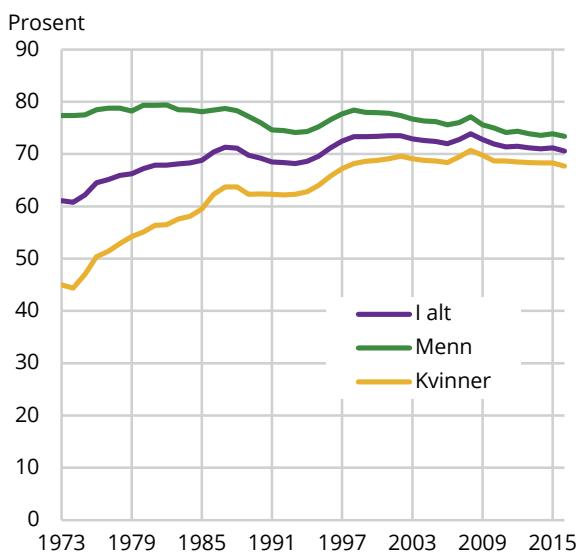

Tabell 4.2. Personer i alderen 15-74 år etter arbeidsstyrkestatus og kjønn. Prosent der intet annet angitt²

	1990	2000	2010	2014	2015	2016
Kvinner og menn 15-74 år, 1000 personer	3 094	3 201	3 618	3 850	3 896	3 934
I arbeidsstyrken	69,2	73,4	71,9	71	71,2	70,6
Sysselsatte	65,6	70,9	69,3	68,5	68,0	67,3
Arbeidsledige (AKU) ¹	5,2	3,4	3,6	3,5	4,4	4,7
Utenfor arbeidsstyrken	30,8	26,6	28,1	29	28,8	29,4
Menn 15-74 år, 1000 personer	1 554	1 614	1 836	1 964	1 989	2 008
I arbeidsstyrken	76	77,9	75,1	73,6	73,9	73,4
Sysselsatte	71,8	75,1	71,9	70,9	70,5	69,5
Arbeidsledige (AKU) ¹	5,6	3,7	4,1	3,7	4,6	5,4
Utenfor arbeidsstyrken	24	22,1	25	26,4	26,1	26,6
Kvinner 15-74 år, 1000 personer	1 540	1 587	1 781	1 886	1 907	1 926
I arbeidsstyrken	62,4	68,8	68,7	68,2	68,3	67,7
Sysselsatte	59,4	66,6	66,6	66	65,5	65,0
Arbeidsledige (AKU) ¹	4,8	3,2	3	3,3	4,1	4,0
Utenfor arbeidsstyrken	37,6	31,2	31,3	31,7	31,7	32,3

¹ I prosent av arbeidsstyrken.² På grunn av en endring i beregningsopplegget for AKU i 2006 er tallene før og etter ikke helt sammenliknbare.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

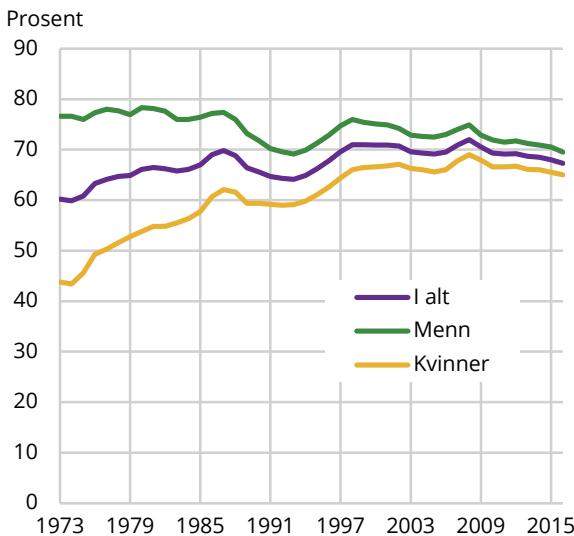
Figur 4.16. Yrkesdeltaking i befolkningen 15-74 år

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen.

4.2. Arbeidsinnsats

Yrkesdeltaking og sysselsetting

Arbeidsstyrken er summen av sysselsatte og arbeidsledige. Ifølge Statistisk sentralbyrås arbeidskraftundersøkelse (AKU) utgjorde arbeidsstyrken 2 779 000 personer regnet som årgjennomsnitt i 2016. Økningen fra 2015 var bare på 7 000 personer. Dette er klart innenfor feilmarginen i AKU og den svakeste årlige veksten siden 2009. I likhet med 2009 hadde den svake utviklingen i 2016 sammenheng med nedgangskonjunktur som innbar redusert sysselsetting. Ifølge AKU kom arbeidsledigheten opp i 4,7 prosent regnet som årgjennomsnitt, mens den samlede yrkesdeltakelsen for aldersgruppen 15-74 år falt til 70,6 prosent i 2016 mot 71,2 prosent året før.

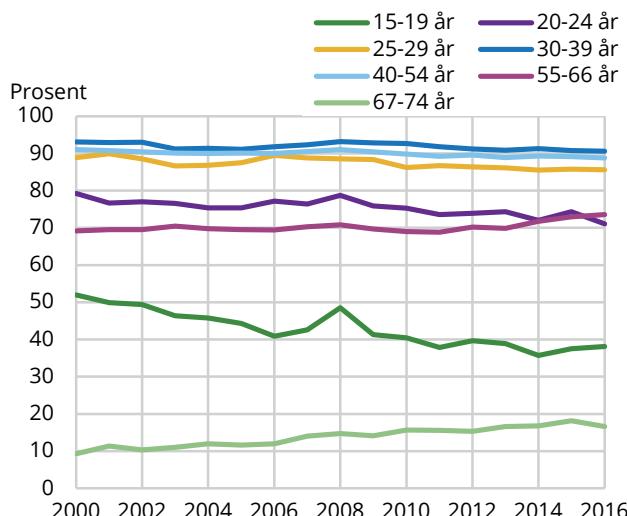
Figur 4.17. Sysselsettingsandel for befolkningen 15-74 år

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen.

Sammenlignet med 2010 hadde arbeidsstyrken i 2016 økt med 177 000 personer. Økningen har sammenheng med at befolkningen i aldersgruppen 15-74 år vokste med 316 000 personer i denne perioden, og dette kan i hovedsak forklares med nettoinnvandring. Yrkesdeltakingen for aldersgruppen, det vil si andelen som er i arbeidsstyrken, ble samtidig redusert med 1,3 prosentpoeng over perioden.

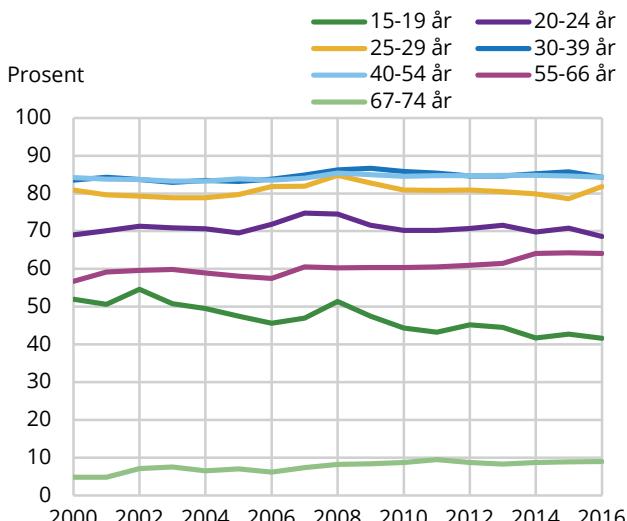
AKU ble lagt om i 2006, blant annet ved at nedre aldersgrense ble senket fra 16 til 15 år. Tall før 2006 er derfor ikke direkte sammenlignbare med tallene etter. Korrigert for omleggingen kan nedgangen i yrkesdeltakingen fra århundreskiftet til 2016 beregnes til 2 prosentpoeng. Foruten nedgang i yrkesdeltakingen for ungdom, har nedgangen i den samlede yrkesdeltakingen sammenheng med at en større andel av

Figur 4.18. Yrkesdeltaking for menn i ulike aldersgrupper

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen

Figur 4.19. Yrkesdeltaking for kvinner i ulike aldersgrupper

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen

den yrkesaktive befolkningen nå er over 60 år. Denne aldersgruppen har en klart lavere yrkesdeltaking enn de yngre.

Etter en klart sterkere økning i yrkesdeltakingen for kvinner enn for menn fra 1972 og fram til århundreskifte har utviklingen deretter jevnet seg mer ut. Korrigert for omleggingen av AKU gikk den samlede yrkesdeltakelsen i aldersgruppen 15-74 år ned med 0,4 prosentpoeng for kvinner fra 2000 til 2016, mens den tilsvarende nedgangen for menn var på 3,7. I likhet med tidligere er menn rammet sterkere enn kvinner av det siste konjunkturtilbakeslaget, og sammenlignet med både 2000 og 2010 er økningen i ledighetsprosenten fram til 2016 klart større for menn. Sysselsettingsandelen måler antall sysselsatte i forhold til antall personer i en gitt befolkningsgruppe. Som følge av at en del personer er arbeidsledige, blir dermed sysselsettingsandelen lavere enn yrkesdeltakingen. Fallet i yrkesandelen og økningen i arbeidsledigheten har ført til en nedgang i

den samlede sysselsettingsandelen på 2 prosentpoeng fra 2010 til 2016. Og i likhet med nedgangen i yrkesdeltakingen er fallet i sysselsettingsandelen sterkere for menn enn for kvinner.

Yrkesdeltakingen for aldersgruppen 15-19 år har vist en synkende tendens det siste tiåret for både menn og kvinner, og for menn har yrkesdeltakingen også gått klart ned i aldersgruppen 20-24 år. Nedgangen for gruppen 15-19 år har sammenheng med at storstørsteparten av ungdomskullene nå går på videregående skole. Likevel er yrkesdeltakingen slik den er definert i AKU rundt 40 prosent. Mange skoleungdommer har deltidssjøb og blir regnet som sysselsatt dersom de arbeider minst en time i undersøkelsesuken. Dette er også en medvirkende årsak til at konjunkturutviklingen vanligvis slår spesielt ut i yrkesdeltakingen for ungdomsgruppene. Utslaget har imidlertid vært svakere enn vanlig i den siste nedgangskonjunkturen som i hovedsak har sammenheng med reduksjon i sysselsettingen i oljeflatert virksomhet. Denne nedgangen har i større grad rammet voksne menn og har slått ut i økt ledighet blant disse.

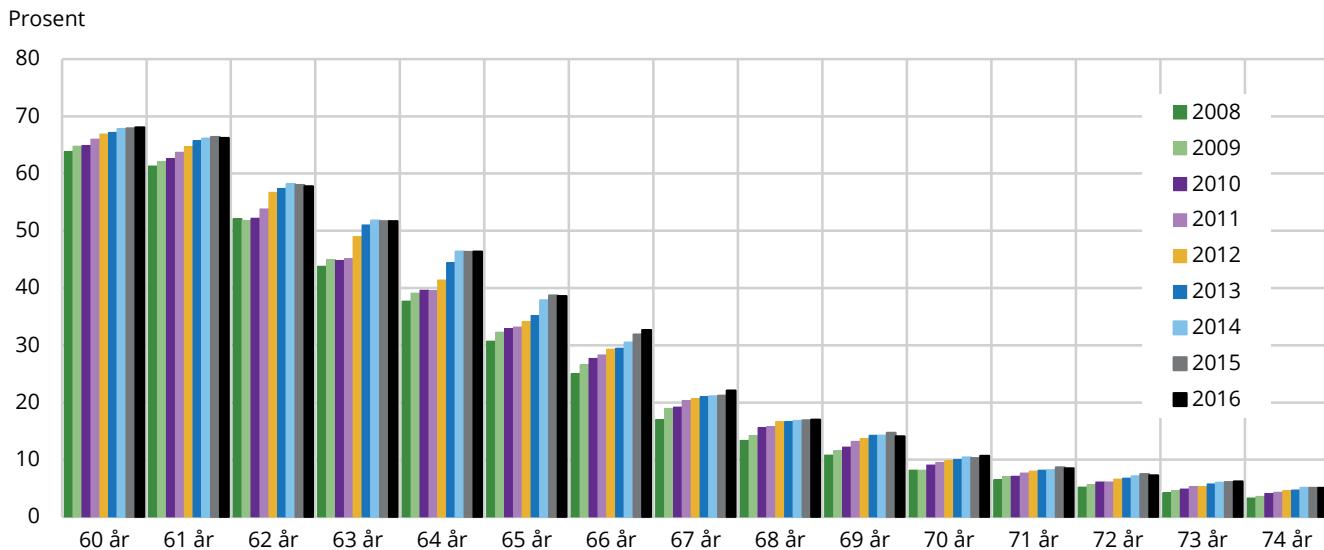
For aldersgruppen 67-74 år har yrkesdeltakingen vist en svakt stigende tendens siden århundreskiftet for både menn og kvinner. Dette kan delvis forklares ved at andelen av de yngste innen gruppen har økt. Yrkesdeltakingen både for menn og kvinner har økt for aldersgruppen 55-66 år. Dette har spesielt gjort seg gjeldende etter 2010 og kan i stor grad forklares med pensjonsreformen.

Et av siktemålene med pensjonsreformen som trådte i kraft 1. januar 2011, har vært å stimulere eldre arbeidstakere til å utsette avgangen fra arbeidslivet. Både utvalgsundersøkelsen AKU og registerinformasjon i årene etterpå viser en gradvis økning i yrkesdeltakingen for de aktuelle årskullene. Tendensen til økende yrkesdeltaking startet imidlertid før reformen ble innført i 2011. Nærmere analyser ved både Frisch-senteret og SSB har derfor vært nødvendig for å avdekke hvor mye som skyldes pensjonsreformen og hvor mye som skyldes andre årsaker.

Utviklingen i yrkesdeltakingen etter ettårig alder 60-74 år over perioden 2008-2016 er vist i figur 4.20. Som nærmere redegjort for i tekstboks 4.3, har overgang til nytt datagrunnlag for registerbasert sysselsettingsstatistikk fra og med 2015 ført til at tallene før og etter ikke er helt sammenlignbare. Bruddet i tidsserien er imidlertid ikke større enn at vi med forbehold fortsatt kan sammenholde yrkesprosentene i 2015 med tidligere år.

Etter hvert som pensjonsreformen har kommet på avstand, kan vi observere en klar økning i yrkesdeltakingen for de fleste årskullene i aldersgruppen 62 til 66 år. Yrkesdeltakingen har riktig nok også økt for personer som er 60 og 61 år gamle, men økningen i årene etter pensjonsreformen har for disse vært klart svakere enn for aldersgruppene som er omfattet av

Figur 4.20. Arbeidstakere etter ettårig alder 60-74 år utvalgte år 2008-2016 i prosent av befolkningen samme aldersgruppe

Kilde: NAVs Aa-register 2008-2014, fra 2015 a-ordningen

Boks 4.3. Overgang til nytt datagrunnlag for registerbasert sysselsettingsstatistikk fra 2015

Registerbasert sysselsettingsstatistikk er fra og med 2015 basert på et nytt datagrunnlag for lønnstakere. Hovedkilden fram til og med 2014 var NAVs Arbeidstakerregister (Aa-registeret). I 2015 ble rapporteringen til NAV til dette registeret samordnet med rapportering av lønns- og personelldata til Skatteetaten og Statistisk sentralbyrå (SSB). Dette felles rapporterings-systemet kalles A-ordningen. Endringen i tidsserien som følge av nytt datagrunnlag er nærmere omtalt i artikkelen «Nærmere om forholdet mellom gammel og ny statistikk» (<http://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/naermere-om-forholdet-mellom-gammel-og-ny-statistikk>).

Det er to hovedårsaker til at tallene for 4. kvartal 2015 ikke er helt sammenlignbare med 4. kvartal 2014:

- A-ordningen er nytt datagrunnlag for 2015 (se mer informasjon).
- Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) brukes ikke lenger for å bestemme totalnivået for antall lønnstakere.

Dette betyr at differansen mellom publiserte tall for 2014 og 2015 ikke tilsvarer faktisk endring i sysselsettingen. Endringer mellom 2015 og tidligere årganger må derfor tolkes med forsiktighet.

reformen. Den generelle økningen i yrkesdeltakingen for eldre arbeidstakere skyldes strukturelle forhold som stigende utdanningsnivå i denne delen av befolkningen. Samtidig har senere årskull av kvinner hatt høyere deltakning i arbeidsmarkedet ved de fleste aldre enn tidligere kull. Veksten i yrkesdeltakingen for årskullene i alder 62-66 år har gjort seg gjeldende både for menn og kvinner, men utslagene ser ut til å være noe høyere for menn. Dette har sammenheng med at forholdsvis flere menn enn kvinner arbeider i privat sektor hvor effekten av reformen er større enn i offentlig sektor. Her

er det gamle systemet med avtalefestet pensjon (AFP) foreløpig videreført.

Sammenligning av sysselsettingsprosenter og arbeidstid med andre land

Sysselsettingsandelen er høy i Norge sammenlignet med de fleste andre land. Det gjelder spesielt for kvinner hvor sysselsettingsprosenten for aldersgruppen 15-64 år i 2015 lå mer enn 14 prosentpoeng over gjennomsnittet for OECD. Høy yrkesdeltaking blant kvinner i de skandinaviske land har sammenheng med at omsorgen for barn og eldre i stor grad er flyttet fra familien til offentlig sektor. Til tross for at arbeidsledigheten i Sverige i november 2016 fortsatt var noe høyere enn i Norge, var sysselsettingsprosenten i aldersgruppen 15-64 år likevel svakt høyere i Sverige for både menn og kvinner. Den samlede sysselsettingsprosenten i både Nederland, Tyskland, Storbritannia og Japan er heller ikke vesentlig lavere enn i Norge og Sverige. Japan er det landet i OECD-området som har klart høyest sysselsettingsprosent blant menn, og er også landet med lavest arbeidsledighet i prosent av arbeidsstyrken. Foruten Japan og Sverige har både Nederland, Tyskland og Storbritannia vel så høye sysselsettingsprosenter som Norge for menn i aldersgruppen 15-64 år sett under ett, mens yrkesdeltakelsen for menn i Danmark ligger på samme nivå som i Norge. Sysselsettingsprosentene i både Frankrike, Spania og Italia er vesentlig lavere enn i landene nevnt ovenfor. Det skyldes særlig lavere yrkesdeltaking for kvinner, men sysselsettingsprosenten for menn er også en del lavere. Arbeidsledigheten i Spania er fortsatt på et høyt nivå, og det er en god del ledighet i Italia og Frankrike også.

Sysselsettingsprosenten i Norge er spesielt høy sammenlignet med OECD-gjennomsnittet for aldersgruppen 55-64 år. Forskjellen i denne aldersgruppen var i 2015 på nærmere 9 prosentpoeng for menn og nærmere 19 prosentpoeng for kvinner. For denne aldersgruppen er også sysselsettingsprosenten i Sverige en del

Tabell 4.3. Sysselsettingsandel 2015 og arbeidsledighet november 2016 i utvalgte OECD-land. Prosent

	Sysselsettingsprosent 15-64 år		Arbeidsledighet i prosent av arbeidsstyrken. Sesongjustert Nov. 2016
	I alt	Menn	
Norge	74,9	76,6	73,0
Danmark	73,5	76,6	70,4
Finland	68,7	69,7	67,7
Sverige	75,5	77,0	74,0
Frankrike	63,8	67,1	60,6
Italia	57,1	66,5	47,8
Nederland	74,1	79,0	69,2
Spania	58,7	64,0	53,4
Storbritannia	73,2	77,9	68,6
Tyskland	74,0	78,0	69,9
USA	68,7	74,2	63,4
Japan	73,3	81,8	64,6
OECD	66,3	74,2	58,6

1 Oktober 2016.

Kilde: OECD Employment Outlook 2016, og OECD Labour force statistics.

Tabell 4.4. Sysselsettingsandeler i utvalgte OECD-land etter kjønn og alder i 2015. Prosent

	15-24 år		25-54 år		55-64 år	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Norge	50,0	52,2	85,3	80,7	75,6	68,7
Danmark	54,6	56,2	85,9	78,3	69,8	59,6
Finland	41,9	42,9	82,5	77,3	57,4	62,6
Sverige	42,2	45,3	87,9	83,2	77,0	72,3
Frankrike	29,7	25,9	83,7	75,2	50,6	46,8
Italia	20,6	13,8	78,6	57,9	59,3	37,9
Nederland	59,9	61,7	87,5	77,0	71,1	52,4
Spania	20,9	19,2	75,1	63,7	54,0	40,2
Storbritannia	52,2	52,8	88,0	76,6	68,5	55,3
Tyskland	46,5	44,0	88,1	79,2	71,3	61,2
USA	49,0	48,2	84,4	70,3	67,1	56,4
Japan	40,4	40,9	92,1	72,7	82,4	57,8
OECD	43,5	37,4	85,8	67,4	66,8	49,9

Kilde: OECD Employment Outlook 2016, og OECD Labour force statistics.

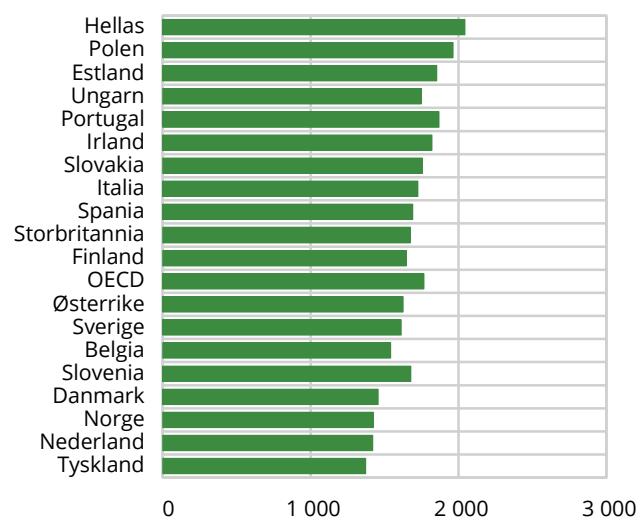
Tabell 4.5. Personer i alderen 15-74 år, sysselsatte i alt og sysselsatte på heltid etter kjønn. Årgjennomsnitt 2016. 1 000 og prosent

	Be-folknings- syssel-satte i alt		Heltids- syssel-satte	Sysselset- tings- andel, % av befolkn- ing	Heltids- syssel- satte, % av befolkn- ing	Heltids- syssel- satte, % av syssel- satte i alt
	Menn	Kvinner				
Menn	2008	1395	1186	69,5	59,1	85,0
Kvinner	1926	1252	786	65,0	40,8	62,8
I alt	3934	2647	1971	67,3	50,1	74,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen.

høyere enn i Norge, og spesielt for kvinner. For menn i aldersgruppen 55-64 år er sysselsettingsprosenten klart høyest i Japan. Både Danmark, Nederland, Tyskland og Storbritannia har noe lavere sysselsettingsprosent enn Norge i denne aldersgruppen, og det gjelder særlig for kvinner. Sysselsettingsprosenten for kvinner er spesielt

Figur 4.21. Utførte timeverk per sysselsatt per år i utvalgte OECD-land. 2015

Kilde: OECD, Employment Outlook.

lav i sør-europeiske land som Frankrike, Spania og Italia.

For ungdom i aldersgruppen 15-24 år er også sysselsettingsprosenten i Norge en god del høyere enn OECD-gjennomsnittet, og forskjellen gjør seg spesielt gjeldende blant kvinner. For denne aldersgruppen er sysselsettingsprosenten i både Nederland og Danmark høyere enn i Norge, mens den er lavere i Sverige. Sysselsettingsprosenten er spesielt lav i Frankrike, Spania og Italia på grunn av problemene på arbeidsmarkedet i disse landene.

For menn i aldersgruppen 25-54 år er sysselsettingsprosenten jevnt høy i de fleste OECD-land omfattet av tabellen, bortsett fra Spania og Italia. Også for denne aldersgruppen er yrkesdeltakingen høyest i Japan. For kvinner ligger Sverige noe over Norge. Deretter følger Danmark, Tyskland, Finland, Nederland og Storbritannia. Frankrike ligger heller ikke langt etter i denne aldersgruppen, mens sysselsettingsprosenten for kvinner i Japan og USA er en del lavere. Kvinner i Italia og Spania ligger langt etter også i denne aldersgruppen.

En sammenligning av sysselsettingsprosentene mellom ulike land slik som i tabellene ovenfor, overdriver forskjellene i arbeidsinnsats per innbygger. Som vist i tabellene, er det spesielt høyere sysselsettingsprosentene blant yngre og eldre som medvirker til at en del land samlet sett kommer bedre ut. Disse aldersgruppene arbeider i langt større grad deltid enn aldersgruppen 25-54 år og har dermed klart lavere arbeidsinnsats per sysselsatt. Deltidsarbeid er også langt mer utbredt blant kvinner enn blant menn, og høy kvinnelig yrkesdeltaking bidrar også til å trekke gjennomsnittlig arbeidstid ned. Det er heller ikke sikkert at alle andre land har like gode systemer for å fange opp alle med kort arbeidstid i sysselsettingsstatistikken. Som vist i figur 4.21 er gjennomsnittlig arbeidstid per sysselsatt lavest i land som Norge, Danmark, Nederland og

Tyskland. I sør-europeiske og øst-europeiske land ligger derimot gjennomsnittlig arbeidstid per sysselsatt over OECD-gjennomsnittet.

Det store innslaget av deltidsarbeid for sysselsatte kvinner i Norge er nærmere belyst i tabell 4.5 med en deltidsandel litt over 37 prosent.

Innvandrere i arbeidsmarkedet

Av den samlede registrerte sysselsettingen på 2 747 000 blant bosatte i henhold til Det sentrale folkeregisteret i 4. kvartal 2014 var 382 000 innvandrere. Personer som ikke forventes å oppholde seg i landet i mer enn 6 måneder, blir ikke inkludert som bosatte i folkeregistret. Dette gjelder blant annet personer som pendler til arbeid i Norge i lengre og kortere perioder av gangen. I tillegg til de bosatte innvanderne var det i 4. kvartal 2014 registrert 97 000 sysselsatte innvandrere på korttidsopphold.

I årene etter 2007 har innvandrere stått for hele den samlede veksten i sysselsettingen i Norge. Fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2014 står bosatte innvandrere for en vekst i antall sysselsatte på 169 000 personer, mens økningen i sysselsatte innvandrere på korttidsopphold var på 33 000. På grunn av omlegging av den registerbaserte sysselsettingsstatistikken i 2015, er tallene ikke sammenlignbare med tidligere år, jf. tekstboks 4.3. Det er imidlertid grunn til å tro at nedgangen i oljevirksomheten og generelt svakere utvikling på arbeidsmarkedet førte til en nedgang i antall sysselsatte innvandrere på korttidsopphold, mens tidligere års økning i sysselsettingen som kan tilskrives flere bosatte innvandrere, stoppet opp.

Fordelt på landbakgrunn er det i første rekke innvandrere fra de nye EU-landene i Øst-Europa som har bidratt til sysselsettingsveksten fra 2007 til 2014, men det var også en klar vekst i tallet på sysselsatte fra

gruppen bestående av innvandrere fra blant annet Asia, Afrika og Europa utenom EU.

Generelt avviker ikke sysselsettingsprosentene for innvandrere fra Vest-Europa og Nord-Amerika mye fra de tilsvarende tallene for den norske befolkningen. Mannlige innvandrere i aldersgruppen 15-29 år fra EU-landene i Øst-Europa har høyere sysselsettingsprosent enn norske menn i samme gruppe. Det skyldes at en god del av disse har kommet til Norge for å arbeide, mens de norske menn i større grad er under utdanning. For kvinner i aldersgruppen 30-54 år ligger derimot sysselsettingsprosenten for innvandrere fra begge de to nevnte landgruppene en god del lavere enn for de norske menn.

Sett under ett har innvandrere fra Asia, Afrika og Europa utenom EU langt lavere sysselsettingsprosent enn de norske menn, men det er store variasjoner mellom enkeltland. For denne landgruppen er det spesielt sysselsettingsprosenten for kvinner som er vesentlig lavere sammenlignet med norske menn, og for aldersgruppen 30-54 år er avviket i 4. kvartal 2015 på hele 26 prosentpoeng. Sysselsettingsprosenten for menn fra denne landgruppen er også vesentlig lavere enn for norske menn i alle aldersgrupper. Forskjellen sammenlignet med de andre gruppene må ses i sammenheng med at en stor del av innvanderne fra gruppen utgjøres av flyktninger, mens de to første innvandergruppene domineres av arbeidsinnvandrere.

Alternativer til arbeid

I 2016 var 29,4 prosent i aldersgruppen 15-74 år utenfor arbeidsstyrken, det vil si verken sysselsatte eller arbeidsledige. Korrigert for omleggingen av AKU i 2006 har denne andelen økt med om lag 2 prosentpoeng siden år 2000, og andelen har også vist en svakt stigende tendens siden 2010. Utviklingen kan i stor grad forklares med at de store barnekullene født etter krigen

Tabell 4.6. Sysselsatte etter landbakgrunn i 4. kvartal i utvalgte år. 1000 personer

	2007	2009	2012	2014	2015 ¹
Ikke innvandrere	2 271	22 46	2 255	2 268	2 208
Innvandrere i alt	213	251	334	382	380
- Innvandrere, EU vest, Nord-Amerika etc.	68	78	92	99	96
- Innvandrere, EU øst	31	47	91	113	114
- Innvandrere, Asia, Afrika etc.	115	126	150	170	170
Bosatte i alt	2 484	2 497	2 589	2 650	2 588
Ikke bosatte	64	75	71	97	77

¹ På grunn av omlegging av den registerbaserte sysselsettingsstatistikken er tallene for 2015 ikke helt sammenlignbare med tidligere år.

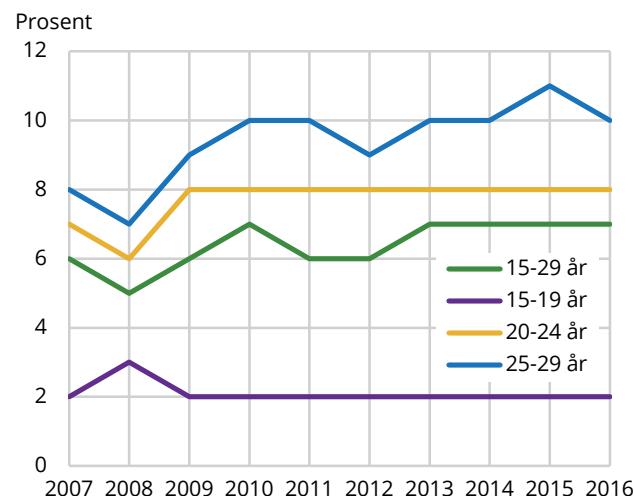
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.7. Sysselsatte i prosent av befolkningen etter kjønn, alder og landbakgrunn 4. kvartal 2015

	Menn			Kvinner		
	15-29 år	30-54 år	55-75 år	15-29 år	30-54 år	55-75 år
Ikke innvandrere	57,7	86,0	55,4	59,6	83,2	45,9
Innvandrere, EU vest, Nord-Amerika etc.	60,3	81,8	55,3	57,5	78,7	48,8
Innvandrere, EU øst	63,1	75,0	58,5	56,1	71,2	52,0
Innvandrere, Asia, Afrika etc.	44,1	63,7	38,6	39,6	57,0	33,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.22. Personer i alderen 15-29 år og finere aldersgrupper som verken er sysselsatt eller under utdanning

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen.

Tabell 4.8. Personer 15-74 år etter arbeidstilstand og hovedsakelig virksomhet i utvalgte år. Prosent av personer i alt

	2000	2010	2015	2016
Sysselsatte	70,9	69,3	68,0	67,3
Deltidssysselsatte under utdanning	4,0	4,2	4,1	3,9
Deltidssysselsatte på førtidspensjon/uføre	0,6	0,8	0,6	0,6
Arbeidsledige	2,5	2,6	3,1	3,4
Personer utenfor arbeidstilstanden	26,6	28,1	28,8	29,4
Under utdanning	6,5	8,0	8,1	8,1
Hjemmearbeidende	3,0	1,4	1	0,9
Førtidspensjonister/uføre	8,5	10,0	9,2	9,1
Alderspensjonister	7,2	6,7	8,2	8,7
Andre	1,4	2,0	2,3	2,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen.

har begynt å pensjonere seg og avspeiles i økningen i andelen på alderspensjon og førtidspensjon/uførepensjon. Yrkesaktiviteten til personer som er eldre enn 60 år er naturlig nok lavere enn for yngre aldersgrupper. Fra 2000 til 2010 fant det dessuten sted en økning i andelen unge under utdanning, men denne andelen har deretter holdt seg konstant. Siden århundreskiftet har andelen med hjemmearbeidende i aldersgruppen 15-74 år gått ned fra 3 prosent til under 1. En del personer som er under utdanning, arbeidsledige eller mottar pensjon, er delvis sysselsatte.

På grunn av den høye arbeidsledigheten i mange europeiske land har økt oppmerksomhet blitt rettet mot ungdom som verken er i arbeid eller utdanning. Dette gjelder også i noen grad norsk ungdom selv om problemene på arbeidsmarkedet har vært langt mindre i Norge sammenlignet med andre land. Med utgangspunkt i spørsmål i AKU er det anslått at 73 000 personer i aldersgruppen 15-29 år verken var i arbeid eller utdanning i 2016. Tallet har holdt seg noenlunde uendret siden 2013 etter økende tendens siden den første tallfestingen på 51 000 personer i 2006. En god del av økningen i antall personer siden 2006 kan imidlertid forklares med at ungdomskullene de siste årene

Boks 4.4. Reformer i videregående opplæring 1974 - 2006

Før 1974 hadde vi gymnas (examen artium) og yrkesskoler i Norge. Gymnas ga mulighet til å få innpass på høyere utdanning, og tilsvarer det vi i dag kaller studieforberedende program. I 1974 ble lov om videregående opplæring vedtatt, og studieforberedende og yrkesfag ble slått sammen til en og samme skole. De neste store endringene ble gjort i 1994. Med Reform 94 ble det vedtatt at alle elever i Norge skulle ha lovbestemt rett til videregående opplæring. Reformen slo sammen mange linjer og la ned flere. Til slutt satt vi igjen med 13 grunnkurs elevene kunne velge mellom. To av dem var studieforberedende, og 11 var yrkesrettede grunnkurs. Etter ett år med grunnkurs skulle elevene velge videre spesialisering. Slik skulle flere få muligheten til å ta høyere utdanning, også de som var interessert i yrkesfag. Kunnskapsløftet kom i 2006, og er den reformen som gjelder i dagens videregående skole. Vi sier ikke lenger grunnkurs, VK1 og VK2, men Vg1, Vg2 og Vg3. Det som tidligere het allmennfag (allmenne, økonometriske og administrative fag), skiftet navn til studiespesialisering. For mer detaljer, se https://utdanning.no/temaforeldre/norges_utdanningssystem_-_og_na

har vært større enn for ti år siden. Målt i prosent har andelen holdt seg noenlunde uendret siden 2010. Den moderate økningen fra 2006 til 2010 fant særlig sted for de i gruppene 20-29 år.

Ettersom de fleste unge i aldersgruppen 15-19 år er omfattet av videregående skole, er andelen som verken er i arbeid eller utdanning for denne gruppen svært lav. Andelen er større for de over 20, og en høyere andel for kvinner enn for menn skyldes trolig i stor grad at en del av dem får barn. At 9 prosent av mennene i aldersgruppen 20-29 år verken var i arbeid eller utdanning i 2016, er langt mer bekymringsfullt.

Utdanning og tilbud av arbeid

Arbeidsmarkedet har blitt stadig mer spesialisert i løpet av de siste tiårene, og næringslivet har i økende grad etterspurt arbeidskraft med spesifikk utdanning, både på videregående og høyere nivå. For å møte den økte etterspørselen har det derfor også vært en sterk utbygging av utdanningssystemet slik det avspeiles i tallet på elever i videregående opplæring og studenter med høyere utdanning i henholdsvis tabellene 4.9 og 4.10.

Fra 1974 til 2006 bidro reformer i videregående opplæring til en betydelig vekst i andelen i aldersgruppen 16-19 år som var skoleelever. At andelen for kvinner og menn i 2015 ikke er høyere enn vel 79 prosent av aldersgruppen, skyldes at den valgte aldersgruppen omfatter 4 årskull, mens utdanning med studiespesialisering vanligvis gjennomføres i løpet av 3 år. Avgrenset til elever og befolkningen i aldersgruppen 16-18 år er andelen omfattet av videregående opplæring godt over 90 prosent. Ettersom andelen kom opp på dette nivået rundt år 2000, er voksende ungdomskull den viktigste årsaken til økningen i tallet på skoleelever etter den tid. I 2015 var tallet på elever i videregående opplæring

Tabell 4.9. Elever i alderen 16-19 år i videregående opplæring i Norge og norske elever i utlandet etter kjønn. Absolutte tall i 1 000 og regnet i prosent av befolkningen 16-19 år

	1974	1982	1992	2002	2012	2015
Elever i videregående opplæring 16-19 år. 1000 personer						
I alt	113,6	148,5	172,7	168,2	207,7	208,0
Menn	58,6	72,3	88,5	86,6	108,9	108,7
Kvinner	55,0	76,2	84,2	81,6	98,8	99,3
Andel 16-19 år i videregående opplæring. Prosent						
I alt	45,9	57,0	73,3	78,1	79,6	79,4
Menn	46,3	54,0	73,6	78,2	80,9	80,5
Kvinner	45,4	60,2	73,0	78,0	78,2	78,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå, utdanningsstatistikk.

Tabell 4.10. Studenter i høyere utdanning i Norge og norske studenter etter kjønn og alder. Absolutte tall i 1000 og regnet i prosent av befolkningen i aktuell aldersgruppe

	1974	1982	1992	2002	2012	2015
Studenter i høyere utdanning, 1000 personer						
I alt	68,0	85,0	159,8	223,1	261,2	283,1
Menn	39,8	42,8	73,8	89,7	104,5	113,8
Kvinner	27,3	41,5	86,0	133,4	156,7	169,3
Andel 19-24 år i høyere utdanning						
Menn	13,2	11,6	19,9	24,5	26,1	27,9
Kvinner	10,4	12,6	23,8	36	39,1	42,3
Andel 25-29 år i høyere utdanning						
Menn	6,7	7,8	10,7	14,9	13,2	13,7
Kvinner	3,2	5,7	10,4	17,8	17,2	17,6

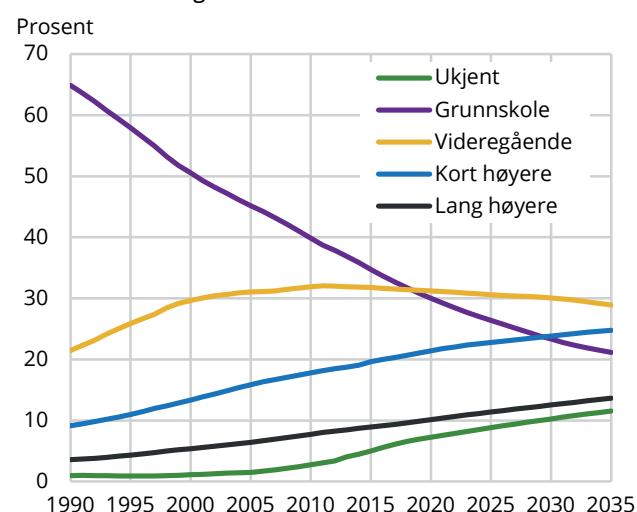
Kilde: Statistisk sentralbyrå, utdanningsstatistikk.

i aldersgruppen inkludert norske elever i utlandet således på 208 000. Dette er 94 000 flere enn i 1974. Et høyere antall menn enn kvinner skyldes dels flere menn i befolkningen i den aktuelle gruppen, samtidig som en større andel av kvinnene tar studiespesialisering og avslutter videregående i løpet av tre år.

Inkludert norske studenter i utlandet var det blant de bosatte i Norge registrert 283 000 studenter høsten 2015. Dette er mer enn 4 ganger så høyt, eller 215 000 flere, sammenliknet med 1974. Økningen i studenttallet var spesielt sterk fra begynnelsen 1990-tallet og utover ettersom utbygging av kapasiteten i høyere utdanning var et av tiltakene for å motvirke sterkt voksende arbeidsledighet blant ungdom i denne perioden. Etter 2002 har veksten i studenttallet vært noe svakere, i første rekke som følge av lavere vekst i andelen som tar høyere utdanning. Men også fra 2002 til 2015 har tallet på studenter økt med 60 000.

Selv om økningen i studenttallet i løpet av de siste tiårene også har gjort seg gjeldende blant menn, har veksten vært langt sterkere blant kvinner. Dette har sammenheng med at en god del flere kvinner enn menn nå fullfører studieforberedende opplæring i videregående skole. Mens bare vel 10 prosent av kvinnene i aldersgruppen 19-24 år var studenter i høyere utdanning i 1974, hadde andelen i aldersgruppen i 2015 kommet opp i over 42 prosent. For menn i samme aldersgruppe utgjorde andelen studenter i 2015 til sammenligning

Figur 4.23. Befolkningen 16-74 år fordelt etter høyeste fullførte utdanning

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

bare 26 prosent. Kvinnene utgjør derfor et klart flertall blant studentene. I aldersgruppen 25-29 år var nærmere 18 prosent av kvinnene og 14 prosent av mennene i høyere utdanning i 2015. For begge kjønn var andelen under utdanning i dette året svakt lavere enn i 2002. I tillegg til at utbyggingen av høyere utdanning har vært svakere etter 2002 enn i årene før, har om lag uendrede andeler for denne aldersgruppen sammenheng med tiltak for å øke fullføringshastigheten.

Tabell 4.11. Elever som startet i grunnkurs for første gang i 2010 etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring i 2015 etter utdanningsprogram og kjønn. Prosent

	Alle	Studieforberedende			Yrkesfaglig		
		Begge kjønn	Menn	Kvinner	Begge kjønn	Menn	Kvinner
Fullført på normert tid	59	77	72	80	40	34	50
Fullført på mer enn normert tid	14	9	10	9	18	22	14
Fortsatt i videregående opplæring etter 5 år	5	2	3	2	9	10	7
Gjennomført VG3 eller fagprøve ikke bestått	7	6	9	4	7	7	7
Sluttet underveis	15	6	7	5	25	28	22

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Den sterke økningen i tallet på elever i videregående opplæring og tallet på studenter i høyere utdanning har ført til at andelen av befolkningen i aldersgruppen 16-74 år med bare grunnskoleutdanning har falt markant fra nærmere 65 prosent i 1990 til knapt 35 prosent ved utgangen av 2015. Redusjonen i denne andelen vil fortsette, og med videreføring av utdanningstilbøyelighetene observert i årene 2009 til 2014, viser framskrivinger med SSBs MOSART-modell at andelen kan falle ytterligere til 21 prosent i 2035.

Utviklingen motsvarer en betydelig økning i andelen med henholdsvis kort og lang høyere utdanning. Fra en andel på 9 prosent ved utgangen av 1990, utgjør de med kort høyere utdanning 20 prosent ved utgangen av 2015. Andelen som gruppen utgjør, kan øke ytterligere til 25 prosent i 2035. For gruppen med lang høyere utdanning er de tilsvarende andelene 3,5 prosent i 1990, økende til 9 prosent i 2015 og 14 prosent i 2035.

Andelen med videregående opplæring som høyeste fullførte utdanning i aldersgruppen 16-74 år økte en del de første årene etter 1990 til den stabiliserte seg i overkant av 30 prosent ved århundreskiftet. Andelen ventes å gå svakt ned i de neste tiårene. Det er særlig andelen med studieforberedende utdanning fra videregående skole som høyeste fullførte utdanning som synker, mens andelen med videregående fagutdanning øker noe. På grunn av svakheter i registreringen av utdanningsnivå for eksisterende innvandrere, og da særlig de sist ankomne, har det vært en økning i andelen med ukjent utdanningsnivå. Økningen i denne andelen forsterker seg i framskrivningsperioden.

At en stadig større del av ungdomskullene fullfører videregående og høyere utdanning for å møte etterspørselen etter høyere kompetanse i arbeidslivet er positivt for blant annet produktiviteten målt ved produksjon per sysselsatt. I tillegg til den direkte ressursbruken i form av undervisningspersonell og lokaler, bidrar imidlertid tiden i utdanningssystemet isolert sett til at produksjonen per innbygger i yrkesaktiv alder, f.eks. 16-66 år, går ned. Hva som er den optimale andelen av ungdom i høyere utdanning, er derfor en avveining mellom to hensyn. Uansett er det viktig at fullføringen av både videregående og høyere utdanning skjer så raskt som mulig.

Tabell 4.12. Studenter som startet utvalgte 5-årige masterutdanninger etter status for oppnådd nivå 7 år etter oppstart. Prosent

	2006	2007	2008
Fullføringsstatus i alt	100	100	100
Fullført innen 5 år	51,3	51,8	48,2
Fullført innen 7 år	20,2	19,5	24,4
Fortsatt i et av studiene som inngår	4,6	6,6	5,7
Fullført lavere grad	8	7,4	6,5
Fullført annen høyere grad	1	0,5	1,2
I gang med annet studium	4,4	5,1	4,6
Avbrutt i løpet av 1. år	3,6	3,3	3
Avbrutt senere	6,9	5,7	6,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Helt siden statistikken for fullføring i videregående skole ble etablert med de som startet utdanning i 1994, har vi sett klare problemer med gjennomføringen. Fra tabell 4.11 går det fram at bare 59 prosent av de knapt 64 000 elevene som startet på videregående opplæring i 2010 hadde fullført på normert tid. Fem år etter at utdanningen startet, det vil si i 2015, var fullføringsprosenten ikke kommet høyere enn 73, og 15 prosent, det vil si nærmere 10 000, hadde sluttet underveis.

Problemene med svak gjennomføring gjør seg spesielt gjeldende i yrkesfaglig opplæring og rammer menn i langt større grad enn kvinner. Av de vel 31 000 som startet på yrkesfaglig opplæring i 2010, hadde bare 58 prosent, eller rundt 18 000, fullført i 2015. For menn var fullføringsgraden etter fem år bare 56 prosent, mens den lå på 64 prosent for kvinner. 25 prosent av de som startet med yrkesfaglig videregående opplæring i 2010, eller nærmere 8 000 personer hadde sluttet i utdanningen. Blant de vel 32 000 som startet i et studieforberedende utdanningsløp i 2010, hadde 86 prosent fullført i 2015. Også innen studieforberedende var fullføringsandelen noe høyere for kvinner enn for menn, med 89 prosent versus 82.

Tabell 4.12 viser at det også er problemer med gjennomføringen i masterstudiene. Bare rundt 50 prosent fullfører i løpet av normert tid. Sju år etter oppstart har fullføringen de siste årene riktig nok kommet opp i rundt 72 prosent. Ved å sammenligne de som startet med masterstudiene i henholdsvis 2006, 2007 og 2008, kan en se at det er en svak forbedring i gjennomføringen i løpet av sju år etter oppstart, mens andelen som har nøyd seg med lavere grad eller har avbrutt studiene har gått svakt ned.

5. Offentlig forvaltning

Offentlig forvaltnings inntekter fortsatte å falle i 2016 som følge av reduserte petroleumsinntekter. Med økte utgifter betød det at overskuddet i sektoren gikk ytterligere ned fra 2015 og er foreløpig beregnet til 97 milliarder kroner. Overskuddet, sammen med kurs- og prisgevinster på finansielle fordringer på utlandet, medførte at offentlig forvaltnings netto finansformue fortsatte å øke til om lag 9 000 milliarder kroner ved utgangen av året. Offentlig konsum steg med 2,3 prosent i volum i fjor. Regnet per innbygger var veksten på 1,4 prosent. Realinvesteringene i sektoren økte i volum med 6,1 prosent og sysselsettingen i offentlig forvaltning var 1,3 prosent høyere i 2016 enn i året før.

5.1 Offentlig forvaltnings inntekter, utgifter og finansiell stilling

Lavere petroleumsinntekter og høyere formuesinntekter

Offentlig forvaltnings samlede inntekter anslås til drøyt 1 660 milliarder kroner i 2016, mer enn 20 milliarder lavere enn året før. Det er hovedsakelig lavere inntekter fra petroleumsvirksomheten som forklarer nedgangen. Petroleumsinntektene avhenger blant annet av produksjonsvolum i sektoren og markedsprisene på olje og gass. I 2016 er skatter og utbytte fra selskaper i petroleumssektoren anslått til 125 milliarder – noe som er 60 milliarder mindre enn året før. Petroleumsinntektene tilsvarer 4 prosent av samlet BNP – det laveste siden siste del av 1990-tallet. I årene 2000-2012 utgjorde petroleumsinntektene om lag 13 prosent av BNP i gjennomsnitt, men har sunket kraftig hvert år siden. Nedgangen skyldes både nedgang i driftsresultatet i statens egen petroleumsvirksomhet (SDØE) og lavere

skatt fra petroleumsselskapene, samt økte utbetalinger av letekostnader gjennom petroleumsskattesystemet. Disse utbetalingene kommer i statistikken til fratrekk i petroleumsskatten på inntektssiden. Utbetalingene var på nærmere 17 milliarder i 2015 – det foreløpig siste året med detaljert likningsstatistikk for petroleumsselskapene.

Formuesinntekter utenom petroleumsinntekter er den inntektsposten med sterkest vekst de siste årene. I 2016 utgjorde disse inntektene til sammen 296 milliarder. Dette er nær en fordobling siden 2010. Formuesinntektene utgjør nå om lag 18 prosent av totale offentlige inntekter – mer enn to ganger så mye som petroleumsinntektene. De siste fem årene har renter og utbytte på finansformuen i Statens pensjonsfond utgjort om lag to tredjedeler av disse formuesinntektene. Resten er blant annet utbytte fra statlig eide aksjeselskaper, renter på statens utlån og tilbakeføring av overskudd i Norges Bank.

Tabell 5.1. Offentlig forvaltnings inntekter og utgifter. Milliarder kroner

	2010	2012	2014	2015	2016
Inntekter	1 433	1 665	1 693	1 684	1 662
Inntekter utenom petroleumsvirksomhet	1 142	1 267	1 403	1 499	1 537
Skatter og avgifter	665	719	762	792	806
Trygde- og pensjonspremier	243	277	313	326	331
Formuesinntekter	153	183	232	279	296
Brukertilbetalinger, salg og overføringer	80	88	96	101	105
Petroleumsinntekter	292	397	290	185	125
Skatter og avgifter	179	235	146	76	47
Utbytte fra Statoil og SDØE	113	162	144	109	78
Utgifter	1 148	1 254	1 418	1 498	1 565
Lønnskostnader	340	385	430	450	467
Kjøp av varer og tjenester	151	160	181	192	203
Formuesutgifter	32	27	25	25	23
Stønader i naturalia (produktkjøp til hush.)	56	61	68	72	76
Stønader i kontanter til husholdninger	346	387	429	458	476
Subsidier	52	56	60	63	66
Løpende overføringer, inkl. kapitaloverføringer	66	68	84	89	92
Bruttoinvestering i ikke-finansiell kapital	105	112	142	149	163
Overskudd (nettofinansinvesteringer)	285	411	275	187	97

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 5.1. Statens petroleumsinntekter og uttak fra Statens pensjonsfond

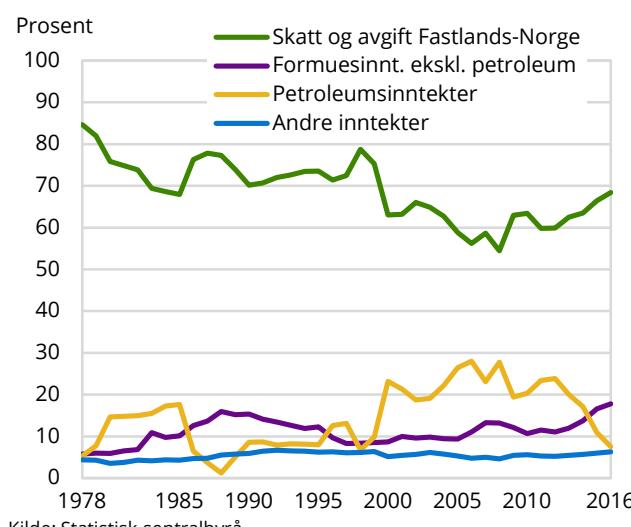
For å frikople offentlig ressursbruk på kort sikt fra de svingende petroleumsinntektene har Stortinget bestemt at den såkalte handlingsregelen skal være en rettesnor for den norske budsjettpolitikken. Statens petroleumsinntekter overføres i sin helhet til Statens pensjonsfond utland (SPU). Rammer for bruken av penger fra fondet bestemmes så av handlingsregelen. Denne regelen er en plan for jevn og gradvis økning i bruken av oljeinntekter, om lag i takt med utviklingen i forventet realavkastning av SPU, som til nå har vært anslått til 4¹ prosent av fondskapitalen. Ved store endringer i SPU må endringer i «oljepengebruken» foretas over flere år. I prinsippet kan man si at det bare er 4 prosent av endringer i SPU som skal slå ut i endret «oljepengebruk», slik det måles i budsjett dokumentene (strukturelt olje-korrigert budsjettunderskudd). Det vil skjerme «oljepengebruk» fra kortsiktige svingninger i oljeprisen og endringer i avkastningen av SPU.

Retningslinjene for uttak fra fondet understrekker at hensynet til en stabil økonomisk utvikling skal tillegges betydelig vekt i utformingen av budsjett politikken. Andre land har også retningslinjer for statens budsjett politikk. Dette kan for eksempel være grenser for hvor stort budsjettunderskuddet kan være, grenser for størrelsen på offentlig gjeld eller skattenivå eller grenser for vekst i offentlige utgifter. Den norske handlingsregelen er tilpasset Norges særtrekk, med store, men tidsavgressede innbetalinger til staten fra petroleumsvirksomheten².

¹ Denne er nå foreslått endret til 3 prosent.

² Kilde: https://www.regjeringen.no/nb/tema/okonomi-og-budsjett/norsk_okonomi/bruk-av-oljepenger-id449281/

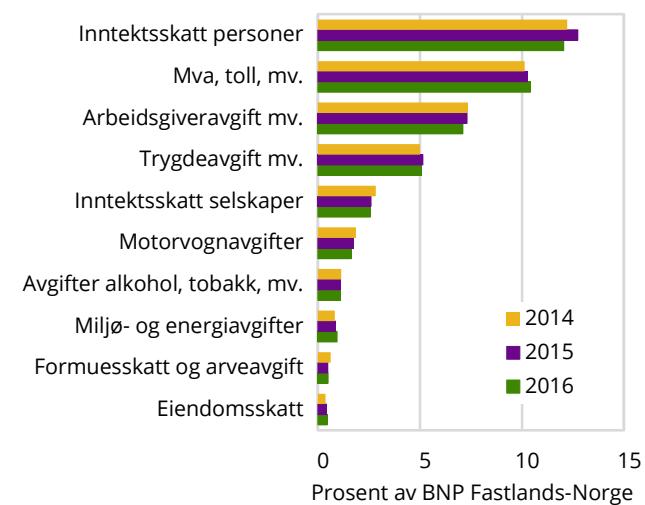
Figur 5.1. Offentlig forvaltnings inntekter i prosent av totale inntekter

Skatter og avgifter fra Fastlands-Norge, inkludert trygdepremier og arbeidsgiveravgift, er beregnet til 1 137 milliarder i 2016. Dette er en økning på under 2 prosent sammenlignet med året før. Det er blant annet mindre skatteinntekter fra personer og avgifter på motorvogner som forklarer at veksten er relativt lav.

Inntektskatt fra personlige skatteyttere faller fra 2015 til 2016. Dette har flere årsaker. For det første var skatteinntektene relativt høye i 2015 – blant annet som følge at en dobling av skattepliktige utbytter sammenlignet med året før. Dette var trolig en følge av tilpassing til økt skatt på utbytte i 2016. For det andre har inntektskatten for personer blitt lagt om. Skattesatsen på alminnelig inntekt ble redusert til 25 prosent i 2016. For å dekke inn hoveddelen av provenytatet som følge av redusert skattesats ble det samtidig innført en ny trinnskatt. Denne har fire innslagspunkter med stigende sats for hvert innslagspunkt og har erstattet den tidligere toppskatten. Satsen for trinnskatt ble satt slik

Figur 5.2. Skatter og avgifter i offentlig forvaltning (eksclusive petroleumsskatt)

at netto skattesats (sum sats på alminnelig inntekt og trinnskattesats) ble redusert.

Inntekter fra motorvognavgifter falt med om lag 2 milliarder fra 2015 til 2016. Utviklingen i denne avgiftsgruppen de forutgående årene fortsatte dermed i 2016. Det er særlig inntektene fra engangsavgiften som har falt. Sammenlignet med 2012 har inntektene fra engangsavgiften gått ned med om lag 20 prosent. Dette skyldes blant annet økt nysalg av elbiler, som er frittatt for engangsavgift. Etter 2007 er dessuten beregningen av avgiften gradvis lagt om, slik at forurensende utslipp av CO₂ og NO_x inngår i avgiftsgrunnlaget. En vridning av nysalget i retning av personbiler med lavere utslipp har dermed også gitt lavere inntekter for staten.

Avgiften på flypassasjerer, som ble innført i juni 2016, gav en inntekt på 1 milliard kroner. Sammen med høyere innbetalinger av CO₂-avgift bidrar den til inntektsvekst innen gruppen miljø- og energiavgifter i figur 5.2.

Den kommunale eiendomsskatten er blant skattene som har økt mest de siste årene. Dette har skjedd som følge av at stadig flere kommuner har innført eiendomsskatt. Skatten ble for eksempel innført i Oslo i 2016. Til tross for veksten utgjør eiendomsskatten bare om lag 1 prosent av samlede skatter og avgifter.

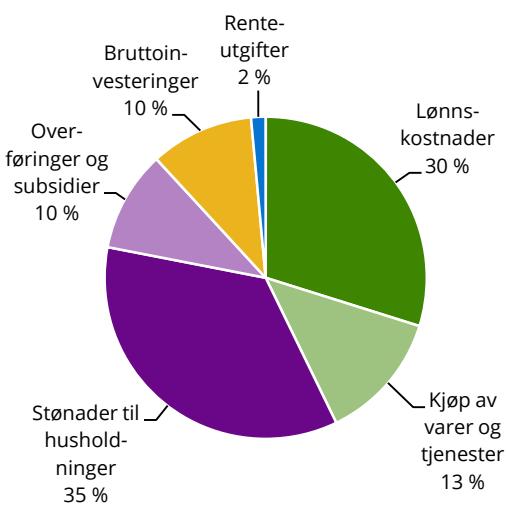
Utgiftene overstiger 50 prosent av BNP

Offentlig forvaltnings utgifter i 2016 er beregnet til 1 565 milliarder kroner – nesten 70 milliarder mer enn året før. Utgiftene i 2016 tilsvarer drøyt 50 prosent av BNP. Det er første gang siden midt på 1990-tallet at utgiftene overstiger halvparten av BNP. Utviklingen fra 2015 til 2016 skyldes at utgiftene, i motsetning til BNP, har vokst, målt i løpende priser. Investeringer i fast realkapital, blant annet i veier og jernbane, er den utgiftskategorien med sterkest økning de siste årene. Samlede investeringer utgjorde 163 milliarder i 2016 – en vekst på i underkant av 10 prosent sammenlignet med året før. I 2016 tilsvarte investeringene 10 prosent av totale offentlige utgifter.

Mer enn en 40 prosent av de offentlige utgiftene består av lønnskostnader og kjøp av varer og tjenester som inngår i offentlig tjenesteproduksjon. Disse utgiftspostene vokste med henholdsvis 4 og 5 prosent fra 2015 til 2016.

Offentlig forvaltnings stønader til husholdninger beløp seg til over 550 milliarder i 2016, noe som utgjør cirka en tredjedel av totale offentlige utgifter. Av dette var 76 milliarder stønader i naturalia, også omtalt som produktkjøp, for eksempel refusjoner for medisiner og legebehandlinger gjennom folketrygden. De resterende stønadene på 476 milliarder var kontantstønader, hovedsakelig gjennom folketrygden. Av disse var pensjonsutbetalingene den dominerende ytelsen, slik tabell 5.2 viser. Pensjonsutbetalingene vokste med drøyt 5 prosent fra 2015 til 2016. De offentlige obligatoriske trygde- og pensjonsordningene er en av de tre hovedpilarene i det

Figur 5.3. Offentlig forvaltnings utgifter etter art. Prosent av totale utgifter. 2016

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 5.2 Offentlig forvaltnings kontantstønader til husholdninger. Milliarder kroner

	2010	2012	2014	2015	2016
Stønader i alt	346	387	429	458	476
Pensjoner	204	240	274	299	314
Arbeidsrelaterte stønader	95	99	105	109	110
herav arbeidsløshetsstønader	12	10	12	14	16
herav arbeidsavklaringspenger	28	36	35	35	35
herav sykepenger	34	34	38	39	39
Forsørgerstønader	20	20	20	20	20
Utdanningsstønader	9	11	11	11	11
Sosialstønad, bostøtte, mv.	18	18	19	19	20

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

norske pensjonssystemet. Les mer om dette i boks 5.3 bak i dette kapittelet.

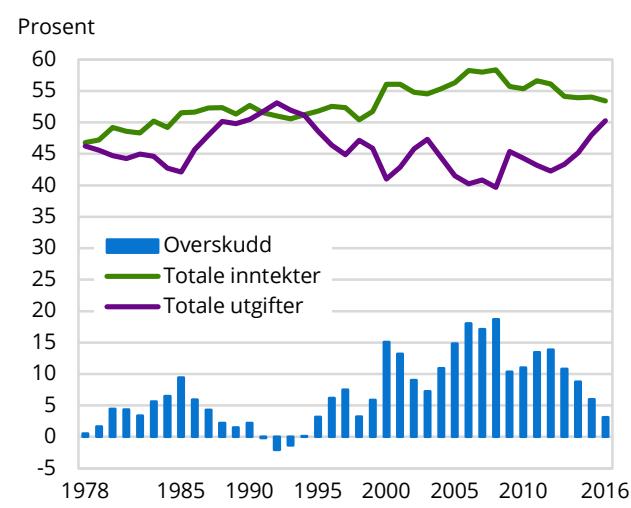
Arbeidsledighetsstønaderne, herunder dagpenger gjennom folketrygden, utgjorde 16 milliarder i 2016. Dette var 2 milliarder mer enn året før og om lag 5 milliarder mer enn i 2013, og økningen har sammenheng med den voksende arbeidsledigheten.

Overskudd tilbake til «normalt nivå»

Lavere inntekter, i kombinasjon med vekst i offentlige utgifter, har resultert i et kraftig fall i offentlig forvaltnings overskuddet. Etter 2012 har overskuddet falt hvert år, og er i 2016 anslått til 97 milliarder kroner – noe som er 90 milliarder lavere enn i 2015. Målt som en andel av BNP, er overskuddet dermed tilbake på det gjennomsnittlige nivået fra 1980- og 1990-årene. Overskuddet er likevel fortsatt høyere enn i mange andre land.

I perioden 2000-2012 utgjorde offentlig forvaltnings overskudd mer enn 13 prosent av BNP i gjennomsnitt. Dette er svært høyt både i historisk og internasjonal perspektiv, og har gjort den norske staten i stand til å bygge opp en betydelig finansformue – blant annet gjennom Statens pensjonsfond utland (SPU).

Figur 5.4. Inntekter, utgifter og overskudd i offentlig forvaltning. Prosent av BNP

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Boks 5.2. Netto kontantstrøm fra olje- og gassutvinning

Netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten, definert som bruttoprodukt minus lønnskostnader og løpende investeringer i næringen utvinning av råolje og naturgass, sank med 62 milliarder kroner til 155 milliarder kroner fra 2015 til 2016. Netto kontantstrømmen har ikke vært så lav siden 1999. Nedgangen i kontantstrømmen på 29 prosent skyldes blant annet en nedgang i den nominelle prisen på råolje målt i norske kroner på 13 prosent fra året før. Prisen på gass følger i store trekk oljeprisutviklingen, men med noe forsinkelse. Prisfallet ble motvirket av at samlet produksjonen av olje og gass steg med 1 prosent. Netto kontantstrøm ble i tillegg positivt påvirket av at investeringene falt med 24 milliarder kroner. Lønnskostnadene, som tilsvarer 16 prosent av netto kontantstrøm, falt med nesten 4 milliarder kroner.

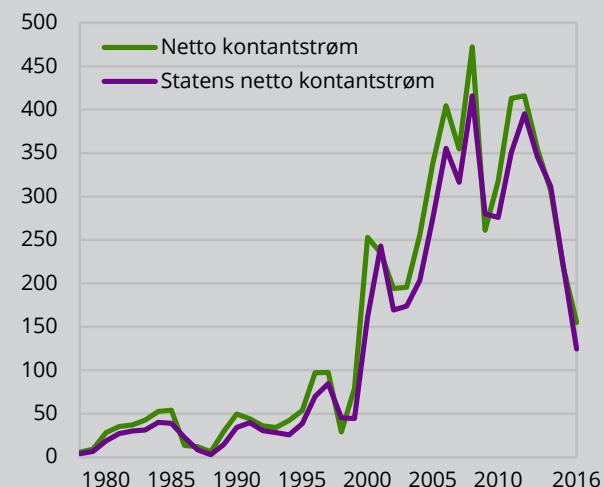
Statens netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten i 2016 ble av Finansdepartementet i september anslått til 124 milliarder kroner, en reduksjon på 94 milliarder kroner fra 2015. Nedgangen skyldes både lavere skatteinntekter og reduksjon av inntektene til statens direkte økonomiske engasjement i petroleumsvirksomheten (SDØE). Statens nettokontantstrøm ble til en viss grad positivt påvirket av lavere investeringer fra SDØE.

I 2016 var de løpende petroleumsinntektene (statens kontantstrøm fra petroleumsvirksomhet) lavere enn underskuddet i staten. Staten hadde med andre ord et underskudd før avsetning til SPU for første gang på mer enn 20 år. Nysaldert budsjett viser at dette underskuddet var om lag 90 milliarder kroner, og ble dekket ved en overføring fra fondet. Selve fondets inntekter fra renter og utbytte er imidlertid langt høyere enn dette – noe som bidrar til at fondet fortsatt vokser og at Norge har overskudd i offentlig forvaltning samlet (inkludert SPU).

Liten økning i finansformuen i 2016

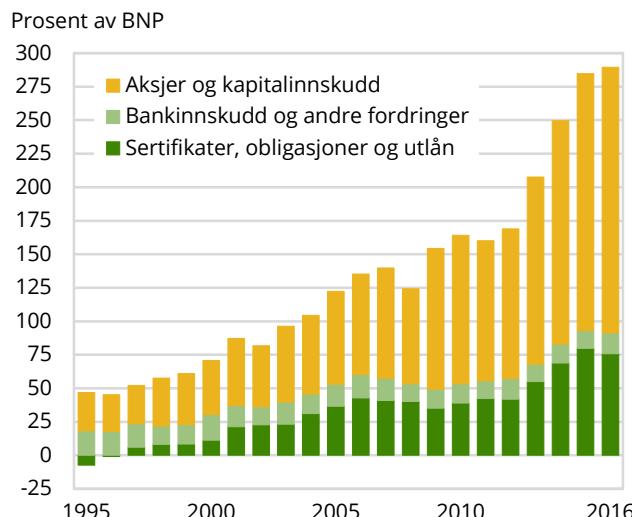
Offentlig forvaltnings netto finansformue er beregnet til drøyt 9 000 milliarder kroner ved utgangen av 2016, ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapets

Figur 1. Petroleumsrente og kontantstrøm fra utvinning av olje og gass. Løpende milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.5. Nettofordringer i offentlig forvaltning

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

finansregnskap. Dette er nesten tre ganger så høyt som BNP. Finansformuen økte med 130 milliarder sammenlignet med 2015. Av dette skyldes om lag 100 milliarder overskudd i inntekts- og utgiftsregnskapet, mens resten var kursgevinster. De beskjedne kursgevinstene i 2016 kommer etter tre påfølgende år med enorme kursgevinster, blant annet som følge av valutakursendringer på finansformuen i SPU. I årene 2013-2015 var kursgevinstene i offentlig forvaltning samlet på drøyt 3 000 milliarder.

Verdien av SPU utgjorde ved utgangen av 2006 knapt 60 prosent av den samlede finansformuen i offentlig forvaltning. Som følge av høye petroleumsinntekter og overskudd i staten, i tillegg til flere år med svært store kurs- og valutagevinster i fondet, har andelen

Figur 5.6. Nettofordringsendring i offentlig forvaltning

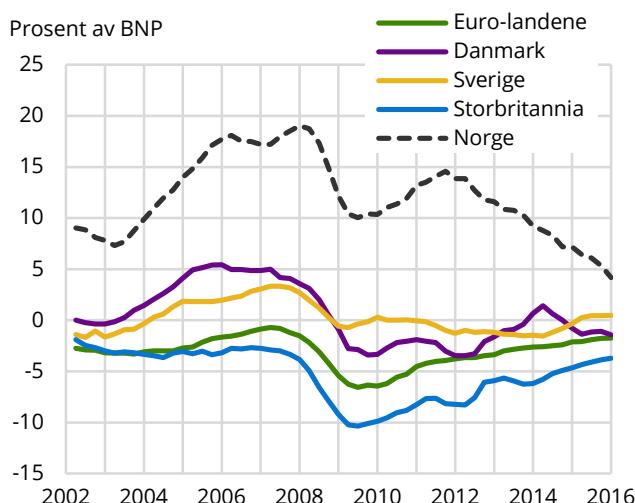

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.3. Kommuneforvaltningens inntekter og utgifter (bokførte verdier). Milliarder kroner

	2010	2012	2014	2015	2016
Inntekter	367	417	460	483	515
Skatter og avgifter	146	154	167	177	194
Formuesinntekter	14	17	19	19	19
Brukertilbetalinger, salgsinntekter, mv.	48	54	58	61	64
Overføringer	159	192	216	225	238
Utgifter	388	432	485	501	523
Lønnskostnader	197	224	249	258	268
Kjøp av varer og tjenester	74	78	87	92	97
Stønader til husholdninger	30	33	38	40	42
Overføringer, renter og subsidier	38	49	53	49	49
Bruttoinvestering i ikke-finansiell kapital	48	48	58	62	67
Overskudd (nettofinansinvesteringer)	-20	-16	-25	-17	-9

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.7. Offentlig forvaltnings overskudd. Gjennomsnitt fire kvartaler

Kilde: Eurostat og Statistisk sentralbyrå

økt markant i perioden fram til 2016. Per utgangen av 2016 er det beregnet at verdien av fondet utgjorde mer enn 80 prosent av samlet finansformue i offentlig forvaltning.

Redusert underskudd i kommuneforvaltningen

Foreløpige bokførte tall for kommuneforvaltningens inntekter og utgifter viser at underskuddet falt kraftig i 2016 sammenlignet med de foregående årene. Underskuddet i 2016 er beregnet til om lag 9 milliarder kroner, noe som tilsvarer 1,7 prosent av de totale inntektene i sektoren. I perioden mellom 2006 og 2016 utgjorde underskuddet i gjennomsnitt nesten 5 prosent av inntektene.

Det er særlig økte skatteinntekter som forklarer at underskuddet faller. Innbetalingene av skatt til kommuner og fylkeskommuner økte med mer enn 15 milliarder, eller 9 prosent, fra 2015 til 2016. Denne sterke veksten skyldes blant annet at ekstraordinært høye utbytter for inntektsåret 2015 bidro til å øke kommunenes skatteinntekter i 2016 gjennom ekstra

innbetaling av forskuddsskatt og restskatt. I tillegg økte inntektene som følge av at flere kommuner har innført eiendomsskatt.

Internasjonale sammenligninger

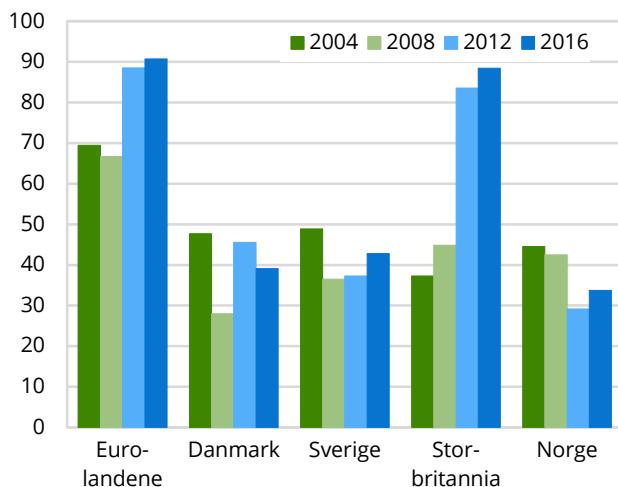
Norge har vært, og er i noen grad fremdeles, i en spesiell posisjon når det gjelder offentlige finanser sammenlignet med resten av Europa. På hele 2000-tallet har for eksempel overskuddet i offentlig forvaltning vært betydelig høyere enn i andre skandinaviske land, Storbritannia og Eurolandene. Forskjellen er imidlertid blitt markant mindre i de siste årene, slik figur 5.7 viser. Fram til 2013 var overskuddet i Norge i gjennomsnitt mer enn 15 prosentpoeng høyere enn i Eurolandene, målt som andel av BNP. Ved utgangen av tredje kvartal 2016 har denne forskjellen falt til drøyt fem prosentpoeng.

Blant de største økonomiene i EU, er det bare Tyskland som har hatt overskudd i offentlig forvaltning de siste tre årene – her har overskuddet vært på om lag ½ prosent av BNP i gjennomsnitt. Frankrike, Italia, Spania og Storbritannia har alle hatt underskudd i offentlig forvaltning tilsvarende mellom to og fem prosent av BNP i gjennomsnitt. «Maastrichtkriteriene» i Stabilitets- og vekstpakten, som medlemslandene i EUs økonomiske og monetære union har forpliktet seg til å overholde, sier at underskuddet ikke bør overstige tre prosent av BNP. Samlet sett har landene oppfylt dette kravet de siste årene.

Selv om offentlig forvaltning i Norge er i netto fordringsposisjon, har sektoren en betydelig gjeld. Det er flere grunner til at det er slik. Det oljekorrigerte underskuddet i staten blir finansiert ved overføring fra SPU. Statens finansieringsbehov, blant annet til avdrag på statens gjeld, netto utlån og kapitalinnskudd til statsbankene, blir dekket ved nye låneopptak eller ved trekking på statens kontantbeholdning. Dette innebærer at staten låner også i perioder med store overskudd. Opplåning i kommuneforvaltningen er også med på å trekke bruttogsjelden opp. Offentlig bruttogsjeld i Norge utgjorde noe over 30 prosent av BNP ved utgangen av

Figur 5.8. Offentlig forvaltnings bruttogjeld

Prosent av BNP

Kilde: Eurostat og Statistisk sentralbyrå.

tredje kvartal 2016. Dette er noe lavere enn Sverige og Danmark, og betydelig lavere enn Storbritannia og Eurolandene.

I Euro-landene tilsvarte gjelden 90 prosent av BNP ved utgangen av tredje kvartal 2016 – en økning på over 20 prosentpoeng siden 2004. Det er imidlertid store forskjeller landene imellom. I Tyskland var gjelden på i knapt 70 prosent, mens den oversteg 130 prosent i Italia. For de 28 EU-landene samlet utgjorde gjelden på 83 prosent av BNP ved utgangen av tredje kvartal 2016.

5.2 Offentlig konsum, realinvesteringer og sysselsetting

Offentlig konsum i 2016

Volumet av det totale konsumet i offentlig forvaltning var 2,3 prosent høyere i 2016 sammenlignet med året før. Dette er noe høyere vekst enn i 2015 som endte på 2,1 prosent volumoppgang. Konsumveksten var på 2,5 prosent i statsforvaltningen og 2,2 prosent i kommuneforvaltningen. I kommunesektoren var det fortsatt helsetjenester og annet kommunalt konsum, bestående av blant annet offentlig administrasjon og næringsøkonomiske formål, som hadde den sterkeste veksten. I staten vokste utgiftene knyttet til helse og alminnelig offentlig tjenesteyting, politi og rettsvesen og næringsøkonomiske formål sterkest. Regnet per innbygger økte det totale offentlige konsumet med 1,4 prosent fra 2015 til 2016.

Målt i løpende priser økte det offentlige konsumet med 4,6 prosent til 761 milliarder kroner i 2016 og tilsvarte snaut 24 prosent av BNP og 28 prosent av BNP Fastlands-Norge.

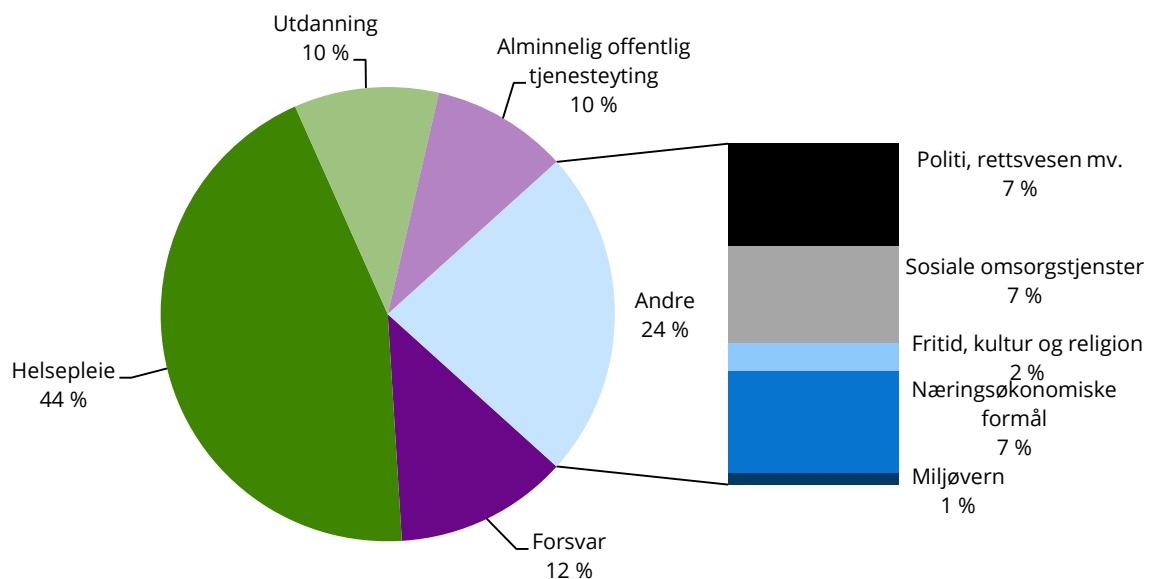
Offentlig konsum er summen av egen produksjon i forvaltningen og kjøp av varer og tjenester fra andre produsenter til disposisjon for husholdningene (produktkjøp), fratrukket gebyrer og egne investeringsarbeider (se tabell 5.4). Forvaltningens egen produksjon måles ved å summere produksjonskostnadene. I både stats- og kommuneforvaltningen er det lønnskostnadene som er største kostnadskomponenten.

Tabell 5.4. Konsum og produksjon i offentlig forvaltning, løpende priser. Milliarder kroner

	2009	2011	2013	2015	2016
Offentlig forvaltning					
Lønnskostnader	331,9	372,4	418,1	461,8	479,3
+Produktinnsats	156,9	169,5	183,7	205,9	218,0
+ Kapitalslit og netto produksjonsskatter	69,4	80,1	89,8	101,7	107,1
=Produksjon i offentlig forvaltning	558,2	622,0	691,6	769,4	804,5
- Gebyrinntekter og egne investeringsarbeider	83,8	93,9	102,9	114,4	119,4
+ Produktkjøp til husholdningene	52,5	58,9	63,5	72,2	75,8
=Konsum i offentlig forvaltning	527,0	587,0	652,2	727,2	760,8
Statsforvaltningen					
Lønnskostnader	144,5	161,8	180,5	203,7	211,1
+Produktinnsats	85,1	91,0	97,3	110,2	117,2
+ Kapitalslit og netto produksjonsskatter	44,7	47,0	52,3	59,4	62,9
= Produksjon i statsforvaltningen	274,3	299,8	330,2	373,3	391,3
- Gebyrinntekter og egne investeringsarbeider	37,8	41,8	45,5	51,6	54,2
+ Produktkjøp til husholdningene	34,8	38,1	40,0	46,1	48,4
=Konsum i statsforvaltningen	271,4	296,2	324,7	367,9	385,5
Kommuneforvaltningen					
Lønnskostnader	187,4	210,6	237,6	258,1	268,2
+Produktinnsats	71,8	78,5	86,4	95,8	100,8
+ Kapitalslit og netto produksjonsskatter	24,7	33,1	37,5	42,3	44,2
= Produksjon i kommuneforvaltningen	284,0	322,3	361,5	396,2	413,3
- Gebyrinntekter og egne investeringsarbeider	46,0	52,1	57,4	62,8	65,2
+ Produktkjøp til husholdningene	17,7	20,8	23,4	26,0	27,4
=Konsum i kommuneforvaltningen	255,6	290,9	327,6	359,4	375,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 5.9. Konsum i statsforvaltningen etter formål. Prosent. 2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

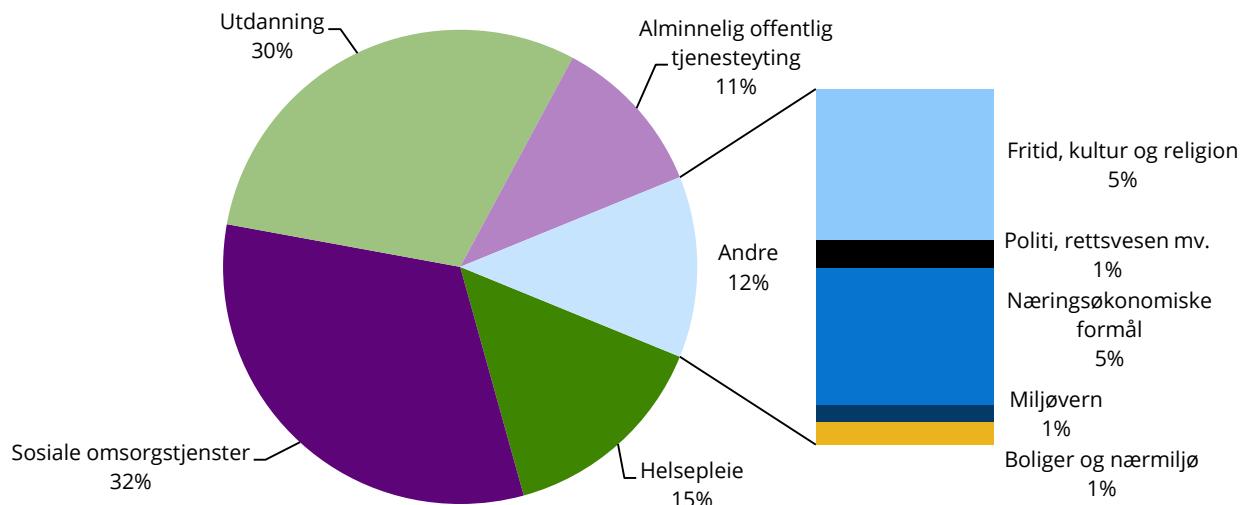
Lønnskostnadene vokste sterkere i kommuneforvaltningen enn i statsforvaltningen i 2016. Men siden det var motsatt for produktinnsats og kapitalslit hadde statsforvaltningen likevel høyere produksjonsvekst enn kommuneforvaltningen.

Kommunalt og statlig konsum

Offentlig konsum fordeler seg i dag jevnt på kommunal og statlig forvaltning. Over tid har denne fordelingen blitt endret som følge av endret arbeidsfordeling mellom de to sektorene. Et tydelig skifte skjedde da staten overtok ansvar for sykehuse fra kommunene i 2002. Før det var fordelingen av offentlig konsum om lag 60 – 40 i henholdsvis kommune og stat, mens fordelingen etter overtakelsen var i favør av staten.

I både staten og kommunene er det konsum av helse- og omsorgstjenester som dominerer. Helsetjenester er det i stor grad staten som finansierer, og de omfatter blant annet sykehustjenester og legetjenester. Over 40 prosent av konsumet i staten er innenfor konsumgruppen helsetjenester. Dersom vi inkluderer sosiale omsorgstjenester finansiert av staten i disse beregningene, ser vi at omrent halvparten av konsumutgiftene i staten er helse- og omsorgsrelaterte. De sosiale omsorgstjenestene finansieres i hovedsak av kommunene. Disse tjenestene utgjør over 30 prosent av konsumet i kommunene. På samme måte som for staten utgjør helse- og omsorgsrelaterte konsumutgifter nær halvparten av de totale konsumutgiftene. Annet konsum, som blant annet omfatter alminnelig offentlig tjenesteyting,

Figur 5.10. Konsum i kommuneforvaltningen etter formål. Prosent. 2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

politi og rettsvesen og tjenester tilknyttet vei og jernbane utgjør nesten en fjerdedel av det totale offentlige konsumet.

Statsforvaltningen bruker relativt mindre på forsvar og næringsøkonomiske formål enn før og stadig mer på helsetjenester, sosial omsorg og miljøvern. Konsumet i forsvaret som andel av totalt konsum i statsforvaltningen var noe lavere i 2016 enn året før, og utgjorde i overkant av 12 prosent av totalen.

I kommuneforvaltningen brukes relativt mer på vann, avløp og renovasjon og sosiale omsorgstjenester enn tidligere. Utdanning har derimot utgjort en stabil andel siden 1990 og er på i underkant av en tredel av totalen.

Individuelt og kollektivt konsum

Konsum kan deles opp i individuelt og kollektivt konsum. Individuelt konsum kjennetegnes ved at de offentlige tjenestene er rettet mot enkeltindivider, og at et individs konsum hindrer andres konsum av det samme godt.

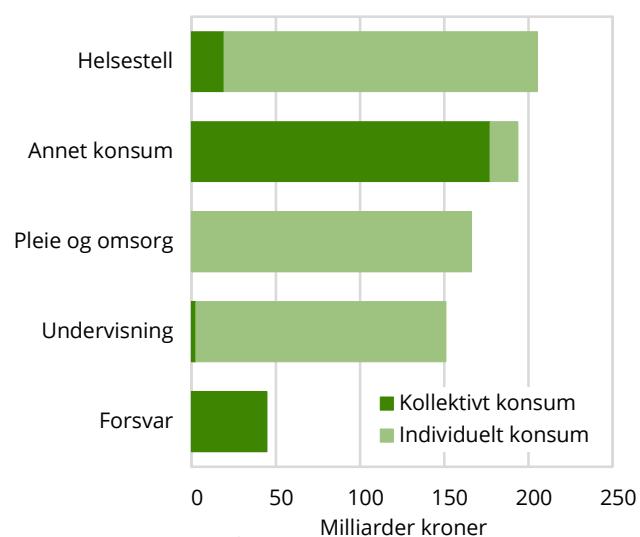
Statsforvaltningen står for 68 prosent av det totale kollektive konsumet i offentlig forvaltning. Dette reflekterer forskjeller i oppgaver i de to sektorene. Tunge kollektive aktiviteter som forsvar og politi- og rettsvesen er i sin helhet et statlig ansvar. Annet konsum utgjør, i form av alminnelig offentlig tjenesteyting, politi og rettsvesen og næringsøkonomiske formål, over 70 prosent av det kollektive konsumet (se figur 5.11). Forsvarstjenester, som i sin helhet er et kollektivt gode, utgjør en relativt stabil andel på om lag 18 prosent av samlet kollektivt konsum.

Det individuelle konsumet består hovedsakelig av tjenester innen undervisning, helse og omsorg. Helse- og omsorgssektoren utgjør alene i underkant av 70 prosent av det individuelle konsumet i offentlig forvaltning. Dette er i hovedsak legemidler, lege- og sykehustjenester, forebyggende helsearbeid, sykehjemstjenester og hjemmesykepleie.

Individuelt konsum i offentlig forvaltning utgjør sammen med konsum i ideelle organisasjoner og husholdningenes eget finansierede konsum (konsum i husholdninger) husholdningenes faktiske eller personlige konsum. Dette omtales nærmere i kapittel 6.

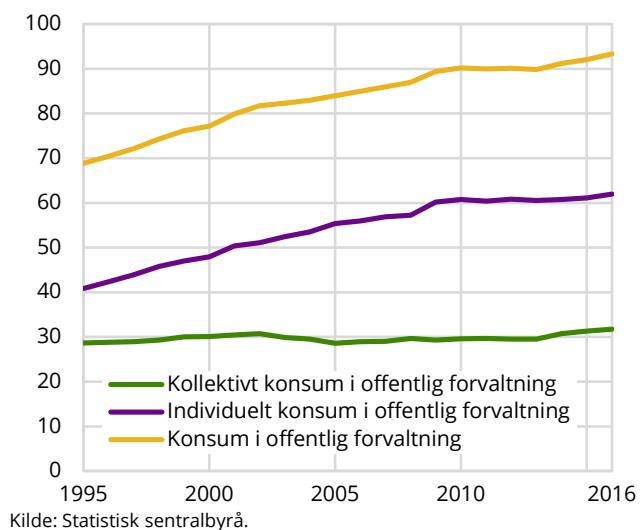
Det er særlig individuelt konsum som har drevet utviklingen i offentlig konsum de siste 20 årene. Figur 5.12 viser at mens kollektivt konsum har ligget relativt stabilt denne perioden har individuelt konsum vært på hele 46 prosent. Fra 1996 til 2016 økte den norske befolkningen med nærmere 20 prosent. Over samme periode økte det offentlige konsumet i volum med nesten 60 prosent. Offentlig konsum per innbygger hadde altså en vekst per innbygger på 33 prosent i denne perioden.

Figur 5.11. Kollektivt og individuelt offentlig konsum. 2016

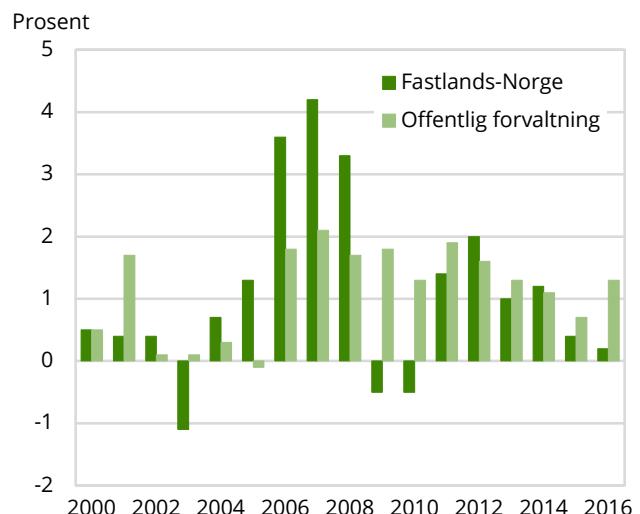
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.12. Kollektivt, individuelt og offentlig konsum per 1 000 innbygger. Faste 2005-priser

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.13. Årlig prosentvis vekst i sysselsatte personer

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 5.3 Det norske pensjonssystemet

Tabell 1. Oversikt over pensjonssystemet og opptjente rettigheter ved utgangen av 2015¹

Ordninger	Omfang	Kjennetegn ved ordningene	Forvaltere i NR, institusjonell sektor	Verdien av opptjente rettigheter
Offentlige universelle pensjonsordninger	Obligatoriske medlemskap	Ikke-fonderte ordninger, alderspensjon, uføre- og etterlattepensjon	S131 Statsforvaltningen, Folketrygden	7 700 mrd. kr.
Offentlige tjenestepensjoner	Kollektive ordninger knyttet til et ansettelsesforhold	Ikke-fonderte statlige tjenestepensjoner	S131 Statsforvaltningen, Statens pensjonskasse	492 mrd. kr.
		Fonderte kommunale tjenestepensjoner	S128 Livsforsikringsselskap & S129 Pensjonskasser	512 mrd. kr.
Private tjenestepensjoner i næringslivet	Kollektive ordninger knyttet til et ansettelsesforhold.	Fonderte private tjenestepensjoner	S128 Livsforsikringsselskap & S129 Pensjonskasser	633 mrd. kr.
Privat individuell livs- og pensjonsforsikring	Individuelle kontrakter	Kombinerer forsikring med sparing; individuell kapitalforsikring, individuell pensjon- og livrenteforsikring	S128 Livsforsikringsselskap	134 mrd. kr.

¹ Tabellen omfatter ikke pensjonssparing uten forsikringselementer som forvaltes av andre sektorer enn pensjonskasser og livsforsikringsselskaper.

Kilde: SSB og Statens pensjonskasse.

Det norske pensjonssystemet består av tre hoveddeler eller pilarer: de offentlig obligatoriske pensjonsordningene i folketrygden, kollektive ordninger knyttet til ansettelsesforhold og individuelle livs- og pensjonsforsikringer. De ulike ordningene i pensjonssystemet er kort beskrevet i tabell 1. Tabellen omfatter også foreløpige tall for opptjente pensjonsrettigheter. I løpet av 2017 starter rapportering av pensjonsdata til Eurostat, og SSB vil beregne nye og internasjonalt sammenlignbare tall til denne rapporten.

Det skiller mellom fonderte og ikke-fonderte ordninger i tabell 1. I fonderte pensjonsordninger bygges det opp reserver gjennom premiene og inntektene fra de investerte fondsmidlene. Reservene danner det finansielle grunnlaget for utbetaling av pensjoner ved oppnådd pensjonsalder. Andelen av premieinntektene som tilføres pensjonsgrunnlaget betraktes i nasjonalregnskapet som spart lønnsinntekt for husholdningene til finansiering av fremtidig konsum. I ikke-fonderte pensjonsordninger bygges det derimot ikke opp reserver, men utbetaalte pensjoner i en periode finansieres av periodens inntekter (premier og overføringer, f. eks. statskassens finansiering av underskuddet i folketrygden). Av tabellen fremgår at husholdningenes samlede opptjente rettigheter summerer seg 9 471 milliarder kroner ved utgangen av 2015. Av dette utgjør de fonderte ordningene 1 279 milliarder kroner eller 13,5 prosent av totale rettigheter.

I nasjonalregnskapets kjerneregnskap (NR) behandles de to hovedtypene av pensjonsordninger forskjellig. Inntektsregnskapet omfatter alle betalingsstrømmene knyttet til samtlige pensjonsordninger i form av arbeidsgiveravgift til statskassen, pensjonskostnader til kollektive ordninger, medlemspremie fra husholdningene, avkastning fra fonderte reserver og utbetaalte pensjoner. Finansregnskapet omfatter derimot bare tall for reserver knyttet til opptjente rettigheter i pensjons- og livsforsikringsordninger som er forvaltet av livsforsikringsselskaper og pensjonskasser. Opptjente rettigheter tallfestes på basis av premierreservene, og reservene behandles som fordringer for husholdningene og som gjeld for selskapene og kassene. Økningen (transaksjonen) i opptjente rettigheter beregnes som balanseendringen fratrukket andre endringer (bl.a.

oppservering for langt liv). Opptjente pensjonsrettigheter i ikke-fonderte ordninger tallfestes ikke i finansregnskapet.

Alderspensjon i folketrygden

Pensjonsordningene i folketrygden er ikke-fonderte ordninger. Folketrygden utgjør hjørnestenen i pensjonssystemet for store grupper i den norske befolkningen, og de opptjente pensjonsrettighetene utgjorde 81,3 prosent av de totale rettighetene ved utgangen 2015. Folketrygden ble vesentlig endret gjennom pensjonsreformen i 2011. I den nye alderspensjonen er tilleggspensjonen erstattet av en inntektpensjon. Det opparbeides hvert år pensjonsrettigheter tilsvarende 18,1 prosent av pensjonsgivende inntekt, og opptjeningen er proporsjonal med inntekten fra første kroner opp til en øvre grense på 7,1 G¹. Inntektpensjonen beregnes ved å dele pensjonsbeholdningen² med et delings-tall som hovedsakelig reflekterer forventet antall år som pensjonist ved tidspunktet for pensjonsuttag. I den nye folketrygden utgjør minste pensjonsnivå (eller garantipensjon) for enslige pensionister om lag 180 000 kroner i 2016 ved full opptjening (40 års botid i Norge). Dette tilsvarer om lag minstepensjon i den gamle folketrygden, men garantipensjonen avkortes med 80 øre for hver krone som er opptjent i form av inntektpensjon.

Tjenestepensjonene

Tjenestepensjoner tjenes opp gjennom arbeidsforhold og omfatter alle arbeidstakere både i offentlig forvaltning og næringslivet. Forvaltningen av tjenestepensjonene er basert på to ulike prinsipper for pensjonsopptjening. En ytelsesbasert pensjonsordning³ er en tjenestepensjonsordning som gir en avtalt pensjonsutbetaling til den ansatte ved pensjonsalder. I Norge har det vært vanlig å fastsette pensjonen fra arbeidsgiver slik at beregnet pensjon fra folketrygd og tjenestepensjonen til sammen utgjør en viss prosentandel av sluttlonnen. Men dette opplegget er under endring, og en av utfordringene er samordningen mot ny folketrygd (jfr. pensjonsreformen). En innskuddsbasert pensjonsordning er en tjenestepensjonsordning der årlig premie er fastsatt som en prosentandel av lønn. Pensjonen vil avhenge av innbetalingerne og avkastningen fra fondsmidlene som de innbetalte pensjonspremiene akkumulerer. En viktig forskjell mellom

Boks 5.3 forts.

ordningene er at ytelsesbaserte pensjonsordninger garanterer en pensjonsutbetaling etter et avgitt nivå, mens arbeidstakerne med innskuddsbaserte ordninger har avkastningsrisiko knyttet til forvaltningen av de innbetalte midlene.

Tjenestepensjonene i staten administreres av Statens pensjonskasse og ordningen er en ytelsesbasert ikke-fondert pensjonsordning. Statens pensjonskasse betalte i 2015 ytelsjer til om lag 282 000 pensionister, mens om lag 300 000 yrkesaktive var medlemmer i pensjonsordningen. I tillegg hadde om lag 472 000 tidligere ansatte i statsforvaltning rett til pensjon (oppstatte rettigheter). Dette er arbeidstakere i virksomheter som ikke har tilknytning til Statens pensjonskasse.

Tjenestepensjonsordningene i kommunene og næringslivet er alle varianter av fonderte ordninger. Fonderte tjenestepensjoner betraktes som betinget sparing for husholdningene i nasjonalregnskapet, fordi tjenestepensjonene er knyttet til ansettelsesforhold og fordi nivået på de innbetalte premiene vil være bestemt av pensjonsplanene til ordningene. Ansatte i kommuneforvaltningen er omfattet av fonderte

ytelsesbaserte ordninger, mens de fleste pensjonsordningene i det norske næringslivet var fonderte innskuddsbaserte ordninger i 2015. Obligatorisk tjenestepensjon for alle ansatte i næringslivet ble innført 2006. Store grupper av ansatte i det norske arbeidsmarkedet var på det tidspunktet ikke omfattet av tjenestepensjonsordningene. Ordningen er innskuddsbaserte, men mange arbeidsgivere har lagt seg på den laveste satsen for innskuddene som er 2 prosent av bruttolønn.

Individuell livs- og pensjonsforsikring

De individuelle ordningene skiller seg fra de kollektive forsikrings- og pensjonsordningene ved at enkelt husholdninger kan inngå kontrakter på et selvstendig og uavhengig grunnlag. En beslutning om å tegne en individuell forsikringskontrakt er en spare- og investeringsbeslutning på linje med beslutninger om å kjøpe aksjer, øke bankinnskuddene eller inngå individuelle kontrakter om pensjonssparing uten forsikringselement.

¹ Denne er nå foreslått endret til 3 prosent. G = 92 576 kroner fra 1. mai 2016.

² Summen av de opptjente rettighetene ved oppnådd pensjonsalder.

³ Hybridordninger klassifiseres som ytelsesbaserte pensjonsordninger i nasjonalregnskapet.

Sysselsetting

Antall sysselsatte personer i offentlig forvaltning økte med 1,3 prosent fra 2015 til 2016. Dette er omtrent på linje med utviklingen de siste 5 årene, da den gjennomsnittlige årlige veksten var på 1,2 prosent. Til sammenligning økte sysselsettingen i Fastlands-Norge med 0,2 prosent i 2016, og i underkant av 1 prosent i snitt de siste 5 årene. Det vil si at offentlig forvaltning har vært med på å dra opp veksten i sysselsettingen, noe som spesielt var gjeldende i 2016 da forskjellen på veksten i offentlig forvaltning og Fastlands-Norge var på over 1 prosentpoeng. Det samme ser vi for finanskriséårene 2009 og 2010.

Siden midten av 2000-tallet har det vært en noe større sysselsettingsvekst i kommuneforvaltningen enn i statsforvaltningen. Kommunale helse- og omsorgstjenester har hatt en relativt stor vekst i sysselsettingen de siste årene, noe vi også så i tallene for konsum. Siden 2014 har bildet endret seg. Årvoksten i staten var høyere enn for kommunene i 2016, med en vekst 1,5 prosent mot 1,3 prosent i kommuneforvaltningen. I 2015 økte sysselsettingen med 3 prosent i statsforvaltningen. Dette forklares av sterk sysselsettingsvekst i både statlig offentlig administrasjon og helsesektoren.

Vi finner flest sysselsatte innenfor helse- og omsorgssektoren, med 52 prosent av de sysselsatte i offentlig forvaltning. Undervisningssektoren og offentlig administrasjon, som blant annet omfatter kommunal og statlig administrasjon, politi og rettsvesen, følger etter med andeler på om lag 42 prosent. Sysselsatte i forsvaret og kultursektoren utgjør små andeler av totalen.

Av offentlige ansatte er størsteparten, 63 prosent, ansatt i kommuneforvaltningen. Lønnskostnadene er derimot ikke fordelt med samme forhold. Statlige

lønnskostnader utgjør 44 prosent, og de kommunale 56 prosent av totale lønnskostnader i offentlig forvaltning. Denne asymmetrien henger sammen med forskjeller i lønn/stillingsstruktur og deltidsandel mellom de to sektorene.

Realinvesteringer

Samlet sett økte investeringene i offentlig forvaltning med 8,6 prosent målt i løpende priser, til om lag 166 milliarder kroner i 2016. Målt i volum økte investeringene med 6,1 prosent sammenlignet med året før. I perioden 2009–2016 økte realinvesteringene i volum med omtrent 21 prosent i offentlig forvaltning. Investeringsaktiviteten økte omtrent like mye med henholdsvis 22 og 20 prosent i kommuneforvaltningen og statsforvaltningen i denne perioden.

Det var en sterk volumvekst i realinvesteringene i statsforvaltningen i 2016. Utviklingen var preget av at økningen i offentlig administrasjon, forsvar og undervisning ble motvirket av en kraftig reduksjon i investeringsaktiviteten i sykehussektoren. Investeringene i helsesektoren i staten er anslått til om lag 10 milliarder kroner i 2016. Dette er nesten 3 milliarder lavere enn anslaget for toppåret 2014. Den høye investeringsaktiviteten i sykehussektoren kulminerte med ferdigstillelsen av det nye sykehuset i Østfold i 2014. Byggingen av dette sykehuset startet i 2011 og hadde en budsjett рамme på i overkant av 5 milliarder. Offentlig administrasjon hadde en sterk vekst i realinvesteringene på 13 prosent i 2016 og omfatter blant annet investeringer i vei og jernbane. Mye av økningen skjer i forbindelse med bygging av nytt dobbeltspor Oslo-Ski. Blant andre prosjekter er byggingen av nytt nasjonal museum. Forsvarets anskaffelse av nye kampfly vil være en betydelig utgiftspost for staten de nærmeste årene. Frem til

Tabell 5.5. Lønnskostnader, timeverk og sysselsatte personer i offentlig forvaltning

	2009	2011	2013	2015	2016
Offentlig forvaltning					
Lønnskostnader (milliarder kroner)	331,9	372,4	418,1	461,8	479,3
Utførte timeverk (millioner timeverk)	980	1021	1038	1065	1083
Sysselsatte personer (1000 personer)	762	786	809	825	836
Statsforvaltningen					
Lønnskostnader (milliarder kroner)	144,5	161,8	180,5	203,7	211,1
Utførte timeverk (millioner timeverk)	410	423	428	448	457
Sysselsatte personer (1000 personer)	281	289	297	306	310
Kommuneforvaltningen					
Lønnskostnader (milliarder kroner)	187,4	210,6	237,6	258,1	268,2
Utførte timeverk (millioner timeverk)	570	598	609	617	626
Sysselsatte personer (1000 personer)	481	498	513	519	526

Kilde: Statistisk sentralbyrå

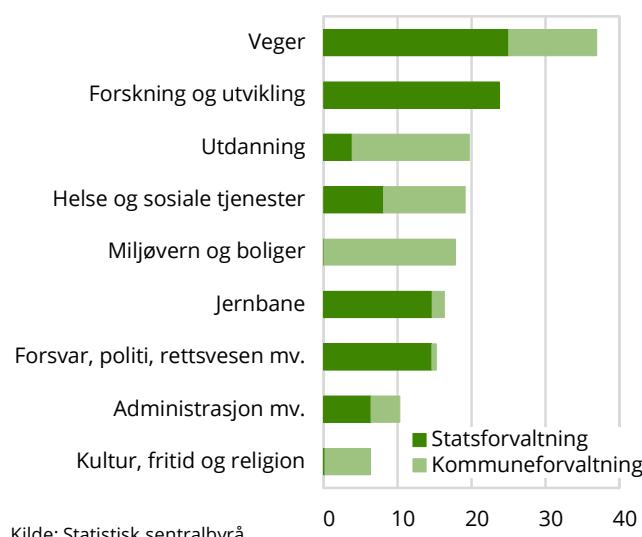
2025 skal Norge anskaffe inntil 52 kampfly med våpen og utstyr til en verdi av mer enn 65 milliarder kroner. Etter retningslinjene for nasjonalregnskap skal investeringene i realkapital utgiftsføres når eiendomsretten overføres til ny eier. I praksis vil dette som regel være på leveringstidspunktet. Verdien er anslått til 1,3 milliarder per kampfly. I 2015 ble de første to flyene utgiftsført som investering i statistikken, og i 2016 ble det utgiftsført to nye fly. I 2017 forventes det seks nye kampfly. Realinvesteringene i forsvaret økte med 2,1 prosent i 2016, inkludert F-35 flyene.

I 2016 økte realinvesteringene i kommuneforvaltningen med i volum 4,3 prosent og til om lag 69 milliarder målt i løpende kroner. Sterkest var veksten i sosiale omsorgstjenester, noe som skyldtes særlig høy aktivitet i bygging av institusjonslokaler i kommunene. Sosial pleie og omsorg har siden 2012 hatt en sterk vekst i investeringsaktiviteten. I 2016 er veksten estimert til om lag 18 prosent fra året før, til omrent 9 milliarder kroner. Dette har sammenheng med samhandlingsreformen som innebærer forskyvning av ressursbruk fra sykehusene til kommunale tjenester, og som gir

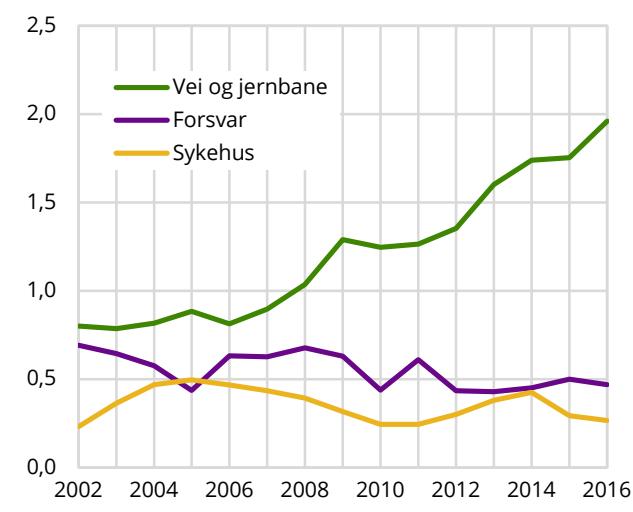
kommunene økonomiske incentiver til å forbedre tjenestetilbudet innad i kommunen. Veksten i undervisningsnæringen var på 2 prosent målt i volum i 2016. Sammenlignet med 2015 dempes veksten i totale investeringer i kommuneforvaltningen noe av lavere investeringsaktivitet i undervisningsnæringen. Dette skyldes flere ferdigstilte skoleprosjekter i de større byene.

Ser vi på stat og kommune samlet finner vi de største investeringene innenfor formålsgruppene vei og jernbane. I 2016 er fordelingen 36,9 milliarder kroner på vei og 16,3 milliarder på jernbane, målt i løpende priser. Den nest største formålsgruppen er utgifter til egen forskning og utvikling i statsforvaltningen. En stor del av disse investeringene blir utført i undervisningsnæringen. I kommuneforvaltningen investeres det mest på områdene miljøvern, boliger og undervisning. Formålsgruppen miljøvern inkluderer blant annet avløp og renovasjon.

De siste 10 årene har offentlig forvaltnings utgifter i forbindelse med investeringer i vei og jernbane økt merkbart, noe som illustreres i figur 5.15. I perioden fra

Figur 5.14. Investeringer i løpende priser fordelt på ulike formålsgrupper og stat og kommune 2016

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.15. Investeringer i løpende priser etter formålsgrupper. Prosent av BNP Fastlands-Norge

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2002 fram til 2007 tilsvarte offentlige investeringer i vei og jernbane om lag 0,8 prosent av BNP for Fastlands-Norge. I 2016 er det anslått at tilsvarende tall er 2 prosent. Samferdselsinvesteringer som andel av offentlig forvaltnings samlede investeringer i fast realkapital har økt fra 20 til 32 prosent i samme periode. Tallene inkluderer både investeringer som er finansiert direkte over de offentlige budsjettene og de som er finansiert av bilstene gjennom bompenger. Forsvarsinvesteringene viser en svakt nedadgående utvikling i denne perioden. I prosent av BNP har forsvarsinvesteringene gått fra 0,7 i 2002 til 0,5 i 2016. Dette er forventet å øke de neste årene da det skal anskaffes flere nye kampfly hvert år. Samtidig forventes det både ubåtanskaffelser og nye helikoptre. Investeringer i helsesektoren utgjør som andel av BNP omtrent like mye i 2016 som i 2002. Investeringene her økte til 0,5 prosent av BNP i 2005, hadde et sadelpunkt i 2010 og en ny topp like under 0,5 prosent av BNP i 2014, noe som skyldtes større sykehusinvesteringer.

6. Husholdningene

De fleste husholdninger har i 2016 opplevd en svakere vekst i disponibel realinntekt enn i tidligere år.

Inntektsforskjellene øker målt ved avstanden mellom de rikeste og de fattigste husholdningene. En stor del av de økte forskjellene skyldes en vekst i innvandrerbefolkningen. Vi ser også en svakere vekst i husholdningenes konsum, mens andelen av inntekten som går til sparing fremdeles er høy. Økningen i nettoformuen skyldes i all hovedsak pris- og kursstigning på finansielle eiendeler og boligformuen. De høye boligprisene har i tillegg medført en vekst i andelen husholdninger med høy gjeldsandel, spesielt blant de yngre aldersgruppene. De husholdningene som er mest utsatt ved renteøkninger er barnefamilier.

6.1. Inntekt

Husholdningenes disponible realinntekt hadde en nedgang på 1,7 prosent i 2016. Forrige gang utviklingen i disponibel realinntekt var negativ var i 2006, og gjennomsnittlig årsvekst over de siste 10 årene har vært på 3,4 prosent.

Disponibel realinntekt

Husholdningenes disponible inntekt for 2016 er beregnet til 1 368 milliarder kroner, viser foreløpige tall. Regnet per innbygger var den disponible inntekten om lag 261 000 kroner, som er rundt 1600 kroner høyere enn året før. Husholdningenes disponible realinntekt, som er disponibel inntekt korrigert for prisveksten

Tabell 6.1. Husholdninger. Inntekter og utgifter¹. Milliarder kroner

	Løpende priser				Realvekst. Prosent ²			Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentspoeng		
	2013	2014	2015*	2016*	2014	2015*	2016*	2014	2015*	2016*
Inntekter	1864,4	1951,8	2072,2	2080,6	2,4	3,9	-2,8	3,6	5,8	-4,2
Lønn ³	1097,5	1143,0	1177,6	1198,3	1,9	0,8	-1,5	1,8	0,7	-1,3
Blandet inntekt	106,0	107,8	116,1	119,4	-0,5	5,4	-0,4	0,0	0,5	0,0
Formuesinntekter	109,3	119,7	154,9	109,0	7,2	26,6	-31,9	0,7	2,5	-3,7
herav: mottatt aksjeutbytte	38,1	45,8	84,7	50,8	17,8	81,0	-41,9	0,6	3,0	-2,6
Offentlige stønader	397,6	421,7	451,6	470,4	3,8	4,8	0,9	1,3	1,6	0,3
Andre inntekter (netto)	154,0	159,5	172,0	183,5	1,4	5,5	3,3	0,2	0,7	0,4
Korreksjon for indirekte målte banktjenester	63,1	62,5	60,8	64,0	-3,0	-4,9	1,9	-0,2	-0,2	0,1
Utgifter	733,0	763,3	785,2	776,3	1,9	0,7	-4,3	-1,2	-0,4	2,5
Skatt av inntekt og formue	619,2	645,0	680,7	680,0	1,9	3,3	-3,3	-1,0	-1,7	1,7
Formuesutgifter	113,8	118,3	104,6	96,3	1,7	-13,5	-10,8	-0,2	1,3	0,8
Disponibel inntekt	1194,4	1251,0	1347,7	1368,2	2,5	5,4	-1,7			
Korr. sparing i pensj.fond	79	82	79	73						
Konsum	1174	1220	1273	1336						
Sparing	100	113	154	105						
Kapitaloverføringer, netto	17,2	1,9	0,3	0,2						
Nettorealinvesteringer	85,6	80,2	82,9	99,6						
Nettofinansinvestering	-3,0	31,1	71,1	5,4						
Memo:										
Sparerate	7,8	8,5	10,8	7,3						
Nettofinansinvesteringsrate	-0,2	2,3	5,0	0,4						
Inntekter per innbygger	367 000	379 900	399 300	397 400	1,3	2,8	-3,6			
Utgifter per innbygger	144 300	148 600	151 300	148 300	0,8	-0,4	-5,1			
Disponibel inntekt per innbygger	235 100	243 500	259 700	261 300	1,3	4,4	-2,6			

¹ På grunn av avrunding summerer ikke underkomponentene seg nøyaktig opp til totaltallene.

² Nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger er brukt som deflator (2005=1).

³ Lønn er eksklusive avgift til folketrygden og pensjonspremier.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

i husholdningenes konsum, falt med 1,7 prosent. Disponibel realinntekt for husholdninger inkludert ideelle organisasjoner falt med 1,6 prosent fra 2015 til 2016.

Lønnsinntekter er husholdningenes viktigste inntektskilde, og har i mange år vært den største bidragsyteren til veksten i disponibel realinntekt. I 2016 bidro imidlertid utviklingen i lønnsinntektene til å trekke ned disponibel realinntekt med 1,3 prosentpoeng. Gjennomsnittlig bidrag fra lønn de siste 10 årene har vært på 2,9 prosent, men bidraget har vært avtagende siden 2011.

Pensjoner og stønader økte med 19 milliarder kroner i 2016, til 470 milliarder kroner. Dette tilsvarer en realvekst på 0,9 prosent og bidro til å trekke opp disponibel realinntekt med 0,3 prosentpoeng. I 2015 var bidraget fra stønader og pensjoner på 1,6 prosentpoeng, mens gjennomsnittlig bidrag fra 2007 til 2016 var 1,2 prosentpoeng. Den relativt lave veksten i 2016 skyldtes blant annet nedgang i sykepenger og forsørgerstønader. En sterk økning i arbeidsløshetsstønader trakk derimot stønadene opp.

Skatt av inntekt og formue var uendret i 2016, noe som bidro til å trekke opp disponibel realinntekt med 1,7 prosentpoeng. Med unntak av 2016 har bidraget fra skatter vært negativt de siste 10 årene. Med mindre det er store endringer i beskatningen, vil bidraget fra skatter være negativt når realinntekten øker og positivt når realinntekten faller.

Husholdningenes formuesinntekter består i hovedsak av mottatt aksjeutbytte, renter på bankinnskudd samt beregnet avkastning på forsikringskrav, mens formuesutgiftene i stor grad består av gjeldsrenter. Formuesinntektene hadde en realnedgang på 32 prosent i 2016, og trakk ned disponibel realinntekt med 3,7 prosentpoeng. Den sterke veksten i 2015 og den kraftige nedgangen i 2016 skyldes i stor grad endrede skatteregler på aksjeutbytte. Lavere gjeldsrenter sørget for nedgang i formuesutgiftene for andre år på rad, og bidro i 2016 til å trekke opp disponibel realinntekt med 0,8 prosentpoeng.

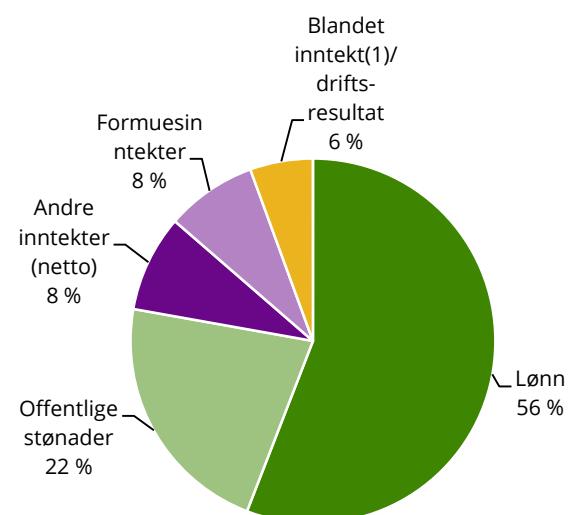
Inntektsfordelingen

For å beskrive inntektsutviklingen i ulike husholdningsgrupper benyttes informasjon fra Statistisk sentralbyrås inntekts- og formuesstatistikken for husholdninger. Inntektsstatistikken dekker de fleste kontante inntekter som mottas av norske privathusholdninger. De siste tallene i denne statistikken er fra 2015.

Svak inntektsvekst blandt husholdningene

Norske husholdninger hadde generelt en svak inntektsvekst fra 2014 til 2015. Median inntekt etter skatt for alle privathusholdninger var på 491 100 kroner i 2015 – en økning på 0,4 prosent fra året før målt i faste priser. Også i de to foregående årene har den årlige inntektsveksten vært relativt lav. Fra 2012 til 2015 har norske

Figur 6.1. Sammensetning av husholdningenes samlede inntekter. Prosentandel. 2016

Kilde Statistisk sentralbyrå.

husholdningers medianinntekt hadde en realvekst på 3,5 prosent.

Mens noen husholdningsgrupper økte sine inntekter i 2015, opplevde andre husholdningsgrupper en negativ inntektsutvikling. Sterkest inntektsvekst hadde par uten barn, der eldste person er 45-64 år, som økte sin medianinntekt med 0,5 prosent fra 2014 til 2015. Blant par uten barn der eldste person er 65 år og eldre var tilsvarende vekst 0,3 prosent. Størst inntektsnedgang hadde yngre par uten barn (eldste person under 45 år) med 0,7 prosent. Også blant enslige forsørgere, småbarnsfamilier (yngste barn 0-6 år) og aleneboende gikk medianinntekten noe ned fra 2014 til 2015 målt i faste priser.

Ser vi på inntektsutviklingen i et litt lengre tidsperspektiv, fra 2010-2015, har medianinntekten til norske husholdninger økt med 10,1 prosent målt i faste priser. Det er klare forskjeller mellom ulike husholdningstyper inntektsutvikling i denne perioden. De eldste husholdningene har økt inntektene mest. Par uten barn, der eldste person er 65 år eller eldre, hadde en medianinntekt som var 18 prosent høyere i 2015, sammenlignet med hva tilsvarende husholdningstype hadde i 2010. Også enslige pensjonister og par uten barn, der eldste person er i alderen 45-64 år, har økt inntektene klart mer enn alle husholdningene sett under ett. Pensjonsreformen som gjør det mulig å kombinere arbeid og pensjon uten avkortning av pensjonen, gode trygdeoppgjør og nye pensjonistkull med høyere tilleggspensjoner, har bidratt til den gode realveksten i husholdningsinntekten for pensjonistene.

Gruppene med svakest realvekst i husholdningsinntekten fra 2010 til 2015 er yngre par uten barn og enslige forsørgere med en realvekst i medianinntekten på henholdsvis 2,2 og 5,2 prosent.

Inntektsutviklingen blandt barnefamiliene har vært svakere de siste årene sammenlignet med flere andre

husholdningsgrupper. Det er først og fremst barnefamiliene med de yngste barna som ikke har holdt tritt med den generelle inntektsveksten i samfunnet. Fra 2010 til 2015 økte medianinntekten blant par med yngste barn i alderen 0-6 år med 7,8 prosent i faste priser. En SSB-rapport som ble publisert i fjor viser at i motsetning til på 1990-tallet, har husholdninger med barn hatt en svakere inntektsutvikling på 2000-tallet enn husholdninger uten barn (Epland og Kirkeberg 2016).¹

Inntektsulikheten øker

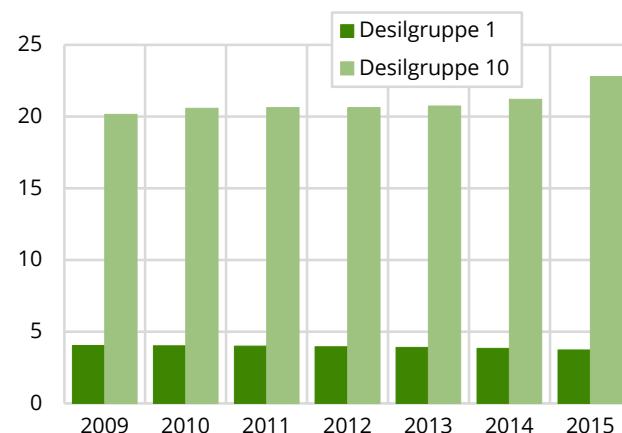
SSBs inntektsstatistikk for husholdninger viser at inntektsulikheten økte betydelig i 2015. Målt ved den såkalte Gini-koeffisienten, økte ulikheten i husholdningenes inntekt etter skatt per forbruksenhetsbasis fra 0,247 i 2014 til 0,263 i 2015. Dette er den sterkeste økningen i ulikhet på ti år. Det er hovedsakelig en betydelig økning i mottatt aksjeutbytte som forklarer økningen i den observerte inntektsulikheten. I 2015 mottok husholdningene 83 milliarder kroner i aksjeutbytte, nesten dobbelt så mye som året før (43 mrd.). Aksjeutbytte er imidlertid en svært skjevfordelt inntekt der nesten alt utbytte mottas av husholdningene med de høyeste inntektene. I 2015 mottok for eksempel de fem prosentene av befolkningen med høyest husholdningsinntekt 86 prosent av alt aksjeutbytte. De store utbytteutbetalingerne i 2015 skyldes for en stor del skattetilpasninger, som følge av varslede endringer i beskatningen av slike inntekter i 2016.

En metode for å studere hvordan inntektene er fordelt i samfunnet er å sortere hele befolkningen etter størrelsen på inntekt etter skatt per forbruksenhetsbasis. Det vil si at husholdningsinntekten korrigeres for storrelsen og sammensetningen, og deretter deles inn i for eksempel ti like store grupper, kalt desiler. Ulikheten øker først og fremst ved at husholdningene med de høyeste inntektene disponerer en større andel av inntektene. I 2015 mottok tidelen av befolkningen med de høyeste inntektene 22,8 prosent av all inntekt. Tilsvarende andel i 2014 var på 21,2 prosent, og 20,7 prosent i 2013. På den annen side disponerer tidelen med lavest inntekt en noe mindre andel av de totale inntektene. I 2015 var denne andelen på 3,7 prosent, en nedgang fra 3,8 prosent i 2014 og 3,9 prosent i 2013.

Større avstand mellom toppen og bunnen av inntektsfordelingen

Også i et lengre tidsperspektiv har inntektsforskjellene økt, selv om denne utviklingen ikke har vært kontinuerlig. Det byr imidlertid på problemer å måle utviklingen i ulikhet over tid på grunn av endringer i skattesystemet som har funnet sted, som igjen påvirker datagrunnlaget. Dette gjelder i særlig grad for husholdningene med de aller høyeste inntektene, der en stor andel av inntektene består av kapitalinntekter og næringsinntekter. For eksempel fører ofte varslede endringer i

Figur 6.2. Andel av totalinntekten som disponeres av ulike inntektsklasser¹ (desiler). Husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhetsbasis (EU-skala). Prosent

¹ Personer i studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger.

beskatningen av aksjeutbytte til at svært mye utbytte utbetales årene før slike skatteendringer trer i kraft. Dette var tilfelle i 2015 og i enda større grad i 2004 og 2005. For i noen grad å ta hensyn til slike endringer, kan det være hensiktsmessig å benytte ulikhetsmål som er mindre følsomme for hva som skjer i halene av inntektsfordelingen. Ett slikt ulikhetsmål er forholds-tallet mellom P90 og P10 (P90/P10). P90 vil være inntekten til den personen i befolkningen som har en husholdningsinntekt høyere enn 90 prosent av resten av befolkningen, mens P10 da vil være inntekten til den personen med en husholdningsinntekt lavere enn 90 prosent av befolkningen. Ved å benytte dette målet tar en ikke hensyn til inntektene til de 10 prosentene av befolkningen med de aller høyeste husholdningsinntektene, der f.eks. nesten alt aksjeutbytte havner, og heller ikke de 10 prosentene av befolkningen med de aller laveste inntektene hvor det er flere utfordringer med å måle inntektene, blant annet på grunn av problemer med å kartlegge den faktiske husholdningssituasjonen. Vedrørende måleproblemer i den øvre halen av den personlige inntektsfordelingen vises det også til Alstadsæter m.fl. (2016).²

Ut i fra dette ulikhetsmålet ser vi at på slutten av 1980-tallet hadde personen i persentil 90 (P90) en inntekt som var 2,5 ganger større enn inntekten til den som var i persentil 10 (P10). Vi ser at ulikheten økte fram mot midten av 1990-tallet da dette forholds-tallet økte til 2,7. Dette var en periode preget av økonomiske vansker, med svært høy arbeidsledighet og svak inntektsvekst for husholdningene. I takt med bedre tider etter 1995, faller også ulikheten til om lag 2,6.

Etter årtusenskiftet øker inntektsulikheten og P90/P10 øker nå på nytt til 2,7, før den faller fra 2008 og

¹ Jon Epland og Mads Ivar Kirkeberg (2016): Barnefamilienes inntekter, formue og gjeld 2004-2014, Rapporter 2016/11, Statistisk sentralbyrå.

² Alstadsæter, A., Jacob, M., Kopczuk, W. & Telle, K. (2016): Accounting for business income in measuring top income shares, Discussion Paper 837, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.3. Forholdstallet mellom inntektene til personene i persentil 90¹ (P90) og persentil 10 (P10). Husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhets (EU-skala). 1986-2015

¹ Personer i studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger

til 2009. Denne nedgangen må ses på bakgrunn av finanskrisen som i større grad påvirket inntekten til de med høye inntekter enn de med lave. Etter 2010 øker forholdstallet mellom P90 og P10 hvert år fram til 2015 og ligger nå på i overkant av 2,8, som er den største inntektsulikheten målt ved dette ulikehetsmålet.

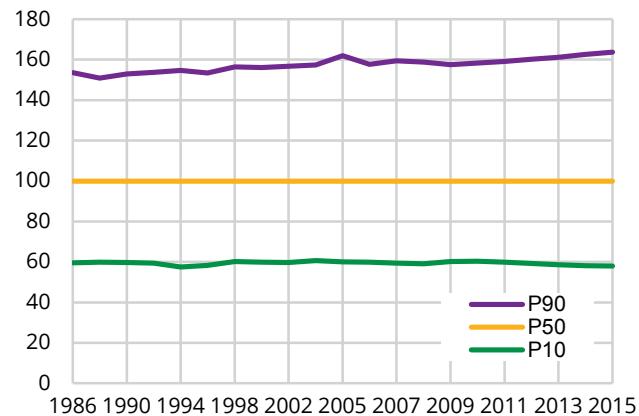
Høyinntektshusholdningene drar i fra

En viktig forklaring på den økte ulikheten er at husholdningene med de høyeste inntektene drar i fra resten av befolkningen. De siste årene har i tillegg inntektsveksten til husholdningene med de laveste inntektene vært noe mindre enn i resten av befolkningen, noe som også bidrar til større ulikhet. Figur 6.4 viser hvor stor inntekten til henholdsvis P90 og P10 er i forhold til medianinntekten i befolkningen, over tid. Det går klart fram av figuren at P90 helt siden slutten av 1980-tallet har økt sterkere enn medianinntekten i befolkningen. Mens P90 på slutten av 1980-tallet lå på et nivå som var 50 prosent høyere enn medianinntekten, ligger P90 i 2015 på et nivå som er 64 prosent høyere enn medianinntekten. Husholdningene med de laveste inntektene (P10) holdt for en stor del tritt med den generelle inntektsveksten i samfunnet (medianen) fram til om lag 2011. I denne perioden lå P10 på et nivå tilsvarende 60 prosent av medianinntekten. De siste årene har imidlertid P10 økt noe saktere enn medianinntekten, og ligger i 2015 på et nivå tilsvarende 58 prosent av denne.

Innvandringen forklarer en del av den økte inntektsulikheten

Inntektsulikheten er langt større blant personer med innvandrerbakgrunn enn i den øvrige befolkningen. Blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre var for eksempel ulikhetsmålet P90/P10 på hele 3,7 i 2015, sammenlignet med 2,6 i den øvrige befolkningen (se figur 6.5). Utviklingen i innvandrerbefolkningen med hensyn til landbakgrunn, innvandringsgrunn, botid, og hvor godt man lykkes med integreringen vil påvirke inntektsfordelingen. Mye av den store inntektsulikheten

Figur 6.4. Forholdstallet mellom P90 og P50 (medianen), og mellom P10 og P50 (medianen). P50=100. Husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhets (EU-skala), for personer¹. 1986-2015

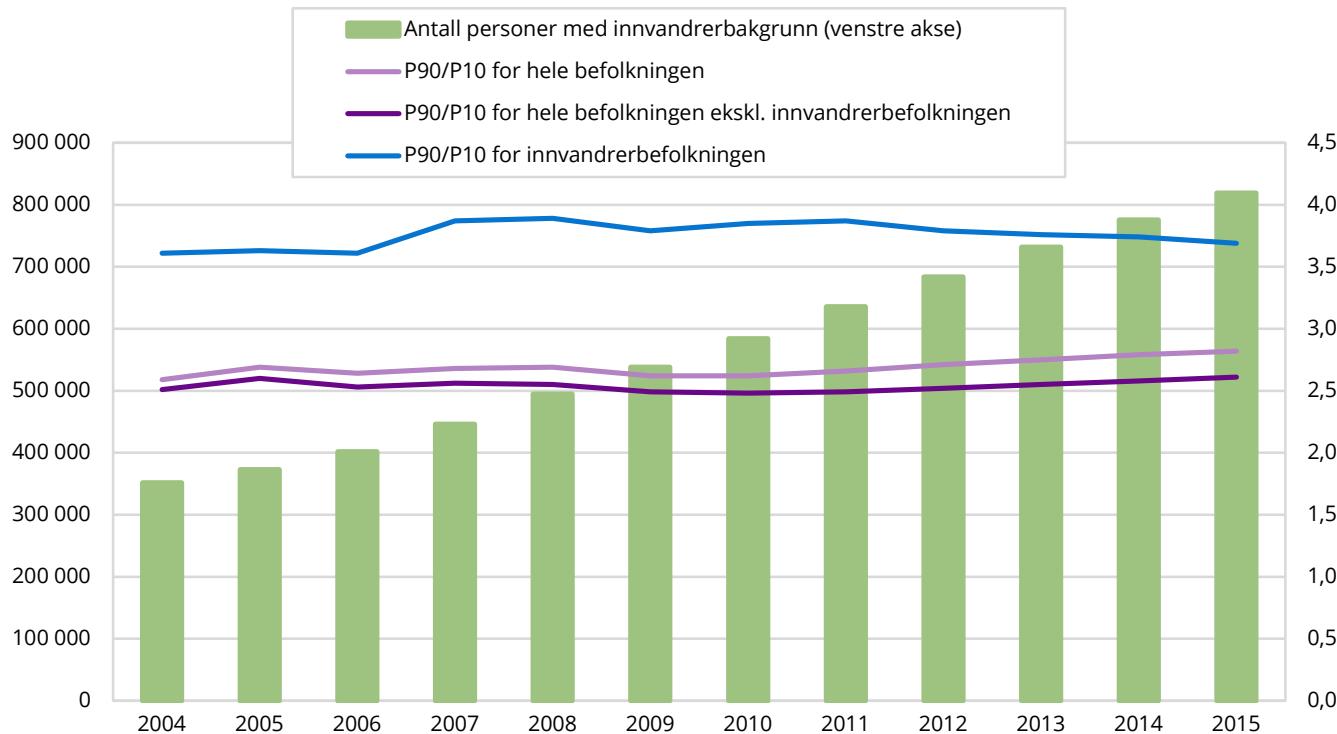
¹ Personer i studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger

blant innvandrere kan forklares med en relativt høy andel innvandrere med svak yrkestilknytning, lav inntektsmobilitet og store husholdninger med mange å forsørge. Mange som har kommet til landet som flyktinger står utenfor både arbeidsmarkedet og trygdesystemet, og mottar ulike typer overføringer som ikke kompenserer for manglende yrkesinntekter og pensjoner/trygd. Samtidig viser også inntektsstatistikken at mange arbeidsinnvandrere har inntekter som plasserer dem langt ned i fordelingen. Den største innvandrergruppen i Norge, arbeidsinnvandrere fra Polen, har selv etter mange års botid et inntektsnivå som er lavere enn i befolkningen generelt. Inntektsstatistikken viser at personer med innvandrerbakgrunn blir stadig mer overrepresentert helt nederst i inntektsfordelingen. Fra 2004 til 2015 ble andelen personer med innvandrerbakgrunn mer enn fordoblet, fra 23,1 prosent til 47,6 prosent, i desil 1 – det vil si blant de ti prosent av befolkningen med lavest inntekt.

Den betydningen innvandrerbefolkningen har på inntektsfordelingen, kan belyses ved å sammenligne inntektsfordelingen med og uten denne gruppen. Figur 6.5 viser utviklingen i ulikhetsmålet P90/P10 for årene 2004-2015 for hele befolkningen sammenlignet med de som ikke har innvandrerbakgrunn. I 2004 utgjorde innvandrerbefolkningen drøyt 350 000 personer. I 2015 har denne delen av befolkningen økt til nesten 820 000 personer. Figuren viser at inntektsulikheten målt ved P90/P10 er lavere når innvandrerbefolkningen utelates, og at innvandringen har bidratt til den økte inntektsulikheten de siste årene. I 2004 var inntekten til den personen som befinner seg mellom desil 9 og 10 (P90) 2,59 ganger høyere enn inntekten til den personen som befinner seg mellom desil 1 og 2 (P10), når vi ser på hele den bosatte befolkningen. Utelates personer med innvandrerbakgrunn reduseres dette forholdstallet til 2,51 i 2004. Forskjellen mellom de to grafene i figuren har økt i takt med den voksende innvandrerbefolkningen. I 2015 var P90/P10 på 2,82 for hele befolkningen

Figur 6.5. Forholdstallet mellom inntekten til den personen som befinner seg mellom desil 9 og 10 (P90) og inntekten til den personen som befinner seg mellom desil 1 og 2 (P10). Hele befolkningen og hele befolkningen eksklusive personer med innvandrerbakgrunn¹. 2004-2015

¹ Personer som har innvandret til Norge og norskefødt med innvandrerforeldre. Personer i studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. Statistisk sentralbyrå.

og 2,61 for befolkningen uten innvandrerbakgrunn – på nivå med hele befolkningen 12 år tidligere. Men selv om økningen i innvandrerbefolknings ser ut til å forklare mye av økningen i inntektsulikheten de siste årene, går det likevel fram av figuren at selv om vi utelater innvandrerbefolknings har likevel ulikheten målt med P90/P10 økt hvert år siden 2010.

6.2. Konsum og sparing i husholdninger

Foreløpige tall viser at husholdningenes konsum var på 1336 milliarder kroner i 2016. Det er 63 milliarder, eller 5 prosent, mer enn i 2015. Prisveksten for konsumet var ifølge nasjonalregnskapet på 3,3 prosent i samme periode. Dette medførte en volumvekst på 1,6 prosent i 2016, mot 2,1 i 2015.

Svak vekst i husholdningenes konsum

Varekonsumet regnet i volum var uendret fra 2015 til 2016. I 2015 økte varekonsumet med 1 prosent, og man må helt tilbake til 2009 for å finne en lavere vekst i varekonsumet. Etter stort sett å ha falt siden 3. kvartal 2015, økte imidlertid varekonsumet med 0,6 prosent i 4. kvartal 2016. Økte bilkjøp bidro da til over halvparten av oppgangen i varekonsumet. For 2016 totalt trakk økt konsum av mat og drikkevarer og elektrisitet opp varekonsumet med henholdsvis 0,4 og 0,2 prosentpoeng. Det var nedgang i blant annet konsumet av møbler, hvitevarer mv., og denne gruppen trakk ned varekonsumet med 0,3 prosentpoeng.

Tabell 6.2. Utviklingen i husholdningene og ideelle organisasjoner konsum fordelt på hovedgrupper. Volum- og prisendring fra foregående år i prosent

	Mrd. kroner 2016	Volumendring		Prisendring	
		2015	2016	2015	2016
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1 407,0	2,1	1,6	2,3	3,3
Konsum i husholdninger	1 335,9	2,1	1,6	2,2	3,3
Varekonsum	614,6	1,0	0,0	2,2	3,8
Tjenestekonsum	649,6	3,5	3,3	1,3	2,7
Hushold. konsum i utlandet	115,4	2,9	3,6	7,7	3,6
Utlendingers konsum i Norge	-43,7	10,3	7,8	1,9	2,8
Konsum i ideelle organisasjoner	71,1	2,2	0,7	3,7	2,8

¹ Nivåtall i løpende priser.

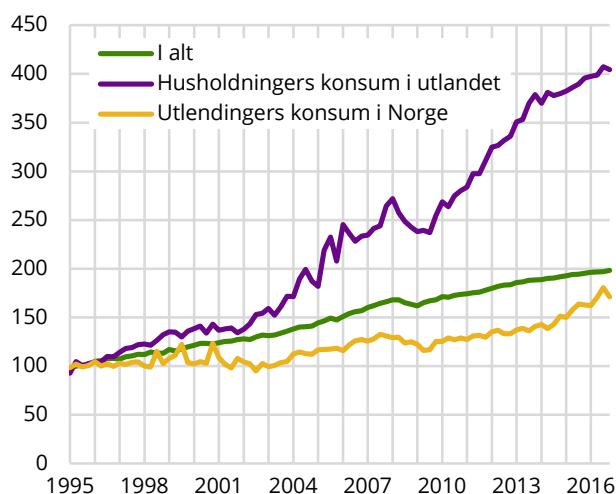
² Negativt fortegn markerer at denne størrelsen skal trekkes fra de øvrige komponentene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tjenestekonsumet økte med 3,3 prosent, målt i faste priser. Det var oppgang i nesten alle konsumgruppene, men det var særlig hotell- og restauranttjenester og passasjertransport som bidro til veksten.

Norske husholdningenes konsum i utlandet hadde en oppgang på 3,6 prosent i 2016. Veksten er noe høyere enn i 2015, da den var 2,9 prosent, men den er fortsatt lav sammenlignet med den høye veksten i 2010-2013.

**Figur 6.6. Konsum i husholdninger. Sesongjustert.
Volumindeks. 1995=100**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Lavere sparing

Sparing defineres som husholdningenes disponible inntekt fratrukket konsumutgiftene og korrigert for husholdningenes sparing i pensjonsfond.

Husholdningenes sparing er for 2016 beregnet til 105 milliarder kroner, som er om lag 50 milliarder lavere enn året før. I 2015 var imidlertid sparingen svært høy, og nivået i 2016 lå om lag på gjennomsnittet av sparingen i 2013 og 2014. Sparing per innbygger var rundt 20 000 kroner. Spareraten er foreløpig anslått til 7,3 prosent.

6.3. Formue og gjeld

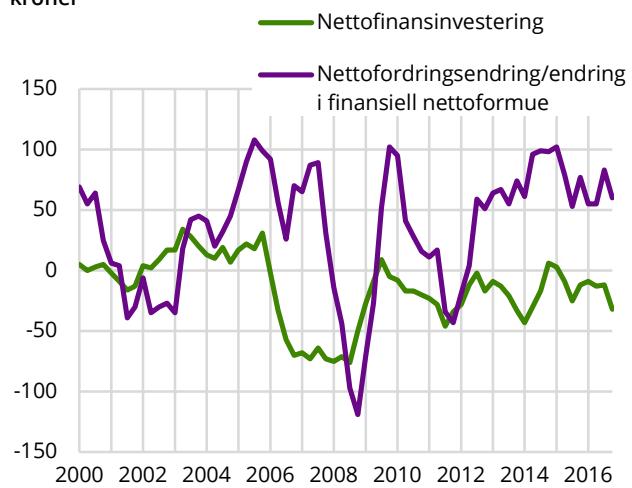
Hovedbildet i husholdningenes finansregnskap for 2016 var preget av avtakende finansielle investeringer og om lag samme gjeldsutvikling som året før. De foreløpige tallene i tabell 6.3 viser at husholdningenes nettofinansinvesteringer falt fra -12 milliarder kroner i 2015 til -32 milliarder kroner i 2016.

Nettofinansinvesteringene beregnes som differansen mellom investeringene i finansielle eiendeler og økning i gjeld. I 2016 utgjorde husholdningenes finansielle investeringer om lag 143 milliarder kroner, mens de samlede lånetransaksjonene økte gjelda med om lag 175 milliarder kroner. Lånetransaksjonene omfatter opptak av ny gjeld fratrukket avdrag på gammel gjeld pluss påløpte men ikke betalte gjeldsrenter.

Nettoformuen øker selv om nettofinansinvesteringene er negative

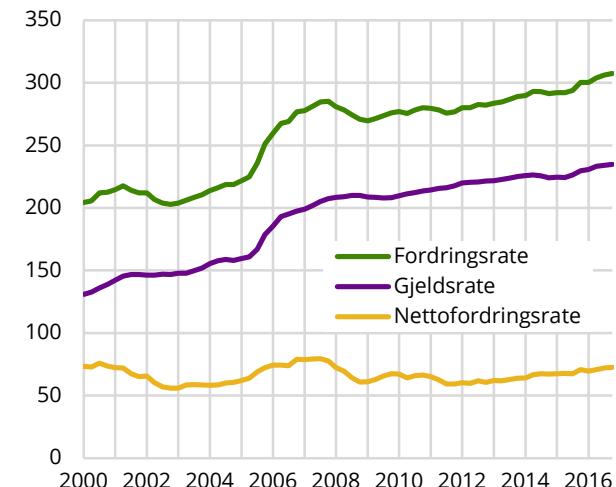
Den finansielle nettoformuen til norske husholdninger økte med 59 milliarder kroner i 2016. Selv om nettofinansinvesteringene var negative økte likevel finansformuen som følge av nettogevinster i valuta- og verdipapirmarkedene. Nettogevinstene utgjorde 92 milliarder kroner i 2016 som er litt høyere enn gevinstene i 2015. Den finansielle nettoformuen har steget hvert år siden 2012 (se figur 6.7) og ved utgangen av 2016 ble

Figur 6.7. Husholdningene. Nettofinansinvesteringer og nettofordringsendring, sum fire siste kvartaler. Milliarder kroner

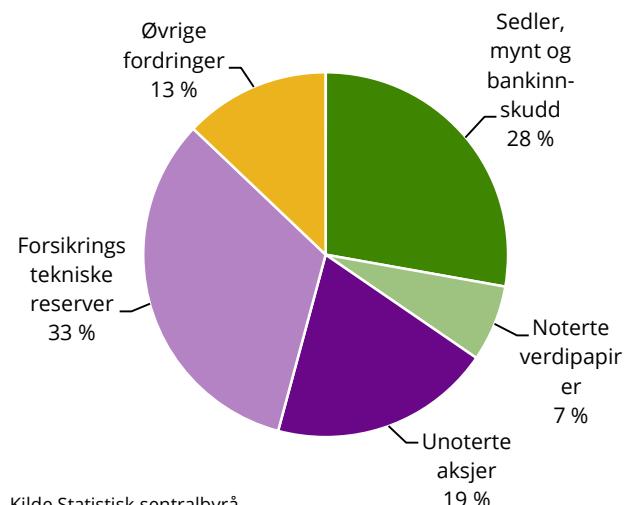
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.8. Fordringer, gjeld og nettofordringer i prosent av disponibel inntekt. Sesongjusterte tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.9. Husholdningene. Fordringenes sammen-setning ved utgangen av 2016. Prosentandeler av samlede fordringer

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.3. Finansregnskap for husholdningene. Milliarder kroner

	Beholdninger ved utgangen av året		Transaksjoner		Andre endringer		Vekst ¹ , endring ² og rater ³ i prosent	
	2015	2016*	2015	2016*	2015	2016*	2015	2016*
Finansielle eiendeler / fordringer	4 055	4 291	166	143	92	93	4,4	3,5
Sedler, mynt og bankinnskudd	1 140	1 193	66	53	0	0	6,1	4,7
Omsettelige gjeldspapirer	12	13	3	2	-1	-1	26,4	19,3
Aksjer	889	958	-1	-3	59	71	-0,1	-0,3
Verdipapirfondsandeler	150	162	9	4	9	8	7,0	2,6
Forsikringstekniske reserver	1 325	1 412	71	81	3	6	5,6	6,1
Utlån, annen egenkapital og andre fordringer	539	553	19	5	21	9	3,9	0,8
Gjeld	3 120	3 297	178	175	3	2	6,1	5,6
Utlån fra banker og kreditforetak	2 478	2 648	155	173	2	-2	6,7	7,0
Utlån fra andre sektorer	471	484	13	13	0	0	2,9	2,9
Annен gjeld	171	164	10	-11	2	4	6,5	-6,5
Nettofordringer/nettofinansinvestering/ netto gevinster mv.	935	994	-12	-32	89	92		
Memo								
Fordringer per innbygger, kroner	778 000	816 000					5,8	4,9
Gjeld per innbygger, kroner	598 000	627 000					5,2	4,8
Nettofordringer per innbygger, kroner	180 000	189 000					8,0	5,5
Fordringsrate, sesongjustert							300,4	307,5
Gjeldsrate, sesongjustert							229,7	234,8
Nettofordringsrate, sesongjustert							70,7	72,7

¹ Vekstratene er beregnet som transaksjoner i prosent av beholdninger ved utgangen av året før.

² Prosentendring i fordringer, gjeld og nettofordringer per innbygger fra året før.

³ Rater / andeler i prosent av disponibel inntekt for fordringer, gjeld og nettofordringer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

nettoformuen beregnet til 994 milliarder kroner. Dette utgjør vel 189 000 kroner per innbygger i Norge.

Gjelda øker fortsatt raskere enn inntektene

Nettoformuen eller nettofordringene beregnes som fordringer fratrukket gjeld. Fordringene summerte seg til 4 291 milliarder kroner ved utgangen av 2016 og de største finansobjektene på balansen er bankinnskudd, aksjer og forsikringstekniske reserver. Høy lønngjeld til banker og kreditforetak trekker imidlertid nettofordringene ned og husholdningenes gjeld utgjorde 3 297 milliarder kroner ved utgangen av 2016.

Endringene i husholdningenes finansielle stilling er illustrert i figur 6.8. Figuren viser fordringer, gjeld og nettofordringer i prosent av disponibel inntekt (sesongjusterte rater). Ved utgangen av 2016 ble fordringsraten beregnet til 307,5 prosent av inntektene som er 7,1 prosentpoeng høyere enn ved utgangen av 2015. Gjeldsrate steg med 5,1 prosentpoeng til 234,8 prosent av inntektene, mens nettofordringsraten steg med 2,0 prosentpoeng til 72,7 prosent av inntektene. Utviklingen i gjeldsrate reflekterer at gjelta fortsatte å øke raskere enn husholdningenes disponibele inntekter i 2016.

Veksten i innskuddene avtar

Sammensetningen av husholdningenes fordringer ved utgangen av 2016 er illustrert i figur 6.9. I figuren er de finansielle instrumentene fordelt mellom seks objektsgrupper og figuren viser gruppene prosentandeler

av de samlede fordringene. Av figuren fremgår det at sedler, mynt og bankinnskudd har den nest høyeste andelen med 28 prosent. Bankinnskudd mv hadde tidligere den høyeste andelen, men andelen har falt noe de siste 20 årene som følge av en lang periode med lavt rentenivå og et stadig bredere finansielt produktspeske som har gitt husholdningene nye muligheter for alternativ plassering av ledige midler.

Utviklingen i Norge i årene etter finanskrisen tyder imidlertid på at husholdningene har vært forsiktige og har plassert ledige midler i trygge bankinnskudd fremfor å investere midlene i mer risikoutsatte finansielle instrumenter. Av tabell 6.3 framgår det at bankinnskuddene vokste moderat med 4,7 prosent i 2016 (transaksjoner i 2016 som prosent av utgangsbalansen i 2015). Dette er 1,4 prosentpoeng lavere enn i 2015, men høyere enn veksten i de samlede fordringene som var 3,5 prosent i 2016.

Reserver i livs- og pensjonsforsikring er størst

Den høyeste fordringsandelen har forsikringstekniske reserver med om lag 33 prosent av balanseverdien. Forsikringstekniske reserver omfatter reserver i skade-, livs- og pensjonsforsikringer utenom statlige tjenestepensjoner og pensjonsordningene i folketrygden. Disse reservene forvaltes av forsikringsselskapene og pensjonskassene og de inngår sammen med andre finansielle eiendeler på aktivasiden av husholdningenes konto. Opptjente pensjonsrettigheter i ikke-fonderte ordninger som forvaltes Statens pensjonskasse og

Figur 6.10. Husholdningene. Vekst i samlet gjeld siste fire kvartaler. Prosent

Kilde Statistisk sentralbyrå.

folketrygden tallfestes ikke i finansregnskapet (se boks om det norske pensjonssystemet i kapittel 5).

Reservene i skadeforsikring omfatter forhåndsbetalt premie og ikke-avsluttede skadeoppgjør hvor kundene har fordringer på selskapene i form av erstatninger som ennå ikke er utbetalt. Disse reservene utgjør bare 3 prosent av de totale reservene på husholdningenes konto. De forsikringstekniske reservene i livs- og pensjonsforsikring omfatter midler avsatt i individuelle kontrakter og kollektive ordninger og utgjør henholdsvis 10 og 87 prosent av de totale reservene.

De forsikringstekniske reservene bidro sammen med innskuddene til å trekke opp veksten i de samlede fordringene i 2016. Veksten i reservene er beregnet til 6,1 prosent som er opp fra 5,6 prosent i 2015.

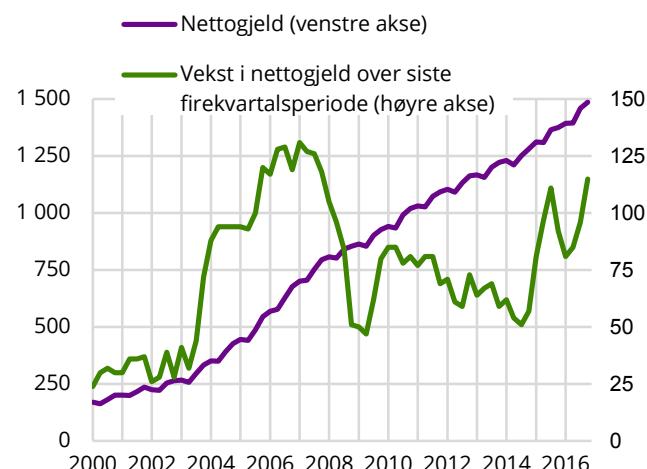
Investeringene i noterte verdipapirer uteblir

Noterte verdipapirer omfatter sertifikater, obligasjoner, børsnoterte aksjer og verdipapirfondsandeler. Verdipapirenes andel av totale fordringer var 7 prosent ved utgangen av 2016 og dette er en lav andel når vi sammenligner med andre land (se kapittel 6.4). Forholdet reflekterer at norske husholdningers investeringer i noterte verdipapirer har vært svært beskjedne i lang tid. Selv om husholdningene både kjøpte omsettelige gjeldspapirer og nettotegnet verdipapirfondsandeler viser tabell 6.3 at de investerte beløpene var lave i 2016. Netto kjøp av børsnoterte aksjer er anslått til 0,2 milliarder kroner det siste året som er en økning fra 2015 da husholdningene netto solgte noterte aksjer for 0,6 milliarder kroner.

Netto salg av aksjer

Unoterte aksjer er aksjer som ikke omsettes regelmessig på børs. De unoterte aksjenes andel av de samlede fordringene utgjorde hele 19 prosent ved utgangen av 2016. Forklaringen er at aksjene representerer husholdningenes eierandeler i de mange små og mellomstore

Figur 6.11. Husholdningene. Netto gjeld til banker og kreditforetak og vekst i netto gjelden. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

ikke-børsnoterte aksjeselskapene. Blant selskapene i denne gruppen finner vi vi også familieide holdingselskaper som forvalter betydelige eierinteresser og aksjeposter i store konsern og lignende eierstrukturer. Eierne av unoterte aksjer finnes i stor grad i et mindre antall husholdninger med høye inntekter og høy formue. I 2016 solgte disse husholdningene unoterte aksjer for 2,7 milliarder kroner mot et netto salg på 0,5 milliarder kroner i 2015.

Oppsummert for aksjeobjektet samlet er hovedbildet et nettosalg av aksjer både i 2015 og 2016. Det siste året solgte husholdningene aksjer for nesten 3 milliarder kroner som gir en vekst på -0,3 prosent fra året før.

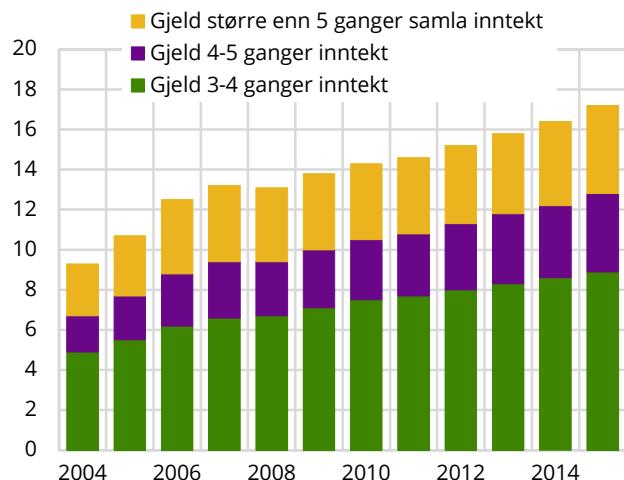
Øvrige fordringer har en andel på 13 prosent av fordringene totalt. Øvrige fordringer omfatter utlån fra husholdningene, eierandeler i andre selskaper enn aksjeselskaper, finansiell verdi av fast eiendom i utlandet, skattefordringer og andre kortsiktige fordringer. Det er særlig skattefordringene og verdien av fast eiendom i utlandet som trekker andelen opp (om lag 50 prosent av øvrige fordringer).

Gjeldsveksten faller svakt

Husholdningenes gjeldsvekst viser et lite fall det siste året, og vekstraten for 2016 ble beregnet til 5,6 prosent som er 0,5 prosentpoeng lavere enn den beregnede vekstraten for 2015. Figur 6.10 viser at gjeldsveksten, etter finanskrisen, nådde et foreløpig toppunkt i 4. kvartal 2012 og at den har avtatt etter dette. I 2016 har gjeldsveksten ligget i overkant av 5,5 prosent i alle fire kvartalene.

Utviklingen i husholdningenes lånegjeld med pant i bolig avvek noe fra den generelle gjeldsutviklingen. I 2016 ble vekstraten for boliglånen beregnet til 6,6 prosent som er 0,2 prosentpoeng høyere enn veksten i boliggjelden i 2015 som ble beregnet til 6,4 prosent. Veksten i boliglånen økte med 0,3 prosentpoeng i

Figur 6.12. Andelen husholdninger med samla gjeld større enn 3 ganger samla inntekt. 2004-2015. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

løpet av de tre første kvartalene av 2016, men falt marginalt mot slutten av året.

Gjeldsveksten påvirkes blant annet av renteutviklingen og av utviklingen i boligmarkedet. I gjennomsnitt falt rentene på nye boliglån til husholdningene med 0,07 prosentpoeng til 2,46 prosent i 2016. Samtidig steg boligprisene med 10,1 prosent og begge faktorene taler isolert sett for høy gjeldsvekst det siste året. I tillegg vil gjeldsveksten avhenge av tilgangen på kreditt. I følge Norges Banks utlånsundersøkelser endret bankene i liten grad sin kreditpraksis overfor husholdningene i 2016. Bankene rapporterte om et lite fall i låneetter-spørrselen fra husholdningene i 1. kvartal, mens låneeterspørrselen økte i de tre siste kvartalene av 2016.

Veksten i netto gjelden til banksektoren tiltar

Banker og kreditforetak er de to enkeltsektorene med de største fordrings- og gjeldsforholdene overfor husholdningene. Banksektoren (banker og kreditforetak) har alltid vært den viktigste kredittkilden for husholdningene, og forholdet illustreres av banksektorens andel av husholdningenes totale gjeld som ble beregnet til 80 prosent ved utgangen av 2016. Tradisjonelt har norske husholdninger også hatt en stor andel av sin finansielle formue i bankinnskudd og gjennom dette har husholdningene i makro finansiert en betydelig andel av sin egen låneetterspørsel hos bankene.

Husholdningenes netto gjeld til banksektoren kan beregnes som lån pluss annen gjeld fratrukket bankinnskudd pluss andre fordringer. Netto gjelda til banksektoren er beregnet til 1 486 milliarder kroner ved utgangen av 2016, og gjelta økte med 115 milliarder kroner det siste året. Til sammenligning økte netto gjelta med 92 milliarder kroner i 2015. Utviklingen er illustrert i figur 6.11 og forklares av at økningen i bankinnskuddene avtok i løpet av 2016, mens økningen i gjelta til husholdningene tiltok sammenlignet med året før.

Utvikling i gjeldens fordeling på ulike husholdningsgrupper

Gjeldsbelastningens fordeling er viktig for å kartlegge husholdningenes sårbarhet i forhold til renteøkninger. Informasjon om hvordan gjelden fordeler seg hentes fra inntektsstatistikken, og bygger på opplysninger fra ligningen. De siste tallene er fra 2015.

Stadig flere husholdninger har en relativt høy gjeldsgrad. I tiårsperioden 2005-2015 økte gjennomsnittlig samlet inntekt for husholdningene med 48 prosent i nominell verdi, mens gjelden i samme periode økte med 85 prosent. Det skal nevnes at 2005 var et litt spesielt år inntektsmessig, med store kapitalinntekter på grunn av skattetilpasninger. Vi ser imidlertid den samme tendensen allerede fra 2004, med vekstrater henholdsvis 66 og 106 prosent. I 2005 hadde 23,9 prosent av husholdningene en gjeld som var minst dobbelt så stor som samlet husholdningsinntekt før skatt. Denne andelen økte til 32,5 prosent i 2015. Andel husholdninger hvor gjelden utgjorde mer enn tre ganger samlet inntekt har økt fra 10,7 prosent til 17,2 prosent i tiårsperioden. I 2005 var 18,2 prosent av husholdningene gjeldfrie. Denne andelen har sunket gradvis til 15,6 prosent i tiårsperioden.

Den yngre delen av befolkningen har høyest gjeld i forhold til inntekt. Dette skyldes både låneatferd og inntektsnivå. De yngre tar opp stor gjeld til førstegangs boligkjøp, samtidig som yrkesinntekten er lavest i begynnelsen av yrkeslivet. Studenter er holdt utenfor i denne statistikken. Andelen husholdninger med gjeld som er større enn tre ganger inntekten har økt mest for yngre par, par med små barn og aleneforeldre. Blant husholdningstypene med høyest gjeldsbelastring finner vi par med barn under 6 år, par uten barn der eldste person er under 30 år, samt aleneforeldre med barn 6-17 år. Innenfor disse husholdningstypene hadde i overkant av 30 prosent en gjeld som utgjorde mer enn tre ganger inntekten.

Blant husholdninger hvor hovedinntektstakeren er under 45 år, hadde 26,2 prosent av husholdningene en gjeld som utgjorde mer enn tre ganger inntekten i 2015. Tilsvarende andel var 16,1 prosent ti år tidligere. Blant husholdninger hvor hovedinntektstaker er over 54 år, hadde 5,1 prosent gjeld som var mer enn tre ganger inntekten i 2005. Denne andelen har økt til 8,5 prosent i tiårsperioden.

I figur 6.12 har vi ikke tatt hensyn til inntektsnivå og at husholdningene varierer i størrelse. Dette påvirker deres evne til å betjene gjeld. Husholdninger med lav inntekt etter skatt per forbruksenhet har rimeligvis en relativt lav andel av total gjeld i husholdningene, siden deres låneevne er relativt liten. Men disse husholdningene hadde også en lavere andel av samlet gjeld i 2015 sammenlignet med 2005. De 20 prosent av husholdningene med lavest inntekt hadde 5,9 prosent av husholdningenes totale gjeld i 2015. Tilsvarende andel var 6,4 prosent ti år tidligere. De 20 prosent av husholdningene

Tabell 6.4. Ulike sårbarhetsindikatorer for norske husholdninger intervallfordelt etter nettoformue. Populasjonen utgjør husholdninger med likningsverdi på primærbolig. 2015

Husholdningens beregnede nettoformue	Antall husholdninger	Andel med samla gjeld større enn 3 ganger samla inntekt	Andel med samla gjeld større enn 5 ganger samla inntekt	Andel der renteutgifter overstiger 15 prosent av samla inntekt	Andel husholdninger med lavinntekt ¹	Gjennomsnittlig gjeld (kr)	Median gjeld (kr)
Alle husholdninger	1 586 813	21,9	5,0	8,1	5,6	1 660 900	1 306 100
Under 0	122 122	65,2	19,0	29,5	3,1	3 578 500	3 026 800
0 - 249 999	56 326	50,3	10,0	17,8	4,2	2 430 000	2 202 300
250 000 - 499 999	70 262	44,3	8,2	15,1	4,9	2 224 800	2 016 600
500 000 - 999 999	165 260	35,4	6,0	11,6	6,0	1 995 300	1 806 300
1 000 000 - 1 999 999	337 906	21,4	3,8	7,1	8,1	1 590 600	1 366 700
2 000 000 - 2 999 999	274 292	11,6	2,6	4,1	7,3	1 232 900	814 200
3 000 000 - 3 999 999	188 990	8,4	2,2	3,1	5,1	1 087 700	525 500
4 000 000 og oppover	371 655	8,2	2,9	3,3	3,3	1 330 200	430 200

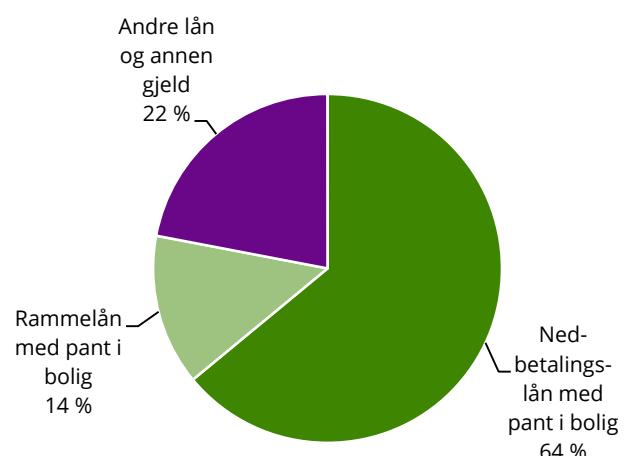
¹ Definert ved at inntekt etter skatt per forbruksenhett for medlemmene av husholdningen er lavere enn 60 prosent av medianen for bosatte i Norge. EU-skala.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger (2015), Statistisk sentralbyrå.

med høyest inntekt etter skatt per forbruksenhett stod for 37,7 prosent av den totale gjelden i 2015, mot 38,2 prosent ti år tidligere. Samtidig som gjelden har økt har også realinntekten økt. Med økt realinntekt har husholdningene mer å gå på utover ”nødvendige utgifter”. Dette har betydning for husholdningenes evne til å betjene gjeld, samtidig som endringer i rentenivået påvirker låneevnen.

Ved å desilfordele husholdningene etter inntekt etter skatt per forbruksenhett, kan man derimot se tendenser til større gjeldsbelastning i bunnen av inntektsfordelingen. Andelen husholdninger med 5 ganger større gjeld enn samlet inntekt er størst i laveste desil, med nesten 11 prosent. Også andelen med renteutgifter over 15 prosent av samlet inntekt er størst i laveste desil, med hele 10 prosent.

I tillegg vil husholdninger kunne ha ulik grad av formue som også vil påvirke evnen til å betjene gjelden. Tabell 6.4 viser relativ størrelse på gjeld og renteutgifter for husholdninger med likningsverdi på primærbolig, fordelt på ulike beregnede nettoformuesintervaller. Årsaken til at man her har valgt å skille ut de 1 587 000 husholdningene som besitter primærbolig av den totale populasjonen på 2 317 000, er at disse i stor grad skiller seg ut ifra de øvrige ved å ha mye større gjeld uavhengig av størrelsen på nettoformuen samtidig som primærboligen ikke er det mest likvide formuesobjektet. Gjeldsraten målt både ved 3 og 5 ganger større gjeld enn samlet inntekt, viser gjennomgående større gjeldsbelastning dess lavere nettoformuen er. Av de husholdningene med primærbolig som har negative nettoformuer, hadde over 65 prosent 3 ganger og 19 prosent 5 ganger større gjeld enn samlet inntekt. Tilsvarende andeler for de med mellom 1 og 2 millioner i nettoformue var 21 og 4 prosent. Av de i underkant av 57 000 husholdningene med nettoformue under 500 000 kr og høy rentebelastning, er rundt 30 prosent enslige under 67 år, og nærmere 33 prosent par med barn under 18 år.

Figur 6.13. Husholdningene. Gjeldens sammensetning ved utgangen av 2016. Prosentandeler av total gjeld

Kilde Statistisk sentralbyrå.

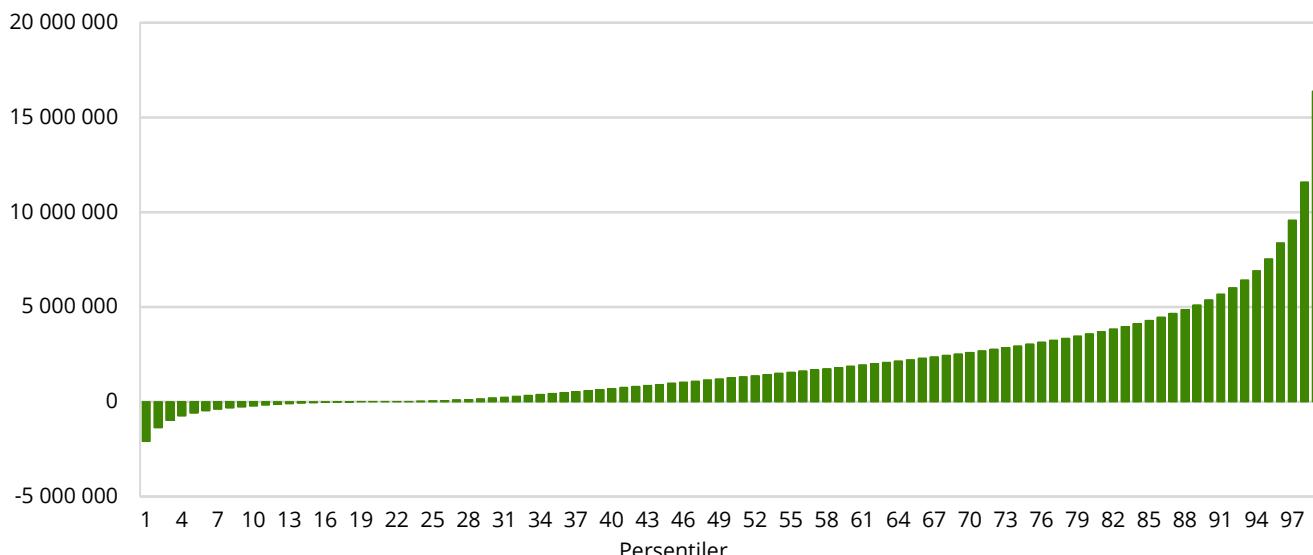
Rammelån med pant i bolig øker

Husholdningenes lån med pant i bolig utgjorde 2 594 milliarder kroner ved utgangen av 2016. Boliglånenes andel av samlet gjeld er beregnet til knapt 79 prosent, en andel som har økt fra om lag 63 prosent i 1995. Lån med pant i bolig er enten nedbetalingsslånn eller rammelån.

Nedbetalingsslånnene utgjorde 2 111 milliarder kroner ved utgangen av 2016. Figur 6.13 viser at nedbetalingsslånnenes andel utgjorde 64 prosent av husholdningenes samlede gjeld som er den samme andelen som ved utgangen av 2015.

Rammelånnene skiller seg fra nedbetalingsslånnene ved at de er fleksible med hensyn til betaling av renter og avdrag. Dette har blant annet gjort rammelånnene til en attraktiv finansieringskilde for kjøp av varige konsumgoder som for eksempel biler og fritidsbåter. Rammelånnene utgjorde bare 2 prosent av samlet gjeld i 2005, mens andelen var nesten 19 prosent ved

Figur 6.14. Fordeling av nettoformue når beregnet markedsverdi på egen bolig inkluderes. Persentiler. 2015. Kroner

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. Statistisk sentralbyrå.

utgangen av 2011. I årene fram til 2015 stoppet imidlertid veksten opp, men det siste året har utestående rammelån økt med 35 milliarder kroner. Rammelånenes utgjorde 483 milliarder kroner ved utgangen av 2016 og dette tilsvarer en andel på vel 14 prosent av samlet gjeld som er om lag samme andel som ved utgangen av 2015.

Husholdningenes realformue

Norske privathusholdningers realkapital hadde ved utgangen av 2015 en beregnet markedsverdi på 6 057 milliarder kroner i følge SSB sin inntekts- og formuestatistikk for husholdninger. Denne realkapitalen består først og fremst av boliger. I 2015 hadde boligene til norske privathusholdninger en antatt markedsverdi på 5 629 milliarder kroner. Dette var en økning på 8,7 prosent fra 2014, da samlet beregnet markedsverdi utgjorde 5 179 milliarder kroner. Nesten syv av ti privat-husholdninger eide i 2015 en primærbolig (boligen der boligeier er folkeregistrert bosatt) med en antatt markedsverdi på til sammen 5 046 milliarder kroner. Drøyt en av ti husholdninger eier minst en sekundær-bolig, det vil si en ekstra bolig i tillegg til den man bor i. Beregnet markedsverdi for disse sekundærboligene (fritidseiendommer holdt utenfor) utgjorde 583 milliarder kroner. 66,7 prosent av husholdningenes bruttoformue, summen av all formue før fratrekking av gjeld, var bolig-formue i 2015.

Sterk formuesvekst

Basert på beregnet markedsverdi av landets boliger, hadde husholdningene en gjennomsnittlig nettoformue på drøyt 2 350 000 kroner i 2015. Dette var en økning på 7,8 prosent fra året før målt i faste priser. Norske husholdninger har hatt en betydelig økning i sin nettoformue de siste årene, framfor alt som følge av sterkt vekst i boligprisene. Fra 2010 til 2015 økte gjennomsnittlig nettoformue for alle privathusholdninger med 25,6 prosent målt i faste priser.

Formuesfordelingen har blitt skjevere

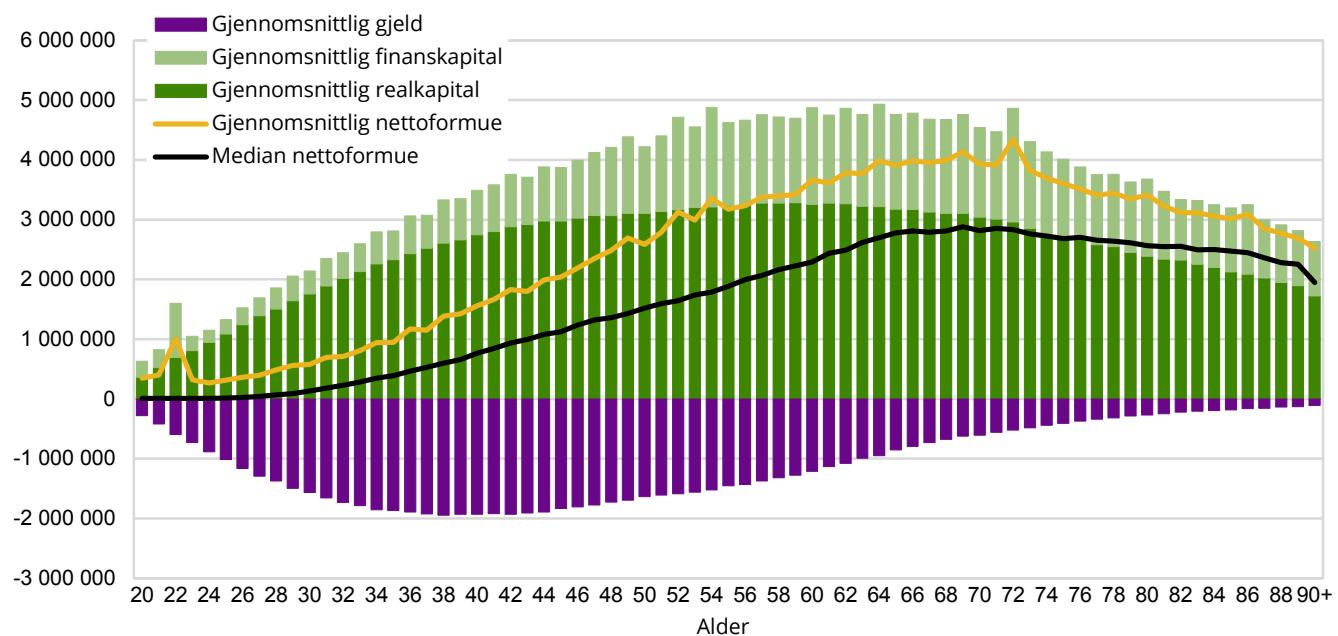
Figur 6.14 viser fordelingen av nettoformue når beregnede markedsverdier på boliger benyttes istedenfor ligningsverdier. Mer enn halvparten av norske privathusholdninger, drøyt 54 prosent, hadde i 2015 en nettoformue på mer enn 1 million kroner. 38 prosent av husholdningene hadde mer enn to millioner kroner i nettoformue, mens 16 prosent hadde en nettoformue som oversteget 4 millioner kroner. Nesten tre prosent av norske privathusholdninger hadde i 2015 en nettoformue på mer enn 10 millioner kroner.

Nettoformuen er svært skjevt fordelt blant husholdningene. I 2015 eide tidelen av husholdningene med høyest beregnet nettoformue over halvparten (50,6 prosent) av all nettoformue. De 1 prosent rikeste husholdningene eide 19,8 prosent, mens de rikeste 0,1 prosent – drøyt 2 300 husholdninger – eide 9,4 prosent av all formue. Formuesfordelingen har blitt skjevere de siste årene. I 2012 eide tidelen med høyest beregnet nettoformue 48,8 prosent av all formue, og denne andelen økte til 49,5 prosent i 2013 og til 50,2 prosent i 2014. De 1 prosent mest formuende husholdningene eide i 2012 og 2013 henholdsvis 18,1 og 18,3 prosent av totalformuen, mens denne andelen i 2014 var på 19 prosent. Den økte formueskonsentrasjonen i toppen av fordelingen henger blant annet sammen med en økning i verdiene på aksjer, andeler i fond og andre verdipapirer. Husholdningene med de høyeste formueiene har gjennomgående plassert en høyere andel av sin formue i finanskapital.

Økt formue med alder

Husholdningenes nettoformue stiger jevnt med alderen til hovedinntektstakeren i husholdningen. For husholdninger der hovedinntektstakeren er 30 år var median nettoformue på drøyt 130 000 kroner i 2015 (se figur 6.15). Median nettoformue på en million passeres i alderen 43-44 år, mens en median på to millioner oppnås

Figur 6.15. Husholdningenes formue og gjeld etter alder til hovedinntektstaker. 2015. Kroner

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. Statistisk sentralbyrå.

for husholdninger der hovedinntektstaker er i aldersgruppen 56-57 år. Deretter stiger nettoformuen fram til hovedinntektstakeren er rundt 70 år. Blant disse pensjonisthusholdningene var median nettoformue på drøyt 2,8 millioner kroner i 2015, og medianen fortsetter å ligge godt over 2 millioner kroner blant personer i 70- og 80-årene. Først blant de aller eldste husholdningene (hovedinntektstaker 90 år og eldre) ligger

medianverdien for nettoformue under 2 millioner kroner.

For yngre husholdninger utgjør verdien av egen bolig det meste av bruttoformuen, mens blant de eldre er også finansformuen viktig. Blant husholdninger hvor hovedinntektstakeren er i begynnelsen av 20-årene til i midten av 40-årene utgjør boligens verdi om lag 80

Tabell 6.5. Husholdningenes formue etter inntekt. 2015. Prosent

	Milliarder kroner	Desiler - inntekt etter skatt per forbruksenhet (EU)										Øverste 5 prosent	Øverste 1 prosent	Øverste 0,1 prosent
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
Beregnet realkapital	6 056,6	2,9	4,3	6,1	7,7	9,0	10,1	11,3	12,8	14,8	21,1	12,2	3,3	0,5
Herav:														
Beregnet markedsverdi primærbolig	5 046,0	2,7	4,6	6,6	8,2	9,5	10,6	11,7	12,9	14,5	18,6	10,3	2,5	0,3
Beregnet markedsverdi sekundærbolig	583,2	3,6	3,0	4,0	5,1	6,1	7,3	9,0	11,8	16,3	33,7	22,0	7,1	1,2
Bruttofinanskapital i alt	2 378,2	10,0	3,1	4,1	4,8	5,4	5,9	6,7	8,2	10,8	41,0	33,2	20,6	9,1
Herav:														
Bankinnskudd i innenlandske banker	1 051,7	3,8	5,2	6,9	7,9	8,6	9,2	10,0	11,3	13,5	23,7	15,3	5,8	1,7
Andeler i aksje-, obligasjons- og pengemarkedsfond	158,4	3,7	2,5	3,7	4,9	6,0	7,1	8,7	10,9	14,8	37,6	26,7	11,4	2,9
Aksjer og andre verdipapirer	939,4	18,5	1,0	1,2	1,5	1,9	2,3	3,0	4,4	7,2	59,0	52,5	37,8	17,8
Beregnet bruttoformue	8 434,9	4,9	4,0	5,5	6,9	8,0	8,9	10,0	11,5	13,7	26,7	18,1	8,2	2,9
Sum gjeld	2 985,5	2,6	3,3	5,0	6,8	8,6	10,3	12,0	13,6	15,8	21,8	12,5	3,4	0,6
Beregnet nettoformue	5 449,4	6,1	4,3	5,8	6,9	7,6	8,1	9,0	10,3	12,5	29,3	21,2	10,8	4,2
Antall husholdninger	2 317 361	231 739	231 735	231 735	231 736	231 738	231 736	231 734	231 736	231 737	231 735	115 868	23 174	2 317

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. Statistisk sentralbyrå.

prosent av bruttoformuen, mens for de i 60-årene og eldre er denne andelen under 70 prosent.

Høy inntekt og høy formue

Det er en nærliggende sammenheng mellom inntekt og formue. I tabell 6.5 er inntekten korrigert for ulik husholdningsstørrelse og ulik sammensetning, og deretter delt inn i ti like store grupper (desiler). Statistikkene viser at husholdninger med høyt inntektsnivå ofte har en høy nettoformue. Tidelen husholdninger med høyest inntekt eide 29,3 prosent av all nettoformue i 2015, mens de ti prosent av husholdningene med lavest inntekt disponerte 6,1 prosent av all nettoformue det året. Tilsvarende andeler året før var henholdsvis 27,3 og 6,5 prosent.

Nesten halvparten (46 prosent) av primærboligenes antatte markedsverdi disponeres av de tre øverste inntektsdesilene blant husholdningene, mens de tre laveste inntektsdesilene eide 14 prosent av denne boligformuen i 2015. Sekundærboliger er enda mer skjevfordelt. Nesten 62 prosent av den beregnede markedsverdien til disse boligene tilhører husholdningene i de tre øverste inntektsdesilene. En tredel av denne type boligformue disponeres alene av de ti prosent rikeste husholdningene. De tre laveste inntektsdesilene

disponerer til sammenligning drøyt ti prosent av sekundærboligenes samlede markedsverdi.

Husholdningenes gjeld viser en tilsvarende fordeling. Husholdningene i de tre øverste inntektsdesilene har drøyt 51 prosent av all gjeld, mens de tre laveste inntektsdesilene hadde 11 prosent av den totale gjelden til norske privathusholdninger i 2015.

Økt konsentrasjon av finanskapital blant de med høyest inntekt

Finanskapitalen til norske husholdninger er mer ulikt fordelt enn realformuen, og statistikkene viser en økt konsentrasjon av denne type formue blant husholdningene med høyest inntekt. Spesielt gjelder dette aksjer og andre verdipapirer hvor 59 prosent av formuesverdien i 2015 eies av tidelen husholdninger med høyest inntekt. Dette tilsvarer 554 milliarder kroner. Tilsvarende tall i 2014 var 52,4 prosent og 426 milliarder kroner. De 0,1 prosent med aller høyest inntekt, om lag 2 300 husholdninger, eide alene 17,8 prosent av denne finanskapitalen i 2015 sammenlignet med 12,5 prosent året før. Dette utgjorde drøyt 167 milliarder kroner i 2015 sammenlignet med nærmere 102 milliarder kroner i 2014. Men denne type formue eies også i stor grad av husholdninger med lave inntekter.

Tabell 6.6. Husholdningenes finansielle balanser ved utgangen av 2015¹

	Sektor Mrd NOK	Per innbygger NOK	Sektor Mrd NOK	Per innbygger NOK
	Norge		Finland	
Finansielle eiendeler / fordringer				
Bankinnskudd	4 053	778 000	2 697	492 000
Lån, obligasjoner og sertifikater	1 140	219 000	839	153 000
Noterte aksjer og verdipapirfondandeler	99	19 000	36	7 000
Unoterte aksjer og eierandeler	248	47 000	503	92 000
Forsikringstekniske reserver	828	159 000	694	126 000
Andre fordringer	1 327	255 000	568	104 000
Gjeld	3 120	599 000	1 415	258 000
Lån, obligasjoner og sertifikater	2 949	566 000	1 322	241 000
Annen gjeld	171	33 000	93	17 000
Netto formue / nettofordringer	933	179 000	1 282	234 000
Antall innbyggere		5 213 985		5 487 308
		Danmark	Sverige	
Finansielle eiendeler / fordringer				
Bankinnskudd	7 795	1 366 000	11 931	1 211 000
Lån, obligasjoner og sertifikater	1 200	210 000	1 661	169 000
Noterte aksjer og verdipapirfondandeler	71	13 000	110	11 000
Unoterte aksjer og eierandeler	1 032	181 000	1 685	171 000
Forsikringstekniske reserver	1 595	279 000	3 507	356 000
Andre fordringer	3 853	675 000	4 792	486 000
Gjeld	3 424	600 000	3 795	385 000
Lån, obligasjoner og sertifikater	43	8 000	176	18 000
Annen gjeld	3 335	584 000	3 654	371 000
Netto formue / nettofordringer	4 371	766 000	8 136	826 000
Antall innbyggere		5 707 251		9 851 017

¹ Tabellen baserer seg på dataene som landene hadde rapportert til Eurostat ved utgangen av januar 2017 og Eurostats database er sammen med befolkningstall fra de nasjonale statistikkbyråene benyttet til å regne om balansene til norske kroner per innbygger. Tallene for de norske husholdningene er imidlertid oppdatert på basis av siste versjon av finansregnskapet (mars 2017).

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Rettet 16. mars 2017.

Figur 6.16. Finansielle eiendeler i prosent av totale fordringer ved utgangen 2015

Kilde: Eurostat og Statistisk sentralbyrå.

Tidelen med aller lavest inntekt eide 18,5 prosent av den totale formuesverdien til aksjer og andre verdipapirer blant privathusholdningene i 2015 (om lag 174 milliarder kroner). Bankinnskudd i innenlandske banker er fortsatt største formuespost blant privathusholdningenes finanskapital med til sammen 1 052 milliarder kroner i 2015. Nesten halvparten (48,5 prosent) eies av husholdningene i de tre øverste inntektsdesilene.

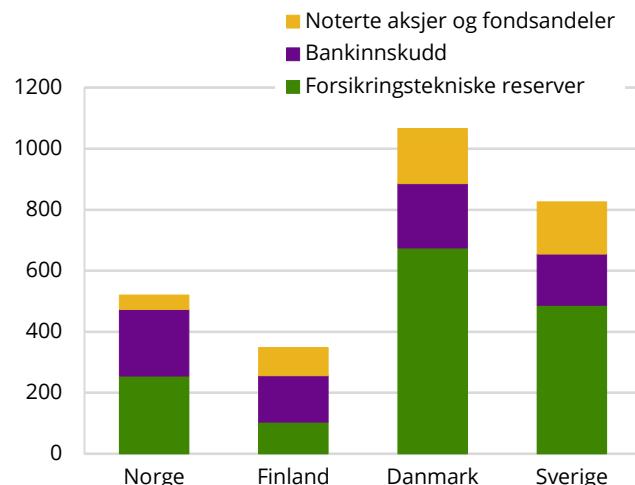
6.4. Sammenligning av husholdningenes finansielle balanser i fire nordiske land

I tabell 6.6 er de finansielle balansene for husholdningene i Norge, Finland, Danmark og Sverige sammenlignet. Tabellen viser store forskjeller i den finansielle formuen mellom landene som deler seg i to grupper. Den finansielle nettoformuen til husholdningene i Danmark og Sverige ble beregnet til henholdsvis 766 000 og 826 000 kroner per innbygger ved utgangen av 2015. Dette er betydelig høyere enn i Norge og Finland. Her ble nettoformuen beregnet til henholdsvis 180 000 og 234 000 kroner per innbygger. I gjennomsnitt hadde svenske og danske husholdninger om lag fire ganger så høy finansiell nettoformue som finske og norske husholdninger ved utgangen av 2015.

Store strukturelle forskjeller i balansene

Strukturen i balansene reflekterer de store forskjellene mellom landene. Figur 6.16 viser finansielle eiendeler som prosentandeler av totale fordringer ved utgangen 2015. Det er aksjer, andeler og forsikringstekniske reserver som dominerer på balansenes aktivaside for husholdningene i alle fire land. Av figuren fremgår det at husholdningene i Sverige og Danmark hadde de høyeste andelene med nesten 85 prosent av fordringene sine i denne objektsgruppen. Til sammenligning var finske husholdningers andel 65 prosent, mens norske husholdninger bare hadde 59 prosent av de samlede fordringene i aksjer, andeler og forsikringstekniske reserver ved utgangen 2015.

Figur 6.17. Finansielle eiendeler per innbygger. 1 000 kroner ved utgangen av 2015

Kilde: Eurostat, statistikkbyråene i Sverige, Danmark, Finland og Norge.

Tall per innbygger for innskudd, forsikringstekniske reserver, noterte verdipapirer er illustrert i figur 6.17. Også denne figuren viser svært store forskjeller mellom landene. Verdien av finansobjektene på de danske husholdningenes balanse ble beregnet til 1 066 000 kroner per innbygger ved utgangen av 2015. Dette er tre ganger høyere enn beholdningsverdien på finske husholdningers balanse som var 349 000 kroner per innbygger, mens norske husholdningers beholdningsverdi ble beregnet til 521 000 kroner per innbygger. Verdien av finansobjektene på svenske husholdningers balanse var 826 000 kroner per innbygger ved utgangen av 2015. Nedenfor har vi kort kommentert de tre objektsgruppene.

Ulike pensjonsordninger skaper forskjeller

Bankinnskuddene. Innskuddene avvikler moderat mellom landene sammenlignet med de andre størrelsene i figur 6.17. Dette skyldes at bankkontoene er viktige for husholdningenes løpende transaksjoner og at det derfor på hvert tidspunkt vil stå inne beløp av en viss størrelse på disse kontoene. Banksparing med skattefradrag, som vi har hatt i Norge i mange år, kan ha trukket opp norske bankinnskudd. Det er imidlertid usikkert om tilsvarende ordninger er etablert i de tre andre nordiske landene. Ved utgangen av 2015 hadde norske husholdninger 219 000 kroner i bankinnskudd per innbygger som var litt høyere enn danskene som hadde 210 000 kroner per innbygger i banken. De laveste innskuddene hadde svenske og finske husholdninger med henholdsvis 169 000 og 153 000 kroner per innbygger.

Børsnoterte aksjer og verdipapirfondsanmelder. Tallene varierer mer mellom landene for noterte aksjer og fondsandeler. Norske husholdninger hadde det klart laveste beholdningstallet ved utgangen av 2015 og regner per innbygger eide norske husholdninger noterte aksjer og fondsandeler for 48 000 kroner. Til sammenligning hadde finske husholdninger investert 92 000

kroner i objektsgruppen, mens svenske og danske husholdninger eide noterte aksjer og fondsandeler for henholdsvis 171 000 og 181 000 kroner per innbygger ved utgangen av 2015. Norske husholdningers beskjedne investeringer i noterte aksjer kan skyldes at Oslo børs er en liten børs som domineres av statsforvaltningen og utlandet på eiersiden og at norske husholdninger generelt har vært forsiktige med å investere i børspapirer.

Forsikringstekniske reserver. Finansobjektet skaper de store forskjellene i tabell 6.6 og forklarer i vesentlig grad de betydelige nivåforskjellene vi observerer for finansiell nettoformue mellom landene. Dette illustreres av tallene for reservene på finske og danske husholdningers balanser som ble beregnet til henholdsvis 104 000 kroner og 675 000 kroner per innbygger ved utgangen av 2015. Reservene på norske husholdningers balanse utgjorde 255 000 kroner per innbygger, mens svenske husholdninger hadde forsikringstekniske reserver for 486 000 kroner per innbygger på sin balanse.

Reserver knyttet til livs- og pensjonsforsikring utgjør hoveddelen av de forsikringstekniske reservene på husholdningenes konto³, og det er variasjonene i pensjonsordningene mellom de nordiske landene som forklarer de observerte forskjellene. Land med store offentlig finansierte pensjonsordninger, for eksempel folketrygden og Statens pensjonskasse i Norge, vil i mindre grad ha et fondert system sammenlignet med land hvor pensjonssystemet i mye større grad er basert på innskuddsbaserte pensjonsordninger, slik tilfellet er for Danmark. Opptjente rettigheter i fonderte pensjonsordninger inngår i det publiserte finansregnskapet, mens opptjente rettigheter i ikke-fonderte pensjonsordninger blir ikke tallfestet.⁴ Det er rimelig å anta at forskjellene i tallene for reservene mellom Danmark og Norge forklares av de store fonderte innskuddsbaserte ordningene i det danske arbeidsmarkedet.

Nordmenn og dansker har høyest gjeld i Norden
Nettoformue er differansen mellom fordringer og gjeld og gjeldsnivået varierer mye mellom de fire landene. Norske og danske husholdninger hadde den høyest gjelta ved utgangen av 2015 og nivået ble beregnet til om lag 600 000 kroner per innbygger i begge land. Finske husholdningers gjeld utgjorde bare 258 000 kroner per innbygger, men også svenske husholdninger hadde vesentlig lavere gjeld enn dansker og nordmenn med 385 000 kroner per innbygger.

Låneopptak og gjeld vil i stor grad være koblet til anskaffelser av og eierskap til boliger og fritidseidommer, men formue i form av fast eiendom er ikke trukket inn drøftingen på grunn av manglende data.

³ I Norge utgjorde reserver knyttet til livs- og pensjonsforsikring om lag 97 prosent av totale reserver i 2015. Se også boks i kapittel 5 om det norske pensjonssystemet.

⁴ Tall for ikke-fonderte pensjonsordninger publiseres ikke i kjerne-regnskapet. Landene starter rapportering av nye pensjonsdata til Eurostat i 2017 som omfatter ikke-fonderte ordninger.

Det nordiske samarbeidet

I 2017 blir sammenligning av finansregnskapene et tema i det nordiske samarbeidet om finansstatistikk. Bakgrunnen er rapportering av pensjonsdata til Eurostat som starter opp i år og som inngår som en del av Eurostats tabellprogram for nasjonalregnskapssystemet. Arbeidet med systematisk å sammenligne nordiske finansregnskapstall er bare i startgropen og dette er en prosess under utvikling. Kartlegging av definisjonsmessige og tekniske forskjeller i finansregnskapene for landene i Norden vil være en del av dette arbeidet.

I Norge utgjør verdien av fast eiendom den største komponenten i husholdningenes formue, mens lån med pant i fast eiendom er den største gjeldskomponenten i balansen. Slik det fremgår av drøftingen over trekker det høye gjeldsnivået ned den finansielle nettoformuen for norske husholdninger. Et utfyllende bilde av husholdningenes formue i alle de fire nordiske landene fås først når boligformuen legges til den finansielle nettoformuen.

Unoterte aksjer er en utfordring

Spesielle utfordringer knytter seg til behandlingen av ikke-børsnoterte aksjer i finansregnskapet. Unoterte aksjer er stort finansobjekt på husholdningenes balanse i alle fire land. Av tabell 6.6 fremgår det at finske og norske husholdninger eide unoterte aksjer og egenkapitalandeler for henholdsvis 126 000 og 159 000 kroner per innbygger, mens beholdningsverdien på danske husholdningers balanse ble beregnet til 279 000 kroner per innbygger. Det høyeste verdien ble beregnet for svenske husholdninger som eide unoterte aksjer og egenkapitalandeler for 356 000 kroner per innbygger ved utgangen av 2015.

Tallfestingen av unoterte aksjer skaper utfordringer fordi statistikkgrunnlaget er svakt og fordi nasjonalregnskapsmanualene (ESA / SNA) gir flere anbefalinger for verdsetting av aksjene. Felles prinsipper for tallfestingen blir et viktig grunnlag for beregning av sammenlignbare tall, men ulike beregningsregler skaper likevel avvik for unoterte aksjer i finansregnskapene mellom landene.

Et par problemstillinger kan trekkes fram. Den første problemstillingen er knyttet til beregnet markedsverdi for aksjer. I Norge blir unoterte aksjer tallfestet på basis av bokførte verdier i finansregnskapet, mens våre nordiske naboland i større grad beregner markedsverdier for aksjene. Det er rimelig å anta at bokførte verdier vil være lavere enn beregnede markedsverdier. Den andre problemstillingen gjelder borettslagene som i Norge er klassifisert som enheter i husholdningssektoren. I det norske finansregnskapet vil borettslagenes bankinnskudd og gjeld inngå på husholdningenes konto, mens boligene vil inngå i husholdningenes realkapitalbeholdning i det ikke-finansielle regnskapet. I Danmark og Sverige er andelsboliger og bostadsrättsföreningar klassifisert som ikke-finansielle foretak. Dette fører til

at husholdningene får «finansielle eierandeler» i boligselskapene. Det er rimelig å anta at dette trekker opp tallene for unoterte aksjer og eierandeler i det danske og svenske finansregnskapet, mens borettslagenes nettojeld blir belastet husholdningene i Norge.

Forventinger til Statens pensjonsfond?

Til slutt vil vi trekke inn et forhold som kan ha betydning for norske husholdningers forventinger til sin egen finansielle stilling i framtida. Norge skiller seg fra de andre land gjennom statsforvaltningens høy sparing og store investeringer i Statens pensjonsfond. Statens pensjonsfond hadde ved utgangen av 2015 en markedsverdi som omtrent tilsvarte de opptjente rettighetene til fremtidige alderspensjonsutbetalinger fra folketrygden. De store statlige fondsmidler skaper forventninger om at staten kan finansiere sine langsiktige utgifter og forpliktelser som for eksempel pensjonsrettighetene i folketrygden. Slike forventninger kan endre spare- og investeringsadferden til husholdningene, blant annet kan endringene ta form av lavere sparing og lavere investeringer i finansiell kapital.

Av drøftingen foran fremgår det at norske husholdninger har investert betydelige mindre midler i noterte verdipapirer sammenlignet med husholdningene i de tre andre nordiske landene. Hvorvidt solide statsfinansier er en forklaringsfaktor og hvor stor denne effekten eventuelt er, ligger utenfor rammene av drøftingen vi har gjennomført her. Men saksforholdet bør nevnes.

Begrepsdefinisjoner

Nedenfor gis en forklaring av noen begreper og uttrykk som benyttes i Økonomisk utsyn. Hensikten er ikke å gi en uttømmende oversikt, men å gi en nærmere utdyping av begreper som ikke forklares i den løpende teksten.

Nasjonalregnskapets avgrensning av den norske økonomien

Nasjonalregnskapet gir en oversikt over norsk økonomi, noe som fordrer en *prinsipiell avgrensning* mot andre lands økonomier. Dette gjøres ved å definere begrepet *institusjonell enhet* eller økonomisk aktør. Økonomiske aktører tar økonomiske beslutninger på selvstendig grunnlag, kan påberope seg eierskap til økonomiske verdier, og kan legge fram resultat- og balanseregnskap for sin virksomhet. Den institusjonelle enheten er normalt sammenfallende med juridisk enhet, f.eks. aksjeselskap, eller fysisk person. Nasjonalregnskapets oppgave er å gi oversikt over økonomien til de institusjonelle enhetene som kan sies å være *hjemmehørende i et land*. De hjemmehørende enhetene kalles *innlendinger* og ikke-hjemmehørende enheter omtales som *utlendinger*. Generelt er en institusjonell enhet hjemmehørende i det landet den har sitt *økonomiske interessecentrum*. Det fordrer at enheten deltar i det økonomiske liv innenfor et lands økonomiske territorium på varig basis, konvensjonelt satt til minst et år. Denne grensen må tolkes mer som en understrekning av varighet, enn som en absolutt grense. Det er viktig å merke seg at hjemmehørende enhet eller innlending som begrep i nasjonalregnskapet ikke har noe med statsborgerskap eller nasjonalitet å gjøre. Gjennom nasjonalregnskapets kildemateriale blir hjemmehørende enheter eller innlendinger i *praksis* bestemt av regelverket for registrering i de statistiske registrene. Viktigst er reglene for bosatte i befolkningsregisteret og for registrering som enhet i virksomhets- og foretaksregisteret.

Kapittel 2

Årlønn for heltidsansatte: Begrep som benyttes i den årlige lønnsstatistikken til Statistisk sentralbyrå. Det omfatter samlet lønn eksklusive overtidsgodtgjørelse og naturallønn som en heltidsansatt lønnstaker oppnår hvis vedkommende har utført et avtalefestet normalårsverk, og det er et normalt antall arbeidsdager i året.

Årlønn: Begrep som benyttes i Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppkjørene (TBU). Begrepet kan både dekke heltidsansatte lønnstakere og beregnede årsverk for alle lønnstakere, det vil si både heltidsansatte og deltidsansatte. I de tilfeller begrepet omhandler heltidsansatte er begrepet synonymt med begrepet Årlønn for heltidsansatte i SSBs lønnsstasjon (definert over). I tilfeller der begrepet omhandler beregnede årsverk, er deltidsansatte regnet om til heltidsekivalenter, ved å ta utgangspunkt i avtalt arbeids-

tid for deltidsansatte i forhold til avtalt arbeidstid for heltidsansatte.

Lønn per utførte timeverk: Nasjonalregnskapsbegrep som viser forholdet mellom total lønn (definert over) og antall utførte timeverk for lønnstakere. Antall utførte timeverk inkluderer overtid, mens fravær på grunn av sykdom, permisjon og ferie ikke regnes med.

Lønnskostnader per utførte timeverk: Nasjonalregnskapsbegrep som viser forholdet mellom totale lønnskostnader og antall utførte timeverk (se ovenfor). Lønnskostnader er definert som summen av total lønn (se ovenfor) og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier.

Reallønn: Et uttrykk for forholdet mellom et lønnsbeløp og en relevant pris. Når formålet er å måle lønnsatsens kjøpekraft, er det konsumprisindeksen som er relevant, og man beregner konsumreallønn. Når formålet er å måle lønnsevnen i en bedrift eller næring, beregnes produsentreallønn ved å måle lønn i forhold til prisen på bedriftens/næringens produksjon.

Justerte konsumprisindeksar: Statistisk sentralbyrå publiserer månedlig tre indikatorer som har til hensikt å belyse utviklingen i den underliggende konsumprisveksten; konsumprisindeksen uten energivarer (KPI-JE), konsumprisindeksen justert for avgiftsentringer (KPI-JA) og konsumprisindeksen justert for avgiftsentringer og uten energivarer (KPI-JAE). Alle indikatorene er avledet fra KPI. Etableringen av KPI-JA og KPI-JAE hadde sin bakgrunn i Norges Banks nye mandat for pengepolitikken gitt mars 2001.

Kapittel 3

Viktige begreper i nasjonalregnskapet

Disponibel inntekt for Norge

= Bruttonasjonalinntekt - Kapitalslit - Stønader og løpende overføringer til utlandet, netto

= Bruttonasjonalprodukt - Kapitalslit - Formuesinntekt og lønn til utlandet, netto - Stønader og løpende overføringer til utlandet, netto

= Sparing for Norge + Konsum i alt

Disponibel realinntekt for Norge. Disponibel inntekt for Norge korrigert for prisstigningen på varer og tjenester som anvendes innenlands.

Formuesinntekter. Inntekt mottatt av eiere av finanskapital, eller faste ikke-produkserte eiendeler som stilles til rådighet for en annen institusjonell enhet.

Formuesinntekt og lønn til utlandet, netto. Netto overføringer til utlandet i form av inntekter som lønn, renter, aksjeutbytte mv. (og eventuelle produksjonsskatter, netto), etter fradrag for tilsvarende overføringer fra utlandet. Tidligere betegnet som «renter og aksjeutbytte mv. til utlandet, netto». Denne posten representerer forskjellen mellom BNP og BNI.

Formuesutgifter. Beløp som de som disponerer finanskapital eller faste ikke-produserte eiendeler er forpliktet til å betale til eierne av finanskapitalen eller de faste ikke-produserte eiendelene.

Kjøpekraftspariteter. Indekser som måler forskjeller i prisnivået mellom land i et gitt år. Indeksene kan beregnes for flere aggregerte størrelser, for eksempel BNP og privat konsum. Kjøpekraftspariteter brukes først og fremst i internasjonale sammenligninger av makroøkonomiske størrelser per innbygger, for eksempel BNP, konsum og nasjonalinntekt. Prisnivåjustering av slike størrelser får frem realverdien av forskjellene mellom land. Beregninger av kjøpekraftspariteter gjøres av flere institusjoner: OECD/Eurostat for OECD-landene og øvrige europeiske land, mens Verdensbankens «International Comparison Program» beregner dem for land utenfor OECD.

Markedsrettet virksomhet. Dette er en næringsgruppe som omfatter den produksjonen som omsettes i marker. Den utelater produksjon i offentlig forvaltning og ideelle organisasjoner. Man kan også begrunne utelatelse av boligtjenester, fordi disse tjenestene i liten grad omsettes i Norge og andre land der de fleste boliger er selveide. Markedsrettede fastlandsnæringer utelater i tillegg til de ovennevnte næringene også utenriks sjøfart, rørtransport og olje- og gassutvinning.

Markedsverdi. Bruttonasjonalproduktet (BNP) er målt i markedsverdi, og definert som summen av bruttoproduktet over alle næringar målt i basisverdi, tillagt summen av alle produktkatter og fratrukket summen av alle produktsubsider.

Nasjonalinntekt = Bruttonasjonalinntekt – Kapitalslit.

Bruttonasjonalinntekt = BNP i markedsverdi pluss netto inntekter fra utlandet til Norge. Disse inntektene omfatter først og fremst lønn, renter, aksjeutbytte og andre formuesinntekter.

Næringsskatter. Overføringer til offentlig forvaltning fra innenlandske produsenter i form av skatter og avgifter som er knyttet til produksjonsvirksomheten, men som ikke varierer i takt med produksjonen av produkter. De viktigste næringsskattene er knyttet til utvinning av råolje og naturgass (produksjonsavgift, arealavgift mv.).

Næringssubsidier. Overføringer fra offentlig forvaltning til innenlandske produsenter i form av støtteutbetalinger som er knyttet til produksjonsvirksomheten,

men som ikke varierer i takt med produksjonen av produkter. De viktigste næringssubsidiene er knyttet til jordbruk.

Produktkatter. Overføringer fra innenlandske produsenter til offentlig forvaltning i form av skatter og avgifter som varierer i takt med produksjonen av produkter, eller er knyttet til produkter på annen måte. De viktigste produktkatter er merverdiavgift, avgift på motorkjøretøy, bensinavgift, og avgift på alkoholhol-dige drikkevarer.

Produktsubsider. Overføringer fra offentlig forvaltning til innenlandske produsenter og som varierer i takt med produksjonen av produkter, eller er knyttet til produkter på annen måte. De viktigste produktsubsidiene er subsidier til forskning, subsidier på jordbruksprodukter, og subsidier til privat undervisning.

Reinvestert fortjeneste. Reinvestert fortjeneste er den del av et selskaps (investeringsobjekts) resultat etter skattekostnad, og som ikke deles ut som utbytte til aksjonærene, men pløyes tilbake i selskapet (investeringsobjektet). Reinvestert fortjeneste er altså differansen mellom det totale resultatet og faktisk utbetalt utbytte. Motposten til inntektposten reinvestert fortjeneste finnes i finansregnskapet under samme betegnelse. Et tilbakeholdt overskudd i et direkte investeringsselskap, representert ved et positivt tall for posten direkte investering, blir i utenriksregnskapet vist som en investeringstransaksjon som øker investors fordringer på investeringsselskapet. Dersom utbetalt utbytte overstiger resultatet, blir reinvestert fortjeneste negativ, noe som kan tolkes som en desinvestering (tapping).

Rente- og stønadsbalanse

= Inntekter fra utlandet - Utgifter til utlandet

= Lønn fra utlandet + Renteinntekter fra utlandet + Aksjeutbytte mv. fra utlandet + Reinvestert fortjeneste fra utlandet + Andre løpende overføringer fra utlandet - Lønn til utlandet - Renteutgifter til utlandet - Aksjeutbytte mv. til utlandet - Reinvestert fortjeneste til utlandet - Andre løpende overføringer til utlandet

Stønader og løpende overføringer til utlandet, netto. Netto løpende overføringer til utlandet utenom formuesinntekt og lønn til utlandet, netto. Denne posten representerer forskjellen mellom BNI og brutto disponibel inntekt for Norge.

Verdisett. Tilgang av produkter verdsettes i basisverdi, anvendelse av produkter verdsettes i kjøperverdi. Kjøperverdien er den verdien som kjøperen faktisk betaler for produktene, inklusive eventuelle produktkatter minus produktsubsider, og inklusive eventuelle transportkostnader. Refunderbar inngående merverdiavgift er ikke inkludert i kjøperverdien. Eksport verdsettes til fob, import verdsettes til cif (for internasjonal rapportering beregnes også total import til fob).

Kapittel 4

Statistikk om befolkning

Folkemengde. Alle tall gjelder hjemmehørende (de jure) folkemengde per 1. januar. Hvem som skal regnes som bosatt i Norge og hvor i Norge en person skal regnes som bosatt, er fastlagt i lov om folkeregistrering av 16. januar 1970.

Befolkningsvekst. Det er to måter å beregne årlig befolkningsvekst; 1) summen av fødselsoverskudd (fødte minus døde) og nettoinnflytting, eller 2) folkemengde 1. januar aktuelt år minus folkemengde 1. januar året før. Ideelt sett skulle de to måtene gi samme resultat. Lang erfaring har vist at det ikke alltid er slik, noe som skyldes korrekjoner, annulleringer, forsinkede meldinger til folkeregisteret, osv.

Innflytting, utflytting. Som flytting regnes registrert flytting for en person mellom to norske kommuner eller mellom en norsk kommune og utlandet.

Nettoinnflytting. Innflyttinger minus utflyttinger.

Samlet fruktbarhetstall (SFT) er summen av de aldersspesifikke fruktbarhetsratene for kvinner i alderen 15-49 år i en gitt tidsperiode (vanligvis et kalenderår). SFT kan tolkes som antall barn hver kvinne i gjennomsnitt vil føde dersom fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved og at dødsfall ikke forekommer før alder 50.

Forventet levealder ved fødselen referer til det antall år en nyfødt vil leve dersom de gjeldende aldersspesifikke dødssannsynligheter i en periode (som regel et kalenderår) varer ved.

Statistikk om arbeidsmarkedet

De viktigste statistikkildene om arbeidsmarkedet er Statistisk sentralbyrås arbeidskraftundersøkelser (AKU) og registerstatistikken fra Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV). Sammen med annen økonomisk statistikk danner disse grunnlag for et helhetsbilde av arbeidsmarkedet i nasjonalregnskapet (NR/KNR).

Arbeidskraftundersøkelsene (AKU)

Tallene i AKU er beregnet på grunnlag av kvartalsvise intervjuer med et utvalg på 24 000 personer. Siden AKU er en utvalgsundersøkelse, er det utvalgsusikkerhet knyttet til tallene.

Omfang: AKU dekker alle personer i alderen 15-74 år registrert bosatt i Norge. Før 2006 var aldersgruppa 16-74 år.

Sysselsatte: Personer som utførte inntektsgivende arbeid av minst én times varighet i referanseuken. Vernepliktige og personer som var fraværende fra arbeid på grunn av sykdom, permisjon, ferie o.l. er også inkludert som sysselsatte.

Arbeidsledige: Personer uten inntektsgivende arbeid som har søkt arbeid siste fire uker, og som kan påta seg arbeid innen to uker etter referanseuka.

Langtidsledige: Arbeidsledige med en sammenhengende ledighetsperiode på 27 uker eller mer forut for intervju-tidspunktet.

Undersysselsatte: Deltidssysselsatte som har forsøkt å få lengre arbeidstid, og som kan starte med økt arbeidstid innen en måned.

Arbeidsstyrken: Summen av sysselsatte og arbeidsledige (omtales ofte som de yrkesaktive).

Yrkesdeltakelsen eller yrkesfrekvensen: Andelen av befolkningen i den aktuelle aldersgruppa som er i arbeidsstyrken.

Arbeidsledighetsraten: Andelen av arbeidsstyrken som er arbeidsledig.

Registerbasert sysselsettingsstatistikk

Den registerbaserte sysselsettingsstatistikken ble frem til og med 2014 bygd på ulike offentlige registre, der NAV sitt Aa-register var det viktigste. Fra og med 2015 ble rapportering fra arbeidsgiverne til Aa-registeret og noen rapporteringer til Skatteetaten og SSB samlet i en ny felles rapporteringsløsning kalt A-ordningen.

A-ordningen er en samordnet digital innsamling av opplysninger om arbeidsforhold, inntekt og skattetrekk til Skatteetaten, NAV og SSB. Ordningen innebærer at SSB får opplysninger om lønn og ansatte direkte fra a-meldingen, som er den elektroniske meldingen som inneholder alle opplysningene som samles inn, i stedet for flere ulike kilder som frem til 2014.

Statistikken dekker alle personer i alderen 15-74 år registrert bosatt i Norge.

Nasjonalregnskapet (NR/KNR)

Omfang: Nasjonalregnskapet har tall for sysselsetting og utførte timeverk i alle enheter som deltar i økonomisk aktivitet på eller ut fra Norges økonomiske territorium på varig basis (ett år eller mer).

Sysselsatte personer: Gjennomsnittlig antall sysselsatte over året. Dette begrepet ligger nært opp til tilsvarende definisjon i AKU.

Utførte timeverk: Antall utførte timeverk over hele året (inklusive overtid).

Normalårsverk: Summen av antall heltidsjobber (arbeidsforhold) og deltidsjobber omregnet til heltidsjobber (med andel av fulltidsjobb som vekt).

To mål på arbeidsledighet

Normalt har arbeidsledigheten ifølge AKU vært større enn antall registrerte helt ledige i statistikken fra NAV, fordi ikke alle som har søkt arbeid har registrert seg hos NAV og fordi en del av de som deltar på opplærings tiltak klassifiseres som arbeidsledige i AKU. I motsatt retning trekker at en del av de registrerte helt ledige hos NAV ikke klassifiseres som arbeidsledige i AKU, enten fordi de ikke aktivt har forsøkt å skaffe seg arbeid de siste 4 uker, eller fordi de ikke er umiddelbart tilgjengelig for arbeid.

Arbeidsinnvandring i SSBs statistikker

Arbeidsinnvandringen fanges opp på ulike måter i SSBs sysselsettingsstatistikker:

Sysselsetting i NR: NR dekker all sysselsetting i innenlandske bedrifter, det vil si bedrifter som forventes å drive produksjon i Norge i minst 12 måneder, uavhengig av om den sysselsatte er registrert bosatt i Norge. Personer som kommer sammen med sin utenlandske bedrift på oppdrag som varer under 12 måneder, omtales som tjenesteytere, og inngår ikke i sysselsettingstallene i nasjonalregnskapet (produksjonen regnes som import).

Ordinær registerbasert sysselsettingsstatistikk og AKU: Disse statistikkene er basert på personer som er registrert bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret. Kriteriet er at man forventes å oppholde seg minst seks måneder i landet. De som er registrert bosatt i Norge og arbeider i utlandet kommer med i AKU, men ikke i den ordinære registerbaserte sysselsettingsstatistikkken.

Sysselsatte på korttidsopphold: Denne registerbaserte spesialstatistikken omfatter kun personer som arbeider i Norge uten å være registrert bosatt ifølge Det sentrale folkeregisteret. Med dette menes at man forventes å oppholde seg mindre enn seks måneder i landet. Foreløpig omfatter ikke tallene selvstendig næringsdrivende og sjøfolk fra land utenfor EØS-området. Det antas at det er en betydelig underrapportering av særlig tjenesteytere til de aktuelle registrene.

Kapittel 5

Produksjon og konsum i offentlig forvaltning

Med noen få unntak, omsettes ikke *produksjon i offentlig forvaltning* i ordinære markeder. Dermed mangler man priser til å verdsette produksjonen på samme måte som i privat sektor. I nasjonalregnskapet beregnes derfor produksjon i offentlig forvaltning som summen av produksjonskostnadene. Det betyr at produksjonen i offentlig forvaltning settes lik summen av lønnskostnader (bruken av egen arbeidskraft), kapitalslit (bruken av egen produksjonskapital), produktinnsats (varer og tjenester som offentlig forvaltning anvender til sine produksjonsformål) og netto næringsskatter på egen virksomhet. Den offentlige forvaltningens bruttoprodukt framkommer som summen av lønnskostnader,

kapitalslit og netto næringsskatter. Netto næringsskatter representerer små beløp siden det bare er enkelte typer avgifter som det offentlige betaler, for eksempel motorvognavgift.

Konsum i offentlig forvaltning er definert som utgifter til varer og tjenester disponert av forvaltningen. Konsumutgiftene verdsettes som produksjonen, med fratrekk av gebyrinntekter og egne investeringsarbeider, og tillagt overføringer i naturalier til husholdningene (produktkjøp).

Gebyrinntektene består av egenbetalinger for bruk av offentlige tjenester. Gebyrinntektene i kommuneforvaltningen utgjør den største delen, og eksempler på dette er brukerbetalinger for hjemmetjenesten, oppholds- betaling i barnehager og skolefritidsordninger, samt årsgebyrer knyttet til vann, avløp og renovasjon.

Egne investeringsarbeider omfatter bl.a. egen FoU-aktivitet.

Overføringer i form av naturalier til husholdningene er definert som offentlig forvaltnings finansiering av varer og tjenester fra aktører utenfor offentlig forvaltning som videreforskes til husholdningene. Størstedelen av dette er betaling for ulike helse- og omsorgstjenester, legemidler og annet medisinsk utstyr levert fra private aktører. Det offentliges finansiering av private barnehageplasser er et annet eksempel.

Definisjonsforskjeller mellom stats- og kommuneregnskapet og offentlige finanser i nasjonalregnskapet

Regnskapsprinsipper: Formålet med nasjonalregnskapsstatistikken er å gi et avstemt og helhetlig bilde av norsk økonomi i tråd med internasjonale retningslinjer, noe som sikrer sammenlignbarhet med andre land. Her bearbeides og sammenstilles blant annet offentlig forvaltnings finanser sammen med inntekter og utgifter for andre sektorer i økonomien. Ifølge internasjonale standarder skal nasjonalregnskapet settes opp etter det såkalte *påløptprinsippet*. Dette prinsippet innebærer at utgiftene skal registreres når aktiviteten finner sted, og inntektene skal henføres til den periode de er opptjent, ikke når de bokføres eller betales.

Sektoromfang: I nasjonalregnskapet defineres offentlig forvaltning som institusjonelle sektorer som i tillegg til å ivareta et politisk ansvar, har som oppgave å iverksette og håndheve reguleringer, produsere tjenester (hovedsakelig ikke-markedsrettede) for individuelt og kollektivt konsum, samt omfordеле inntekt og formue. Statlig og kommunalt eide foretak regnes som markedsprodusenter og faller derfor utenfor nasjonalregnskapets definisjon av offentlig forvaltning.

Kildene

Statsregnskapet. Statsregnskapet (St.meld. nr. 3) gir informasjon om de økonomiske transaksjonene i statskassen medregnet folketrygden, samt driftsresultatet i den statlige forretningsdriften. Den statlige forretningsdriften omfatter næringsvirksomhet der staten har et ubegrenset økonomisk ansvar. Eksempler på slike enheter er Statsbygg og Statens direkte økonomiske engasjement i petroleumsvirksomheten (SDØE). I statsregnskapet benyttes *kontantprinsippet* for registrering av økonomiske transaksjoner. Dette er et regnskapsprinsipp som gir oversikt over kontante inn- og utbetalinger og endring i likviditet. Dette medfører at regnskapstransaksjonene i en periode ikke nødvendigvis gjenspeiler aktiviteten som har funnet sted i den samme perioden, da det er betalingstidspunktet som er avgjørende for hvilken periode transaksjonen skal føres. Av praktiske årsaker har imidlertid SSB valgt å legge til grunn de fleste utgiftskomponentene i statsregnskapet uten videre bearbeiding. Per i dag er det kun statsforvaltningens skatter og avgifter på inntektsiden, samt produksjonssubsidier på utgiftssiden som føres etter påløptprinsippet i nasjonalregnskapet. I tillegg beregner nasjonalregnskapet kostnader ved bruk av realkapital (bygninger, maskiner, utstyr mv).

Andre stats- og trygderegnskap. I løpet av de siste 10-15 årene har det pågått en betydelig omorganisering av statlig virksomhet. Særlig gjelder dette den økende tendensen til fristilling av virksomheter i statsforvaltningen (nettobudsjettering). Nettobudsjettering innebærer at Stortingets økonomiske kontroll er begrenset til å bevilge en økonomisk ramme for virksomheten. Mens aktiviteten i den sentrale statsforvaltningen er gitt av de økonomiske rammene Stortinget fastsetter, kan de nettobudsjetterende virksomhetene ha inntekter utover bevilgningene i statsregnskapet. Denne fristillingen innebærer at statsregnskapet er utilstrekkelig i beregning av sentrale nasjonalregnskapsstørrelser. For å få informasjon om aktiviteten i nettobudsjeterte enheter må egne regnskaper hentes inn. Totalt dreier dette seg om rundt 100 enheter (blant annet samtlige helseforetak, universiteter og høgskoler og kapitalforvaltningsenheter som Statens pensjonsfond – Norge og Petroleumsforsikringsfondet). Enhetene i denne delsektoren av statsforvaltningen er underlagt regnskapsloven, noe som betyr at institusjonenes regnskap må settes opp etter påløptprinsippet.

Kommuneregnskapet. Kommuneforvaltningen omfatter kommunene, fylkeskommunene, kirkelige fellesråd og kommunale foretak som driver ikke-markedsrettet virksomhet. Regnskapsprinsippet som brukes i kommuneforvaltningen kalles *anordningsprinsippet*. Dette prinsippet innebærer at alle kjente utgifter, utbetalinger, inntekter og innbetalinger skal tas med i regnskapet for vedkommende periode, uavhengig av om de er betalt eller ikke når perioden avsluttes. Anskaffelse og anvendelse av varer og tjenester bokføres ved henholdsvis mottak og levering. Bokførte verdier i kommune-

regnskapet sammenfaller i flere tilfeller med påløpte verdier enn i statsregnskapet, og krever slik sett mindre bearbeiding for å inngå som en del av nasjonalregnskapet.

Ulike overskuddsbegreper

For å illustrere forskjellen mellom statsregnskapet og statlige finanser i nasjonalregnskapet, kan man ta utgangspunkt i de ulike overskuddsbegrepene som benyttes. Som mål for overskudd bruker statsregnskapet overskudd før lånetransaksjoner, mens det i nasjonalregnskapet benyttes nettofinansinvestering. Det er særlig tre forhold som forklarer avvik mellom overskuddsberegningene i statsregnskapet og nasjonalregnskapet:

Kapitalinnskudd. Kapitalinnskudd i statsforvaltningen omfatter tilskudd til investeringer i og salg av eiendeler knyttet til statens forretningsdrift, deriblant SDØE. I statsregnskapet føres disse transaksjonene som løpende inntekter og utgifter. I nasjonalregnskapet blir de behandlet som finanstransaksjoner, siden statens forretningsdrift i hovedsak driver med markedsrettet aktivitet, og kapitalinnskudd i disse enhetene kan medføre avkastning. Finansdepartementets føringsmåte av investeringene i forretningsdriften innebærer dermed et driftsresultat som avviker fra nettofinansinvesteringene i nasjonalregnskapet.

Påløpte skatter. Ifølge nasjonalregnskapet skal tall for skatter, medregnet trygde og pensjonspremier, og produksjonssubsidier regnskapsføres med påløpte beløp for det enkelte år, mens skatteinntektene i statsregnskapet er bokført etter kontantprinsippet. For enkelte skatterarter er differansen mellom bokførte og påløpte skatter betydelige, noe som må tas hensyn til i nasjonalregnskapet. Spesielt gjelder dette for petroleumsvirksomheten, der svingninger i dollarkurs og oljepris betyr mye for sektorens skattepliktige inntekter. I finansstatistikken for offentlig forvaltning fanges differansen mellom påløpte og bokførte skatter opp av en korreksjonssektor for å sikre konsistens i regnskapsføringen av skatter i offentlig forvaltning i alt og i de enkelte forvaltningssektorene.

I tillegg til differansen mellom påløpte og bokførte skatteinntekter fanger denne korreksjonssektoren også opp avvik i overføringer mellom stats- og kommuneregnskapene. Dette skyldes hovedsakelig at kommuneforvaltningen benytter anordningsprinsippet i sine regnskaper, mens statsforvaltningen benytter kontantprinsippet.

Kapittel 6

Viktige begreper i nasjonalregnskapet knyttet til husholdningene

Husholdningene i nasjonalregnskapet omfatter «personshusholdningene» samt borettslag og boligsameier. Med personhusholdninger menes alle personer som bor i in-

dividuelle private husholdninger og alle personer som bor i felleshusholdninger i ulike institusjoner. Eksempler på felleshusholdninger kan være institusjonsboere på aldershjem eller innsatte i norske fengsler. Husholdningene omfatter innenlandske personer, dvs personer hjemmehørende i Norge.

Borettslag og boligsameier er tatt med i husholdningene fordi disse boligene behandles på samme måte som husholdningenes selveide boliger i nasjonalregnskapet. Bygningene i borettslag og boligsameier inngår sammen med selveide boligbygg og hytter mv i husholdningenes realkapital.

Sektorklassifikasjonen i nasjonalregnskap ble endret i hovedrevisjonen av statistikkssystemet i 2014. Den institusjonelle definisjonen av husholdningene ble også gjennomgått og justeringen har blant annet gitt en tydeligere avgrensning av husholdningenes funksjon som økonomiens / samfunnets konsumenter. Husholdningene i nasjonalregnskapet omfatter privathusholdninger, samt borettslag og boligsameier.

Blandet inntekt omfatter driftsresultatet i bolignæringen samt næringsinntekten til de personlig næringsdrivende. Næringsinntekten til de personlig næringsdrivende inneholder avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie i tillegg til avkastning på kapital.

Andre inntekter omfatter stønader fra utlandet, overføringer til ideelle organisasjoner fra innenlandske sektorer og overføringer til husholdninger fra innenlandske sektorer utenom det offentlige.

Andre utgifter omfatter stønader til utlandet, og overføringer fra husholdninger til innenlandske sektorer utenom det offentlige.

Avkastning på forsikringstekniske reserver er avkastningen på husholdningenes fordringer på forsikringselskap, og private pensjonskasser og fond. Disse fordringene er i all hovedsak verdien av private livs- og pensjonsforsikring). Posten er inkludert i formuesinntekter.

Disponibel inntekt er lik differansen mellom lønn, blandet inntekt, formuesinntekter, offentlige stønader og andre inntekter på den ene siden, og skatter, formuesutgifter og andre utgifter på den andre.

Disponibel realinntekt er samlede inntekter fratrukket skatter og renteutgifter og er justert for prisstigning.

Sparing er definert som disponibel inntekt pluss korrekjon for sparing i pensjonsfond minus konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner.

Sparerate er definert som sparingens andel av disponibel inntekt.

Spareraten korrigert for varige konsumgoder

I nasjonalregnskapets beregning av husholdningenes sparerate tas det ikke hensyn til at varige konsumgoder yter konsumtjenester utover det året de anskaffes. Det knytter seg et element av investering til kjøp av slike goder, noe som ivaretas ved beregning av en korrigert sparerate.

Indirekte målte bank- og finanstjenester er tjenester produsert av finansielle foretak og som de ikke direkte tar betalt for gjennom gebyrer. De finansielle foretakene skaffer seg i stedet inntekter ved rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester.

Husholdningenes finansielle balanse

Fordringer og gjeld. Den finansielle balansen viser en sektors finansielle stilling ved utgangen av en periode. På balansens fordringsside finner vi de finansielle eiendelene som er fordringer på de andre sektorene i økonomien. Husholdningenes fordringer omfatter sedler og mynt, bankinnskudd, obligasjoner og sertifikater, aksjer og andeler, forsikringstekniske reserver, utlån og andre fordringer. Balansens gjeldsside domineres av lån fra finansielle foretak (banker, kreditforetak mv, statlige låneinstitutt). I tillegg til lånegjeld har husholdningene annen gjeld.

Nettofordringer. Nettofordringene beskriver husholdningenes netto finansielle formue ved utgangen av perioden. Nettofordringene beregnes som differansen mellom fordringer og gjeld.

Aksjer. Hovedobjektet aksjer omfatter børsnoterte og unoterte aksjer. Kilden for børsnoterte aksjer er VPS-statistikk som gir markedsverdier både for beholdninger og transaksjoner. For unoterte aksjer registrert i VPS foreligger omsetningspriser som kan benyttes til å anslå markedsverdier. Unoterte aksjer utenfor VPS er i hovedsak vurdert til bokført verdi i finansregnskapet.

Forsikringstekniske reserver. Det norske trygde- og pensjonssystemet kan deles i to hoveddeler; den ene delen omfatter den offentlige obligatoriske folketrygden og den andre delen omfatter tjenestepensjoner for ansatte i offentlig forvaltning og næringslivet samt annen individuell livs- og pensjonsforsikring.

Oppjente midler i fonderte livs- og pensjonsforsikringer utenom folketrygden inngår på husholdningenes balanse. Midlene, som er avsatt i disse ordningene, forvaltes av livsforsikringsselskapene og pensjonskassene og benevnes forsikringstekniske reserver. Dette er reserver som er avsatt for å dekke fremtidige utbetalinger av pensjoner og andre ytelsjer. Hoveddelen av reservene

er knyttet til de kollektive ordningene som omfatter både ytelsesbaserte og innskuddsbaserte pensjonsordninger i privat og kommunal tjenestepensjon.

Folketrygdens trygde- og pensjonsordninger og tjenestepensjonene for statsansatte er ikke-fonderte ordninger og administreres av statsforvaltningen. Inntektene og utgiftene knyttet til ordningene i folketrygden og Statens pensjonskasse inngår i *Forsikringstekniske reserver*. Dette er reserver eller fondsmidler som forvaltes av forsikringsselskapene og pensjonskassene.

Reservene i skadeforsikring omfatter forhåndsbetalt premie og ikke-avsluttede skadeoppbjør hvor kundene har fordringer på selskapene i form av erstatninger som ennå ikke er utbetalte.

De forsikringstekniske reservene i livs- og pensjonsforsikring omfatter midler som er avsatt i individuelle og kollektive ordninger. De private individuelle kontrakte ne kombinerer forsikring med sparing og eksempler er individuelle kapital-, pensjon- og livrenteforsikringer.

De kollektive ordningene omfatter i hovedsak tjenestepensjonsordningene. Tjenestepensjonene tjenes opp i arbeidsforhold og alle arbeidstakere i offentlig forvaltning og i næringslivet er i dag medlemmer av ordningene. De fleste pensjonsordningene er enten ytelsesbaserte eller innskuddsbaserte ordninger. Men, det finnes også hybridordninger som kombinerer elementer fra ytelses- og innskuddsbaserte ordninger, men disse ordninger omfatter foreløpig få arbeidstakere i Norge. Ytelsesbaserte ordninger dominerer innenfor kommuneforvaltningen, mens de fleste ansatte i næringslivet er medlemmer av innskuddsbasert ordninger.

I nasjonalregnskapet betraktes de forsikringstekniske reservene som fordringer for husholdningene og gjeld for forsikringsselskapene og pensjonskassene. Også foretakene og kommuneforvaltningen har fordringer overfor forsikringssektoren.

I de forsikringstekniske reservene også premie- og erstatningsreserver i skadeforsikring. Premiereservene omfatter forskuddsbetalte premier, mens erstatningsreservene omfatter midler knyttet til inntrufne hendelser, hvor erstatningene enda ikke er kommet til utbetaling.

I nasjonalregnskapet betraktes de forsikringstekniske reservene i livs-, pensjons- og skadeforsikring som husholdningenes eiendeler / formue.

Utlån, annen egenkapital, andre fordringer og annen gjeld. Her inngår husholdningenes utlån til andre sektorer og annen egenkapital i form av egenkapitalbevis og kapitalinnskudd.

Andre fordringer og annen gjeld omfatter kortsiktige fordrings- og gjeldsforhold. Finansobjektet omfatter

skattefordringer og skattekjeld, finansiell verdi av fast eiendom i utlandet eid av innlendinger og finansiell verdi av innenlands fast eiendom eid av utlendinger, påløpte ikke-mottatte renter og påløpte ikke-betalte renter, feriepengekrav og leieboerinnskudd mv.

Inntektsstatistikk for husholdninger

Inntekt etter skatt. Det inntektsbegrepet som er benyttet i beskrivelsen av privathusholdningenes inntektsutvikling og -fordeling i avsnitt 6.1 er *inntekt etter skatt*. Dette inntektsbegrepet fremkommer slik:

Inntekt etter skatt

- = Lønnsinntekt
- + netto næringsinntekt fratrukket eventuelt underskudd
- + brutto kapitalinntekt
- + sum overføringer (pensjoner og stønader)
- utlignet skatt og negative overføringer (underholdsbidrag og pensjonspremier i arbeidsforhold)

Selv om dette inntektsbegrepet omfatter de fleste kontante inntektene husholdningene mottar, må en være oppmerksom på at dette begrepet ikke omfatter viktige inntekter som også kan ha stor betydning for individenes velferdsnivå. Dette gjelder for eksempel verdien av offentlige tjenester, verdien av hjemmeproduksjon og såkalte «svarte» inntekter. I tillegg inngår heller ikke inntekt av egen bolig i dette begrepet. Siden en stor del av husholdningenes renteutgifter er knyttet til gjeld på egen bolig, er heller ikke renteutgifter trukket fra inntektsbegrepet.

Husholdningsdefinisjon. Inntektsstatistikken er en totaltelling som omfatter alle personer i privathusholdninger som bor i landet ved utgangen av året. En husholdning består av alle personer som bor sammen i felles bolig (bohusholdning). For å komme nærmere den faktiske husholdningen er borteboende studenter skilt ut fra foreldrehusholdningen. I tillegg benyttes en del annen informasjon for å få flere samboere registrert i felles husholdning, og data fra NAV for å identifisere – og deretter fjerne - institusjonsbeboere.

Ekvivalentinntekt og forbruksvekter. En ekvivalenteskala gir uttrykk for hvor mye inntekt en husholdning med gitte karakteristika, for eksempel to voksne og to barn, må ha for at deres levestandard skal være like høy som levestanden til en enslig med en gitt inntekt. Det er utledet en hel rekke typer av ekvivalenteskalaer, basert på forskjellige tilnærmingar. I beskrivelsen av utviklingen i inntektsulikhet i avsnitt 6.1 er den såkalte EU-skalaen benyttet. Ved bruk av denne skalaen gis første voksne husholdningsmedlem vekt lik 1, neste voksne vekt lik 0,5, mens barn får hver vekt lik 0,3. En husholdning bestående av to voksne og to barn (dvs. sum forbruksvekter lik 2,1) må ved bruk av EU-skalaen ha en husholdningsinntekt på 420 000 kroner for å ha samme inntekt per forbruksenhet som en enslig med 200 000 kroner i inntekt.

Nasjonalregnskap for Norge

Tabell

	Side
1. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Løpende priser. Millioner kroner	2*
2. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Faste 2014-priser. Millioner kroner.....	3*
3. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	4*
4. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	5*
5. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Løpende priser. Millioner kroner	6*
6. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Faste 2014-priser. Millioner kroner	7*
7. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	8*
8. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	9*
9. Hovedtall for konsum. Løpende priser. Millioner kroner.....	10*
10. Hovedtall for konsum. Faste 2014-priser. Millioner kroner	10*
11. Hovedtall for konsum. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	11*
12. Hovedtall for konsum. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	11*
13. Konsum i husholdninger. Løpende priser. Millioner kroner.....	12*
14. Konsum i husholdninger. Faste 2014-priser. Millioner kroner	12*
15. Konsum i husholdninger. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	13*
16. Konsum i husholdninger. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	13*
17. Bruttoinvestering i fast realkapital. Løpende priser. Millioner kroner.....	14*
18. Bruttoinvestering i fast realkapital. Faste 2014-priser. Millioner kroner.....	15*
19. Bruttoinvestering i fast realkapital. Prosentvis volumendring fra samme periode året før.....	16*
20. Bruttoinvestering i fast realkapital. Prosentvis prisendring fra samme periode året før.....	17*
21. Eksport. Løpende priser. Millioner kroner	18*
22. Eksport. Faste 2014-priser. Millioner kroner.....	19*
23. Eksport. Prosentvis volumendring fra samme periode året før.....	20*
24. Eksport. Prosentvis prisendring fra samme periode året før.....	21*
25. Import. Løpende priser. Millioner kroner.....	22*
26. Import. Faste 2014-priser. Millioner kroner.....	23*
27. Import. Prosentvis volumendring fra samme periode året før.....	24*
28. Import. Prosentvis prisendring fra samme periode året før.....	25*
29. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige. 1000	26*
30. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige. Prosentvis endring fra samme periode året før	27*
31. Utførte timeverk. Lønnstakere og selvstendige. Millioner	28*
32. Lønnskostnader etter næring. Løpende priser. Millioner kroner	29*

Tabell 1. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Løpende priser. Millioner kroner

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1 341 305	1 407 015	332 136	339 085	348 317	337 188	352 883	354 894	362 051
Konsum i husholdninger	1 272 611	1 335 892	315 323	322 508	330 520	319 588	334 852	337 742	343 710
Varekonsum	592 271	614 588	146 678	146 511	161 583	141 014	154 663	150 941	167 971
Tjenestekonsum	612 312	649 625	153 159	154 057	155 114	159 366	162 559	164 404	163 296
Husholdningenes kjøp i utlandet	107 482	115 398	26 271	33 692	23 970	26 829	29 508	35 681	23 381
Utlendingers kjøp i Norge	-39 454	-43 719	-10 786	-11 752	-10 147	-7 620	-11 877	-13 284	-10 938
Konsum i ideelle organisasjoner	68 694	71 122	16 814	16 578	17 797	17 600	18 030	17 152	18 340
Konsum i offentlig forvaltning	727 292	760 959	181 002	182 305	184 414	187 627	189 414	191 296	192 623
Konsum i statsforvaltningen	367 854	385 455	91 461	92 443	93 320	94 985	95 944	96 984	97 543
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	324 926	340 691	80 869	81 757	82 402	83 887	84 904	85 690	86 210
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	42 928	44 764	10 591	10 686	10 918	11 098	11 039	11 293	11 333
Konsum i kommuneforvaltningen	359 438	375 504	89 541	89 862	91 094	92 642	93 470	94 312	95 080
Bruttoinvestering i fast realkapital	729 601	746 905	186 256	179 010	190 530	174 756	187 379	187 991	196 779
Utvinning av råolje og naturgass, rørtransport	187 161	159 677	50 528	43 591	45 073	38 144	41 426	39 795	40 312
Utenriks sjøfart	2 079	1 184	719	403	512	539	212	460	-27
Fastlands-Norge	540 362	586 044	135 010	135 016	144 945	136 073	145 740	147 737	156 494
Næringer	225 538	238 299	58 215	54 706	60 345	53 887	60 326	58 431	65 655
Tjenester tilknyttet utvinning	4 347	1 319	1 550	787	635	512	241	172	395
Andre tjenester	137 490	144 903	35 061	33 175	36 041	33 715	37 153	35 833	38 202
Industri og bergverk	32 179	34 717	7 937	7 624	9 804	7 756	8 643	7 865	10 453
Annen vareproduksjon	51 522	57 360	13 667	13 119	13 865	11 904	14 289	14 561	16 605
Boliger (husholdninger)	162 452	182 195	40 398	40 181	43 224	42 672	44 648	45 883	48 992
Offentlig forvaltning	152 372	165 550	36 397	40 130	41 376	39 514	40 766	43 423	41 847
Bruttoinvestering i verdigjenstander	346	352	84	84	90	87	88	85	91
Lagerrendring og statistiske avvik	149 750	157 959	34 878	27 880	34 420	46 368	44 733	28 032	38 826
Bruttoinvestering i alt	879 697	905 216	221 218	206 974	225 040	221 210	232 200	216 109	235 696
Innenlandske sluttanvendelse	2 948 294	3 073 189	734 357	728 364	757 772	746 025	774 497	762 298	790 370
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerrendr.) .	2 608 959	2 754 017	648 148	656 407	677 677	660 888	688 037	693 926	711 167
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	879 664	926 509	217 399	222 435	225 790	227 141	230 180	234 718	234 470
Eksport i alt	1 165 481	1 051 673	284 166	289 166	297 306	257 421	256 214	253 004	285 034
Tradisjonelle varer	371 622	355 800	91 458	90 596	96 100	87 732	90 574	88 068	89 426
Råolje og naturgass	448 712	370 961	109 775	108 753	108 911	91 723	85 304	84 591	109 343
Skip, plattformer og fly	11 473	15 354	1 570	5 618	2 152	2 205	2 838	3 066	7 245
Tjenester	333 674	309 558	81 363	84 199	90 143	75 761	77 498	77 279	79 020
Samlet sluttanvendelse	4 113 775	4 124 862	1 018 523	1 017 530	1 055 078	1 003 446	1 030 711	1 015 302	1 075 404
Import i alt	996 342	1 013 089	244 518	252 700	258 009	243 664	256 567	260 545	252 313
Tradisjonelle varer	581 015	584 729	144 096	140 289	153 276	141 168	149 222	143 329	151 010
Råolje og naturgass	10 865	8 459	3 024	2 619	2 229	2 132	2 033	2 623	1 671
Skip, plattformer og fly	34 162	39 544	7 791	9 847	7 993	8 232	9 463	12 921	8 928
Tjenester	370 300	380 357	89 607	99 945	94 511	92 132	95 849	101 672	90 704
Bruttonasjonalprodukt ¹	3 117 433	3 111 773	774 005	764 830	797 069	759 782	774 144	754 757	823 091
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	2 620 035	2 715 436	650 949	643 488	677 027	661 423	680 984	668 657	704 372
Petroleumsvirksomhet og utenriks sjøfart	497 398	396 337	123 056	121 343	120 042	98 359	93 160	86 100	118 718
Fastlands-Norge(basisverdi)	2 275 877	2 353 748	565 108	557 123	586 744	576 202	590 920	577 512	609 113
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	1 712 289	1 767 182	424 869	415 211	443 375	431 978	444 947	430 053	460 204
Industri og bergverk	227 555	222 940	57 577	54 700	56 337	55 284	57 946	53 664	56 046
Annen vareproduksjon	280 965	320 487	63 688	69 659	76 341	78 230	73 869	78 606	89 782
Tjenester inkl. boligtjenester	1 203 769	1 223 754	303 604	290 851	310 697	298 464	313 132	297 783	314 375
Offentlig forvaltning	563 588	586 566	140 239	141 912	143 369	144 224	145 973	147 458	148 910
Produktavgifter og -subsider	344 158	361 688	85 841	86 365	90 283	85 221	90 063	91 145	95 259

1 Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi.

Tabell 2. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Faste 2014-priser. Millioner kroner

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1 311 465	1 332 325	326 505	333 421	337 544	317 752	335 529	337 809	341 234
Konsum i husholdninger	1 245 216	1 265 601	310 229	317 455	320 559	301 116	318 611	321 745	324 129
Varekonsum	579 798	579 522	144 029	143 278	156 127	135 424	146 506	141 879	155 713
Tjenestekonsum	604 358	624 457	151 459	155 016	153 101	149 630	157 364	160 377	157 087
Husholdningenes kjøp i utlandet	99 797	103 381	25 356	30 634	21 220	23 467	26 146	32 081	21 688
Utlendingers kjøp i Norge	-38 737	-41 759	-10 615	-11 474	-9 889	-7 405	-11 403	-12 592	-10 359
Konsum i ideelle organisasjoner	66 249	66 724	16 276	15 966	16 985	16 637	16 918	16 065	17 105
Konsum i offentlig forvaltning	706 366	722 756	176 022	176 727	177 776	179 318	180 164	181 396	181 878
Konsum i statsforvaltningen	354 962	363 716	88 341	88 832	89 449	90 337	90 591	91 340	91 448
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	313 292	321 477	77 988	78 472	79 006	79 795	80 147	80 688	80 847
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	41 670	42 239	10 353	10 360	10 443	10 542	10 445	10 652	10 601
Konsum i kommuneforvaltningen	351 404	359 040	87 681	87 895	88 327	88 981	89 573	90 057	90 430
Bruttoinvestering i fast realkapital	711 392	714 616	181 134	176 521	184 005	167 336	178 742	179 962	188 576
Utvinning av råolje og naturgass, rørtransport	183 085	156 134	48 552	45 123	43 815	36 015	39 696	39 493	40 930
Utenriks sjøfart	1 959	1 059	674	413	427	499	180	420	-41
Fastlands-Norge	526 349	557 424	131 908	130 985	139 764	130 822	138 866	140 049	147 687
Næringer	219 501	225 726	57 029	53 232	57 850	51 239	57 364	55 401	61 722
Tjenester tilknyttet utvinning	4 205	1 252	1 504	760	609	480	230	166	375
Andre tjenester	133 822	137 404	34 336	32 262	34 556	32 130	35 395	33 940	35 939
Industri og bergverk	31 447	32 915	7 815	7 462	9 431	7 388	8 193	7 482	9 852
Annен vareproduksjon	50 027	54 155	13 374	12 748	13 254	11 241	13 546	13 813	15 556
Boliger (husholdninger)	158 051	173 751	39 214	38 838	41 860	41 352	42 564	43 534	46 301
Offentlig forvaltning	148 796	157 947	35 664	38 915	40 053	38 231	38 939	41 114	39 664
Bruttoinvestering i verdigjenstander	334	334	82	81	87	83	84	80	87
Lagerendring og statistiske avvik	151 488	161 490	34 893	29 396	36 165	45 914	46 337	26 360	42 879
Bruttoinvestering i alt	863 215	876 440	216 109	205 997	220 257	213 333	225 164	206 401	231 542
Innenlandske sluttanvendelse	2 881 046	2 931 521	718 635	716 145	735 577	710 403	740 857	725 607	754 654
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerendr.)	2 544 180	2 612 505	634 435	641 132	655 083	627 892	654 560	659 254	670 799
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	855 163	880 703	211 686	215 641	217 829	217 548	219 103	222 510	221 542
Eksport i alt	1 265 859	1 250 839	304 116	314 368	334 386	315 531	306 964	303 819	324 526
Tradisjonelle varer	363 233	333 578	89 330	89 069	94 578	84 427	85 605	83 020	80 527
Råolje og naturgass	569 005	590 433	132 677	140 071	150 455	155 771	139 482	138 379	156 801
Skip, plattformer og fly	7 471	13 564	1 521	1 989	2 026	1 902	2 513	2 691	6 459
Tjenester	326 150	313 264	80 589	83 239	87 327	73 431	79 365	79 729	80 739
Samlet sluttanvendelse	4 146 904	4 182 360	1 022 752	1 030 513	1 069 963	1 025 934	1 047 821	1 029 426	1 079 179
Import i alt	955 940	958 708	237 706	241 367	244 503	229 340	242 688	247 474	239 207
Tradisjonelle varer	554 823	551 586	139 427	134 002	144 509	133 443	140 934	136 083	141 125
Råolje og naturgass	13 471	11 331	3 370	3 272	3 063	3 221	2 773	3 445	1 892
Skip, plattformer og fly	29 368	32 483	6 850	8 304	6 569	6 667	7 740	10 963	7 114
Tjenester	358 279	363 307	88 060	95 788	90 362	86 009	91 240	96 983	89 076
Bruttonasjonalprodukt ¹	3 190 964	3 223 652	785 045	789 146	825 459	796 594	805 133	781 952	839 972
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	2 561 433	2 582 862	636 797	632 890	660 929	627 974	649 925	637 455	667 508
Petroleumsvirksomhet og utenriks sjøfart	629 530	640 790	148 249	156 256	164 531	168 620	155 208	144 497	172 464
Fastlands-Norge(basisverdi)	2 223 947	2 236 571	552 388	548 255	573 143	545 537	562 130	550 932	577 973
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	1 676 707	1 678 589	416 049	411 209	435 155	406 763	423 022	411 382	437 422
Industri og bergverk	211 627	202 200	53 679	49 940	52 929	50 523	52 618	47 707	51 352
Annен vareproduksjon	276 050	282 735	63 824	69 420	73 275	71 369	66 366	69 941	75 058
Tjenester inkl. boligtjenester	1 189 030	1 193 655	298 547	291 848	308 951	284 871	304 038	293 734	311 011
Offentlig forvaltning	547 240	557 982	136 339	137 047	137 987	138 773	139 107	139 550	140 551
Produktavgifter og -subsider	337 486	346 291	84 408	84 635	87 786	82 437	87 795	86 523	89 535

1 Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi.

Tabell 3. Makroøkonomiske hovedstørrelser.**Prosentvis volumendring fra samme periode året før**

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,1	1,6	1,7	2,1	1,8	1,2	2,8	1,3	1,1
Konsum i husholdninger	2,1	1,6	1,7	2,1	1,7	1,4	2,7	1,4	1,1
Varekonsum	1,0	-0,0	0,7	0,9	-0,1	-0,7	1,7	-1,0	-0,3
Tjenestekonsum	3,5	3,3	3,4	3,8	3,7	3,3	3,9	3,5	2,6
Husholdningenes kjøp i utlandet	2,9	3,6	1,0	3,4	4,2	3,9	3,1	4,7	2,2
Utlendingers kjøp i Norge	10,3	7,8	12,2	14,1	7,5	9,6	7,4	9,7	4,8
Konsum i ideelle organisasjoner	2,2	0,7	1,4	2,1	2,7	-2,3	3,9	0,6	0,7
Konsum i offentlig forvaltning	2,1	2,3	2,2	1,7	1,6	2,0	2,4	2,6	2,3
Konsum i statsforvaltningen	2,4	2,5	2,5	1,9	1,8	2,3	2,5	2,8	2,2
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	2,9	2,6	3,0	2,4	2,1	2,5	2,8	2,8	2,3
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	-1,0	1,4	-1,6	-1,8	-0,2	0,3	0,9	2,8	1,5
Konsum i kommuneforvaltningen	1,7	2,2	1,9	1,5	1,4	1,7	2,2	2,5	2,4
Bruttoinvestering i fast realkapital	-3,8	0,5	-4,4	-4,4	-2,2	-1,4	-1,3	1,9	2,5
Utvinning av råolje og naturgass, rørtransport	-15,0	-14,7	-13,9	-18,6	-15,1	-21,0	-18,2	-12,5	-6,6
Utenriks sjøfart	138,3	-46,0	169,0	-23,7	-6,7	12,3	-73,3	1,7	..
Fastlands-Norge	0,6	5,9	-0,7	1,8	2,7	5,8	5,3	6,9	5,7
Næringer	-1,6	2,8	0,9	-2,7	-5,2	-0,3	0,6	4,1	6,7
Tjenester tilknyttet utvinning	-14,0	-70,2	-2,1	-34,5	-47,4	-63,9	-84,7	-78,2	-38,4
Andre tjenester	-1,2	2,7	2,6	-3,7	-5,3	-1,6	3,1	5,2	4,0
Industri og bergverk	-7,8	4,7	-5,3	-2,9	-12,0	9,7	4,8	0,3	4,5
Annen vareproduksjon	3,0	8,3	0,9	3,0	4,5	5,5	1,3	8,4	17,4
Boliger (husholdninger)	1,6	9,9	0,0	2,0	8,6	8,4	8,5	12,1	10,6
Offentlig forvaltning	3,0	6,1	-4,0	8,5	9,8	11,9	9,2	5,7	-1,0
Bruttoinvestering i verdigjenstander	0,4	-0,2	0,3	0,2	0,9	-3,0	3,0	-0,5	-0,2
Lagerendring og statistiske avvik	5,0	6,6	28,1	-30,4	8,3	-10,0	32,8	-10,3	18,6
Bruttoinvestering i alt	-2,3	1,5	-0,3	-9,3	-0,6	-3,4	4,2	0,2	5,1
Innenlandske sluttanvendelse	0,7	1,8	1,2	-1,6	1,0	-0,0	3,1	1,3	2,6
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerendr.).	1,8	2,7	1,3	1,9	1,9	2,3	3,2	2,8	2,4
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	2,2	3,0	1,1	2,8	3,0	3,6	3,5	3,2	1,7
Eksport i alt	3,7	-1,2	4,3	6,7	1,4	0,8	0,9	-3,4	-2,9
Tradisjonelle varer	5,8	-8,2	6,1	5,9	3,7	-6,5	-4,2	-6,8	-14,9
Råolje og naturgass	3,2	3,8	5,8	8,6	-1,1	6,8	5,1	-1,2	4,2
Skip, plattformer og fly	-25,0	81,6	-22,4	60,0	-16,0	-1,6	65,2	35,2	218,7
Tjenester	3,3	-4,0	0,6	3,6	3,7	-2,1	-1,5	-4,2	-7,5
Samlet sluttanvendelse	1,6	0,9	2,1	0,8	1,1	0,2	2,5	-0,1	0,9
Import i alt	1,6	0,3	1,3	-4,5	4,3	-1,3	2,1	2,5	-2,2
Tradisjonelle varer	1,9	-0,6	2,6	-2,1	3,5	-2,5	1,1	1,6	-2,3
Råolje og naturgass	-1,3	-15,9	12,0	-19,4	-9,8	-14,5	-17,7	5,3	-38,2
Skip, plattformer og fly	-11,7	10,6	5,3	-49,3	24,2	-12,8	13,0	32,0	8,3
Tjenester	2,5	1,4	-1,3	0,4	5,1	2,3	3,6	1,2	-1,4
Bruttonasjonalprodukt ¹	1,6	1,0	2,3	2,6	0,2	0,7	2,6	-0,9	1,8
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	1,1	0,8	1,8	1,0	0,3	-0,5	2,1	0,7	1,0
Petroleumsvirksomhet og utenriks sjøfart	3,7	1,8	4,6	9,5	-0,3	5,1	4,7	-7,5	4,8
Fastlands-Norge(basisverdi)	1,1	0,6	1,8	0,9	0,2	-0,8	1,8	0,5	0,8
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	0,8	0,1	1,9	0,5	-0,3	-1,8	1,7	0,0	0,5
Industri og bergverk	-3,2	-4,5	0,1	-5,6	-7,2	-8,3	-2,0	-4,5	-3,0
Annen vareproduksjon	2,8	2,4	3,6	3,4	2,3	2,6	4,0	0,8	2,4
Tjenester inkl. boligtjenester	1,1	0,4	1,9	1,0	0,3	-1,7	1,8	0,6	0,7
Offentlig forvaltning	1,8	2,0	1,5	1,9	2,0	2,1	2,0	1,8	1,9
Produktavgifter og -subsider	1,5	2,6	1,5	1,9	0,9	2,2	4,0	2,2	2,0

1 Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi.

Tabell 4. Makroøkonomiske hovedstørrelser.**Prosentvis prisendring fra samme periode året før**

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,3	3,3	2,0	2,5	2,9	3,6	3,4	3,3	2,8
Konsum i husholdninger	2,2	3,3	1,8	2,4	2,9	3,6	3,4	3,3	2,8
Varekonsum	2,2	3,8	2,2	2,0	2,9	3,3	3,7	4,0	4,2
Tjenestekonsum	1,3	2,7	1,0	1,1	1,8	2,8	2,2	3,1	2,6
Husholdningenes kjøp i utlandet	7,7	3,6	5,0	11,0	9,7	9,7	8,9	1,1	-4,6
Utlendingers kjøp i Norge	1,9	2,8	1,7	1,9	2,2	2,7	2,5	3,0	2,9
Konsum i ideelle organisasjoner	3,7	2,8	4,1	3,4	3,2	2,9	3,2	2,8	2,3
Konsum i offentlig forvaltning	3,0	2,3	3,3	2,9	2,5	2,5	2,2	2,2	2,1
Konsum i statsforvaltningen	3,6	2,3	4,0	3,6	2,9	2,5	2,3	2,0	2,2
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	3,7	2,2	4,2	3,7	3,0	2,4	2,2	1,9	2,2
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	3,0	2,9	2,9	2,9	2,8	3,1	3,3	2,8	2,3
Konsum i kommuneforvaltningen	2,3	2,2	2,6	2,2	2,1	2,4	2,2	2,4	1,9
Bruttoinvestering i fast realkapital	2,6	1,9	3,5	1,1	2,4	2,0	1,9	3,0	0,8
Utvinning av råolje og naturgass, rørtransport	2,2	0,0	5,1	-3,0	2,1	0,7	0,3	4,3	-4,3
Utenriks sjøfart	6,1	5,4	31,9	-30,3	-21,3	7,8	10,5	12,3	-45,7
Fastlands-Norge	2,7	2,4	2,8	2,6	2,6	2,6	2,5	2,3	2,2
Næringer	2,8	2,7	2,8	2,6	3,0	3,4	3,0	2,6	2,0
Tjenester tilknyttet utvinning	3,4	1,9	4,1	3,9	2,4	3,2	1,4	0,1	0,8
Andre tjenester	2,7	2,6	2,9	2,5	3,0	3,2	2,8	2,7	1,9
Industri og bergverk	2,3	3,1	2,2	2,5	2,6	3,8	3,9	2,9	2,1
Annen vareproduksjon	3,0	2,8	2,9	2,9	3,1	3,8	3,2	2,4	2,0
Boliger (husholdninger)	2,8	2,0	3,1	2,6	2,3	1,8	1,8	1,9	2,5
Offentlig forvaltning	2,4	2,4	2,3	2,6	2,3	2,4	2,6	2,4	2,1
Bruttoinvestering i verdigjenstander	3,5	1,8	3,5	4,0	3,4	2,1	1,7	1,9	1,7
Lagerendring og statistiske avvik	-1,1	-1,1	-1,1	-2,0	-0,1	-2,0	-3,4	12,1	-4,9
Bruttoinvestering i alt	1,9	1,3	2,8	0,8	1,9	1,1	0,7	4,2	-0,4
Innenlandske sluttanvendelse	2,3	2,4	2,5	2,1	2,5	2,5	2,3	3,3	1,7
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerendr.).	2,5	2,8	2,5	2,6	2,7	3,0	2,9	2,8	2,5
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	2,9	2,3	3,1	2,9	2,5	2,4	2,3	2,3	2,1
Eksport i alt	-7,9	-8,7	-6,4	-6,1	-8,4	-13,4	-10,7	-9,5	-1,2
Tradisjonelle varer	2,3	4,3	3,6	2,5	0,3	0,3	3,3	4,3	9,3
Råolje og naturgass	-21,1	-20,3	-18,3	-18,9	-20,7	-29,2	-26,1	-21,3	-3,7
Skip, plattformer og fly	53,6	-26,3	3,8	171,0	2,7	5,1	9,4	-59,6	5,6
Tjenester	2,3	-3,4	2,2	1,1	0,5	-0,8	-3,3	-4,2	-5,2
Samlet sluttanvendelse	-0,8	-0,6	-0,1	-0,4	-0,8	-2,1	-1,2	-0,1	1,1
Import i alt	4,2	1,4	5,5	5,0	2,5	2,4	2,8	0,6	-0,0
Tradisjonelle varer	4,7	1,2	5,0	5,5	3,3	1,0	2,4	0,6	0,9
Råolje og naturgass	-19,3	-7,4	-11,5	-20,3	-20,9	-16,7	-18,3	-4,9	21,4
Skip, plattformer og fly	16,3	4,7	19,5	17,4	15,0	10,7	7,5	-0,6	3,1
Tjenester	3,4	1,3	5,8	4,1	0,8	4,4	3,2	0,5	-2,6
Bruttonasjonalprodukt ¹	-2,3	-1,2	-1,8	-2,0	-1,9	-3,4	-2,5	-0,4	1,5
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	2,3	2,8	2,4	2,2	2,1	2,4	2,5	3,2	3,0
Petroleumsvirksomhet og utenriks sjøfart	-21,0	-21,7	-19,3	-19,3	-19,8	-29,6	-27,7	-23,3	-5,7
Fastlands-Norge(basisverdi)	2,3	2,8	2,8	2,2	2,0	2,5	2,8	3,2	2,9
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	2,1	3,1	2,5	2,0	1,8	2,6	3,0	3,5	3,3
Industri og bergverk	7,5	2,5	7,5	8,7	4,5	2,3	2,7	2,7	2,5
Annen vareproduksjon	1,8	11,4	2,1	0,7	2,3	6,9	11,5	12,0	14,8
Tjenester inkl. boligtjenester	1,2	1,3	1,7	1,2	1,2	1,6	1,3	1,7	0,5
Offentlig forvaltning	3,0	2,1	3,4	2,9	2,4	2,3	2,0	2,0	2,0
Produktavgifter og -subsider	2,0	2,4	0,1	1,6	3,3	2,1	0,9	3,2	3,5

1 Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi.

Tabell 5. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi.**Løpende priser. Millioner kroner**

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
Bruttonasjonalprodukt¹	3 117 433	3 111 773	774 005	764 830	797 069	759 782	774 144	754 757	823 091
Jordbruk og skogbruk	19 454	19 066	463	9 396	5 182	4 283	459	9 138	5 186
Fiske, fangst og akvakultur	30 832	48 879	6 474	7 362	9 278	11 691	11 333	11 942	13 913
Bergverksdrift	4 760	4 511	1 266	1 254	1 143	1 039	1 192	1 217	1 063
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	484 869	377 970	121 720	117 837	113 199	93 593	91 272	82 330	110 775
Utvinning av råolje og naturgass	439 824	348 812	109 979	107 147	103 822	84 273	82 172	75 721	106 646
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	45 045	29 158	11 741	10 690	9 377	9 320	9 100	6 609	4 129
Industri	222 795	218 430	56 311	53 446	55 194	54 245	56 755	52 447	54 983
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	41 920	46 026	10 148	10 561	11 098	10 585	11 400	11 971	12 070
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	2 823	3 365	708	632	756	788	854	778	945
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	7 558	7 884	2 017	1 855	1 918	1 706	2 257	1 884	2 036
Produksjon av papir og papirvarer	2 736	3 113	584	695	770	806	778	815	714
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	3 560	3 134	872	902	868	794	744	767	828
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytsk industri	30 228	32 000	7 377	8 140	7 668	8 130	8 381	7 943	7 546
Prod av kjemiske råvarer	10 263	8 862	2 693	2 614	2 473	2 586	2 207	2 110	1 960
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	13 576	14 265	3 710	3 354	3 395	3 185	4 010	3 525	3 545
Produksjon av metaller	12 097	10 907	3 403	2 702	2 401	2 498	2 532	2 922	2 955
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	65 392	57 904	16 543	14 613	16 256	15 315	15 209	12 873	14 507
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	20 097	19 346	5 075	4 536	4 605	5 000	5 212	4 377	4 757
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	5 471	5 603	1 403	1 234	1 390	1 424	1 477	1 232	1 470
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	17 338	14 883	4 472	4 222	4 070	4 013	3 901	3 359	3 609
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	53 503	64 217	11 813	10 022	14 996	18 545	13 846	12 540	19 286
Vannforsyning, avløp og renovasjon	17 780	18 620	4 593	4 404	4 517	4 332	4 746	4 696	4 846
Bygge- og anleggsvirksomhet	177 176	188 326	44 938	42 880	46 884	43 712	48 230	44 986	51 397
Varehandel og reparasjon av motorvogner	214 249	216 099	54 737	52 444	56 422	49 698	56 012	53 129	57 259
Rørtransport	17 534	19 296	4 170	3 853	4 824	4 729	4 628	5 053	4 885
Utenriks sjøfart	40 040	28 230	8 907	10 342	11 396	9 357	6 360	5 326	7 187
Transport utenom utenriks sjøfart	103 692	108 292	26 670	27 108	27 323	25 436	28 374	27 764	26 720
Post og distribusjonsvirksomhet	10 233	10 302	2 511	2 427	2 657	2 478	2 710	2 409	2 705
Overnattings- og serveringsvirksomhet	40 221	42 454	10 229	11 305	10 440	9 090	10 855	11 694	10 815
Informasjon og kommunikasjon	109 180	114 980	26 987	24 892	29 790	27 755	28 747	26 443	32 035
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	132 476	138 266	32 888	27 542	31 074	41 803	34 808	30 052	31 603
Omsetning og drift av fast eiendom	83 987	85 661	21 563	20 894	20 550	20 959	21 714	21 559	21 429
Boligtjenester	119 426	124 311	29 940	30 268	30 221	30 239	30 861	31 480	31 730
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	131 911	136 053	33 458	29 550	37 693	29 982	36 115	30 771	39 185
Forretningsmessig tjenesteyting	75 168	73 773	18 702	19 550	19 531	16 405	18 074	19 830	19 465
Offentlig administrasjon og forsvar	177 384	184 428	44 132	44 575	45 050	45 447	45 994	46 292	46 694
Undervisning	143 873	150 400	35 751	35 973	36 803	36 923	37 426	37 599	38 452
Helse- og omsorgstjenester	306 332	318 861	76 141	77 260	78 052	78 364	79 037	80 369	81 090
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	56 399	58 662	13 800	13 880	14 565	14 455	14 533	14 545	15 129
Totalt for nærlinger (basisverdi)	2 773 275	2 750 085	688 164	678 465	706 786	674 561	684 081	663 612	727 832
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	2 620 035	2 715 436	650 949	643 488	677 027	661 423	680 984	668 657	704 372
Produktavgifter og -subsider	344 158	361 688	85 841	86 365	90 283	85 221	90 063	91 145	95 259

Offentlig forvaltning	563 588	586 566	140 239	141 912	143 369	144 224	145 973	147 458	148 910
Statsforvaltningen	263 109	274 061	65 414	66 231	66 955	67 426	68 323	68 845	69 467
Sivil forvaltning	233 723	243 756	58 110	58 915	59 523	59 902	60 775	61 298	61 781
Forsvar	29 386	30 305	7 304	7 316	7 433	7 524	7 547	7 548	7 686
Kommuneforvaltningen	300 480	312 505	74 825	75 681	76 413	76 799	77 651	78 613	79 443

Fastlands-Norge (basisverdi)	2 275 877	2 353 748	565 108	557 123	586 744	576 202	590 920	577 512	609 113
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge (basisverdi)	1 575 499	1 624 974	390 598	380 586	408 759	397 378	409 610	394 048	423 938
Markedsrettet virksomhet (basisverdi)	2 072 897	2 021 311	513 653	501 928	528 801	495 737	502 770	480 148	542 657
Ikke markedsrettet virksomhet (basisverdi)	700 378	728 774	174 510	176 537	177 985	178 824	181 311	183 464	185 175

1 Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i nærlinger er målt i basisverdi

Tabell 6. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi.
Faste 2014-priser. Millioner kroner

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
Bruttonasjonalprodukt¹	3 190 964	3 223 652	785 045	789 146	825 459	796 594	805 133	781 952	839 972
Jordbruk og skogbruk	19 511	19 724	555	9 412	5 080	4 544	795	9 210	5 176
Fiske, fangst og akvakultur	27 112	25 834	6 667	6 528	7 106	6 719	6 130	6 393	6 592
Bergverksdrift	4 629	4 593	1 278	1 183	1 080	1 002	1 187	1 247	1 158
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	625 997	631 357	147 933	155 183	162 430	165 881	152 973	142 832	169 671
Utvinning av råolje og naturgass	581 771	593 818	136 471	144 355	152 338	156 591	143 147	133 489	160 591
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	44 225	37 539	11 462	10 828	10 092	9 290	9 826	9 343	9 080
Industri	206 998	197 606	52 401	48 758	51 849	49 522	51 430	46 460	50 194
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	39 174	38 594	9 307	9 942	10 547	9 171	9 415	9 957	10 051
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	2 627	2 839	662	582	679	662	725	654	798
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	7 512	7 751	1 993	1 778	1 928	1 738	2 195	1 803	2 015
Produksjon av papir og papirvarer	2 280	2 475	523	554	606	614	613	630	618
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	3 586	3 350	908	869	872	838	842	808	862
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytsk industri	21 821	24 107	5 627	5 218	5 349	5 924	6 343	5 982	5 859
Prod av kjemiske råvarer	8 626	7 798	2 289	2 087	1 982	2 118	1 894	1 892	1 893
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	13 560	13 903	3 703	3 320	3 376	3 170	3 837	3 407	3 489
Produksjon av metaller	10 239	10 610	2 584	2 571	2 580	2 641	2 751	2 592	2 626
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	64 017	56 080	16 364	14 258	15 837	14 812	14 671	12 248	14 350
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	19 613	18 275	4 943	4 323	4 683	4 642	4 944	4 011	4 679
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	5 371	5 305	1 358	1 196	1 346	1 398	1 323	1 193	1 391
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	17 201	14 318	4 429	4 148	4 045	3 913	3 772	3 175	3 457
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	56 789	58 138	12 974	12 427	15 299	17 315	13 317	12 047	15 460
Vannforsyning, avløp og renovasjon	17 307	17 874	4 357	4 352	4 449	4 268	4 486	4 500	4 620
Bygge- og anleggsvirksomhet	172 638	179 038	43 627	41 053	45 790	42 792	46 124	42 292	47 831
Varehandel og reparasjon av motorvogner	213 670	209 816	53 804	51 849	56 755	49 907	54 081	50 773	55 055
Rørtransport	18 415	18 466	3 929	4 488	5 104	5 164	4 419	3 793	5 091
Utenriks sjøfart	29 344	28 506	7 849	7 413	7 088	6 865	7 642	7 216	6 783
Transport utenom utenriks sjøfart	97 357	99 711	24 961	24 892	24 872	22 903	25 788	25 340	25 680
Post og distribusjonsvirksomhet	9 780	9 508	2 401	2 237	2 574	2 394	2 479	2 125	2 509
Overnattings- og serveringsvirksomhet	39 732	41 152	10 125	11 185	10 221	8 930	10 601	11 282	10 338
Informasjon og kommunikasjon	109 005	111 875	26 890	24 944	29 679	27 433	27 893	25 597	30 953
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	142 397	146 484	34 727	35 649	37 019	35 837	36 236	37 272	37 140
Omsetning og drift av fast eiendom	82 006	80 726	21 120	20 217	19 785	20 163	20 545	20 110	19 907
Boligtjenester	113 455	116 328	28 478	28 162	28 290	29 101	29 139	28 958	29 130
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	127 890	130 193	32 378	28 902	36 211	28 807	34 539	29 532	37 316
Forretningsmessig tjenesteyting	75 920	73 182	19 149	20 082	19 118	15 995	18 729	19 506	18 953
Offentlig administrasjon og forsvar	173 207	176 105	43 220	43 328	43 663	43 958	44 002	43 971	44 174
Undervisning	140 175	143 245	34 920	34 924	35 513	35 654	35 772	35 553	36 266
Helse- og omsorgstjenester	295 645	302 115	73 509	74 073	74 672	75 068	75 139	75 712	76 195
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	54 497	55 783	13 385	13 271	14 023	13 938	13 888	13 710	14 247
Totalt for nærlinger (basisverdi)	2 853 478	2 877 361	700 637	704 511	737 673	714 157	717 338	695 429	750 437
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	2 561 433	2 582 862	636 797	632 890	660 929	627 974	649 925	637 455	667 508
Produktavgifter og -subsider	337 486	346 291	84 408	84 635	87 786	82 437	87 795	86 523	89 535

Offentlig forvaltning	547 240	557 982	136 339	137 047	137 987	138 773	139 107	139 550	140 551
Statsforvaltningen	253 872	259 297	63 116	63 535	64 155	64 583	64 680	64 869	65 165
Sivil forvaltning	225 303	230 649	55 968	56 423	57 035	57 414	57 510	57 744	57 983
Forsvar	28 569	28 648	7 147	7 111	7 120	7 170	7 170	7 125	7 182
Kommuneforvaltningen	293 368	298 685	73 223	73 512	73 833	74 190	74 427	74 681	75 386

Fastlands-Norge (basisverdi)	2 223 947	2 236 571	552 388	548 255	573 143	545 537	562 130	550 932	577 973
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge (basisverdi)	1 546 785	1 545 885	383 462	378 919	402 731	373 583	389 795	378 321	404 186
Markedsrettet virksomhet (basisverdi)	2 176 315	2 186 675	531 711	535 174	567 262	542 203	545 003	522 819	576 650
Ikke markedsrettet virksomhet (basisverdi)	677 163	690 686	168 926	169 336	170 412	171 954	172 334	172 610	173 787

1 Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i nærlinger er målt i basisverdi

Tabell 7. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi.**Prosentvis volumendring fra samme periode året før**

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
Bruttonasjonalprodukt¹	1,6	1,0	2,3	2,6	0,2	0,7	2,6	-0,9	1,8
Jordbruk og skogbruk	4,1	1,1	8,0	5,8	1,3	1,8	43,3	-2,1	1,9
Fiske, fangst og akvakultur	2,0	-4,7	3,8	0,7	2,2	-1,3	-8,1	-2,1	-7,2
Bergverksdrift	-4,1	-0,8	-0,1	-2,7	-14,0	-8,0	-7,1	5,4	7,2
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	2,6	0,9	4,1	7,8	-1,7	3,4	3,4	-8,0	4,5
Utvinning av råolje og naturgass	4,0	2,1	5,4	9,8	-0,2	5,4	4,9	-7,5	5,4
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	-12,5	-15,1	-8,8	-13,4	-19,3	-21,6	-14,3	-13,7	-10,0
Industri	-3,2	-4,5	0,1	-5,6	-7,0	-8,3	-1,9	-4,7	-3,2
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	-0,4	-1,5	-2,3	-1,1	-0,0	-2,2	1,2	0,1	-4,7
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	-2,5	8,1	0,7	-7,0	-5,1	-5,9	9,4	12,5	17,4
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	1,2	3,2	4,2	1,8	1,3	-4,1	10,1	1,4	4,5
Produksjon av papir og papirvarer	-3,3	8,6	-12,4	-4,3	4,4	2,9	17,2	13,8	2,0
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	-8,1	-6,6	-6,1	-7,3	-11,5	-10,6	-7,2	-7,1	-1,1
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytsk industri	6,4	10,5	7,3	6,9	7,6	5,3	12,7	14,6	9,5
Prod av kjemiske råvarer	1,4	-9,6	12,0	-5,2	-3,6	-6,6	-17,3	-9,4	-4,4
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	-1,7	2,5	0,2	-0,4	0,4	0,3	3,6	2,6	3,3
Produksjon av metaller	-5,9	3,6	-6,3	-4,8	-4,2	5,4	6,5	0,8	1,8
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	-3,8	-12,4	3,6	-9,1	-10,8	-15,6	-10,3	-14,1	-9,4
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	-14,5	-6,8	-11,8	-22,3	-21,9	-18,0	0,0	-7,2	-0,1
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	-2,9	-1,2	3,1	-5,3	-8,7	-4,9	-2,6	-0,2	3,3
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	-3,7	-16,8	3,3	-3,3	-15,6	-14,5	-14,8	-23,5	-14,5
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	1,7	2,4	-0,4	4,9	-1,1	7,6	2,6	-3,1	1,1
Vannforsyning, avløp og renovasjon	3,3	3,3	3,9	4,0	1,8	2,9	3,0	3,4	3,8
Bygge- og anleggsvirksomhet	3,1	3,7	4,7	2,8	3,6	1,5	5,7	3,0	4,5
Varehandel og reparasjon av motorvogner	2,1	-1,8	2,2	1,6	2,0	-2,6	0,5	-2,1	-3,0
Rørtransport	6,6	0,3	-0,7	21,2	2,7	5,5	12,5	-15,5	-0,3
Utenriks sjøfart	-2,8	-2,9	-5,7	-2,4	-2,7	-1,8	-2,6	-2,7	-4,3
Transport utenom utenriks sjøfart	1,0	2,4	4,8	0,8	-3,8	1,2	3,3	1,8	3,2
Post og distribusjonsvirksomhet	-3,7	-2,8	-2,0	-3,0	-5,0	-6,7	3,2	-5,0	-2,5
Overnattings- og serveringsvirksomhet	6,9	3,6	5,7	7,3	10,1	8,9	4,7	0,9	1,1
Informasjon og kommunikasjon	2,9	2,6	4,6	2,3	2,3	-0,2	3,7	2,6	4,3
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	3,8	2,9	2,8	3,3	5,8	2,4	4,3	4,6	0,3
Omsetning og drift av fast eiendom	0,4	-1,6	1,4	0,7	-2,4	-3,5	-2,7	-0,5	0,6
Boligtjenester	1,5	2,5	1,7	1,4	1,4	2,0	2,3	2,8	3,0
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	-1,4	1,8	-1,9	0,3	-1,4	-5,2	6,7	2,2	3,1
Forretningsmessig tjenesteyting	-0,7	-3,6	3,7	-1,7	-3,9	-9,0	-2,2	-2,9	-0,9
Offentlig administrasjon og forsvar	2,0	1,7	2,2	1,6	1,5	2,2	1,8	1,5	1,2
Undervisning	2,0	2,2	2,0	1,9	2,9	2,4	2,4	1,8	2,1
Helse- og omsorgstjenester	1,8	2,2	1,2	2,2	2,3	2,3	2,2	2,2	2,0
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	2,7	2,4	3,1	1,9	2,9	0,9	3,8	3,3	1,6
Totalt for nærlinger (basisverdi)	1,6	0,8	2,4	2,7	0,1	0,5	2,4	-1,3	1,7
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	1,1	0,8	1,8	1,0	0,3	-0,5	2,1	0,7	1,0
Produktavgifter og -subsider	1,5	2,6	1,5	1,9	0,9	2,2	4,0	2,2	2,0

Offentlig forvaltning	1,8	2,0	1,5	1,9	2,0	2,1	2,0	1,8	1,9
Statsforvaltningen	2,1	2,1	1,9	2,0	2,0	2,4	2,5	2,1	1,6
Sivil forvaltning	2,7	2,4	2,5	2,7	2,7	2,8	2,8	2,3	1,7
Forsvar	-2,3	0,3	-2,1	-3,1	-3,5	-0,3	0,3	0,2	0,9
Kommuneforvaltningen	1,5	1,8	1,2	1,8	1,9	1,9	1,6	1,6	2,1

Fastlands-Norge (basisverdi)	1,1	0,6	1,8	0,9	0,2	-0,8	1,8	0,5	0,8
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge (basisverdi) .	0,8	-0,1	1,8	0,7	-0,7	-2,1	1,7	-0,2	0,4
Markedsrettet virksomhet (basisverdi)	1,6	0,5	2,5	3,1	-0,4	0,0	2,5	-2,3	1,7
Ikke markedsrettet virksomhet (basisverdi)	1,7	2,0	2,0	1,3	1,8	2,1	2,0	1,9	2,0

1 Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i nærlinger er målt i basisverdi

Tabell 8. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi.**Prosentvis prisendring fra samme periode året før**

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
Bruttonasjonalprodukt¹	-2,3	-1,2	-1,8	-2,0	-1,9	-3,4	-2,5	-0,4	1,5
Jordbruk og skogbruk	-0,3	-3,1	-21,7	0,3	-0,5	-4,6	-30,9	-0,6	-1,8
Fiske, fangst og akvakultur	13,7	66,4	4,9	33,9	23,2	53,5	90,4	65,6	61,6
Bergverksdrift	2,8	-4,5	-1,2	6,2	11,5	3,0	1,3	-8,0	-13,3
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	-22,5	-22,7	-19,0	-20,7	-22,7	-31,5	-27,5	-24,1	-6,3
Utvinning av råolje og naturgass	-24,4	-22,3	-21,0	-22,4	-24,2	-32,7	-28,8	-23,6	-2,6
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	1,9	-23,7	5,5	1,7	-0,6	-10,2	-9,6	-28,4	-51,1
Industri	7,6	2,7	7,7	8,8	4,3	2,2	2,7	3,0	2,9
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	7,0	11,4	3,3	7,5	10,9	7,0	11,1	13,2	14,1
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	7,5	10,3	4,4	7,6	15,6	15,1	10,3	9,5	6,4
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	0,6	1,1	-1,4	3,2	0,9	0,7	1,6	0,1	1,6
Produksjon av papir og papirvarer	20,0	4,8	18,7	21,1	19,6	14,0	13,6	3,0	-9,0
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	-0,7	-5,8	-11,9	6,0	-0,4	-3,2	-8,0	-8,5	-3,5
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytsk industri	38,5	-4,2	46,3	51,6	20,3	9,6	0,8	-14,9	-10,2
Prod av kjemiske råvarer	19,0	-4,5	16,2	27,1	29,1	11,5	-1,0	-10,9	-17,1
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	0,1	2,5	-1,0	0,0	3,2	1,9	4,3	2,4	1,0
Produksjon av metaller	18,1	-13,0	53,8	-1,6	-27,1	-34,0	-30,1	7,2	20,9
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	2,1	1,1	1,4	2,0	1,6	1,0	2,5	2,5	-1,5
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	2,5	3,3	-0,1	5,6	-0,7	3,8	2,7	4,0	3,4
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	1,9	3,7	2,5	3,3	4,0	3,7	8,1	0,1	2,4
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	0,8	3,1	0,3	-0,3	1,4	2,7	2,4	3,9	3,7
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	-5,8	17,2	-0,9	-19,4	-5,5	3,4	14,2	29,1	27,3
Vannforsyning, avløp og renovasjon	2,7	1,4	2,6	1,8	2,3	-1,3	0,4	3,1	3,3
Bygge- og anleggsvirksomhet	2,6	2,5	2,8	2,4	2,0	1,4	1,5	1,8	5,0
Varehandel og reparasjon av motorvogner	0,3	2,7	2,1	0,2	-0,3	0,8	1,8	3,5	4,6
Rørtransport	-4,8	9,7	-2,1	-27,7	8,8	-4,4	-1,3	55,2	1,5
Utenriks sjøfart	36,5	-27,4	-0,1	47,3	38,1	1,5	-26,7	-47,1	-34,1
Transport utenom utenriks sjøfart	6,5	2,0	5,9	9,6	4,5	11,3	3,0	0,6	-5,3
Post og distribusjonsvirksomhet	4,6	3,6	1,8	5,5	5,3	0,8	4,5	4,5	4,4
Overnattings- og serveringsvirksomhet	1,2	1,9	0,7	1,0	1,9	1,2	1,4	2,6	2,4
Informasjon og kommunikasjon	0,2	2,6	0,7	-0,8	0,7	1,1	2,7	3,5	3,1
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	-7,0	1,5	-7,0	-8,3	-6,1	-0,3	1,4	4,4	1,4
Omsetning og drift av fast eiendom	2,4	3,6	2,3	2,6	2,9	3,5	3,5	3,7	3,6
Boligtjenester	5,3	1,5	5,6	5,3	4,3	2,2	0,7	1,1	2,0
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	3,1	1,3	4,9	1,9	3,0	1,4	1,2	1,9	0,9
Forretningsmessig tjenesteyting	-1,0	1,8	-3,9	-2,1	2,4	3,7	-1,2	4,4	0,5
Offentlig administrasjon og forsvar	2,4	2,3	2,4	2,3	1,9	1,9	2,4	2,3	2,4
Undervisning	2,6	2,3	3,0	3,1	1,6	2,0	2,2	2,7	2,3
Helse- og omsorgstjenester	3,6	1,9	4,3	3,1	3,2	2,3	1,6	1,8	1,8
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	3,5	1,6	3,6	3,7	2,9	1,2	1,5	1,4	2,2
Totalt for nærlinger (basisverdi)	-2,8	-1,7	-2,0	-2,5	-2,5	-4,1	-2,9	-0,9	1,2
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	2,3	2,8	2,4	2,2	2,1	2,4	2,5	3,2	3,0
Produktavgifter og -subsider	2,0	2,4	0,1	1,6	3,3	2,1	0,9	3,2	3,5

Offentlig forvaltning	3,0	2,1	3,4	2,9	2,4	2,3	2,0	2,0	2,0
Statsforvaltningen	3,6	2,0	4,1	3,5	2,9	2,1	1,9	1,8	2,1
Sivil forvaltning	3,7	1,9	4,2	3,6	3,0	2,0	1,8	1,7	2,1
Forsvar	2,9	2,8	3,0	2,5	2,5	2,9	3,0	3,0	2,5
Kommuneforvaltningen	2,4	2,2	2,8	2,3	2,0	2,4	2,1	2,2	1,8

Fastlands-Norge (basisverdi)	2,3	2,8	2,8	2,2	2,0	2,5	2,8	3,2	2,9
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge (basisverdi) . .	1,9	3,2	2,4	1,5	1,8	2,6	3,2	3,7	3,3
Markedsrettet virksomhet (basisverdi)	-4,8	-3,0	-3,8	-4,5	-4,2	-6,2	-4,5	-2,1	0,9
Ikke markedsrettet virksomhet (basisverdi)	3,4	2,0	3,4	3,7	2,8	2,3	1,8	2,0	2,0

1 Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i nærlinger er målt i basisverdi

Tabell 9. Hovedtall for konsum. Løpende priser. Millioner kroner

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
Konsum i alt.	2 068 597	2 167 974	513 138	521 390	532 732	524 814	542 296	546 189	554 674
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner . . .	1 341 305	1 407 015	332 136	339 085	348 317	337 188	352 883	354 894	362 051
Konsum i husholdninger	1 272 611	1 335 892	315 323	322 508	330 520	319 588	334 852	337 742	343 710
Konsum i ideelle organisasjoner.	68 694	71 122	16 814	16 578	17 797	17 600	18 030	17 152	18 340
Konsum i offentlig forvaltning.	727 292	760 959	181 002	182 305	184 414	187 627	189 414	191 296	192 623
Konsum i statsforvaltningen	367 854	385 455	91 461	92 443	93 320	94 985	95 944	96 984	97 543
Konsum i statsforvaltningen, individuelt.	209 964	219 892	52 313	52 812	53 103	54 020	54 823	55 304	55 744
Konsum i statsforvaltningen, kollektivt	157 891	165 564	39 148	39 631	40 216	40 964	41 121	41 679	41 799
Konsum i kommuneforvaltningen	359 438	375 504	89 541	89 862	91 094	92 642	93 470	94 312	95 080
Konsum i kommuneforvaltningen, individuelt.	284 175	297 232	70 761	71 447	72 103	73 246	73 917	74 688	75 381
Konsum i kommuneforvaltningen, kollektivt	75 262	78 272	18 780	18 415	18 992	19 396	19 553	19 624	19 699
Personlig konsum	1 835 444	1 924 138	455 210	463 345	473 524	464 455	481 622	484 886	493 176
Kollektivt konsum	233 153	243 835	57 928	58 045	59 208	60 360	60 674	61 304	61 498

Tabell 10. Hovedtall for konsum. Faste 2014-priser. Millioner kroner

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
Konsum i alt.	2 017 831	2 055 081	502 527	510 148	515 319	497 070	515 693	519 206	523 112
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner . . .	1 311 465	1 332 325	326 505	333 421	337 544	317 752	335 529	337 809	341 234
Konsum i husholdninger	1 245 216	1 265 601	310 229	317 455	320 559	301 116	318 611	321 745	324 129
Konsum i ideelle organisasjoner.	66 249	66 724	16 276	15 966	16 985	16 637	16 918	16 065	17 105
Konsum i offentlig forvaltning.	706 366	722 756	176 022	176 727	177 776	179 318	180 164	181 396	181 878
Konsum i statsforvaltningen	354 962	363 716	88 341	88 832	89 449	90 337	90 591	91 340	91 448
Konsum i statsforvaltningen, individuelt.	200 242	205 326	49 846	50 047	50 318	50 825	51 204	51 569	51 728
Konsum i statsforvaltningen, kollektivt	154 720	158 390	38 494	38 785	39 130	39 512	39 387	39 771	39 720
Konsum i kommuneforvaltningen	351 404	359 040	87 681	87 895	88 327	88 981	89 573	90 057	90 430
Konsum i kommuneforvaltningen, individuelt.	277 160	283 407	69 165	69 547	69 604	70 329	70 681	70 953	71 444
Konsum i kommuneforvaltningen, kollektivt	74 244	75 633	18 516	18 347	18 723	18 652	18 892	19 104	18 986
Personlig konsum	1 788 867	1 821 058	445 517	453 016	457 466	438 907	457 414	460 331	464 406
Kollektivt konsum	228 964	234 023	57 010	57 132	57 853	58 164	58 279	58 875	58 706

Tabell 11. Hovedtall for konsum. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
Konsum i alt.	2,1	1,8	1,8	1,9	1,7	1,5	2,6	1,8	1,5
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner . .	2,1	1,6	1,7	2,1	1,8	1,2	2,8	1,3	1,1
Konsum i husholdninger	2,1	1,6	1,7	2,1	1,7	1,4	2,7	1,4	1,1
Konsum i ideelle organisasjoner.	2,2	0,7	1,4	2,1	2,7	-2,3	3,9	0,6	0,7
Konsum i offentlig forvaltning.	2,1	2,3	2,2	1,7	1,6	2,0	2,4	2,6	2,3
Konsum i statsforvaltningen	2,4	2,5	2,5	1,9	1,8	2,3	2,5	2,8	2,2
Konsum i statsforvaltningen, individuelt.	2,6	2,5	2,5	1,9	2,0	1,6	2,7	3,0	2,8
Konsum i statsforvaltningen, kollektivt	2,2	2,4	2,4	1,7	1,6	3,1	2,3	2,5	1,5
Konsum i kommuneforvaltningen	1,7	2,2	1,9	1,5	1,4	1,7	2,2	2,5	2,4
Konsum i kommuneforvaltningen, individuelt.	0,9	2,3	1,0	1,3	0,7	2,2	2,2	2,0	2,6
Konsum i kommuneforvaltningen, kollektivt	4,9	1,9	5,5	2,2	4,1	-0,0	2,0	4,1	1,4
Personlig konsum	1,9	1,8	1,6	2,0	1,6	1,4	2,7	1,6	1,5
Kollektivt konsum	3,1	2,2	3,4	1,9	2,4	2,1	2,2	3,1	1,5

Tabell 12. Hovedtall for konsum. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
Konsum i alt.	2,5	2,9	2,4	2,6	2,8	3,2	3,0	2,9	2,6
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner . .	2,3	3,3	2,0	2,5	2,9	3,6	3,4	3,3	2,8
Konsum i husholdninger	2,2	3,3	1,8	2,4	2,9	3,6	3,4	3,3	2,8
Konsum i ideelle organisasjoner.	3,7	2,8	4,1	3,4	3,2	2,9	3,2	2,8	2,3
Konsum i offentlig forvaltning.	3,0	2,3	3,3	2,9	2,5	2,5	2,2	2,2	2,1
Konsum i statsforvaltningen	3,6	2,3	4,0	3,6	2,9	2,5	2,3	2,0	2,2
Konsum i statsforvaltningen, individuelt.	4,9	2,1	5,7	5,0	3,9	2,8	2,0	1,6	2,1
Konsum i statsforvaltningen, kollektivt	2,0	2,4	1,9	1,9	1,7	2,1	2,7	2,6	2,4
Konsum i kommuneforvaltningen	2,3	2,2	2,6	2,2	2,1	2,4	2,2	2,4	1,9
Konsum i kommuneforvaltningen, individuelt.	2,5	2,3	2,9	2,5	2,3	2,6	2,2	2,5	1,9
Konsum i kommuneforvaltningen, kollektivt	1,4	2,1	1,4	1,3	1,4	1,7	2,0	2,3	2,3
Personlig konsum	2,6	3,0	2,5	2,8	2,9	3,3	3,1	3,0	2,6
Kollektivt konsum	1,8	2,3	1,7	1,7	1,6	2,0	2,5	2,5	2,4

Tabell 13. Konsum i husholdninger. Løpende priser. Millioner kroner

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
Konsum i husholdninger	1 272 611	1 335 892	315 323	322 508	330 520	319 588	334 852	337 742	343 710
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	149 291	154 344	36 862	37 699	39 583	35 884	39 246	38 957	40 257
Alkoholdrikker og tobakk mv..	49 454	52 468	12 213	12 429	13 469	11 946	13 752	12 858	13 912
Klær og skoøy.	61 096	63 371	15 491	15 156	17 730	12 738	16 621	15 642	18 370
Bolig, lys og brensel.	262 193	280 815	63 936	62 292	67 912	72 591	67 444	66 468	74 311
Møbler og husholdningsartikler mv.	76 828	77 941	18 301	19 679	22 176	16 362	18 902	20 082	22 595
Helse	37 189	39 409	9 165	9 272	9 926	9 328	9 832	9 845	10 403
Transport	187 443	195 513	49 206	49 171	45 583	45 350	51 351	51 269	47 544
Post- og teletjenester	26 108	26 472	6 307	6 470	7 024	6 294	6 432	6 653	7 093
Kultur og fritid	135 300	140 363	33 327	35 870	36 629	30 959	34 502	37 294	37 608
Utdanning	6 343	6 886	1 574	1 467	1 671	1 692	1 731	1 611	1 851
Overnattings- og serveringstjenester	80 970	88 873	20 614	22 030	21 233	19 176	22 880	24 270	22 547
Andre varer og tjenester	132 369	137 758	32 840	29 032	33 761	38 058	34 530	30 395	34 776
Husholdningenes kjøp i utlandet.	107 482	115 398	26 271	33 692	23 970	26 829	29 508	35 681	23 381
Utlendingers kjøp i Norge.	-39 454	-43 719	-10 786	-11 752	-10 147	-7 620	-11 877	-13 284	-10 938
Varekonsum ¹	592 271	614 588	146 678	146 511	161 583	141 014	154 663	150 941	167 971
Tjenestekonsum ¹	612 312	649 625	153 159	154 057	155 114	159 366	162 559	164 404	163 296
Boligtjenester	223 189	233 295	55 673	56 090	56 522	57 342	58 126	58 630	59 197
Andre tjenester.	389 123	416 330	97 486	97 966	98 592	102 024	104 433	105 774	104 099

1 Konsumet av varer og tjenester inkluderer utlendingers kjøp i Norge, men ikke husholdningenes kjøp i utlandet

Tabell 14. Konsum i husholdninger. Faste 2014-priser. Millioner kroner

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
Konsum i husholdninger	1 245 216	1 265 601	310 229	317 455	320 559	301 116	318 611	321 745	324 129
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	145 094	146 264	36 004	35 898	38 331	34 855	37 262	35 983	38 165
Alkoholdrikker og tobakk mv..	48 039	49 322	11 875	12 039	13 056	11 239	12 951	12 063	13 069
Klær og skoøy.	60 707	60 014	15 353	15 277	16 898	12 538	15 697	14 968	16 812
Bolig, lys og brensel.	257 443	264 225	63 057	61 551	66 194	68 984	64 079	62 868	68 293
Møbler og husholdningsartikler mv.	73 326	70 754	17 484	18 739	20 720	15 139	17 097	18 136	20 382
Helse	36 469	37 898	8 977	9 066	9 730	9 075	9 536	9 406	9 880
Transport	184 992	189 627	48 389	48 140	45 006	44 526	49 699	49 277	46 126
Post- og teletjenester	25 799	25 188	6 291	6 389	6 749	6 086	6 155	6 297	6 649
Kultur og fritid	133 472	134 389	33 567	35 655	34 675	29 832	34 216	35 722	34 620
Utdanning	6 195	6 513	1 549	1 431	1 608	1 628	1 664	1 522	1 699
Overnattings- og serveringstjenester	78 952	83 923	20 164	21 470	20 489	18 343	21 685	22 849	21 046
Andre varer og tjenester	133 669	135 862	32 778	32 638	35 773	32 809	33 827	33 167	36 059
Husholdningenes kjøp i utlandet.	99 797	103 381	25 356	30 634	21 220	23 467	26 146	32 081	21 688
Utlendingers kjøp i Norge.	-38 737	-41 759	-10 615	-11 474	-9 889	-7 405	-11 403	-12 592	-10 359
Varekonsum ¹	579 798	579 522	144 029	143 278	156 127	135 424	146 506	141 879	155 713
Tjenestekonsum ¹	604 358	624 457	151 459	155 016	153 101	149 630	157 364	160 377	157 087
Boligtjenester	217 637	223 217	54 359	54 534	54 809	55 305	55 714	55 923	56 276
Andre tjenester.	386 721	401 240	97 099	100 482	98 292	94 325	101 650	104 454	100 811

1 Konsumet av varer og tjenester inkluderer utlendingers kjøp i Norge, men ikke husholdningenes kjøp i utlandet

Tabell 15. Konsum i husholdninger. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
Konsum i husholdninger	2,1	1,6	1,7	2,1	1,7	1,4	2,7	1,4	1,1
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	0,3	0,8	-2,4	-0,2	0,7	-0,0	3,5	0,2	-0,4
Alkoholdrikker og tobakk mv..	0,9	2,7	-4,4	1,2	1,3	1,5	9,1	0,2	0,1
Klær og skoøy	4,2	-1,1	6,9	1,9	0,7	-4,9	2,2	-2,0	-0,5
Bolig, lys og brensel.	2,5	2,6	3,3	3,0	1,9	3,5	1,6	2,1	3,2
Møbler og husholdningsartikler mv.	-0,9	-3,5	-1,3	-1,1	-2,1	-7,6	-2,2	-3,2	-1,6
Helse	4,2	3,9	3,0	4,0	5,3	4,4	6,2	3,7	1,6
Transport	1,9	2,5	3,2	3,1	1,3	2,5	2,7	2,4	2,5
Post- og teletjenester	1,2	-2,4	3,2	0,6	-1,5	-4,5	-2,1	-1,4	-1,5
Kultur og fritid	2,5	0,7	2,1	2,5	1,8	0,9	1,9	0,2	-0,2
Utdanning	0,9	5,1	1,3	-1,3	2,3	1,3	7,4	6,3	5,7
Overnattings- og serveringstjenester	5,6	6,3	4,9	5,8	6,5	9,0	7,5	6,4	2,7
Andre varer og tjenester	3,3	1,6	3,3	3,7	2,9	1,0	3,2	1,6	0,8
Husholdningenes kjøp i utlandet.	2,9	3,6	1,0	3,4	4,2	3,9	3,1	4,7	2,2
Utlendingers kjøp i Norge.	10,3	7,8	12,2	14,1	7,5	9,6	7,4	9,7	4,8
Varekonsum ¹	1,0	-0,0	0,7	0,9	-0,1	-0,7	1,7	-1,0	-0,3
Tjenestekonsum ¹	3,5	3,3	3,4	3,8	3,7	3,3	3,9	3,5	2,6
Boligtjenester	2,5	2,6	2,6	2,7	2,5	2,5	2,5	2,5	2,7
Andre tjenester.	4,1	3,8	3,9	4,4	4,3	3,8	4,7	4,0	2,6

1 Konsumet av varer og tjenester inkluderer utlendingers kjøp i Norge, men ikke husholdningenes kjøp i utlandet

Tabell 16. Konsum i husholdninger. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
Konsum i husholdninger	2,2	3,3	1,8	2,4	2,9	3,6	3,4	3,3	2,8
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	2,9	2,6	2,9	3,4	3,2	2,1	2,9	3,1	2,1
Alkoholdrikker og tobakk mv..	2,9	3,3	3,0	2,7	3,0	3,7	3,2	3,2	3,2
Klær og skoøy.	0,6	4,9	-0,9	2,8	2,7	5,3	4,9	5,3	4,1
Bolig, lys og brensel.	1,8	4,4	2,5	0,9	1,5	3,0	3,8	4,5	6,1
Møbler og husholdningsartikler mv.	4,8	5,1	4,5	5,1	6,2	6,2	5,6	5,4	3,6
Helse	2,0	2,0	2,7	1,7	1,1	1,3	1,0	2,4	3,2
Transport.	1,3	1,8	1,6	1,2	1,1	1,8	1,6	1,9	1,8
Post- og teletjenester	1,2	3,9	0,6	0,5	3,6	4,5	4,2	4,3	2,5
Kultur og fritid	1,4	3,0	-0,8	0,5	4,5	4,1	1,6	3,8	2,8
Utdanning	2,4	3,3	2,3	2,5	2,5	2,4	2,4	3,3	4,8
Overnattings- og serveringstjenester	2,6	3,3	2,3	2,6	2,8	2,9	3,2	3,5	3,4
Andre varer og tjenester	-1,0	2,4	-0,9	-1,3	-0,2	2,6	1,9	3,0	2,2
Husholdningenes kjøp i utlandet.	7,7	3,6	5,0	11,0	9,7	9,7	8,9	1,1	-4,6
Utlendingers kjøp i Norge.	1,9	2,8	1,7	1,9	2,2	2,7	2,5	3,0	2,9
Varekonsum ¹	2,2	3,8	2,2	2,0	2,9	3,3	3,7	4,0	4,2
Tjenestekonsum ¹	1,3	2,7	1,0	1,1	1,8	2,8	2,2	3,1	2,6
Boligtjenester	2,6	1,9	2,7	2,4	2,3	1,9	1,9	1,9	2,0
Andre tjenester.	0,6	3,1	-0,0	0,4	1,6	3,3	2,3	3,9	2,9

1 Konsumet av varer og tjenester inkluderer utlendingers kjøp i Norge, men ikke husholdningenes kjøp i utlandet

Tabell 17. Bruttoinvestering i fast realkapital. Løpende priser. Millioner kroner

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
I alt	729 601	746 905	186 256	179 010	190 530	174 756	187 379	187 991	196 779
Bygg og anlegg	347 784	384 285	86 494	89 292	91 222	89 539	95 395	97 294	102 057
Oljeboring, oljeleting, olje- og gassrørledning	97 031	74 074	26 488	24 025	22 332	19 910	20 017	19 014	15 133
Oljeutvinningsplattformer, borerigger og moduler	84 375	77 183	22 662	17 869	21 386	16 265	19 324	18 712	22 881
Skip og båter	8 320	7 459	2 532	1 860	1 753	2 404	1 712	2 111	1 232
Andre transportmidler	18 158	19 544	4 439	4 933	4 999	3 942	4 991	6 860	3 750
Maskiner og utstyr	96 361	103 370	24 415	22 352	28 360	23 088	25 567	24 589	30 126
Endring i livdyr- og frukttrebestand	-3	-3	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
FOU og annen immatriell realkapital	77 576	80 993	19 227	18 680	20 479	19 608	20 372	19 412	21 601
Jordbruk og skogbruk	7 717	8 188	2 384	2 362	1 670	1 378	2 540	2 493	1 777
Fiske, fangst og akvakultur	4 606	4 965	1 366	1 093	852	1 399	986	988	1 591
Bergverksdrift	645	358	170	121	201	119	99	64	76
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	187 069	159 666	50 839	43 217	44 791	38 292	41 233	39 752	40 390
Utvinning av råolje og naturgass	182 722	158 347	49 289	42 430	44 156	37 780	40 992	39 580	39 995
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	4 347	1 319	1 550	787	635	512	241	172	395
Industri	31 534	34 360	7 766	7 503	9 603	7 637	8 545	7 801	10 377
Nærings-, drikkevare- og tobaksindustri	6 664	6 733	1 686	1 579	2 067	1 717	1 608	1 413	1 995
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	243	266	80	43	65	58	79	63	66
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	816	1 241	204	193	297	253	355	238	395
Produksjon av papir og papirvarer	456	652	118	81	169	95	168	136	253
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	294	225	82	84	67	32	51	76	66
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytsk industri	6 171	8 083	1 366	1 666	2 093	1 532	2 089	2 039	2 424
Prod av kjemiske råvarer	2 978	3 723	563	856	1 029	619	958	667	1 480
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	1 596	1 689	436	332	543	369	322	373	625
Produksjon av metaller	3 185	4 548	799	716	1 113	882	1 161	1 112	1 392
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	8 155	7 056	2 023	1 812	2 261	1 694	1 733	1 518	2 111
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	1 668	1 955	349	487	442	577	539	351	489
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	591	532	138	143	158	113	124	120	175
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	1 695	1 379	485	368	329	316	316	363	385
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	23 081	26 822	5 713	5 751	7 216	5 068	6 156	6 845	8 753
Vannforsyning, avløp og renovasjon	12 607	13 233	3 578	2 498	3 437	3 167	3 272	3 274	3 519
Bygge- og anleggsvirksomhet	14 638	15 777	3 830	3 545	3 741	3 684	4 202	3 829	4 063
Varehandel og reparasjon av motorvogner	15 588	13 856	3 873	3 623	4 633	3 273	3 521	2 992	4 070
Rørtransport	4 438	1 330	1 239	1 161	917	364	434	215	317
Utenriks sjøfart	2 079	1 184	719	403	512	539	212	460	-27
Transport utenom utenriks sjøfart	13 685	14 999	3 774	3 016	3 516	3 359	4 467	3 987	3 186
Post og distribusjonsvirksomhet	553	496	151	135	136	114	142	118	122
Overnattings- og serveringsvirksomhet	2 451	2 387	620	664	634	530	621	639	597
Informasjon og kommunikasjon	20 083	21 548	4 893	4 649	5 408	5 232	5 449	5 081	5 786
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	7 599	7 754	1 858	1 859	2 037	1 866	1 933	1 900	2 054
Omsetning og drift av fast eiendom	40 562	44 463	10 682	10 238	9 649	10 263	11 076	11 381	11 742
Boligtjenester	162 452	182 195	40 398	40 181	43 224	42 672	44 648	45 883	48 992
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	15 108	15 938	3 766	3 447	4 357	3 532	4 094	3 652	4 659
Forretningsmessig tjenesteyting	8 397	9 060	2 060	2 237	2 233	2 081	2 235	2 473	2 271
Offentlig administrasjon og forsvar	86 575	95 809	21 082	23 885	22 760	22 666	23 381	26 190	23 572
Undervisning	35 509	37 466	7 317	9 732	10 473	9 064	9 368	9 314	9 720
Helse- og omsorgstjenester	24 463	26 499	6 098	5 748	6 446	6 417	6 618	6 518	6 946
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	8 162	8 552	2 083	1 945	2 084	2 038	2 147	2 143	2 225
Fastlands-Norge	540 362	586 044	135 010	135 016	144 945	136 073	145 740	147 737	156 494

Offentlig forvaltning	152 372	165 550	36 397	40 130	41 376	39 514	40 766	43 423	41 847
Statsforvaltningen	87 754	96 766	22 271	24 225	21 431	22 777	23 624	26 477	23 889
Sivil forvaltning	76 260	84 697	20 063	20 515	17 784	20 457	21 130	21 209	21 900
Forsvar	11 494	12 069	2 208	3 710	3 647	2 319	2 494	5 268	1 988
Kommuneforvaltningen	64 618	68 784	14 126	15 905	19 945	16 738	17 142	16 946	17 959

Tabell 18. Bruttoinvestering i fast realkapital. Faste 2014-priser. Millioner kroner

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
I alt	711 392	714 616	181 134	176 521	184 005	167 336	178 742	179 962	188 576
Bygg og anlegg	338 231	366 313	83 901	86 269	88 343	86 772	90 911	92 257	96 373
Oljeboring, oljeleting, olje- og gassrørledning	94 911	75 529	25 841	23 762	22 150	19 336	19 670	19 740	16 783
Oljeutvinningsplattformer, borerigger og moduler	82 448	72 559	21 329	19 680	20 341	14 768	18 037	17 780	21 974
Skip og båter	7 511	6 265	2 320	1 728	1 430	2 105	1 396	1 817	947
Andre transportmidler	17 245	18 500	4 471	4 587	4 544	3 562	5 103	6 310	3 525
Maskiner og utstyr	93 396	96 938	23 991	21 813	26 857	21 566	23 878	23 249	28 246
Endring i livdyr- og frukttrebestand	-2	-2	-0	-1	-0	-0	-0	-1	-0
FOU og annen immatriell realkapital	77 651	78 514	19 280	18 682	20 341	19 229	19 748	18 810	20 728
Jordbruk og skogbruk	7 492	7 758	2 327	2 289	1 599	1 311	2 410	2 364	1 673
Fiske, fangst og akvakultur	4 370	4 494	1 298	1 040	792	1 278	906	915	1 396
Bergverksdrift	628	341	167	118	193	114	95	61	71
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	182 911	155 999	48 841	44 715	43 481	36 151	39 497	39 424	40 927
Utvinning av råolje og naturgass	178 706	154 747	47 336	43 955	42 872	35 671	39 267	39 258	40 551
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	4 205	1 252	1 504	760	609	480	230	166	375
Industri	30 818	32 574	7 648	7 345	9 238	7 275	8 098	7 422	9 780
Nærings-, drikkevare- og tobaksindustri	6 482	6 359	1 652	1 539	1 980	1 626	1 518	1 340	1 876
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	238	254	78	42	63	55	75	60	63
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	792	1 170	200	188	283	238	336	225	370
Produksjon av papir og papirvarer	446	619	116	79	163	92	159	130	239
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	289	213	81	82	65	31	48	72	62
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytsk industri	6 026	7 669	1 346	1 630	2 011	1 464	1 979	1 940	2 286
Prod av kjemiske råvarer	2 897	3 514	554	836	983	588	901	633	1 392
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	1 556	1 603	428	325	521	352	307	355	589
Produksjon av metaller	3 093	4 288	786	700	1 061	834	1 092	1 054	1 309
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	8 046	6 751	2 009	1 790	2 198	1 632	1 658	1 456	2 004
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	1 632	1 848	345	476	425	546	509	334	460
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	583	510	137	141	154	109	119	115	166
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	1 637	1 292	471	352	314	296	298	341	357
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	22 456	25 340	5 602	5 605	6 916	4 804	5 805	6 490	8 240
Vannforsyning, avløp og renovasjon	12 274	12 617	3 483	2 420	3 320	3 061	3 123	3 108	3 324
Bygge- og anleggsvirksomhet	14 267	15 030	3 778	3 454	3 579	3 493	4 034	3 656	3 848
Varehandel og reparasjon av motorvogner	15 216	13 140	3 831	3 544	4 437	3 093	3 363	2 852	3 832
Rørtransport	4 379	1 387	1 216	1 168	943	345	429	235	378
Utenriks sjøfart	1 959	1 059	674	413	427	499	180	420	-41
Transport utenom utenriks sjøfart	12 801	13 721	3 595	2 855	3 162	3 049	4 134	3 643	2 894
Post og distribusjonsvirksomhet	539	476	150	131	129	106	141	114	115
Overnatnings- og serveringsvirksomhet	2 380	2 241	608	647	604	497	582	604	558
Informasjon og kommunikasjon	19 807	20 605	4 856	4 588	5 262	5 032	5 210	4 867	5 496
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	7 494	7 425	1 843	1 833	1 983	1 793	1 859	1 822	1 951
Omsetning og drift av fast eiendom	39 409	42 229	10 338	9 876	9 330	9 927	10 530	10 751	11 021
Boligtjenester	158 051	173 751	39 214	38 838	41 860	41 352	42 564	43 534	46 301
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	14 939	15 288	3 745	3 409	4 258	3 408	3 936	3 509	4 435
Forretningsmessig tjenesteyting	8 126	8 603	2 055	2 161	2 089	1 919	2 205	2 349	2 131
Offentlig administrasjon og forsvar	84 231	91 208	20 602	23 019	21 948	21 922	22 313	24 655	22 318
Undervisning	34 994	35 984	7 245	9 554	10 231	8 806	8 990	8 931	9 257
Helse- og omsorgstjenester	23 900	25 212	5 978	5 607	6 223	6 155	6 292	6 199	6 566
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	7 951	8 132	2 041	1 891	2 003	1 947	2 044	2 038	2 103
Fastlands-Norge	526 349	557 424	131 908	130 985	139 764	130 822	138 866	140 049	147 687

Offentlig forvaltning	148 796	157 947	35 664	38 915	40 053	38 231	38 939	41 114	39 664
Statsforvaltningen	85 862	92 290	21 897	23 502	20 753	22 046	22 581	25 003	22 661
Sivil forvaltning	74 885	81 080	19 700	20 059	17 338	19 840	20 216	20 251	20 773
Forsvar	10 978	11 211	2 196	3 442	3 414	2 206	2 364	4 753	1 888
Kommuneforvaltningen	62 934	65 656	13 768	15 413	19 301	16 185	16 358	16 111	17 003

Tabell 19. Bruttoinvestering i fast realkapital.
Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
I alt	-3,8	0,5	-4,4	-4,4	-2,2	-1,4	-1,3	1,9	2,5
Bygg og anlegg	1,1	8,3	-1,0	3,2	4,5	8,8	8,4	6,9	9,1
Oljeboring, oljeleting, olje- og gassrørledning	-8,1	-20,4	-7,4	-10,7	-6,2	-16,5	-23,9	-16,9	-24,2
Oljeutvinningsplattformer, borerigger og moduler	-22,7	-12,0	-21,5	-27,9	-23,7	-30,0	-15,4	-9,7	8,0
Skip og båter	13,1	-16,6	12,3	-30,0	-27,7	3,5	-39,8	5,2	-33,8
Andre transportmidler	-3,5	7,3	-1,4	9,0	-9,9	-2,2	14,1	37,6	-22,4
Maskiner og utstyr	-0,7	3,8	-0,7	-2,5	2,2	4,0	-0,5	6,6	5,2
Endring i livdyr- og frukttrebestand
FOU og annen immatriell realkapital.	1,6	1,1	2,4	1,6	0,6	-0,6	2,4	0,7	1,9
Jordbruk og skogbruk	4,2	3,5	4,1	3,8	4,7	2,6	3,6	3,2	4,6
Fiske, fangst og akvakultur	7,3	2,9	13,0	-8,1	-15,2	3,0	-30,2	-12,0	76,2
Bergverksdrift	-49,1	-45,8	-29,0	-49,4	-57,8	-24,6	-43,0	-48,2	-63,1
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	-15,2	-14,7	-13,5	-19,1	-16,3	-21,2	-19,1	-11,8	-5,9
Utvinning av råolje og naturgass.	-15,2	-13,4	-13,8	-18,8	-15,6	-19,9	-17,0	-10,7	-5,4
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	-14,0	-70,2	-2,1	-34,5	-47,4	-63,9	-84,7	-78,2	-38,4
Industri	-6,2	5,7	-4,6	-1,4	-10,0	10,4	5,9	1,0	5,9
Nærings-, drikkevare- og tobaksindustri	-18,3	-1,9	-21,5	-18,2	-17,3	24,0	-8,1	-12,9	-5,3
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	-1,6	6,5	59,6	-28,5	24,6	1,6	-3,7	42,4	-0,6
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	4,5	47,8	27,6	10,9	7,6	98,0	68,1	19,6	30,8
Produksjon av papir og papirvarer.	-12,6	38,9	3,4	-28,4	1,8	5,2	37,0	63,3	46,3
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	-38,4	-26,4	-49,3	4,6	-47,7	-49,6	-40,9	-12,2	-4,1
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytsk industri	9,3	27,3	9,3	49,0	-8,4	41,0	47,0	19,0	13,6
Prod av kjemiske råvarer.	1,9	21,3	-23,1	33,9	7,1	12,4	62,6	-24,3	41,5
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	-4,4	3,0	25,9	0,2	-16,5	24,8	-28,3	9,3	13,0
Produksjon av metaller	40,2	38,6	54,5	49,1	40,3	52,5	39,0	50,5	23,4
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	-9,0	-16,1	-4,0	-15,6	-11,1	-20,3	-17,4	-18,6	-8,8
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	-23,4	13,2	-45,0	3,3	-15,5	41,3	47,5	-29,9	8,3
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	-9,0	-12,6	-5,4	6,5	-31,4	-27,6	-13,3	-18,5	8,1
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	-17,9	-21,1	-3,2	-35,7	-36,8	-40,9	-36,6	-3,1	13,7
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	3,5	12,8	-3,6	6,6	10,4	10,9	3,6	15,8	19,1
Vannforsyning, avløp og renovasjon.	5,2	2,8	17,4	15,6	4,7	0,3	-10,3	28,5	0,1
Bygge- og anleggsvirksomhet	1,1	5,4	2,9	1,6	0,5	1,1	6,8	5,8	7,5
Varehandel og reparasjon av motorvogner	-1,4	-13,6	14,5	3,5	-15,4	-9,1	-12,2	-19,5	-13,6
Rørtransport	-4,6	-68,3	-19,5	-11,9	17,7	-67,2	-64,7	-79,9	-59,9
Utenriks sjøfart	138,3	-46,0	169,0	-23,7	-6,7	12,3	-73,3	1,7	..
Transport utenom utenriks sjøfart	-15,4	7,2	-11,3	-30,0	-14,3	-4,4	15,0	27,6	-8,5
Post og distribusjonsvirksomhet	26,0	-11,7	29,7	29,6	23,3	-17,9	-6,0	-13,2	-10,5
Overnatting- og serveringsvirksomhet	-7,9	-5,8	-8,1	-5,2	-5,4	-4,7	-4,2	-6,7	-7,5
Informasjon og kommunikasjon	1,3	4,0	1,0	-0,0	2,1	-1,4	7,3	6,1	4,4
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	5,3	-0,9	5,7	5,5	5,0	-2,3	0,9	-0,6	-1,6
Omsetning og drift av fast eiendom	-2,1	7,2	2,7	-4,7	-9,8	0,6	1,9	8,9	18,1
Boligtjenester.	1,6	9,9	0,0	2,0	8,6	8,4	8,5	12,1	10,6
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting.	-0,7	2,3	-0,5	0,2	-1,2	-3,4	5,1	2,9	4,2
Forretningsmessig tjenesteyting	21,3	5,9	26,3	15,7	19,9	5,4	7,3	8,7	2,0
Offentlig administrasjon og forsvar.	4,3	8,3	-4,9	11,5	12,5	17,5	8,3	7,1	1,7
Undervisning	7,6	2,8	3,1	5,4	17,5	10,6	24,1	-6,5	-9,5
Helse- og omsorgstjenester	-8,8	5,5	-15,6	-2,7	-9,0	1,0	5,2	10,6	5,5
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	-1,6	2,3	-1,7	-3,7	-0,6	-3,4	0,2	7,7	5,0
Fastlands-Norge	0,6	5,9	-0,7	1,8	2,7	5,8	5,3	6,9	5,7

Offentlig forvaltning	3,0	6,1	-4,0	8,5	9,8	11,9	9,2	5,7	-1,0
Statsforvaltningen	0,6	7,5	-5,9	8,2	3,5	11,8	3,1	6,4	9,2
Sivil forvaltning	-0,3	8,3	-0,7	6,6	-8,9	11,5	2,6	1,0	19,8
Forsvar	7,0	2,1	-36,0	18,8	237,7	14,6	7,7	38,1	-44,7
Kommuneforvaltningen	6,4	4,3	-0,8	8,8	17,5	12,0	18,8	4,5	-11,9

Tabell 20. Bruttoinvestering i fast realkapital.

Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
I alt	2,6	1,9	3,5	1,1	2,4	2,0	1,9	3,0	0,8
Bygg og anlegg	2,8	2,0	3,2	2,7	2,4	1,8	1,8	1,9	2,6
Oljeboring, oljeleting, olje- og gassrørledning	2,2	-4,1	3,6	1,8	1,2	-1,4	-0,7	-4,7	-10,6
Oljeutvinningsplattformer, borerigger og modularer	2,3	3,9	7,3	-9,1	3,4	3,5	0,8	15,9	-1,0
Skip og båter	10,8	7,5	15,0	7,2	20,6	6,8	12,4	7,9	6,1
Andre transportmidler	5,3	0,3	0,4	7,1	10,0	6,5	-1,5	1,1	-3,3
Maskiner og utstyr	3,2	3,4	2,7	3,7	3,6	4,5	5,2	3,2	1,0
Endring i livdyr- og frukttrebestand	44,4	-4,5	53,8	38,2	44,5	-4,3	-3,7	-4,7	-5,8
FOU og annen immatriell realkapital.	-0,1	3,3	0,1	-0,2	-0,5	2,8	3,4	3,2	3,5
Jordbruk og skogbruk	3,0	2,5	3,0	3,0	3,2	3,2	2,8	2,2	1,7
Fiske, fangst og akvakultur	5,4	4,8	7,4	3,1	4,4	4,9	3,4	2,8	6,0
Bergverksdrift	2,7	2,1	3,2	3,0	2,7	3,4	1,9	2,1	1,8
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	2,3	0,1	5,1	-3,0	2,2	0,8	0,3	4,3	-4,2
Utvinning av råolje og naturgass.	2,2	0,1	5,2	-3,1	2,2	0,7	0,3	4,4	-4,2
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	3,4	1,9	4,1	3,9	2,4	3,2	1,4	0,1	0,8
Industri	2,3	3,1	2,2	2,5	2,5	3,8	3,9	2,9	2,1
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	2,8	3,0	2,7	3,1	2,9	3,9	3,8	2,8	1,9
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	2,1	2,9	2,3	1,8	2,1	3,5	2,8	3,4	2,1
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	3,0	2,9	2,6	3,2	3,4	4,5	3,9	2,9	1,7
Produksjon av papir og papirvarer	2,2	3,1	2,5	2,0	2,2	3,4	3,9	3,1	2,3
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	1,9	3,6	2,4	2,8	1,4	3,5	4,3	2,9	3,2
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytsk industri	2,4	2,9	2,2	2,6	3,0	3,8	4,0	2,9	1,9
Prod av kjemiske råvarer.	2,8	3,1	2,2	2,6	3,3	4,0	4,5	2,9	1,6
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	2,6	2,7	2,5	3,0	3,0	3,6	3,0	2,7	1,9
Produksjon av metaller	3,0	3,0	2,7	3,2	3,3	4,0	4,5	3,1	1,4
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	1,4	3,1	1,4	1,5	1,3	3,3	3,7	3,0	2,5
Verftsindustri og annen transportmiddelinndustri	2,2	3,5	1,2	3,1	2,9	4,5	4,5	2,9	2,2
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	1,3	3,0	1,3	1,5	1,7	2,7	3,8	2,9	2,5
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	3,6	3,1	4,3	3,2	2,7	4,0	2,8	1,7	3,0
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	2,8	3,0	2,6	2,9	2,9	3,8	4,0	2,8	1,8
Vannforsyning, avløp og renovasjon.	2,7	2,1	2,9	2,5	2,6	2,1	2,0	2,0	2,2
Bygge- og anleggsvirksomhet	2,6	2,3	2,0	2,9	3,1	3,5	2,7	2,1	1,0
Varehandel og reparasjon av motorvogner	2,5	2,9	2,0	2,7	3,1	4,1	3,6	2,6	1,7
Rørtransport	1,4	-5,4	3,1	0,7	-0,7	-0,9	-0,7	-7,8	-13,9
Utenriks sjøfart	6,1	5,4	31,9	-30,3	-21,3	7,8	10,5	12,3	-45,7
Transport utenom utenriks sjøfart	6,9	2,3	8,0	5,1	9,3	4,0	2,9	3,6	-1,0
Post og distribusjonsvirksomhet	2,5	1,6	-0,9	4,4	5,1	5,3	0,0	1,1	0,6
Overnattings- og serveringsvirksomhet	3,0	3,4	2,6	3,1	3,4	4,5	4,4	3,1	1,8
Informasjon og kommunikasjon	1,4	3,1	1,3	1,5	1,4	3,3	3,8	3,0	2,4
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	1,4	3,0	1,3	1,4	1,4	3,5	3,2	2,9	2,5
Omsetning og drift av fast eiendom	2,9	2,3	3,3	2,8	2,6	2,1	1,8	2,1	3,0
Boligtjenester	2,8	2,0	3,1	2,6	2,3	1,8	1,8	1,9	2,5
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting.	1,1	3,1	1,1	1,2	1,1	3,3	3,4	2,9	2,7
Forretningsmessig tjenesteyting	3,3	1,9	2,0	2,1	5,2	5,7	1,1	1,8	-0,3
Offentlig administrasjon og forsvar	2,8	2,2	2,5	3,2	2,9	2,4	2,4	2,4	1,8
Undervisning	1,5	2,6	1,4	1,5	1,3	2,6	3,2	2,4	2,6
Helse- og omsorgstjenester	2,4	2,7	2,4	2,3	2,3	2,9	3,1	2,6	2,1
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	2,6	2,5	2,5	2,7	2,8	2,9	2,9	2,3	1,7
Fastlands-Norge	2,7	2,4	2,8	2,6	2,6	2,6	2,5	2,3	2,2

Offentlig forvaltning	2,4	2,4	2,3	2,6	2,3	2,4	2,6	2,4	2,1
Statsforvaltningen	2,2	2,6	2,0	2,7	2,3	2,7	2,9	2,7	2,1
Sivil forvaltning	1,8	2,6	2,2	1,9	1,5	2,5	2,6	2,4	2,8
Forsvar	4,7	2,8	0,4	7,4	8,9	4,9	4,9	2,9	-1,4
Kommuneforvaltningen	2,7	2,0	2,9	2,6	2,4	2,1	2,1	1,9	2,2

Tabell 21. Eksport. Løpende priser. Millioner kroner

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
I alt	1 165 481	1 051 673	284 166	289 166	297 306	257 421	256 214	253 004	285 034
Varer	831 807	742 115	202 803	204 967	207 163	181 660	178 716	175 725	206 014
Råolje og naturgass	448 712	370 961	109 775	108 753	108 911	91 723	85 304	84 591	109 343
Skip, plattformer og fly	11 473	15 354	1 570	5 618	2 152	2 205	2 838	3 066	7 245
Tradisjonelle varer	371 622	355 800	91 458	90 596	96 100	87 732	90 574	88 068	89 426
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	44 610	57 283	10 173	10 668	12 765	13 451	13 577	14 245	16 010
Bergverksprodukter	6 358	5 246	1 479	1 913	1 406	1 141	1 305	1 667	1 133
Industriprodukter	316 557	287 822	78 896	77 253	80 850	71 820	74 324	70 786	70 892
Nærings- og nyttelsesmidler	38 870	43 956	8 593	9 111	12 457	10 404	9 982	10 473	13 097
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	2 498	2 687	614	599	659	638	708	642	699
Trevarer	2 723	2 985	704	657	673	745	847	707	686
Treforedlingsprodukter	6 770	7 353	1 655	1 716	1 789	1 871	1 838	1 887	1 757
Grafiske produkter	1	0	0	0	1	0	0	0	-
Raffinerte oljeprodukter	29 267	19 003	6 894	8 004	7 079	4 417	5 163	5 767	3 656
Kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter	56 173	54 062	13 605	14 101	14 671	14 216	13 977	13 168	12 701
Metaller	72 141	65 490	19 096	17 556	16 624	16 018	16 956	16 820	15 696
Verkstedprodukter	102 415	86 766	26 428	24 124	25 268	22 042	23 346	20 136	21 242
Andre industriprodukter	5 303	5 045	1 205	1 287	1 495	1 332	1 385	1 065	1 263
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod	396	475	102	98	134	137	122	121	95
Elektrisk kraft	4 097	5 449	910	762	1 079	1 320	1 368	1 370	1 391
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	342 355	336 797	84 564	82 592	89 021	83 315	85 411	82 301	85 770
Tjenester	333 674	309 558	81 363	84 199	90 143	75 761	77 498	77 279	79 020
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	83 832	69 851	20 643	21 382	21 332	19 125	17 102	16 251	17 373
Oljevirksomhet, diverse tjenester	26 179	21 982	6 255	6 326	7 450	5 260	5 297	5 666	5 759
Rørtransport	12 133	13 101	2 954	2 801	3 097	3 101	3 242	3 352	3 406
Reisetrafikk	39 454	43 719	10 786	11 752	10 147	7 620	11 877	13 284	10 938
Andre tjenester	172 076	160 905	40 725	41 938	48 117	40 655	39 980	38 726	41 544
Samferdsel	55 712	49 569	13 189	14 368	14 592	12 549	12 423	12 272	12 325
Finans- og forretningstjenester	72 941	67 798	16 719	17 083	21 437	17 496	15 745	16 104	18 453
Tjenester ellers	43 423	43 538	10 817	10 487	12 088	10 610	11 812	10 350	10 766

Tabell 22. Eksport. Faste 2014-priser. Millioner kroner

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
I alt	1 265 859	1 250 839	304 116	314 368	334 386	315 531	306 964	303 819	324 526
Varer	939 709	937 575	223 527	231 130	247 059	242 099	227 599	224 090	243 787
Råolje og naturgass	569 005	590 433	132 677	140 071	150 455	155 771	139 482	138 379	156 801
Skip, plattformer og fly	7 471	13 564	1 521	1 989	2 026	1 902	2 513	2 691	6 459
Tradisjonelle varer	363 233	333 578	89 330	89 069	94 578	84 427	85 605	83 020	80 527
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	42 534	40 269	10 365	10 183	11 529	10 036	9 458	10 131	10 643
Bergverksprodukter	6 467	5 593	1 551	1 956	1 458	1 196	1 386	1 758	1 253
Industriprodukter	308 800	282 251	76 100	75 450	80 295	71 770	73 274	69 691	67 516
Nærings- og nyttlesesmidler	34 764	35 509	7 839	8 182	11 030	8 646	8 299	8 408	10 157
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	2 283	2 330	574	549	572	536	629	561	603
Trevarer	2 615	2 874	689	632	627	702	799	676	697
Treforedlingsprodukter	6 402	6 869	1 607	1 607	1 643	1 702	1 714	1 761	1 692
Grafiske produkter	1	0	0	0	1	0	0	0	-
Raffinerte oljeprodukter	40 479	30 459	8 517	10 570	11 227	8 546	7 784	8 956	5 173
Kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter	53 404	52 820	13 030	13 160	13 835	13 613	13 670	12 977	12 560
Metaller	67 115	65 483	17 539	16 764	16 161	16 303	17 330	16 448	15 402
Verkstedprodukter	96 551	81 158	25 088	22 748	23 784	20 443	21 792	18 854	20 068
Andre industripprodukter	4 853	4 362	1 126	1 156	1 308	1 170	1 158	952	1 084
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod	333	386	91	82	107	108	98	98	81
Elektrisk kraft	5 432	5 465	1 313	1 480	1 296	1 424	1 486	1 440	1 115
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	322 754	303 119	80 813	78 499	83 351	75 880	77 821	74 064	75 354
Tjenester	326 150	313 264	80 589	83 239	87 327	73 431	79 365	79 729	80 739
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	78 770	76 628	21 021	19 909	19 063	18 459	20 497	19 402	18 270
Oljevirksomhet, diverse tjenester	25 978	24 933	6 150	6 374	7 692	5 262	5 470	6 558	7 643
Rørtransport	12 320	12 302	2 567	2 983	3 461	3 488	2 944	2 436	3 434
Reisetrafikk	38 737	41 759	10 615	11 474	9 889	7 405	11 403	12 592	10 359
Andre tjenester	170 346	157 642	40 235	42 499	47 221	38 816	39 051	38 741	41 033
Samferdsel	54 474	48 610	13 058	14 017	13 900	11 931	12 228	12 162	12 289
Finans- og forretningstjenester	72 792	66 223	16 466	18 046	21 280	16 433	15 228	16 372	18 190
Tjenester ellers	43 080	42 809	10 710	10 436	12 041	10 453	11 595	10 207	10 554

Tabell 23. Eksport. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
I alt	3,7	-1,2	4,3	6,7	1,4	0,8	0,9	-3,4	-2,9
Varer	3,9	-0,2	5,6	7,8	0,6	1,7	1,8	-3,0	-1,3
Råolje og naturgass	3,2	3,8	5,8	8,6	-1,1	6,8	5,1	-1,2	4,2
Skip, plattformer og fly	-25,0	81,6	-22,4	60,0	-16,0	-1,6	65,2	35,2	218,7
Tradisjonelle varer	5,8	-8,2	6,1	5,9	3,7	-6,5	-4,2	-6,8	-14,9
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	5,3	-5,3	2,7	3,5	7,5	-4,0	-8,7	-0,5	-7,7
Bergverksprodukter	-4,7	-13,5	-2,7	4,6	-30,0	-20,4	-10,6	-10,1	-14,1
Industriprodukter	6,3	-8,6	7,1	6,4	4,2	-6,7	-3,7	-7,6	-15,9
Nærings- og nyttelsesmidler	-5,0	2,1	4,1	-6,3	-9,4	12,1	5,9	2,8	-7,9
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	-4,2	2,0	1,6	-8,5	-15,5	-8,8	9,5	2,2	5,5
Trevarer	8,8	9,9	10,0	16,4	5,5	5,2	16,0	7,0	11,2
Treforedlingsprodukter	0,4	7,3	-3,5	5,3	4,8	10,2	6,7	9,6	3,0
Grafiske produkter	0,0
Raffinerte oljeprodukter	24,3	-24,8	-3,7	27,4	57,5	-15,9	-8,6	-15,3	-53,9
Kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter	6,3	-1,1	6,6	8,5	6,9	1,8	4,9	-1,4	-9,2
Metaller	2,4	-2,4	4,3	4,4	0,8	-2,1	-1,2	-1,9	-4,7
Verkstedprodukter	8,0	-15,9	16,3	4,7	-3,0	-18,0	-13,1	-17,1	-15,6
Andre industripprodukter	-0,1	-10,1	-0,4	-1,8	-1,8	-7,4	2,8	-17,7	-17,2
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod	24,3	15,9	67,8	-1,1	73,5	104,7	8,1	20,0	-24,6
Elektrisk kraft	0,4	0,6	-11,0	-4,6	-6,5	6,0	13,2	-2,7	-14,0
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	3,9	-6,1	7,3	3,5	-0,9	-5,3	-3,7	-5,6	-9,6
Tjenester	3,3	-4,0	0,6	3,6	3,7	-2,1	-1,5	-4,2	-7,5
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	-2,5	-2,7	-5,5	-2,2	-2,4	-1,7	-2,5	-2,5	-4,2
Oljevirksomhet, diverse tjenester	-4,2	-4,0	-12,9	-12,2	0,2	-8,7	-11,1	2,9	-0,6
Rørtransport	7,0	-0,1	-3,0	23,3	3,3	5,4	14,7	-18,3	-0,8
Reisetrafikk	10,3	7,8	12,2	14,1	7,5	9,6	7,4	9,7	4,8
Andre tjenester	5,6	-7,5	4,0	5,6	6,2	-3,9	-2,9	-8,8	-13,1
Samferdsel	-0,5	-10,8	-5,1	2,9	-2,9	-11,6	-6,4	-13,2	-11,6
Finans- og forretningstjenester	5,2	-9,0	2,2	6,3	5,7	-3,3	-7,5	-9,3	-14,5
Tjenester ellers	15,4	-0,6	21,4	8,2	20,4	5,7	8,3	-2,2	-12,3

Tabell 24. Eksport. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
I alt	-7,9	-8,7	-6,4	-6,1	-8,4	-13,4	-10,7	-9,5	-1,2
Varer	-11,5	-10,6	-9,5	-8,7	-11,9	-17,7	-13,5	-11,6	0,8
Råolje og naturgass	-21,1	-20,3	-18,3	-18,9	-20,7	-29,2	-26,1	-21,3	-3,7
Skip, plattformer og fly	53,6	-26,3	3,8	171,0	2,7	5,1	9,4	-59,6	5,6
Tradisjonelle varer	2,3	4,3	3,6	2,5	0,3	0,3	3,3	4,3	9,3
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	4,9	35,6	-0,7	14,4	11,6	27,4	46,3	34,2	35,9
Bergverksprodukter	-1,7	-4,6	-5,5	1,0	-0,8	-8,2	-1,3	-3,0	-6,2
Industriprodukter	2,5	-0,5	4,6	2,2	-0,9	-3,2	-2,2	-0,8	4,3
Nærings- og nyttelsesmidler	11,8	10,7	8,7	13,6	12,8	6,6	9,7	11,9	14,2
Tekstiler, beklædningsvarer og skotøy	9,4	5,4	5,7	9,1	18,8	11,7	5,3	4,9	0,6
Trevarer	4,1	-0,3	1,6	4,9	9,4	2,7	3,7	0,6	-8,3
Treforedlingsprodukter	5,7	1,2	5,1	7,6	7,1	5,5	4,1	0,4	-4,6
Grafiske produkter	0,0
Raffinerte oljeprodukter	-27,7	-13,7	-21,9	-26,5	-27,5	-27,9	-18,1	-15,0	12,1
Kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter	5,2	-2,7	5,7	7,5	5,2	1,3	-2,1	-5,3	-4,6
Metaller	7,5	-7,0	12,8	2,6	-4,7	-13,3	-10,1	-2,4	-0,9
Verkstedprodukter	6,1	0,8	6,6	6,9	2,9	1,1	1,7	0,7	-0,4
Andre industripprodukter	9,3	5,8	7,1	13,2	13,0	9,3	11,8	0,5	2,0
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod	18,9	3,5	8,6	19,4	26,6	8,0	10,6	2,9	-6,0
Elektrisk kraft	-24,6	32,2	-18,8	-51,4	-22,2	-7,5	32,8	84,8	49,8
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	6,1	4,7	6,4	6,5	4,1	2,0	4,9	5,6	6,6
Tjenester	2,3	-3,4	2,2	1,1	0,5	-0,8	-3,3	-4,2	-5,2
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	6,4	-14,3	3,8	6,6	1,1	-5,0	-15,0	-22,0	-15,0
Oljevirksomhet, diverse tjenester	0,8	-12,5	2,8	0,5	-1,1	-6,3	-4,8	-13,0	-22,2
Rørtransport	-1,5	8,1	6,4	-22,6	4,1	-10,4	-4,3	46,5	10,9
Reisetrafikk	1,9	2,8	1,7	1,9	2,2	2,7	2,5	3,0	2,9
Andre tjenester	1,0	1,0	0,9	0,2	0,2	2,4	1,1	1,3	-0,6
Samferdsel	2,3	-0,3	1,0	3,6	-0,3	4,7	0,6	-1,6	-4,5
Finans- og forretningsstjenester	0,2	2,2	0,8	-2,2	0,8	2,2	1,8	3,9	0,7
Tjenester ellers	0,8	0,9	1,1	-0,2	0,2	0,1	0,9	0,9	1,6

Tabell 25. Import. Løpende priser. Millioner kroner

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
I alt	996 342	1 013 089	244 518	252 700	258 009	243 664	256 567	260 545	252 313
Varer	626 042	632 732	154 911	152 755	163 498	151 532	160 718	158 873	161 609
Råolje og naturgass	10 865	8 459	3 024	2 619	2 229	2 132	2 033	2 623	1 671
Skip, plattformer og fly	34 162	39 544	7 791	9 847	7 993	8 232	9 463	12 921	8 928
Tradisjonelle varer	581 015	584 729	144 096	140 289	153 276	141 168	149 222	143 329	151 010
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	17 289	17 896	4 310	3 751	4 762	4 874	4 761	3 760	4 501
Bergverksprodukter	7 237	6 909	1 735	1 701	1 859	1 642	1 610	1 713	1 944
Industriprodukter	554 992	558 458	137 669	134 716	146 312	134 240	142 562	137 712	143 944
Nærings- og nyttelsesmidler	48 499	51 002	11 271	12 925	13 551	11 370	12 766	13 613	13 253
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	36 769	37 966	7 406	11 036	8 443	10 118	8 140	11 051	8 657
Trevarer	13 144	14 144	3 437	3 309	3 300	3 246	3 841	3 570	3 487
Treforedlingsprodukter	8 707	8 722	2 033	2 158	2 269	2 213	2 216	2 133	2 160
Grafiske produkter	38	30	8	10	9	7	8	7	8
Raffinerte oljeprodukter	24 784	21 812	7 856	5 489	5 761	4 541	5 317	5 037	6 917
Kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter	84 457	87 413	21 093	21 386	21 248	20 998	23 064	21 910	21 441
Metaller	71 003	66 318	20 193	15 470	16 564	16 686	17 492	16 171	15 969
Verkstedprodukter	197 680	197 033	47 405	46 400	55 465	47 404	51 788	46 691	51 150
Andre industriprodukter	30 795	31 260	7 012	7 389	8 614	7 820	7 526	7 202	8 712
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod	39 116	42 758	9 955	9 144	11 088	9 837	10 404	10 327	12 190
Elektrisk kraft	1 497	1 466	382	121	343	412	289	144	621
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	556 231	562 917	136 240	134 800	147 515	136 627	143 905	138 292	144 093
Tjenester	370 300	380 357	89 607	99 945	94 511	92 132	95 849	101 672	90 704
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	948	948	237	237	237	237	237	237	237
Oljevirksomhet, diverse tjenester	38 175	35 944	9 606	9 685	10 638	8 349	8 914	9 186	9 495
Driftsutgifter utenom bunkers, skipsfart	41 500	39 795	10 627	10 731	9 936	9 648	10 066	10 512	9 569
Reisetrafikk	127 523	133 880	31 170	39 974	28 440	31 831	33 990	40 318	27 741
Andre tjenester	162 154	169 790	37 967	39 318	45 260	42 067	42 642	41 419	43 662
Samferdsel	27 283	28 077	6 814	6 785	7 263	7 130	7 239	6 947	6 761
Finans- og forretningstjenester	70 851	75 191	16 473	16 447	20 468	18 380	18 935	18 085	19 791
Tjenester ellers	64 020	66 522	14 680	16 086	17 529	16 557	16 468	16 387	17 110

Tabell 26. Import. Faste 2014-priser. Millioner kroner

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
I alt	955 940	958 708	237 706	241 367	244 503	229 340	242 688	247 474	239 207
Varer	597 662	595 401	149 646	145 579	154 141	143 331	151 448	150 491	150 131
Råolje og naturgass	13 471	11 331	3 370	3 272	3 063	3 221	2 773	3 445	1 892
Skip, plattformer og fly	29 368	32 483	6 850	8 304	6 569	6 667	7 740	10 963	7 114
Tradisjonelle varer	554 823	551 586	139 427	134 002	144 509	133 443	140 934	136 083	141 125
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	15 434	15 347	3 930	3 224	4 226	4 097	4 035	3 286	3 930
Bergverksprodukter	6 574	6 225	1 513	1 581	1 745	1 550	1 553	1 532	1 590
Industriprodukter	530 963	528 571	133 487	128 935	138 110	127 343	135 007	131 110	135 110
Nærings- og nyttelsesmidler	44 463	45 189	10 674	11 724	12 046	9 910	11 288	12 198	11 793
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	33 081	32 225	7 015	9 705	7 089	8 652	7 016	9 464	7 093
Trevarer	12 473	12 918	3 376	3 108	3 016	2 957	3 533	3 214	3 214
Treforedlingsprodukter	8 377	8 159	2 026	2 093	2 115	2 029	2 064	2 030	2 036
Grafiske produkter	34	28	7	9	8	6	7	6	8
Raffinerte oljeprodukter	31 953	32 959	8 851	7 580	9 225	8 605	8 154	7 352	8 849
Kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter	78 246	80 800	19 979	19 638	19 100	18 889	21 415	20 619	19 877
Metaller	66 566	66 366	19 108	14 624	15 577	16 778	17 517	16 209	15 862
Verkstedprodukter	188 385	180 948	46 051	44 366	51 313	43 154	47 374	43 469	46 951
Andre industripprodukter	29 300	28 841	6 714	7 189	7 919	7 092	6 890	6 865	7 994
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod	38 085	40 138	9 685	8 898	10 701	9 272	9 750	9 685	11 432
Elektrisk kraft	1 852	1 444	497	262	428	454	339	155	496
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	522 870	518 627	130 576	126 422	135 284	124 838	132 781	128 731	132 277
Tjenester	358 279	363 307	88 060	95 788	90 362	86 009	91 240	96 983	89 076
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	891	1 045	241	221	212	229	284	283	249
Oljevirksomhet, diverse tjenester	35 653	36 386	8 878	9 015	10 196	7 806	8 578	9 487	10 516
Driftsutgifter utenom bunkers, skipsfart	44 660	43 446	11 919	11 288	10 808	10 466	11 621	11 001	10 358
Reisetrafikk	118 405	119 941	30 084	36 347	25 177	27 843	30 117	36 250	25 732
Andre tjenester	158 669	162 489	36 938	38 919	43 969	39 666	40 640	39 963	42 220
Samferdsel	26 436	26 609	6 494	6 462	6 965	6 551	6 740	6 522	6 795
Finans- og forretningsjenester	69 951	72 416	16 147	16 853	20 041	17 289	18 107	17 808	19 212
Tjenester ellers	62 282	63 464	14 297	15 604	16 962	15 825	15 794	15 632	16 213

Tabell 27. Import. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
I alt	1,6	0,3	1,3	-4,5	4,3	-1,3	2,1	2,5	-2,2
Varer	1,1	-0,4	2,9	-7,5	3,9	-3,3	1,2	3,4	-2,6
Råolje og naturgass	-1,3	-15,9	12,0	-19,4	-9,8	-14,5	-17,7	5,3	-38,2
Skip, plattformer og fly	-11,7	10,6	5,3	-49,3	24,2	-12,8	13,0	32,0	8,3
Tradisjonelle varer	1,9	-0,6	2,6	-2,1	3,5	-2,5	1,1	1,6	-2,3
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	-4,4	-0,6	-3,7	-4,3	-5,3	1,0	2,7	1,9	-7,0
Bergverksprodukter	6,7	-5,3	-11,3	7,0	13,7	-10,7	2,7	-3,1	-8,9
Industriprodukter	2,0	-0,5	2,8	-2,2	3,7	-2,4	1,1	1,7	-2,2
Nærings- og nyttelsesmidler	1,3	1,6	-2,0	-3,3	7,7	-1,1	5,8	4,0	-2,1
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	-3,9	-2,6	-6,5	-4,6	-8,4	-6,7	0,0	-2,5	0,1
Trevarer	0,5	3,6	-0,5	5,3	-1,5	-0,5	4,6	3,4	6,6
Treforedlingsprodukter	-1,0	-2,6	-3,2	1,1	-2,3	-5,3	1,9	-3,0	-3,7
Grafiske produkter	-26,1	-18,4	-36,8	-18,7	-53,0	-37,4	2,3	-30,4	0,7
Raffinerte oljeprodukter	17,0	3,1	32,8	4,3	38,8	36,7	-7,9	-3,0	-4,1
Kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter	0,5	3,3	-0,4	1,0	-4,0	-3,3	7,2	5,0	4,1
Metaller	-6,5	-0,3	2,6	-16,7	-8,4	-2,8	-8,3	10,8	1,8
Verkstedprodukter	3,7	-3,9	0,8	-2,0	7,3	-7,5	2,9	-2,0	-8,5
Andre industripprodukter	1,5	-1,6	0,7	-0,5	-2,3	-5,2	2,6	-4,5	1,0
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod	11,3	5,4	17,7	14,1	12,0	5,4	0,7	8,8	6,8
Elektrisk kraft	16,2	-22,0	119,5	58,5	-9,7	-31,7	-31,8	-41,0	15,9
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	1,1	-0,8	1,1	-2,5	1,7	-4,4	1,7	1,8	-2,2
Tjenester	2,5	1,4	-1,3	0,4	5,1	2,3	3,6	1,2	-1,4
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	-6,0	17,3	-3,3	-5,9	-0,8	5,3	17,7	28,2	17,7
Oljevirksomhet, diverse tjenester	-6,9	2,1	-11,3	-9,6	-1,3	3,2	-3,4	5,2	3,1
Driftsutgifter utenom bunkers, skipsfart	-2,5	-2,7	-5,5	-2,2	-2,4	-1,7	-2,5	-2,5	-4,2
Reisetrafikk	1,9	1,3	-0,0	2,4	3,2	3,9	0,1	-0,3	2,2
Andre tjenester	7,0	2,4	1,8	2,1	10,0	2,1	10,0	2,7	-4,0
Samferdsel	-1,8	0,7	-6,8	0,6	-1,7	0,6	3,8	0,9	-2,4
Finans- og forretningsstjenester	19,1	3,5	14,0	3,2	30,2	2,2	12,1	5,7	-4,1
Tjenester ellers	-0,6	1,9	-5,5	1,6	-3,0	2,6	10,5	0,2	-4,4

Tabell 28. Import. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
I alt	4,2	1,4	5,5	5,0	2,5	2,4	2,8	0,6	-0,0
Varer	4,7	1,5	5,3	5,5	3,5	1,2	2,5	0,6	1,5
Råolje og naturgass	-19,3	-7,4	-11,5	-20,3	-20,9	-16,7	-18,3	-4,9	21,4
Skip, plattformer og fly	16,3	4,7	19,5	17,4	15,0	10,7	7,5	-0,6	3,1
Tradisjonelle varer	4,7	1,2	5,0	5,5	3,3	1,0	2,4	0,6	0,9
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	12,0	4,1	10,8	18,6	13,0	8,0	7,6	-1,6	1,6
Bergverksprodukter	10,1	0,8	23,4	8,1	-2,9	-5,3	-9,6	3,9	14,8
Industriprodukter	4,5	1,1	4,7	5,2	3,2	0,9	2,4	0,5	0,6
Nærings- og nyttelsesmidler	9,1	3,5	7,8	10,7	8,8	6,9	7,1	1,2	-0,1
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	11,1	6,0	11,0	14,4	12,8	9,7	9,9	2,7	2,5
Trevarer	5,4	3,9	3,1	6,8	7,4	5,3	6,8	4,3	-0,8
Treforedlingsprodukter	3,9	2,9	1,9	4,2	4,2	4,0	7,0	1,9	-1,1
Grafiske produkter	11,8	-3,2	5,5	23,0	19,8	1,6	-2,2	0,6	-11,7
Raffinerte oljeprodukter	-22,4	-14,7	-13,7	-30,0	-29,2	-41,5	-26,5	-5,4	25,2
Kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter	7,9	0,2	8,2	10,2	6,3	4,7	2,0	-2,4	-3,0
Metaller	6,7	-6,3	7,3	4,3	1,7	-8,6	-5,5	-5,7	-5,3
Verkstedprodukter	4,9	3,8	4,5	6,5	5,0	5,9	6,2	2,7	0,8
Andre industriprodukter	5,1	3,1	4,8	6,6	5,3	6,0	4,6	2,1	0,2
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod	2,7	3,7	2,2	3,0	3,9	4,6	3,8	3,8	2,9
Elektrisk kraft	-19,2	25,6	-8,4	-56,9	-24,6	-7,3	10,9	101,6	56,2
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	6,4	2,0	6,2	7,7	5,5	3,8	3,9	0,7	-0,1
Tjenester	3,4	1,3	5,8	4,1	0,8	4,4	3,2	0,5	-2,6
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	6,4	-14,7	3,4	6,3	0,8	-5,0	-15,0	-22,0	-15,0
Oljevirksomhet, diverse tjenester	7,1	-7,7	10,0	7,7	2,1	-1,9	-4,0	-9,9	-13,5
Driftsutgifter utenom bunkers, skipsfart	-7,1	-1,4	15,4	-10,3	-20,0	-3,8	-2,9	0,5	0,5
Reisetrafikk	7,7	3,6	5,0	11,0	9,7	9,7	8,9	1,1	-4,6
Andre tjenester	2,2	2,2	2,7	1,4	1,5	4,0	2,1	2,6	0,5
Samferdsel	3,2	2,2	3,6	2,9	1,1	10,4	2,4	1,4	-4,6
Finans- og forretningsjenester	1,3	2,5	1,6	-0,5	2,0	2,9	2,5	4,1	0,9
Tjenester ellers	2,8	2,0	3,6	2,9	1,4	2,6	1,5	1,7	2,1

Tabell 29. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige. 1000

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
I alt	2 753,2	2 756,0	2 747,4	2 764,6	2 760,0	2 742,2	2 745,9	2 767,3	2 768,5
Jordbruk og skogbruk	52,1	52,5	51,8	56,3	51,9	48,7	52,3	56,6	52,2
Fiske, fangst og akvakultur	17,2	17,6	16,4	18,0	17,5	16,8	16,8	18,1	18,7
Bergverksdrift	5,1	4,9	5,1	5,4	5,1	4,8	4,8	5,2	5,0
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	59,7	51,7	60,9	58,8	57,5	53,8	52,5	50,8	49,9
Utvinning av råolje og naturgass	29,1	25,5	29,7	28,8	28,1	26,2	25,8	25,1	24,8
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	30,6	26,3	31,1	30,0	29,4	27,6	26,7	25,7	25,1
Industri	243,4	232,8	244,0	244,2	239,6	234,4	231,8	233,1	231,7
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	53,4	53,5	53,0	53,8	53,7	53,3	52,3	54,2	54,3
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	4,4	4,4	4,3	4,5	4,4	4,3	4,4	4,5	4,5
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	13,7	13,7	13,7	13,8	13,8	13,6	13,6	13,8	13,9
Produksjon av papir og papirvarer	3,2	3,0	3,2	3,3	3,0	3,0	3,0	3,1	3,0
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	5,9	5,9	5,9	6,0	5,9	5,8	5,8	5,9	6,0
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytsk industri	13,2	13,0	13,1	13,3	13,0	13,0	12,8	13,1	13,1
Produksjon av kjemiske råvarer	6,0	6,0	5,9	6,1	6,0	5,9	5,9	6,0	6,1
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	15,3	15,5	15,3	15,7	15,4	14,9	15,4	16,0	15,8
Produksjon av metaller	10,1	10,4	9,8	10,4	10,4	10,4	10,2	10,7	10,2
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	67,4	62,4	67,5	67,1	66,0	64,0	63,0	61,6	61,1
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	27,2	23,2	28,2	26,7	24,8	24,0	23,7	22,8	22,4
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	8,9	8,8	8,9	9,0	8,9	8,8	8,8	8,7	8,9
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	20,7	18,8	21,1	20,8	20,1	19,4	18,9	18,6	18,4
Elektrisets-, gass- og varmtvannsforsyning	13,2	13,6	13,1	13,6	13,2	13,3	13,4	13,9	13,6
Vannforsyning, avløp og renovasjon	15,4	15,9	15,1	15,6	15,6	15,6	15,8	16,1	16,0
Bygge- og anleggsvirksomhet	221,4	227,0	220,0	223,0	225,3	221,6	224,7	228,7	232,7
Varehandel og reparasjon av motorvogner	374,0	373,0	373,4	373,6	372,0	373,9	373,0	371,7	373,2
Rørtransport	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Utenriks sjøfart	36,2	36,6	36,0	36,6	36,2	36,2	36,4	37,7	36,0
Transport utenom utenriks sjøfart	120,5	119,8	120,2	121,2	120,9	119,4	118,9	120,9	119,9
Post og distribusjonsvirksomhet	18,9	18,7	18,6	19,3	18,8	18,9	18,3	19,2	18,4
Overnattings- og serveringsvirksomhet	91,1	94,1	90,8	92,3	92,1	91,3	93,4	96,1	95,3
Informasjon og kommunikasjon	91,6	90,8	91,8	91,6	91,3	90,4	90,4	91,1	91,1
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	49,0	48,3	48,8	49,1	49,1	49,0	48,4	48,0	48,0
Omsetning og drift av fast eiendom	24,8	25,2	24,8	25,3	25,1	24,6	25,2	25,6	25,5
Boligtjenester
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	127,0	125,8	127,5	127,5	126,8	125,4	125,4	126,2	126,0
Forretningsmessig tjenesteyting	127,5	126,0	128,1	127,4	126,3	124,5	125,1	126,9	127,5
Offentlig administrasjon og forsvar	197,5	199,2	197,4	197,5	198,9	199,9	199,5	198,6	198,9
Undervisning	204,7	207,7	204,4	204,3	206,6	207,6	207,3	206,4	209,5
Helse- og omsorgstjenester	566,4	576,9	563,3	566,7	573,1	574,5	574,7	577,5	580,9
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	95,9	97,6	95,4	96,8	96,5	97,1	97,0	98,4	97,8

Offentlig forvaltning	824,5	835,6	821,8	823,8	831,4	834,2	833,2	834,7	840,1
Statsforvaltningen	305,5	310,0	303,9	305,6	308,4	310,0	309,6	309,8	310,5
Sivil forvaltning	276,2	280,4	274,6	276,4	279,1	280,4	279,9	280,3	280,8
Forsvar	29,3	29,6	29,3	29,2	29,3	29,5	29,7	29,5	29,7
Kommuneforvaltningen	519,0	525,6	517,9	518,2	523,0	524,2	523,6	524,8	529,7

Fastlands-Norge	2 687,4	2 693,4	2 681,1	2 698,6	2 695,1	2 679,3	2 683,1	2 704,0	2 707,1
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge	1 780,9	1 775,0	1 777,5	1 792,5	1 781,3	1 762,5	1 767,1	1 786,4	1 783,8
Markedsrettet virksomhet	1 846,8	1 837,6	1 843,8	1 858,5	1 846,2	1 825,4	1 829,9	1 849,7	1 845,2
Ikke markedsrettet virksomhet	906,4	918,4	903,7	906,1	913,8	916,8	916,0	917,6	923,3

Tabell 30. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige.
Prosentvis endring fra samme periode året før

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
I alt	0,3	0,1	0,5	0,1	-0,2	0,1	-0,1	0,1	0,3
Jordbruk og skogbruk	0,2	0,7	0,7	0,6	-0,9	0,9	0,9	0,6	0,7
Fiske, fangst og akvakultur	2,2	2,4	-0,5	4,5	0,9	0,3	2,3	0,2	6,8
Bergverksdrift	-0,3	-4,1	0,9	0,8	-1,2	-3,5	-5,6	-4,1	-2,9
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	-8,2	-13,4	-7,2	-9,8	-10,0	-12,9	-13,8	-13,7	-13,2
Utvinning av råolje og naturgass	-8,8	-12,5	-8,1	-9,4	-9,6	-12,1	-13,2	-13,0	-11,5
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	-7,7	-14,2	-6,3	-10,1	-10,4	-13,6	-14,3	-14,3	-14,8
Industri	-3,2	-4,4	-2,5	-3,8	-4,7	-4,7	-5,0	-4,5	-3,3
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	0,8	0,3	1,6	0,5	0,7	0,7	-1,2	0,9	1,0
Tekstil-, beklednings- og lærwareindustri	-1,2	1,2	-3,8	0,3	1,5	0,4	2,8	-0,3	1,8
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	-0,6	0,3	-0,6	-0,4	0,0	0,9	-0,6	0,1	0,7
Produksjon av papir og papirvarer	-1,8	-4,5	-0,5	0,0	-5,0	-6,4	-6,3	-5,6	0,4
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	0,2	-1,0	-0,1	1,3	1,4	-2,2	-2,1	-0,5	0,8
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytsk industri	-0,9	-1,3	-1,1	-0,8	-1,9	-2,6	-2,4	-1,0	0,6
Produksjon av kjemiske råvarer	2,9	-0,3	3,3	3,2	1,3	-0,6	-1,1	-1,2	1,7
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	-0,5	1,3	-0,6	-0,2	-0,4	0,2	0,6	2,0	2,2
Produksjon av metaller	1,2	2,8	-0,4	0,2	3,6	5,7	4,4	2,5	-1,2
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	-4,9	-7,3	-4,2	-6,0	-6,5	-7,0	-6,7	-8,2	-7,4
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	-12,0	-14,8	-9,4	-14,2	-19,1	-18,3	-16,0	-14,4	-9,8
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	-0,2	-1,3	-0,1	0,6	-0,6	-1,5	-1,9	-2,5	0,8
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	-4,5	-9,2	-2,9	-5,4	-7,5	-7,5	-10,4	-10,5	-8,5
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	1,4	2,4	1,3	2,9	0,8	2,2	2,2	2,3	3,0
Vannforsyning, avløp og renosjon	3,5	3,5	2,7	3,9	3,3	3,2	4,5	3,3	3,0
Bygge- og anleggsvirksomhet	2,4	2,5	3,0	2,3	1,6	2,1	2,1	2,6	3,3
Varehandel og reparasjon av motorvogner	0,1	-0,3	0,9	-0,6	-1,9	-0,8	-0,1	-0,5	0,3
Rørtransport	5,3	-2,9	6,0	-3,1	6,4	-0,8	-3,5	-2,3	-4,8
Utenriks sjøfart	1,6	1,1	0,9	2,7	1,1	0,6	1,3	2,9	-0,5
Transport utenom utenriks sjøfart	1,1	-0,6	1,4	1,3	0,8	-0,4	-1,0	-0,3	-0,9
Post og distribusjonsvirksomhet	-2,4	-1,2	-1,4	-4,5	-2,9	-0,6	-1,6	-0,6	-2,1
Overnattings- og serveringsvirksomhet	2,0	3,3	1,8	1,7	2,0	2,5	2,9	4,2	3,6
Informasjon og kommunikasjon	0,5	-0,9	1,4	0,1	-0,1	-1,4	-1,6	-0,5	-0,2
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	-0,5	-1,4	-1,3	-0,3	0,0	-0,1	-0,9	-2,2	-2,4
Omsetning og drift av fast eiendom	1,4	1,6	1,4	3,4	1,5	2,0	1,5	1,2	1,7
Boligtjenester
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	0,7	-1,0	1,8	0,9	-0,9	-0,8	-1,6	-1,0	-0,6
Forretningsmessig tjenesteyting	-0,6	-1,2	0,5	-1,9	-3,0	-2,9	-2,3	-0,4	1,0
Offentlig administrasjon og forsvar	1,1	0,9	1,1	1,0	1,2	1,8	1,1	0,5	0,0
Undervisning	1,0	1,5	1,1	0,8	1,7	1,9	1,5	1,0	1,4
Helse- og omsorgstjenester	1,0	1,9	0,3	1,4	1,9	2,2	2,0	1,9	1,3
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	0,6	1,8	0,9	-0,2	1,9	2,5	1,6	1,7	1,3

Offentlig forvaltning	0,7	1,3	0,4	1,0	1,4	1,6	1,4	1,3	1,1
Statsforvaltningen	0,8	1,5	0,6	0,6	0,9	1,9	1,9	1,4	0,7
Sivil forvaltning	1,1	1,5	0,8	0,9	1,3	2,0	2,0	1,4	0,6
Forsvar	-1,8	1,1	-1,3	-2,3	-2,8	0,5	1,4	1,1	1,3
Kommuneforvaltningen	0,7	1,3	0,2	1,2	1,7	1,4	1,1	1,3	1,3

Fastlands-Norge	0,4	0,2	0,6	0,2	-0,1	0,2	0,1	0,2	0,4
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge	0,2	-0,3	0,7	-0,2	-0,8	-0,6	-0,6	-0,3	0,1
Markedsrettet virksomhet	0,0	-0,5	0,6	-0,3	-0,9	-0,7	-0,8	-0,5	-0,1
Ikke markedsrettet virksomhet	0,7	1,3	0,4	0,9	1,4	1,6	1,4	1,3	1,0

Tabell 31. Utførte timeverk. Lønnstakere og selvstendige. Millioner

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
I alt	3 912,2	3 925,7	954,9	907,5	1 028,1	977,8	1 006,1	908,3	1 033,5
Jordbruk og skogbruk	90,3	90,8	22,4	23,8	22,8	21,6	22,7	23,7	22,8
Fiske, fangst og akvakultur	30,0	30,8	6,9	7,2	8,1	7,3	7,6	7,2	8,7
Bergverksdrift	8,3	8,0	2,1	2,1	2,1	1,9	2,0	2,0	2,1
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	95,2	82,6	23,8	21,9	23,6	21,1	21,4	19,1	21,1
Utvinning av råolje og naturgass	46,3	40,3	11,7	10,8	11,4	10,4	10,4	9,4	10,1
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	48,9	42,3	12,1	11,0	12,2	10,7	11,0	9,7	10,9
Industri	374,7	359,9	91,4	86,4	96,6	90,5	92,6	82,7	94,1
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	78,9	79,6	18,9	18,3	21,0	19,8	20,1	18,5	21,3
Tekstil-, beklednings- og lærwareindustri	6,4	6,5	1,5	1,5	1,7	1,6	1,7	1,5	1,7
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	21,0	21,1	5,1	4,9	5,6	5,2	5,4	4,9	5,7
Produksjon av papir og papirvarer	4,8	4,6	1,2	1,1	1,2	1,1	1,2	1,1	1,2
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	9,0	9,0	2,2	2,1	2,4	2,2	2,3	2,1	2,4
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytsk industri	20,7	20,6	5,0	4,8	5,4	5,1	5,2	4,8	5,4
Produksjon av kjemiske råvarer	9,4	9,4	2,2	2,2	2,5	2,3	2,4	2,2	2,5
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	24,0	24,4	5,8	5,7	6,3	5,9	6,2	5,8	6,5
Produksjon av metaller	15,3	15,8	3,6	3,7	4,1	4,0	4,0	3,8	4,1
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	105,7	98,6	26,0	24,2	26,9	25,3	25,7	22,3	25,2
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	42,0	35,6	10,6	9,4	10,0	9,2	9,4	8,0	9,0
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	13,5	13,4	3,3	3,1	3,5	3,3	3,4	3,0	3,6
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	33,4	30,7	8,2	7,6	8,4	7,8	8,0	7,0	7,9
Elektrisets-, gass- og varmtvannsforsyning	20,8	21,4	5,0	4,9	5,5	5,2	5,5	5,0	5,7
Vannforsyning, avløp og renovasjon	24,4	25,3	5,8	5,7	6,6	6,2	6,5	5,9	6,8
Bygge- og anleggsvirksomhet	349,1	359,4	84,0	81,0	94,1	86,8	91,9	83,1	97,6
Varehandel og reparasjon av motorvogner	478,2	478,3	117,3	112,5	122,7	119,7	122,2	112,0	124,4
Rørtransport	0,9	0,9	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Utenriks sjøfart	71,1	72,4	17,3	16,9	18,5	18,0	18,4	17,5	18,5
Transport utenom utenriks sjøfart	190,6	190,7	46,5	44,9	49,9	47,6	48,5	45,0	49,7
Post og distribusjonsvirksomhet	25,8	25,7	6,1	6,1	6,8	6,4	6,5	6,1	6,7
Overnattings- og serveringsvirksomhet	111,8	114,3	27,5	27,2	28,9	28,7	27,2	28,4	30,0
Informasjon og kommunikasjon	145,6	145,3	35,3	33,5	38,5	36,0	37,3	33,4	38,6
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	76,3	75,5	18,4	17,6	20,3	19,0	19,5	17,2	19,8
Omsetning og drift av fast eiendom	36,7	37,4	8,9	8,6	9,9	9,1	9,6	8,7	10,0
Boligtjenester
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	202,6	202,3	49,1	46,7	53,7	50,3	52,2	46,3	53,4
Forretningsmessig tjenesteyting	190,6	188,9	46,4	43,8	50,0	46,4	48,4	43,6	50,4
Offentlig administrasjon og forsvar	291,8	295,7	70,5	67,3	77,8	73,9	76,3	67,6	77,8
Undervisning	283,1	287,9	71,3	55,8	78,0	73,8	78,7	56,4	79,0
Helse- og omsorgstjenester	678,5	693,6	165,8	161,2	177,6	173,6	176,1	164,1	179,8
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	135,8	138,4	33,0	32,3	35,7	34,3	34,9	33,0	36,2

Offentlig forvaltning	1 065,4	1 082,9	261,9	239,6	283,4	273,2	281,3	242,5	285,9
Statsforvaltningen	448,3	457,1	108,7	104,6	118,7	114,5	117,1	106,0	119,5
Sivil forvaltning	402,1	410,1	97,4	93,8	106,6	102,7	105,0	95,1	107,3
Forsvar	46,2	46,9	11,3	10,8	12,1	11,8	12,0	10,9	12,2
Kommuneforvaltningen	617,1	625,9	153,2	135,0	164,7	158,7	164,3	136,5	166,4

Fastlands-Norge	3 793,9	3 812,0	925,7	879,6	997,9	949,2	977,1	881,2	1 004,6
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge	2 622,4	2 621,7	637,3	613,4	687,8	649,3	668,9	612,0	691,6
Markedsrettet virksomhet	2 740,7	2 735,4	666,5	641,4	717,9	677,9	697,8	639,1	720,5
Ikke markedsrettet virksomhet	1 171,5	1 190,3	288,4	266,2	310,2	299,9	308,2	269,2	313,0

Tabell 32. Lønnskostnader etter næring. Løpende priser. Millioner kroner

	2015	2016	15:2	15:3	15:4	16:1	16:2	16:3	16:4
I alt	1 492 421	1 518 861	373 654	373 602	373 650	375 949	378 396	383 136	381 378
Jordbruk og skogbruk	6 671	7 024	1 644	1 855	1 665	1 594	1 758	1 909	1 763
Fiske, fangst og akvakultur	5 733	6 092	1 379	1 542	1 461	1 425	1 446	1 606	1 615
Bergverksdrift	3 286	3 211	823	859	797	786	789	844	791
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	76 665	68 545	19 523	18 804	17 929	17 954	17 492	16 912	16 187
Utvinning av råolje og naturgass	39 287	35 311	10 023	9 700	9 209	9 208	8 971	8 725	8 406
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	37 377	33 234	9 501	9 104	8 720	8 746	8 521	8 187	7 781
Industri	146 949	143 195	37 086	36 424	35 686	35 993	36 026	35 772	35 405
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	27 155	28 478	6 705	6 884	6 771	7 001	6 969	7 184	7 324
Tekstil-, beklednings- og lærwareindustri	1 721	1 760	425	441	435	424	442	442	452
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	6 383	6 560	1 600	1 588	1 630	1 651	1 603	1 644	1 662
Produksjon av papir og papirvarer	1 854	1 838	474	465	439	463	448	464	463
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	3 073	2 996	749	787	775	745	721	760	769
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytsk industri	10 520	10 734	2 698	2 643	2 554	2 569	2 758	2 725	2 681
Produksjon av kjemiske råvarer	4 665	4 823	1 190	1 198	1 139	1 126	1 252	1 231	1 213
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	9 006	9 241	2 266	2 272	2 258	2 198	2 301	2 417	2 325
Produksjon av metaller	6 637	6 800	1 603	1 694	1 673	1 710	1 676	1 753	1 661
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	44 923	41 721	11 412	10 978	10 892	10 822	10 622	10 227	10 049
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	18 041	15 842	4 713	4 345	4 040	4 093	4 095	3 891	3 764
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	4 177	4 261	1 042	1 033	1 054	1 055	1 066	1 059	1 081
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	13 459	12 965	3 400	3 294	3 165	3 261	3 326	3 205	3 174
Elektrisets-, gass- og varmtvannsforsyning	10 566	11 085	2 688	2 654	2 637	2 647	2 799	2 841	2 797
Vannforsyning, avløp og renovasjon	9 641	10 188	2 380	2 440	2 463	2 475	2 536	2 589	2 588
Bygge- og anleggsvirksomhet	115 676	122 211	29 326	28 715	29 496	29 397	30 654	30 945	31 215
Varehandel og reparasjon av motorvogner	159 812	164 094	39 596	40 278	39 594	40 500	40 743	41 811	41 041
Rørtransport	421	412	105	103	107	105	101	103	102
Utenriks sjøfart	12 873	13 184	3 205	3 236	3 227	3 242	3 267	3 402	3 274
Transport utenom utenriks sjøfart	69 264	69 437	17 324	17 308	17 316	17 254	17 136	17 582	17 466
Post og distribusjonsvirksomhet	8 618	8 624	2 119	2 187	2 145	2 164	2 098	2 220	2 142
Overnattings- og serveringsvirksomhet	29 436	30 611	7 362	7 496	7 423	7 546	7 228	7 929	7 909
Informasjon og kommunikasjon	73 563	75 310	18 708	18 084	18 305	18 652	18 910	18 958	18 791
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	47 139	47 979	11 829	11 604	11 839	12 324	11 910	11 990	11 754
Omsetning og drift av fast eiendom	15 311	15 917	3 807	3 986	3 810	3 840	4 007	4 110	3 961
Boligjenester	0	0	0	0	0	0	0	0	-
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	93 186	93 224	23 427	23 139	23 495	23 207	23 270	23 289	23 458
Forretningsmessig tjenesteyting	58 492	59 206	14 820	14 375	14 505	14 745	14 660	15 001	14 800
Offentlig administrasjon og forsvar	125 317	129 582	31 199	31 509	31 783	31 988	32 341	32 553	32 701
Undervisning	116 413	120 937	28 970	29 268	29 676	29 749	30 086	30 371	30 731
Helse- og omsorgstjenester	269 456	279 976	66 945	68 047	68 723	68 794	69 508	70 555	71 119
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	37 932	38 816	9 390	9 691	9 569	9 570	9 630	9 846	9 770

Offentlig forvaltning	461 757	479 323	114 913	116 321	117 449	117 913	119 247	120 558	121 604
Statsforvaltningen	203 692	211 095	50 684	51 322	51 761	51 971	52 643	53 087	53 394
Sivil forvaltning	186 544	193 398	46 406	47 035	47 448	47 614	48 240	48 636	48 908
Forsvar	17 148	17 697	4 278	4 287	4 313	4 357	4 403	4 451	4 486
Kommuneforvaltningen	258 065	268 228	64 229	64 999	65 688	65 942	66 604	67 471	68 209

Fastlands-Norge	1 439 840	1 469 954	360 321	360 563	361 107	363 394	366 057	370 907	369 595
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge	939 809	950 998	235 857	234 612	233 983	235 766	236 926	240 354	237 952
Markedsrettet virksomhet	992 390	999 905	249 190	247 650	246 526	248 322	249 265	252 583	249 735
Ikke markedsrettet virksomhet	500 031	518 956	124 464	125 951	127 124	127 628	129 131	130 554	131 643

Makroøkonomiske hovedstørrelser 2005-2020

Regnskap og prognosenter. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2016*	Prognosenter	2017	2018	2019	2020
Realøkonomi																	
Konsum i husholdninger mv.	4,4	5,0	5,3	1,7	0,0	3,8	2,3	3,5	2,7	1,9	2,1	1,6	2,2	2,6	2,3	2,1	
Konsum i offentlig forvaltning	1,9	1,9	2,0	2,4	4,1	2,2	1,0	1,6	1,0	2,7	2,1	2,3	1,7	1,7	1,9	2,5	
Bruttoinvestering i fast realkapital	12,0	9,1	11,7	0,9	-6,8	-6,6	7,4	7,6	6,3	-0,7	-3,8	0,5	3,4	1,4	2,0	0,8	
Utvinning og rørtransport	19,7	3,2	6,9	4,7	3,3	-8,9	11,3	15,1	19,3	-3,2	-15,0	-14,7	-7,0	-0,1	6,2	1,9	
Fastlands-Norge	11,1	9,3	14,2	0,9	-10,4	-6,4	5,0	7,4	2,9	0,4	0,6	5,9	6,0	1,8	1,0	0,6	
Næringer	18,1	12,7	22,7	3,1	-18,4	-9,5	1,1	10,5	-3,3	-0,7	-1,6	2,9	4,2	3,6	4,0	3,1	
Bolig	9,7	4,0	2,7	-9,0	-8,1	-1,6	17,0	10,9	5,3	-1,4	1,6	9,9	9,2	-0,8	-4,1	-3,9	
Offentlig forvaltning	-0,6	8,4	8,7	7,2	7,7	-4,8	1,1	-1,8	11,8	4,4	3,0	6,1	5,1	2,3	2,3	1,5	
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	5,1	5,0	6,2	1,6	-1,4	1,2	2,5	3,7	2,3	1,8	1,8	2,7	2,9	2,2	1,9	1,9	
Lagerendring ²	-0,1	1,4	0,2	-0,1	-2,5	2,9	-0,3	-0,3	0,4	0,2	0,2	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	
Eksport	0,5	-0,8	1,4	0,1	-4,1	0,7	-0,8	1,4	-1,7	3,1	3,7	-1,2	0,5	2,0	2,2	3,1	
Tradisjonelle varer	5,3	6,1	9,2	3,5	-8,0	3,3	-0,1	-0,2	1,3	3,1	5,8	-8,2	2,2	4,0	4,1	4,4	
Råolje og naturgass	-5,0	-6,6	-2,4	-1,3	-1,6	-6,9	-5,6	0,5	-5,5	2,7	3,2	3,8	0,4	-0,1	-0,1	1,6	
Import	7,9	9,1	10,0	3,2	-10,0	8,3	4,0	3,1	4,9	2,4	1,6	0,3	2,5	2,2	2,9	2,7	
Tradisjonelle varer	8,4	11,6	7,2	1,2	-12,1	9,2	4,6	2,6	2,3	2,1	1,9	-0,6	1,5	3,1	4,2	3,6	
Bruttonasjonalprodukt	2,6	2,4	2,9	0,4	-1,6	0,6	1,0	2,7	1,0	1,9	1,6	1,0	1,5	1,9	1,8	2,0	
Fastlands-Norge	4,7	5,0	5,7	1,7	-1,6	1,8	1,9	3,8	2,3	2,2	1,1	0,8	1,8	2,4	2,2	2,1	
Industri og bergverk	3,6	2,6	3,8	2,7	-7,8	2,1	1,7	2,0	3,3	2,8	-3,2	-4,5	0,7	1,1	0,8	1,0	
Arbeidsmarked																	
Utførte timeverk i Fastlands-Norge	1,6	3,5	4,8	3,6	-2,0	0,2	1,7	1,8	0,3	1,4	0,4	0,4	0,1	0,8	1,0	1,5	
Sysselsatte personer	1,3	3,4	4,1	3,2	-0,5	-0,5	1,5	2,1	1,1	1,2	0,3	0,1	0,6	1,0	0,9	0,8	
Arbeidsstyrke ³	0,8	1,6	2,5	3,4	0,0	0,5	1,0	1,8	1,0	1,1	1,4	0,3	0,3	1,0	0,8	0,8	
Yrkesandel (nivå) ³	72,4	72,0	72,8	73,9	72,8	71,9	71,4	71,5	71,2	71,0	71,2	70,7	70,4	70,5	70,6	70,8	
Arbeidsledighetsrate (nivå) ³	4,6	3,4	2,5	2,6	3,2	3,6	3,3	3,2	3,5	3,5	4,4	4,7	4,4	4,2	4,1	4,1	
Priser og lønninger																	
Årlønn	3,3	4,1	5,4	6,3	4,2	3,7	4,2	4,0	3,9	3,1	2,8	1,7	2,3	3,1	3,1	3,9	
Konsumprisindeksen (KPI)	1,6	2,3	0,8	3,8	2,1	2,5	1,2	0,8	2,1	2,0	2,2	3,6	2,0	2,1	2,2	2,3	
KPI-JAE ⁴	1,0	0,8	1,4	2,6	2,6	1,4	0,9	1,2	1,6	2,4	2,7	3,0	1,7	2,0	2,0	2,0	
Eksportpris tradisjonelle varer	4,0	11,3	2,4	2,8	-6,0	4,5	5,8	-1,9	2,7	3,4	2,3	4,3	2,9	0,5	1,4	1,7	
Importpris tradisjonelle varer	0,3	4,0	3,7	3,9	-1,5	0,0	4,0	0,3	1,5	4,4	4,7	1,2	0,9	1,1	1,1	1,1	
Boligpris	8,2	13,7	12,6	-1,1	1,9	8,3	8,0	6,7	4,0	2,7	6,1	7,1	6,5	0,6	-1,5	-2,1	
Inntekter, renter og valuta																	
Husholdningenes disponibele realinntekt	8,4	-6,4	6,2	3,5	3,2	2,3	4,2	4,5	3,8	2,8	5,3	-1,6	2,0	2,1	1,9	2,0	
Husholdningenes sparerate (nivå)	9,6	-0,5	0,9	3,6	5,1	4,0	5,8	7,1	7,6	8,2	10,4	7,1	7,4	6,8	6,4	6,2	
Pengemarkedsrente (nivå)	2,2	3,1	5,0	6,2	2,5	2,5	2,9	2,2	1,8	1,7	1,3	1,1	1,0	1,0	1,1	1,4	
Utlånsrente, rammelån (nivå) ⁵	3,9	4,3	5,0	6,8	4,0	3,4	3,6	3,9	4,0	3,9	3,2	2,6	2,6	2,6	2,7	2,9	
Realrente etter skatt (nivå)	0,8	0,2	2,9	1,1	0,7	0,1	1,3	2,1	0,7	0,8	0,1	-1,6	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	
Importveid kronekurs (44 land) ⁶	-3,9	0,7	-1,8	0,0	3,3	-3,7	-2,4	-1,2	2,2	5,3	10,4	1,8	-3,2	0,0	0,0	0,0	
NOK per euro (nivå)	8,0	8,1	8,0	8,2	8,7	8,0	7,8	7,5	7,8	8,4	9,0	9,3	8,9	8,9	8,9	8,9	
Utenriksøkonomi																	
Driftsbalansen, mrd. kroner	322,8	357,7	287,4	408,3	258,2	282,7	344,9	368,6	314,2	346,0	270,0	152,2	228,9	255,6	280,6	319,6	
Driftsbalansen i prosent av BNP	16,2	16,1	12,2	15,6	10,7	10,9	12,7	12,4	10,2	11,0	8,7	4,9	6,9	7,4	7,7	8,4	
Utlandet																	
Eksportmarkedsindikator	7,1	9,8	6,5	1,7	-9,8	11,3	6,3	1,4	2,1	4,9	4,9	2,8	3,8	4,4	4,6	4,5	
Konsumpris euro-området	2,2	2,2	2,2	3,3	0,3	1,7	2,7	2,5	1,3	0,4	0,1	0,3	1,6	1,7	1,8	1,9	
Pengemarkedsrente, euro (nivå)	2,2	3,1	4,3	4,6	1,2	0,8	1,4	0,5	0,2	0,2	0,0	-0,3	-0,2	0,0	0,3	0,8	
Råoljepris i kroner (nivå) ⁷	356	423	423	536	388	484	621	649	639	621	430	379	469	489	509	530	

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.

Rettet 16. mai 2017

² Endring i lagerendring i prosent av BNP.

³ Ifølge AKU. Det skjedde en større omlegging av AKU fra januar 2006. Bl.a. ble aldersgrensen senket fra 16 til 15 år.

⁴ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer.

⁵ Gjennomsnitt for året. Utlånsrente, banker tom 2006. Rammelån med pant i bolig fra 2007

⁶ Positiv fortegn innebefatter depresiering.

⁷ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Informasjon t.o.m. 7. mars 2017 er benyttet.

Statistisk sentralbyrå

Postadresse:
Postboks 8131 Dep
NO-0033 Oslo

Besøksadresse:
Akersveien 26, Oslo
Oterveien 23, Kongsvinger

E-post: ssb@ssb.no
Internett: www.ssb.no
Telefon: 62 88 50 00

ISSN 1504-5625 (elektronisk)

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway